MİLLİ MÜCADELE SÜRECİNDE SAĞLIK POLİTİKALARI (1919- 1922)

Sadet ALTAY

T.C
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir
2008

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sadet Altay tarafından hazırlanan Milli Mücadele Sürecinde Sağlık Politikaları (1919- 1922) başlıklı bu çalışma 15.10.2008 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı/ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Gaye USLUER

Yard. Doç. Dr. Zafer KOYLU

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ

Yard. Doç. Dr. Mehmet KAYIRAN

Yard. Doç. Dr. Meral BAYRAK

ONAY
…/ …/ 200…
Enstitü Müdürü

ÖZET

MİLLİ MÜCADELE SÜRECİNDE SAĞLIK POLİTİKALARI (1919- 1922)

ALTAY, Sadet
Yüksek Lisans–2008
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Yard. Doç. Dr. Zafer KOYLU

Toplumun sağlığı, bireyin sağlığı kadar önemli ve değerlidir. Bu amaçla Milli Mücadele döneminde, sosyal devlet anlayışının gereği olarak, halkın sağlığının korunması ve yükseltilmesi hedeflendi. Büyük Millet Meclisi'nin 2 Mayıs 1920'de çıkardığı "İcra Vekilleri'nin Sureti İntihabına Dair Kanun"la "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti" kurularak, sağlıkla ilgili işler ilk defa bakanlık düzeyinde ele alındı. Böylece, sağlık hizmetlerini toplumun her kesimine eşit, ücretsiz ve nitelikli bir şekilde ulaştırma yolunda önemli çalışmalar yapılmaya başlandı.

Milli Mücadele sırasında, 13 milyon olan nüfusun yarıya yakını hastaydı. Bazı bölgelerde hastalıklı insan oranı yerel nüfusun yüzde 86'sına ulaşıyordu. Düşmana karşı pek çok cephede savaşım verilirken, öksüz kalan çocuklar ve muhacirlerde belli başlı sorunlar arasında gelmekteydi Bu sorunların farkında olan, Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'in önderliğinde genel sağlığı korumak, geliştirmek ve sosyal hizmetlerle ilgili meseleleri çözmeye yönelik, pek çok tüzük, yönetmelik ve kanun çıkardı. Benzersiz bir reform niteliği taşıyan bu yasal düzenlemelerle, aynı zamanda Cumhuriyet dönemi sağlık sisteminin temeli oluşturuldu.

ABSTRACT

THE HEALTH POLİCY DURİNG THE NATİONAL İNDEPENDENCE STRUGGLE

ALTAY, Sadet

MD THESİS

Department of History

Turkish Republic History Department

Advisor: Yard. Doç. Dr. Zafer KOYLU

The health of the individual is as important as the society. İt is aimed to protect and elevate the health of the public as a requirement of the concept of the social goverment in the period of national struggle for the independence. The national Grant assembly with the bill that it passed on 2nd May 1920 “about the election of the staff of the excecution members” the health affairs are dealt with on the ground of the health ministery for the first time with the foundation of the Ministry of Health. Therefore they began to progress far to bring the service of health to every level of the society equally, without price and with quality.

During the period of national struggle for the independence half the total population which is about 13 million was ill. In some places the rate of the ill people reached 86 percent of the total population. There are problems with the condition of the people who became refugees during the war at different front against the enemy and lots of children became orphant. The Grant Assemly of the Turks with the leadership of Mustafa Kemal was aware of the troubles ans issued lots of bills and arrangements to protesct the general health, to develop and, to solve the problems of the social securities. With these unique reforms, the foundations of the period of the Republics health system were established

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

bkz: Bakınız.

B: Belge

bs: Baskı

C: : Cilt

Gn. Kur. ATASE Arşivi: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

G: Gömlek No

Haz.: Hazırlayan

İSH: İstiklal Harbi Koleksiyonu

K: Kutu No

LEMON

nu: Numarası

s: Sayfa

TBMM Zb.C. : Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

v.d. : ve diğerleri

Yay. Haz: Yayına Hazırlayan

ÖNSÖZ

23 Nisan 1920'de, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla, milli egemenliğe dayalı yeni Türk devleti kuruldu. Bu Meclis bir yandan bağımsızlık mücadelesini sürdürürken, diğer yandan da ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda devraldığı problemleri çözmeye yönelik girişimlerde bulunmaya başladı. İcra Vekilleri Heyeti'nin oluşturulması, sorunların ivedi çözümü için ilk adımdı. 11 bakanlıktan oluşan bu heyette, sağlık işlerini yürütmekle, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) görevlendirildi. Toplum sağlığını yükseltmek adına bir dizi reformlarla köklü değişiklikler yapan bu bakanlığın Milli Mücadele boyunca yürüttüğü çalışmaları inceleyen araştırmalar, şüphesiz ki büyük önem taşımaktadır.

Türk Tıp tarihiyle ilgili çalışmalara bakıldığında, genellikle Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet'in ilanından sonraki yılları kapsayan araştırmalara ağırlık verilmiştir. Milli Mücadele dönemine yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmanın amacı, 1920 -1922 yılları arasında, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sağlık kavramına bakışını, bu doğrultuda geliştirdiği politikaları ve Cumhuriyet dönemi sağlık sisteminin temelini oluşturan Meclis çalışmalarını inceleyerek, bu alandaki boşluğa bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır.

"Milli Mücadele Sürecinde Sağlık Politikaları (1919 - 1922)" başlıklı çalışmamızı, yedi ana bölümde gerçekleştirdik. İlk bölümde, Osmanlı sağlık teşkilatı, ikinci bölümde, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin kuruluşu, üçüncü bölümde Vekâletin Milli Mücadele Dönemi boyunca yaptığı yasal düzenlemeler, incelenmiştir. Dördüncü bölümde, Mustafa Kemal Atatürk'ün 24 Nisan 1920'den itibaren her Yasama Yılı başlangıcında sağlık alanında yapılan girişimleri özetleyen konuşmalarına yer verilmiş ve o dönem içerisinde gelinen nokta değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde, mali kaynakların, sağlık politikalarını belirlemede önemli bir etken olduğu düşüncesinden hareketle, 1920 – 1922 yılları arasında Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Bütçeleri incelenmiştir. Altıncı bölümde Milli Mücadele'de cepheler ve sağlık hizmetleri, yedinci bölümde

Bakanlığın sosyal hizmetlere yönelik çalışmaları ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Milli Mücadele'ye katkıları ele alınmıştır.

Bu araştırmada, döneme ait belgelere ulaşmak için, Genel Kurmay ATASE Arşivi'nde yer alan 21 ciltlik İstiklal Harbi Koleksiyonu (İSH) incelenerek, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda da çalışmalar yapılmıştır. Kızılay Arşivi'nde tasnif çalışmaları devam ettiğinden dolayı, buradan yararlanılamamıştır. Bunun yanında, Birinci Dönem TBMM'ye ait 29'u açık, 4'ü gizli olmak üzere toplam 33 ciltlik toplantı tutanağı, Anadolu Üniversitesi Mikrofilm Bölümü'nde döneme ait Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ndeki haberler ve YÖK Tez Merkezi'ndeki ilgili tezler taranmış, ayrıca Milli Kütüphane'de yer alan çok sayıda makale ve kitaba başvurulmuştur.

"Milli Mücadele Sürecinde Sağlık Politikaları (1919- 1922)" adlı bu çalışmanın, dünün daha iyi anlaşılmasına, bugünün elde edilen bilgiler doğrultusunda yeniden değerlendirilmesine, gelecekle ilgili planlar yapılırken milletimizin geçirdiği zorlu sürecin bilinmesine ve alandaki eksikliğin farkına varılmasına katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Böylesine geniş bir profilin çıkarılmasının, ileride yapılacak olan çalışmalara temel oluşturmasını ümit ederiz.

Tez konumun seçiminde ilham aldığım Sayın Hocam Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ'e, çalışmamın her aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen, bana büyük emeği geçen ve destek veren, bu çalışmanın altına birlikte imza atmaktan büyük onur duyduğum değerli hocam Yard. Doç.Dr. Zafer KOYLU'ya, sabrı, yardımları ve bana olan inancı için bu vesile ile sonsuz teşekkürler.

Bunun yanı sıra, beni bugünlere getiren, benden maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan sevgili babaannem Zehra ALTAY, annem Batiye ÇALIŞIR ve tez yazma aşamasında büyük katkılar sağlayan değerli ağabeyim Namık ALTAY'a minnettarım. Çalışmam sırasında bana fikir veren ve kaynak konusunda destek olan değerli dostum Öğr. Gör. Nejat İRA'ya, yüksek lisans öğrenimim süresince, bana her zaman destek veren Eskişehir Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi Başhekimi Uzm. Dr. Burak ERDİNÇ, Başhemşire Meral ALTINTAŞ ve Başhemşire Yardımcılarına teşekkürü bir borç bilirim. Arşiv

araştırmalarım esnasında, her zaman yardımcı olup kolaylıklar sağlayan, Genel Kurmay ATASE Arşivi Müdürü Albay Ahmet TETİK, Albay Zekeriya TÜRKMEN ve Arşiv Uzmanları ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi çalışanlarına desteklerinden dolayı ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ……...i
ABSTRACT ……ii
KISALTMALAR ……iii
ÖNSÖZ ……iv
GİRİŞ ……...1

1. BÖLÜM
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SAĞLIK TEŞKİLATI VE SAĞLIK HİZMETLERİNİN ÖRGÜTLENMESİ

1.1 Tanzimat Öncesi Sağlık İdaresi ve Örgütsel Yapı ……5
1.2 Tanzimat Fermanı'nın İlanı ve Sağlık Alanında Örgütsel Yapı Değişimi ……7
1.3 II. Meşrutiyet Döneminde Sağlık Sisteminde Yapılanma……..10

2. BÖLÜM
SIHHIYE VE MUAVENETİ İÇTİMAİYE VEKÂLETİ'NİN KURULUŞU

2.1. Vekâletin Kuruluşu Öncesi Ülkede Siyasi Durum ……..14
2.2 Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Meclis'te Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu Tartışmaları ……..20
2.2.1 Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşunda Yaşanan Tartışmalar ……22
2.2.2 İcra Vekilleri Heyeti'nin Seçimi ve Göreve Başlaması …….....31

2.2.3 Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Teşkilat Yapısı …… 34

3. BÖLÜM
SIHHİYE VE MUAVENET-İ İÇTİMAİYE VEKÂLETİ'NİN I. TBMM DÖNEMİNDE YAPTIĞI YASAL DÜZENLEMELER

3.1 1920 Yılında Yapılan Yasal Düzenlemeler…….. 40
3.1.1 Görüşülen Ancak Yasalaşmayan Öneriler …….. 40
3.1.1.1 Mülki ve Askeri Sağlık Kurumlarının Birleştirilmesine Dair Kanun Teklifi……. 40
3.1.1.2 Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin Sıhhiye Vekâleti'ne Bağlanması Hakkında Kanun Teklifi …… 48
3.1.2 Yasalaşan Kanun Teklifleri …….. 58
3.1.2.1 Men'i Müskirat Kanunu …….. 58
3.1.2.2 Tababeti Adliye ve Ceraim Neticesi Mecruhların Tedavisine Dair Kanun Teklifi …… 69
3.1.2.3 Zonguldak ve Havalisinde Hastaneler Küşadı Hakkında Kanun Teklifi……. 78
3.1.2.4 Hududu Sıhhiye İdaresi ile Tekaüt Sandığı'na Ait Rüsumun Tezyidi Hakkında Kanun …….. 86
3.1.2.5 Frenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun …… 87

3.2 1920 –1922 Yılları Arasında Çıkarılan Talimatname ve Nizamnameler …… 98
3.2.1 Nikâhtan Evvel Muayene Usulünün Devam ve Tarzı İcrası Hakkında Kararname…….. 98

3.2.2 Kastamonu, Bolu Frengi Teşkilatının İlgası Hakkında Nizamname …… 100
3.2.3 Sıhhiye Vekâleti'ne Merbut Laboratuarlarca Alınacak Ücret ve Bedellerin Tezyidi Hakkında Nizamname…….101
3.2.4 Askerî Hastanelere Alınacak Ahali ve Fukara Hakkında Nizamname …… 102
3.2.5 Ruam Sâri Hastalığının Men'i İntişar ve İtfasına Ait Nizamname. ……...104
3.2.6 Darüleytamlar Talimatnamesi …… 106

4. BÖLÜM
MECLİS AÇIŞ KONUŞMALARINDA SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM

4.1 I. Dönem 1. Yasama Yılı (24 Nisan 1920) …… 111
4.2 I. Dönem 2. Yasama Yılı (1 Mart 1921) ……... 112
4.3 I. Dönem 3. Yasama Yılı (1 Mart 1922) ……... 113
4.4. I. Dönem 4. Yasama Yılı (1 Mart 1923) ……... 115

5. BÖLÜM
SIHHİYE VE MUAVENETİ İÇTİMAİYE VEKÂLETİ BÜTÇESİ

5.1 1920 Yılı Bütçe Çalışmaları …… 121
5.2 1921 Yılı Bütçe Çalışmaları …… 124
5.3 1922 Yılı Bütçe Çalışmaları …… 134
5.4 Bütçe Görüşmeleri Esnasında Vekâletin Çalışmalarına Yöneltilen Eleştiriler ve Getirilen Çözüm Önerileri …… 145

6. BÖLÜM
MİLLİ MÜCADELE'DE CEPHELER VE SAĞLIK HİZMETLERİ

6.1. Hükümetin Ordunun Yapılandırılmasına Yönelik Faaliyetleri ……..160
6.2. Cepheler ve Sağlık Hizmetleri …………162
6.2.1. Doğu Cephesi ve Sağlık Hizmetleri ……164
6.2.1.1 Sağlık Hizmetleri …… ...……. 167
6.2.2. Güney Cephesi ve Sağlık Hizmetleri …… ...…… ……..169
6.2.2.1. Sağlık Hizmetleri …… …… ……...173
6.2.3. Batı Cephesi ve Sağlık Hizmetleri ..... …….174
6.2.3.1. Sağlık Hizmetleri …….. ……..184
6.2.3.1.1. 1920 Yılındaki Faaliyetler …… ...……184
6.2.3.1.2. 1921 Yılındaki Faaliyetler ……189
6.2.3.1.2.1. I.İnönü ve II. İnönü Muharebeleri'nde Sağlık Hizmetleri ……. 191
6.2.3.1.2.2. Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nde Sağlık Hizmetleri ……194
6.2.3.1.2.3. Sakarya Muharebesi'nde Sağlık Hizmetleri …… 196
6.2.3.1.2.4. Büyük Taarruz'da Sağlık Hizmetleri ……..200

7. BÖLÜM
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SOSYAL HİZMETLERE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

7.1. Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Doktor Fuat Umay'ın Çalışmaları …… 203
7.1.1 Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi …….. 203
7.1.2 Doktor Fuat Umay'ın Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne Yönelik Çalışmaları …… 207
7.1.2.1 Fuat Bey'in Büyük Millet Meclisi'ndeki Girişimleri …….. 207

7.1.2.2 Dr. Fuat Bey'in Amerika Yolculuğu ……... 212
7.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Sosyal Yardıma Verdiği Önem ve Çocuk Sevgisi .…… 214
7.3. Göçmen Sorunu .…… 219
7.4. Milli Mücadelede Hilal-i Ahmer Cemiyeti …….. 228
7.4.1 Cemiyetin Kuruluşu ve Milli Mücadele Öncesi Çalışmaları .…….. 228
7.4.2 Milli Mücadele'de Hilal-i Ahmer ……...… 231
SONUÇ …… ... 236
KAYNAKÇA .……..... 241
TABLOLAR LİSTESİ.……..... 255
EKLER .……..... 258

GİRİŞ

Sağlık, bireyin ve toplumun müşterek değeri ve günlük yaşamın kaynağıdır. Sağlık bize, toplum içinde aktif rol oynama, sosyal ve ekonomik yönden gelişmiş bir toplum olma gücü verir.[1] Bireysel ve toplumsal hayatın devamlılığı açısından önemli bir değer olarak kabul edilen "sağlık" , nesnel olduğu kadar öznel boyutları da içeren bir kavramdır. Bu yüzden, tarihsel süreç içerisinde, farklı disiplinler tarafından, değişik şekillerde tanımlanan "sağlık" olgusunun evrensel boyutta kabul gören ilk tanımı[2], 1946 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre: " Sağlık, sadece hastalık ya da rahatsızlığın olmaması hali değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir."[3] Daha kapsamlı bir tanımda, sağlıktan: "belirli bir toplumdaki fertlerin hastalık, sakatlık ve rahatsızlığının olmayışı değil, aynı zamanda, o toplumdaki fertlerin akılsal, ruhsal, fiziksel, ekolojik, ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal bakımdan tam bir huzur, harmoni, denge, uyum ve iyilik içinde bulunma durumudur." şeklinde bahsedilmektedir. [4]

Sağlık, bireyin ve toplum müşterek değeri olduğundan, Dünya Sağlık Örgütü'nün karar organı Dünya Sağlık Kurulu 1977'de şu kararı kabul etti:[5]

> *"Önümüzdeki birkaç on yıl içinde, Dünya Sağlık Örgütü'nün ve hükümetlerin başlıca sosyal amacı, tüm dünya insanlarını 2000 yılında, sosyal ve ekonomik yönden verimli bir yaşama götürecek bir sağlık düzeyine eriştirmek olmalıdır."*

Toplumda bireyler, hastalandıklarında iyileşmelerini, sağlıklı iken de bunu koruyup geliştirmelerine yardımcı olacak bir kuruma ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlarını giderecek işlevlere sahip kurum, sağlık kurumudur. Sosyal bir kurum

---

[1] ***LEMON Eğitmen Rehberi (Learning Materials On Nursing);*** Bölüm 1: "Yaşam, Sağlık ve Çevre", T.C.Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s. 5 - 7.
[2] Nurşen Özçelik Adak; ***Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme***, Birey Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2002,s. 21.
[3] ***LEMON Eğitmen Rehberi*;** Bölüm 1: "Yaşam, Sağlık ve Çevre", s. 5.
[4] Adak, ***a.g.e.*,** s. 25.
[5] ***LEMON Eğitmen Rehberi*;** Bölüm 1: "Yaşam, Sağlık ve Çevre", s. 7.

olarak sağlık, diğer kurumlar gibi, ihtiyaçtan doğmuştur ve toplumda belli gereksinimleri karşılayacak bazı işlevlere sahiptir. Sağlık kurumu, insanlarla-hastalık konularında istendik/bilinçli davranış örüntüleri kazandıran temel bir sosyal kurumdur.[6]Her ülke, sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik şartlar ve benimsediği politikalar doğrultusunda, kendine has sağlık örgütleri oluşturarak, halkının sağlık ve refah düzeyini yükseltmeyi hedeflemektedir. Bireyin sağlığının korunması, daha iyiye götürülmesi ve hastalandığı zaman yeniden sağlığına kavuşturulması amacıyla verilen tüm hizmetler, **"sağlık hizmetleri"** olarak nitelendirilir.[7]

Sağlık hizmetleri, insana sunulan en temel hizmettir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve kalkınmış ülkelerin yoksul bölgelerinde, insanların yaşama şansı, verilen sağlık hizmetiyle sınırlıdır.[8]

Toplumun sağlığı, bireyin sağlığı kadar önemli ve değerlidir. Bu sağlığı korumak ve yükseltmek devletin baş görevidir.[9]

Devletlerin tarih boyunca devam edebilmesinin ön koşulu; birey ve toplumun sağlıklı olması ve bozulan sağlık şartlarının düzeltilmesidir. Aksi takdirde, sağlıksız şartlarda ve ortamlarda yaşayan bireylerin neslinin tükenmesi ve devletin zaafa uğraması kaçınılmazdır.[10]

Yirminci yüzyıl, sanayileşmiş ülkelerde yaşayan insanların yaşam beklentilerinde önemli ölçüde bir toptan artışa tanıklık etti. Çocuk felci, kızıl ve verem neredeyse bütünüyle ortadan kalktı. Bu ülkelerde dünyanın öteki bölgelerine kıyasla sağlık ve refah standartları görece olarak yüksektir.[11]

Dünyadaki sağlık standartlarını yakalama ve sağlık sisteminde köklü anlamda yapılanmaya gidiş süreci Kurtuluş Savaşı içerisinde başladı. 23 Nisan 1920'den on

---

[6] Sevinç Güçlü v.d., ***Kurumlara Sosyolojik Bakış: Aile, Ekonomi, Siyaset, Din, Eğitim, İletişim, Hukuk, Sağlık, Spor,*** Birey Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 423.
[7] Adak, **a.g.e.,**s.91.
[8] Meliha Özpekcan, ***" Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Politikası (1923 – 1933)",*** İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s.7.
[9] ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl,*** S.S.Y.B Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, s. 2.
[10] Osman Gümüşçü; "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi***, C:XIX., Sayı: 55, Ankara, 2003, s. 125.
[11] Anthony Giddens, ***Sosyoloji,*** Haz.: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005, s. 144.

gün sonra çıkarılan bir yasayla, Türk tarihinin sağlıkla ilgili bakanlık düzeyinde ilk örgütü olan, **"Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti",** kuruldu. Bu yasa TBMM'nin çıkardığı ilk üç yasadan biridir.[12]

Milli Mücadele sırasında, 13 milyon olan nüfusun yarıya yakını hastaydı. Bazı bölgelerde hastalıklı insan oranı yerel nüfusun yüzde 86'sına ulaşıyordu. 1923 yılında 3 milyon trahomlu hasta vardı. (nüfusun dörtte biri). Sıtmalı köylüler kimi yerlerde, hastalık nedeniyle hasat yapamayacak kadar bitkin düşmüşlerdi. 93 Rus Savaşı'nda Türk ordusu Ruslara değil tifüse yenilmişti. Cumhuriyetin ilk on beş yılında sağlık konusunda yapılanlar incelendiğinde, uluslar arası ölçekte bir sağlık devrimiyle karşı karşıya olunduğu görülecektir. Toplum sağlığını hedef alan, her kesime ulaşan, parasız, eşit ve nitelikli bir sağlık düzeni kurulmuştur.[13]

Yıllar süren savaşlar nedeniyle tüm kaynakları tükenme noktasına gelmiş, ekonomik ve sosyal açıdan adeta çökmüş durumda bulunan bu ülke; ATA'sının önderliğinde, onun siyasi dehası ve devlet adamlığı sayesinde 1923 yılından itibaren de hızlı bir ekonomik ve sosyal gelişmeye sahne olmaya başlamıştır.[14]

Atatürk'ün milletin, bütün vatandaşların sağlık ve sağlamlığı ve dinçliği ile ilgili olarak benimsediği ilke, esas ve kavramlar, sağlıkla ilgili faaliyetlerin ve teşkilatın şekillenmesinde, sağlık sisteminin kurulmasında etkili olmuştur.[15]

Beden ve ruh sağlığı, fiziki güç ve dinçlik, insanların iktisat, fikir ve devlet hayatında aktif ve faydalı olmalarını sağlayan ve bugün, insan hakları arasında sayılan bir kavramdır.[16]

Atatürk'ün sağlık ve zindelikle ilgili benimsediği kavramlar, bugün gelişmiş ülkelerde benimsenen kavramlara paraleldir. Atatürk "Yüksek ve inkılâpçı bir kültür

---

[12] Metin Aydoğan, ***Türkiye Üzerine Notlar 1923 – 2005***, Umay Yayınları, 25. baskı, İzmir, 2005, s. 80 – 81.
[13] **a.g.e.,** s. 81.
[14] Yavuz Özgüldür, "Atatürk Dönemi Türkiye'sinin Ekonomik, Sosyal Durumu ve Gelişimi", ***Atatürkçülük Konferansları - I,*** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s.184.
[15] Necdet Öztorun, ***Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılâp Tarihi İncelemesi Atatürk Düşünce Sistemine Dayalı Bir Milli Gelişme Kavramı Çalışması,*** Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2004, s.147–148.
[16] **a.g.e.,** s.147–148.

düzeyine varmak için önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz. Müspet bilimlere dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, kudretli nesil yetiştirmek, ana siyasetimizin açık dileğidir" sözleriyle, ruhen ve bedenen sağlıklı insanı, milli kültürün bir ideali haline getirmiştir.[17]

Atatürkçü düşünce sisteminde, sağlık ve dinçlik, milli sorundur ve yeni Türk Devleti'nin yapılanmaya başladığı günden itibaren ele alınmıştır.[18]

[17] Öztorun, ***a.g.e.,*** s.147 - 148.
[18] ***a.g.e.,*** s.147 - 148.

1. BÖLÜM
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SAĞLIK TEŞKİLATI VE SAĞLIK HİZMETLERİNİN ÖRGÜTLENMESİ

1.1 Tanzimat Öncesi Sağlık İdaresi ve Örgütsel Yapı

XVI. yüzyıl Osmanlı klasik dönemi olarak adlandırılırken, XVII. ve XVIII. yüzyıllar Osmanlı Devleti'nin Batıyı yakalama ve değişim çabalarını ifade etmektedir. XIX. yüzyıl ise, Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketlerinin başlatıldığı, Batı müesseselerinin bilgi ve metotlarının hayata geçirildiği bir dönemdir. Bu dönemde ordunun yapısında temelden değişimler olurken, sağlık alanında ne gibi değişimlerin olduğu, bunun uygulamaya nasıl geçirildiği ve günlük hayata nasıl yansıdığı, cevaplanması gereken sorulardır. Bu soruların cevabını bulabilmek için[19] II. Mahmut'un hükümdarlığı öncesinde, sağlık hizmetlerinin nasıl yürütüldüğüne bakmak gerekmektedir.

Dünyanın üç büyük kıtasına yayılan Osmanlıların, tıbbının da oldukça ilerlemiş olacağı açık ise de; tıbbi hadiselere dair tarih sayfalarında pek esaslı malumat bulunmamaktadır. Ancak 957 (1550) senesi hicriyesinde, İstanbul'da Süleymaniye Mahallesi'nde, Tiryaki Çarşısı yakınında, bir Tıp Medresesi'nin açılmasıyla, cami derslerini tamamlayan öğrencilerden isteyenlere, tıp eğitimi verilerek; daha sonra sağlık hizmetlerinde istihdam edildikleri, tarih kitaplarında kayıtlıdır.[20]

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet sağlık işlerini uzun yüzyıllar **"hekimbaşı"**lar[21] yürütmüşlerdir.[22] Sıhhiye Nezareti'nin kurulmasına kadar da Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinin birinci derecede sorumlusu yine

---

[19] M. Nuri Türkmen, " II. Mahmut Dönemine Kadar Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri", ***Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi***, Sayı:6, Yıl:3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2005,s.126.

[20] ***Sıhhiye Mecmuası,*** " Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi'nin Tarihçesi," Sıhhat ve İçtima-i Muavenet Vekâleti Yayınları, Matbaa-ı Bahriye, Sayı: 13, Kânunusani 1338 (1922), s.21.

[21] **Hekimbaşı (reisületibba):** Osmanlı sarayının ve tüm ülkenin sağlık işlerinden sorumlu olan kişi., Bekir Sıtkı Baykal, ***Tarih Terimleri Sözlüğü***, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 65.

[22] Bedi N. Şehsuvaroğlu, v.d., ***Türk Tıp Tarihi*****,** Taş Kitapçılık Yayıncılık, Bursa,1984, s. 166.

"hekimbaşı"lardır. "Seretibba-ı hassa" unvanıyla da anılan hekimbaşı; ilmiye sınıfına mensup olup, ülkedeki tüm hekimleri, ser cerraha bağlı cerrahların ve ser kehhale bağlı kehhallerin[23] sorumluluğunu taşımaktadır. Cerrahlar statü olarak tabiplerden farklıdır. Tabipler ilmiye sınıfı mensubu olarak kabul edilirken, cerrahlık sanat dalı olarak nitelendirilmektedir. Cerrahlar, darüşşifalarda, saraylarda, orduda veya dükkân denilen muayenehanelerde, hekimbaşına bağlı olarak mesleklerini icra etmişlerdir.

XIX. yüzyılda hekimliğimiz artık Batıya yönelmiş ve Doğuya özgü hususiyetlerden ayrılmıştır. O kadar ki kullanılan yöntem ve bilgiler hep batı kökenlidir.[24]

Tıp biliminin, ülkede hak ettiği yere kavuşması, zamanın şartlarına uygun hale getirilmesi, ordunun ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla; II. Mahmut'un emirleriyle, **14 Mart 1827** senesinde, İstanbul'da **Acemoğlu Kışlası** yakınında, **Tulumbacıbaşı Konağı**'nda, ilk tıp okulu olan, "**Tıphane-i Amire"** açılarak bahsedilen eksikliklerin giderilmesine yönelik ilk adım atılmıştır. [25] Böylece,

---

[23] **Kehhal:** göz hekimi, Ferit Devellioğlu, ***Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*****,** 20.baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara,2003, s.503.

[24] Türkmen, ***a.g.m.*****,** s. 127 - 128.

[25] ***Sıhhiye Mecmuası*****,** "Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi", Sayı:13, s.21–22., Bernard Lewis, ***Modern Türkiye'nin Doğuşu****,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s. 85., Tıbbiyenin kuruluşunun anlamını en çok belirten olay, Padişahın açılış töreninde bulunması ve son derece ilginç bir söylev çekmesi olmuştur. Sadeleştirerek ve kısaltarak bugünkü dile çevirirsek Sultan Mahmut'un açılış nutkunda söyledikleri şunlardı:

" Bu okula insan sağlığının korunması gibi kutsal bir ödeve kendini verecek bir okul olacağı için öncelik verdim… Tıp öğretimi Fransızca olarak yapılacaktır. Bunun neden yabancı dille yapılacağını soracaksınız. Bunu zorunlu kılan güçlükleri bildireyim… Geçmişte bizde tıp bilimleri üzerine birçok kitap yapılmıştır. Hatta Avrupalılar bu kitapları kendi dillerine çevirerek onlardan çok şey öğrenmişlerdi. Fakat bu kitaplar Arapça yazılmıştır. Birçok yıldan beri İslam okullarında bu kitaplar ilgi konusu olmaktan çıktıkları, bunları bilenlerin sayısı azaldığı için artık kullanılamaz olmuşlardır. Şimdi, tıbbı kendi dilimize çevirmek için yeniden bu kitaplara dönmek yıllar alacak uzun bir iştir. Bu kitapları kendi dillerine çevirmekle Avrupalılar yüz yıldan fazla bir süreden beri bunlara birçok yeni katılarda bulunmuşlardır. Bundan başka bu konuları öğretmenin yöntemlerinde büyük kolaylıklar geliştirmişlerdir. Bu yüzden tıp üzerine yazılmış Avrupa eserlerine kıyasla bu Arapça eserler artık yetersizdir. Bu eksikliklerin yeni eserlerden alınacak bilgilerle kaldırılabileceği iddia edilse bile, bunlar çabucak Türkçeye çevrilemezler. Çünkü tıp öğrenim için gerekli olan beş altı yıldan başka Arapçayı iyice öğrenmek en aşağı on yıl ister. Hâlbuki bir yandan halkımız ve ordumuz için iyi yetişmiş doktorlara, öte yandan tıp bilimlerinin kendi dilimize kazandırılmasına acele ihtiyacımız vardır. Bu yüzden, Fransızca öğrenmenizi istemekten maksadım, onu sırf bu dilin hatırı için öğrenmeniz değil, tıbbı öğrenmeniz ve bu bilimi adım adım kendi dilimize kazandırmaktır… Ancak bu yapıldığı zaman kendi ülkemizde tıp kendi dilimizde okutulur hale gelecektir"., Niyazi Berkes, ***Türkiye'de Çağdaşlaşma***, Yay Haz: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları,İstanbul, 2004, s.185-186., A. Süheyl Ünver, ***Türkiye'de Tababet ve Hıfzıssıhha Tarihi Hakkında***, Türk Tıp Tarihi Arşivi, 1935.

ilki 14 Mart 1919'da, işgal altındaki İstanbul'da tıp öğrencileri tarafından kutlanan Tıp Bayramı, tarihte yerini almıştır.[26]

Osmanlı saltanatının geleceği, sürekliliği ve mutluluğu için yegâne zorunlu olan sağlık ve huzurun temini amacıyla; II. Mahmut tarafından, Tıphane'ye ilaveten bir de Cerrahhane'nin tesisi emredilmiş; **9 Ocak 1832'de Haliç Sahili'nde, Yaldızlı Kapı'**da üç koğuşlu bir bina, **"Cerrahhane"** olarak kabul edilerek hizmete açılmıştır. Fakat Tıphane ve Cerrahhane'den istenilen neticenin alınamamasından dolayı müteessir olan II. Mahmut'un emirleriyle, bu kez **"Dar-ül-ulum Elhah kimiye-i Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane"** unvanıyla 1839 senesinde Tıp Mektebi açılmıştır. Bu mektepten, bilgi ve ahlak bakımından olgun tıp mensupları, eczacılar, cerrahlar, aşıcılar ve ebeler yetiştirilerek ülkenin her tarafında istihdam edilmiştir.[27]

1.2 Tanzimat Fermanı'nın İlanı ve Sağlık Alanında Örgütsel Yapı Değişimi

Osmanlı İmparatorluğu Batılılaşma anlamında ilk büyük adımı, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla atmıştır. Bu tarihten sonra, ülkemizde gerek eğitim, gerek bilimsel, gerekse de hizmet yönünden tıp ve sağlık alanında önemli gelişmelerin gerçekleştiği bilinmektedir.[28]

Tanzimat döneminde sağlık hizmetlerini üstlenmeye başlayan Osmanlı yönetimi, ülkenin dört bir köşesine sağlık hizmeti götürebilecek bir idari örgütlenmeye girişmiştir. Böylelikle sağlık hizmetlerinde 19. yüzyılda Batı

---

[26] ***Tıp Dünyası*****,** "14 Mart Tıp Bayramı'nın Tarihçesi", Sayı: 151, 1 Mart 2007, s.2., Nuran Yıldırım, "I. Dünya Savaşı'nda Tıbbiyeliler ve 14 Mart'ın Tıp Bayramı Oluşu", ***Toplumsal Tarih***, Sayı: 171, Mart 2008, s. 42 - 68.

[27] ***Sıhhiye Mecmuası,*** "Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi", Sayı: 13, s.22., ayrıca bkz., Stanford J.Shaw, Ezel Kural Shaw, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye***, C:2, E Yayınları, İstanbul, 2000, s.78., Ekrem Kadri Unat, "Türkiye Tarihinin Son Yüzyılında Sağlık Müesseseleri", ***Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi*****,** Sayı:3, Cilt: 9, İstanbul, Temmuz 1978, s. 309 - 311.

[28] Erdem Aydın, "Tanzimat ve Osmanlı Sağlık Hizmetleri", ***IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler"*****,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003,s. 445 - 449.

dünyasında izlenen, devletin sağlık sorunlarını sahiplenerek, sağlık hizmetlerini örgütleme girişimi, ülkemizde de yaşanmaya başlamıştır.[29]

Osmanlı devlet idaresi Tanzimat döneminde yepyeni bir devlet örgütü oluşturma sürecine girmiştir. Birçok devlet kademesi yeniden tanımlanmış; yeni kurumlar, yeni görevler, yeni yetkiler belirlenmiştir. Hizmet alanları birbirinden ayrılmış, yeni hizmet alanları oluşturulmuştur. İdare anlayışı modern merkezi-devlet sistemine yönelmiştir.[30] Devletin söz konusu bu örgütlenme faaliyetleri arasında sağlık hizmetleri de payını almıştır. Tanzimat döneminde sağlık alanında genel örgütlenmeye paralel giden, merkezi ve taşra sağlık örgütlenmesi olgusu da yaşanmıştır.

Merkezi örgütlenmenin temelleri[31] 1840 senesinde Padişah'ın emriyle **"Mekteb-i Fenn-i Tıbbiye-i Şahane"**de, **"Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye"** namıyla bir meclisin açılmasıyla atılmıştır. Bu Meclis, İstanbul ve taşradaki bütün tıp mensupları, eczacılar, aşıcılar ve ebelerin[32] **"şahadet-name**"lerinin[33] olup olmadığını araştırarak; İmparatorlukta sağlık işleriyle uğraşanları tespit etmiş; şahadet-nameler incelenerek onaylanmış, olmayanlar ise belirlenen talimatlar çerçevesinde ruhsatlandırılarak görevlendirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1286 (1869)[34] senesine kadar, sağlıkla ilgili konularda yapılacak işler, **"Tıbbiye-i Mülkiye ve Askeriye-i Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nezareti"** tarafından yürütülmüştür. 1869 senesinde çıkarılan **"İdare-i Tıbbiye-i Askeriye Nizamnamesi"**yle, **"Sıhhiye-i Askeriye Dairesi"** teşkil edilerek, bu kurumda görevli memurların özlük işleri[35] **"Bab-ı Seraskeri**"ye[36] devredilmiştir. Aynı yıl çıkarılan **"İdare-i Tıbbiye-i Mülkiye Nizamnamesi"**

---

[29] Aydın, ***a.g.m.,*** s. 445, 449.
[30] Aydın, ***a.g.m.,*** s. 450., Shaw, **a.g.e.,** s. 86, 105-109., Şerafettin Turan, ***Türk Devrim Tarihi İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, I.Kitap,*** 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, Haziran 2004, s.16.
[31] Aydın, ***a.g.m.,*** s. 450.
[32] ***Sıhhiye Mecmuası***, "Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi", Sayı:13, s.22.
[33] **Şahadet-name:** diploma, vesika, belge. Devellioğlu, ***a.g.e,*** s.975.
[34] Gazi Ahmed Muhtar Paşa, ***Takvimü's -Sinin***, Haz: Yücel Dağlı, Hamit Pehlivanlı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 208.
[35] ***Sıhhiye Mecmuası,*** "Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi", Sayı:13, s.23.
[36] Devellioğlu, ***a.g.e.,*** s. 61.

gereğince, Dâhiliye Nezareti'ne bağlı, Tıbbiye-i Mülkiye'nin işlerini yürütmekle görevli, **"Nezaret-i Tıbbiye-i Mülkiye"** adıyla bir daire ve bu Daire emrinde çalışmak üzere, **"Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye"** adıyla, bir heyet oluşturulmasına karar verilmiştir.[37]

Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi'nin işleriyle ilgilenmek, bu işleri yürütürken Dâhiliye Nezareti'ne müracaat etmek, vilayetler ve dairelerle haberleşerek yazışmak üzere, Tıbbiye Nazırı görevlendirilmiştir.

Tıbbiye-i Mülkiye Cemiyeti'ne üye seçimi ve üyelikten çıkarma esasları Nezaret'e bırakılarak, bu cemiyetin görevleri şu şekilde tanımlanmıştır:

1- Halkın sağlığına ait meselelerin belirlenmesi ve hatırlatılması,
2- Diğer memleketlerdeki Tıp Cemiyetleri'yle, bu görevle ilgili olarak haberleşme,
3- Tıbbiye-i Mülkiye Nezareti'nin emrinde; Mülkiye, Tababet ve Eczacılıkların yapılacak işlerinin usulen incelenmesi; gerektiğinde bunları düzenleyen kanunların belirlenmesi, belediye tabipliği ve eczacılığı nizamnamelerinde, tabip ve eczacılar hakkında yazılı olan usulün seçimi ve teftişinin yapılması, kullanılan aletlerin keşif ve muayenesi,
4- Belediye tabipliği ve eczacılarla ilgili ağır suçlar sonucu açılan davada, bilimsel olarak değiştirilmesi mümkün olmayan hükümlerin düzenlenmesi,
5- Hükümetin talebi üzerine Tıp Kanunu'na ait keşiflerin incelenmesi, gerekli olan talimatın düzenlenmesi ve lüzumu halinde Tıp Kanunu Cemiyeti şeklini alarak, yapılması gerekenler hakkında bilgi verilmesi,
6- Bulaşıcı hastalıklarla, bunların dışındaki tüm hastalıkların önlenmesi, sebeplerinin belirlenmesi, Batıdaki hastanelerin gözden geçirilmesi, tabip ve ebeye muhtaç olanlar için gerekli tedbirlerin alınması, düzenlemeler yapılması.[38]

---

[37] ***Sıhhiye Mecmuası,*** "Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi", Sayı:13, s.23., ***Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl,*** Haz: Yusuf Tunca, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1964, s.9.
[38] ***Sıhhiye Mecmuası,*** "Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi", Sayı:13, s.23.

"Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye"nin bir diğer adıyla **"Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye"nin,** yukarıda bahsedilen sınırlı denilebilecek görev ve yetkileri, Sultan Abdülmecit'in 1857 yılında çıkardığı yeni bir irade ile daha da genişletilmiştir.[39]

"Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye" (Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye) nin ismi 1906'da **"Meclis-i Maarif-i Tıb"** olarak değiştirilmiş; o tarihte Tıbbiye, "Umum Mekatib-i Askeriye Nezareti"ne (Askeri Okullar Genel Müdürlüğü) bağlı olduğundan bu meclis da ona bağlanmıştır.[40]

1.3 II. Meşrutiyet Döneminde Sağlık Sisteminde Yapılanma

İttihat Terakki Cemiyeti'nin öncülüğünde, 1789 Fransız Devrimi'nden esinlenilerek yaşama geçirilen II. Meşrutiyet; 24 Temmuz 1908'de, başta İstanbul olmak üzere tüm vilayet ve yörelerde Kanunu Esasi'nin yürürlüğe girdiğine ilişkin Padişah Hatt-ı Hümayun'unun yayımlanmasıyla ilan edilmiştir.[41]

Meşrutiyet'in ilanından sonra, Mülkiyeli tıp mensuplarıyla, askeriye arasında anlaşmazlık yaşanmaya başlayınca; Dâhiliye Nezareti olayın iç yüzünü tetkik etme gereği duymuştur. Bu inceleme sonucu; Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye reisinin, belediye idaresine mensup tüm sağlık çalışanlarının özlük haklarına dair konularda, doğrudan doğruya Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak hareket etmesi kararlaştırılmıştır.[42]

---

[39] Şehsuvaroğlu,***a.g.e.,*** s167- 168.
[40] ***a.g.e.,*** s.167- 168.
[41] II. Meşrutiyet Dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., İhsan Güneş, ***Türk Parlamento Tarihi. Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*****,** Cilt: I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 14, Ankara, 1997, s. 223 – 284., Feroz Ahmad, ***İttihatçılıktan Kemalizme***, Kaynak Yayınları, 3. basım, İstanbul, 1996., Türk Niyazi Berkes, ***Türk Düşününde Batı Sorunu*****,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s. 48 – 60., Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, ***Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze),*** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 73 - 91., Lewis, ***a.g.e.*****,** s. 209 – 212., Berkes, ***Türkiye'de Çağdaşlaşma,*** s. 389 – 435., Tevfik Çavdar, ***Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839- 1950*****,** 3. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, Mart, 2004, s.112.
[42] ***Sıhhiye Mecmuası,*** "Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi'nin Tarihçesi", Sayı:14, Şubat 1338 (1922), s.48.

"Meclis-i Maarif-i Tıp Cemiyeti" Meşrutiyet'in ilanıyla, **"Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye"** adını almıştır.[43] Bu meclisin on iki azasından altısının, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye öğretmenlerinden, diğer altısının Mülkiyeli tıp mensuplarından olmasına; eczacılık işleriyle ilgilenmek üzere iki eczacının da bu oluşum içerisine dâhil edilmesine karar verilmiştir. Meclis binası da Mekteb-i Tıbbiye-i Askeri'nin içinden kaldırılarak, 1909 sonlarında, İstanbul'da Divanyolu'nda Sultan Mahmut Türbesi karşısındaki "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi Umumiyesi"nin bulunduğu binaya nakledilmiştir.[44]

Bu meclis, 16 Şubat 1328 (01 Mart 1913) tarihli Teşkilat Kanunu gereğince, Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak[45] ve İtalya'daki sağlık örgütü örnek alınarak kurulan **"Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi**"nin oluşumuyla lağvedilmiştir.[46]

"Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi Teşkilatına Dair Kanun"a göre; "Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi: Bir Müdürü Umumi (Genel Müdür) ve bir Müdürü Saniden (İkinci Müdür) ve Meclis-i Ali-i Sıhhi (Yüksek Sağlık Şurası) ile Tababet-i Adliye (Adli Tıp), Hıfzıssıha-i Umumiye, (Toplum Sağlığı), İstatistik ve Sicil, İspençiyar (Eczacılık) şubelerinden ve bir Heyet-i Teftişiye (Teftiş Heyeti) ile İntihab-ı Memurin (Memur Seçimi) komisyonundan müteşekkildir. Şimdiye kadar Meclis-i Umu-u Tıbbiye-i Mülkiye'ye ait bulunan müessesat (Bakteriyolojihane, Daülkelb Tedavihanesi (Kuduz Tedavi Merkezi) Telkıhhane (Aşıevi) Kimyahane ve Küçük Sıhhiye Memurları Mektebi, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlanmıştır." [47]

Sağlık hizmetlerini yönetme görevi, 28 Şubat 1331 (12 Mart 1916) tarihli Teşkilat Kanunu gereğince **Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne** verilmiş,[48] Dâhiliye Nezareti, **"Dâhiliye ve Sıhhiye Nezareti"** unvanını almıştır. İlk genel müdür[49] Dr.

---

[43] ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl****, s*. 22.
[44] ***Sıhhiye Mecmuası****,* "Osmanlı Sıhhiyesi", Sayı:14, s.48.
[45] ***a.g.e.,*** s.49.
[46] ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl,*** s. 22.
[47] ***Sıhhiye Mecmuası***, Osmanlı Sıhhiyesi, Sayı:14, s.49, ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl***, s. 24.
[48] Ali Gürsel, ***"Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları (1920–1960)",*** Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998, s.12.
[49] ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl,*** s.22.

Besim Ömer Paşa olup[50], Dr. Esat Paşa, Dr. Adnan Adıvar, Aptullah Cevdet gibi isimlerde bu dönemde genel müdürlük yapmıştır.[51] Bu tarihten sonra, sağlık örgütü olarak **"Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi, Karantina İdaresi ve Hicaz Sıhhiye İdaresi"** Dâhiliye ve Sıhhiye Nezareti emrinde, Sıhhiye ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti kurulana kadar hizmet vermeye devam etmiştir.[52]

Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi:

Bu genel müdürlüğe bağlı il ve ilçelerdeki belediye ve hükümet tabiplikleri, o zamanlar adı "Sıhhiye Müfettişliği" olan ve iskân muhacir işlerine de bakmakla görevli sağlık müdürlükleri, seyyar mücadele tabiplikleri taşra teşkilatı olarak sayılabilir.

Karantina İdaresi:

Daha önce müstakil olan bu kuruluş, Sıhhiye Nezareti kurulunca, onun emrine verilmiştir.

---

[50] "Besim Ömer Paşa'nın Türkiye'de hemşirelik mesleğinin gelişmesinde de büyük katkıları olmuştur. Türkiye'de modern anlamda hemşirelik I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Hekimlik mesleğinin ilerlemesine karşılık, olumsuz sosyal etkiler nedeniyle, Türk kadınının çalışmasına engel olunduğu için, hemşirelik mesleği ülkemizde geç gelişen bir meslek olmuştur. Fakat sağlık alanında ortaya çıkan zorlayıcı gelişmeler, yataklı sağlık kurumlarının açılması, Türk hekimliğinin ilerlemesine rağmen, hastalara bakacak yetişmiş, bilgili hemşirelerin bulunmayışı, bazı hekimlerimizin bu konu üzerinde çalışmaya yöneltmiştir. 1911 Trablusgarp, 1912 Balkan savaşlarında hastane temini ve hasta bakımı alanında büyük zorluklar görülmüştür. Hasta bakımının yetersiz oluşu yüzünden ordumuzdaki askerler çok büyük kayıplar vermişti. 1911 yılından sonra Kızılhaç'ın Washington Kongresi'ne katılan Dr. Besim Ömer Paşa ve Dr. Nihat Reşat Belger, hemşireliğin bir meslek olduğunu, branşlara da ayrıldığını gözlemlemişlerdir. Yurda dönüşlerinde Besim Ömer Paşa Kızılay Cemiyeti'ni (Hilal-i Ahmer) uyararak, ülkenin hemşirelik mesleğine olan gereksinimini dile getirmiş ve bir hemşire okulunun açılmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Kızılay Cemiyeti bu öneri üzerine eğilmiş ve ilk defa İstanbul'da Kadırga semtinde Kadırga Hastanesi'nde 6 ay süreli gönüllü hastabakıcı kursu için ödenek ayırmıştır. Dr. Besim Ömer Paşa'nın kişisel çabası, bu kursun İstanbul'un en kültürlü çevrelerinde ilgi görmesini sağlamış ve Balkan Savaşı ile birlikte Türk kadını hastanelerde çalışmaya başlamıştır." Selva Erhan, ***Hemşirelik Tarihi,*** Divan Matbaacılık Tesisleri, İstanbul, 1978, s.100-101.

[51] ***Sağlık Hizmetleri El Kitabı Örgütlenme Finansman Yönetim Mevzuat*****,** Editörler: Osman Hayran, Haydar Sur, Yüce Yayım, Çevik Matbaası, İstanbul, Haziran 1998, s. 223.,

[52] Gürsel, ***a.g.t.,*** s. 12.

Hicaz Sıhhiye İdaresi:

Hıristiyanların Mekke ve Medine gibi mukaddes yerlere girmeleri yasak olduğundan 1911'de müstakil olarak kurulan ve Cidde, Mekke ve Medine'de faaliyet gösteren bu müdürlük de Sıhhiye Nezareti Emrine verilmiştir.[53]

[53] ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl,*** s. 22 - 23., Şehsuvaroğlu, ***a.g.e.,*** s.168.

2. BÖLÜM
SIHHIYE VE MUAVENETİ İÇTİMAİYE VEKÂLETİ'NİN KURULUŞU

"Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi kâfi değildir. Muhakkak ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi lazımdır."

Mustafa Kemal Atatürk

2.1. Vekâletin Kuruluşu Öncesi Ülkede Siyasi Durum

Sait Halim Paşa kabinesinin Alman hükümetiyle yaptığı ittifak sonucu Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olan Osmanlı Devleti, Çanakkale, Kutü'l Amare ve Galiçya Cepheleri'nde gösterdiği başarıya rağmen, ne yazık ki Mondros Mütarekesi gibi ağır şartlar içeren bırakışmaya teslim oldu. Talat Paşa ve arkadaşları ülkeden kaçtıktan sonra hükümeti ele alan Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nin ilk icraatlarından biri, Mondros Mütarekesi'ni imzalamak oldu. Mustafa Kemal'in bu bırakışma hakkında düşünceleri şöyleydi:[54]

> *"Bu Mütarekeyi baştan nihayete kadar tetkik ettikten sonra bende hâsıl olan kanaat şu oldu. Osmanlı Devleti bu mütareke ile kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmeye muvafakat etmiştir. Yalnız muvafakat etmiş değil, düşmanlarının memleketleri istilası için onlara muavenetini de vaat eylemiştir. Tam mütareke olduğu gibi tatbik edildiği takdirde memleketin baştan nihayete kadar işgal ve istilaya maruz olacağı kanaatını o zaman dermeyan ettim.*
>
> *Düşmanların her dediğine semi'na ve ata'na demekten temmellüd eyleyecek netice, bütün Türkiye'ye müstevlilerin hâkim olmasını intaç edeceğine şüphe etmemek lazım gelir."*

[54] Mahmut Esat Bozkurt, ***Atatürk İhtilali I-II***, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2003, s.265 - 273.

Mondros Mütarekesi'nin uygulama tarzı, galip devletlerin ülkeyi yok etme çabalarını açıkça göstermekteydi. Bunlara karşın padişahın ve Osmanlı Hükümeti'nin boyun eğmesi memleketi çok karanlık bir yöne sürüklüyordu.[55]

Mondros'u imzalatmış olanların ilk fiili hareketi, Türk ordusunu silahsızlanmaya zorlamak olmuştu… Ordunun silahsızlandırılması kastının yanında ve şüphesiz ki ondan daha ağır olan bir başka boşluk vardı: Ümitsizlik…[56]

Sultan'ın kullarının çoğu savaşlardan yorgun düşmüştü… Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcından beri halk seferberliklere katılmaya zorlanmakta ve bunun neticesinde önemli ölçüde kurbanlar vermekteydi. Bir ya da birden fazla aile ferdini savaşa kurban vermemiş neredeyse hiçbir aile bulunmamaktaydı. Bunlar ya doğrudan savaş meydanlarında ölmüşler ya Anadolu ve Trakya'da Yunan, Ermeni veyahut Türk çetelerinin elinde can vermişler veyahut da doğrudan bir saldırının hedefi olmasalar da açlık ve hastalıktan ölmüşlerdi.[57]

Son yıllarında özellikle savaşlar sebebiyle yoksulluk ve gayr-ı sıhhî durum söz konusuydu. Bu husus üzerine Türkiye'ye gelen ve Türkiye'de kalan yabancılar da dikkat çekmiştir. Alman Ernst J. Christoffel, savaş öncesindeki durum üzerine kötü yönetimden, vergilerin yüksekliğinden, çiftçilerin baskı altında tutulmasından ve ulaşımın yetersizliğinden kaynaklanan açlık ve sefaletin mevcut olduğundan bahseder.[58]

Birinci Dünya Savaşı'nda Rus işgaline sahne olmuş doğu bölgelerimizin durumu içler acısıydı. Açlıktan at ve merkep leşleri için kavga eden insanların her gün yüzlercesi ölüyordu. Kar yağmadan ot ile beslenen insanların, kar yağdıktan sonra, o imkânları da kalmıyordu. Eline bir avuç un geçiren kendisini şanslı

---

[55] Fahri Belen, ***Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle***, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Atatürk Dizisi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983, s. 38.

[56] Cemal Kutay, ***Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları***, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Alkan Matbaası, Ankara, 1973, s. 15–16.

[57] Stanford J. Shaw, "Türk İstiklal Harbi", ***Türkler***, C:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 853.

[58] Ramazan Çalık, Muzaffer Tepekaya, **"**Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", ***Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, Sayı: 16, Konya, 2006, s.206.

sayıyordu. 1919 yılı yazında Giresun sokaklarında hareket halindeki iskeletler deri ve kemikten ibaret kollarını uzatıyor, her tarafı derin iniltilerle dolduruyorlardı. Belediye başkanı açlıktan sokaklarda ölen kişilerin cesetlerini naklettirmeye belediye gelirlerinin yetmediğini söylemişti. Trabzon rıhtımında paçavralara sarınmış binlerce kadın ve çocuk vapurdan boşaltılan çuvallardan dökülen tahıl tanelerini toplamak için yarışıyordu. On binlerce insan aç ve sefil sokaklarda yatıyor, bazıları hayvan dışkılarındaki arpa tanelerin ayıklıyorlardı. Bir kısım insanlar da yarı çıplak durumda olduklarından Trabzon dışındaki hendeklerde barınıyor, kendilerini göstermemeye çalışıyorlardı. Sıtma, frengi, İspanyol Nezlesi, insanları kırıp geçiriyordu. Diğer taraftan dâhili yönetimin kötülüğünden kaynaklanan dramlar yaşanıyordu. Örneğin muhaceretten dönmüş, geçimini güç bela sağlamış, savaşta üç evlat kaybetmiş, 12 yetimini besleyen bir kadından aşar alabilmek için ahırdaki tek danasını satmışlardı. Sonuç olarak Avrupa'nın Türkiye'yi aşırı kan kaybından ölmek üzere olan başında son duası yapılan ağır bir hastaya benzetmesi pek de haksız sayılmazdı.[59]

Ayrıca İstanbul ve Anadolu bünyesinde, Güney Doğu Avrupa'da bağımsızlığını yeni kazanmış olan Hıristiyan devletlerde, özellikle Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'da kendilerine karşı girişilen soykırımdan kurtulmayı başaranlardan buraya göç etmiş binlercesini de içermekteydi. Bunların çoğu her şeylerini kaybetmiş olarak, sırtlarındaki elbiselerin ötesinde çok az varlıkları olduğu halde daralan sınırlar içine hapsolmuş Osmanlı İmparatorluğu'na gelmişler, savaşın bir neticesi olarak yeniden acı çekmeye ve fedakârlık yapmaya zorlandıkları bir dönemde kendilerine yeni bir yaşam kurmaya çalışmışladır. Osmanlı İmparatorluğu içinde, meşruiyeti her ne olursa olsun yeni bir savaşta vuruşmayı isteyecek çok az insan kalmıştı.[60]

Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi sonrası ülkenin genel durumunu Nutuk'ta şöyle ifade ediyordu:[61]

---

[59] Sabahattin Özel, "Atatürk, Türk Milleti ve Kurtuluş Savaşı", ***Atatürkçülük Konferansları - I,*** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s.109 - 110.

[60] Shaw, ***"Türk İstiklal Harbi",*** s.853.

[61] Mustafa Kemal Atatürk, ***Söylev, C:I-II,*** Haz: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 20.baskı, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Şubat 1991, s. 42.

" Düşman devletler Osmanlı Devleti'ne ve ülkesine nesnel ve tinsel (maddi-manevi) yönden saldırmışlar; onu yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve Halife olan kişi, yaşam ve rahatını kurtarabilecek çare aramaktan başka şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı durumda. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan Ulus, karanlık ve belirsizlik içinde, olup bitecekleri bekliyor. Felaketin korkunçluğunu ve ağırlığını anlamaya başlayanlar, bulundukları çevreye ve olaylardan etkilenebilme güçlerine göre, kurtuluş çaresi saydıkları yollara başvuruyorlar…"

Mondros Ateşkes Anlaşması'nı izleyen işgaller ve barış konferansına ilişkin haberler, Osmanlı ülkeleri paylaşılırken Türklerin öz yurtlarında bağımsız bir devlet olarak yaşayıp yaşayamayacakları hakkında kuşkular doğmasına neden oldu… Halkın ya da sürüklenilmekte olan çıkmazı sezen aydınların bir kesimi, beliren tehlikeyi önlemeye çalışmayı gerekli saymaya başladı.[62] Ateşkes Anlaşması'nın uygulanış şeklinin Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik olduğunu gören Anadolu halkı, kendi bölgelerini kurtarmak amacıyla çeşitli dernekler kurdu ve gönüllü halktan Kuvayı Milliye birlikleri oluşturdu.[63]

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra propaganda faaliyetlerine ara vermeyen Yunanlılar [64] 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etti.[65] İşgal, padişahından köylüsüne kadar bütün Türkleri hedef alan bir hareketti. İzmir'in işgali Türkler için en tahammül edilmez ihtimali, İzmir ve Ege'nin bir Balkan devleti tarafından ilhakını, dolayısıyla "ebediyen" Türk Müslüman yönetiminden ve Türk Müslüman yurdu olmaktan çıkmasını dile getiriyordu.[66] İşgal, tüm Türkiye'de büyük bir heyecan ve tepki yarattı. Padişah ve hükümet kendi çıkarlarını koruma adına,

---

[62] Turan, ***a.g.e.,*** s. 132.
[63] Hülya Şahin, "Milli Mücadele'de Düzenli Ordunun Kuruluşu ve Askerin Psikolojik Yönden Milli Mücadele'ye Hazırlanması", ***Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi***, Sayı:5, yıl:3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2005, s.162., ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Tanör, ***Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918 – 1920)***, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1992.
[64] Ergün Aybars, ***Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I***, İkinci Baskı, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1986, s. 139.
[65] Utkan Kocatürk, ***Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918 -1938***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 38.
[66] Sina Akşin, ***İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Son Meşrutiyet 1919 -1920)***, Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 504 - 505.

İngilizlerin her isteğini yerine getirmekteydi.[67] Atatürk'ün silah arkadaşlarından **Hüsrev Gerede**, anılarında, İzmir'in işgaliyle ilgili olarak şunları yazmıştı:[68]

> *"İzmir'in işgaliyle ilgili pek de açık olmayan haberler bizi çok üzdü. Not defterime o gün şöyle yazmışım: Başta akılsız hanedan olmak üzere yöneticilerin bu tarihsel anlarda halk ve ulusun hakemi olduğuna, işe yarar, namuslu kişilerden bir kabine kurulacağına inansalar, aydınlar başta olmak üzere halk haksızlığa, çoğunluğun isteklerine aykırı hiçbir karara baş eğmez."*

Tüm olanlardan sonra Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin artık tükendiğini, tamamen parçalandığını, padişah, halife, hükümet gibi kavramların bir şey ifade etmediğini görerek, "Milli egemenliğe dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak" amacıyla İstanbul'dan ayrılıp, Anadolu'ya gitmeye karar verdi. 16 Mayıs 1919'da Bandırma vapuruyla İstanbul'dan ayrılan Mustafa Kemal ve arkadaşları 19 Mayıs 1919'da Samsun'a vardı. Türk ulusunun yeniden doğduğunu müjdeleyen bu yolculuk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda bir başlangıç noktası oldu.[69]

Cumhuriyet dönemi şairi ve hekimi,[70] **Ceyhun Atıf Kansu**[71] Milli Mücadele'yle ilgili olarak:

---

[67] Aybars, ***a.g.e.,*** s.143,144., ayrıca bkz., Günver Güneş, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", ***Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi***, Yıl: 5, Sayı:9, Şubat 2007, s. 23-55.

[68] Hüsrev Gerede, ***Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı, Atatürk, Devrimler*****,** Haz.: Sami Önal, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 27.

[69] Yalçın Durmuş v.d, ***Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*****,** 3. baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 162–164., Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ve Bandırma Vapuru'yla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Fethi Tevetoğlu, ***Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar***, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987., ve Erol Mütercimler, ***Onlar Bizim İçin Öldüler Bu Vatan Böyle Kurtuldu***, Alfa Yayınları, 12. baskı, İstanbul, Eylül 2006, s.164 – 183.

[70] Şükrü Hatun, ***Hekim Kendisini de Tedavinin Bir Parçası Olarak Sunar*****,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 137.

[71] **Ceyhun Atıf Kansu**: Şair ve yazar (D.7 Aralık 1919, İstanbul – Ö. 17 Mart 1978 Ankara) Eğitimci siyaset adamı Nafi Atuf Kansu'nun oğlu. Küçük yaşta annesini yitirdi. 1921'de babasıyla Ankara'ya gitti. Ankara Gazi Lisesi'ni (1938) ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini (1944) Ankara Numune Hastanesi'nde çalıştı ve aynı yerde çocuk hastalıkları uzmanı oldu. O yıllarda Ankara'nın gecekondu semtlerinde halk çocuklarına ücretsiz hizmet verdi. Turhal Şeker Fabrikası'nda (1948), Ankara Şeker Fabrikası'nda (1959), şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü merkez teşkilatında 1978 yılına kadar hekim ve Sağlık İşleri Müdürü olarak çalıştı. Türk Dil Kurumunda görevler üstlendi, Ankara Radyosu'nda Kutru Savaşı, Atatürk ve dil konularıyla ilgili konuşmalar, tıp terimlerinin Türkçe karşılıklarını bulma çalışmaları yaptı. Kalp yetmezliği sonucu öldü. İhsan Işık, "Ceyhun Atıf Kansu" ***Resimli ve Metin***

"…Yeryüzünde, ilk ulusal kurtuluş savaşının ateşini Anadolu'da o tutuşturmuştu. Bu savaş saldırıcı, bir başka ulusu yok edici, başka ulusların topraklarına göz dikici, başka ulusları boyunduruk altına alıcı, başka ulusların hayat kaynaklarını sömürücü bir savaş değildi. Tersine, Türk topraklarına saldıran, Türk halkını yok etmek isteyen, Türk ulusunun haklarını, kaynaklarını, yaşama gücünü boyunduruk altına almayı amaç bilen Emperyalizme karşı ulusal bir kurtuluş savaşı idi. Ulusun haklarını savunan bir haklı savunma savaşı, yani saldırıdan, sömürüden, boyunduruktan kurtulma savaşı idi. Türk ulusal kurtuluş savaşı, bu yüzden, dünyamızda emperyalizmin her çeşidine karşı duran ilk kurtuluş savaşıdır." demektedir. [72]

Mustafa Kemal Paşa, ulusal varlığa tehdit oluşturan darbelere karşı milleti uyandırmak ve harekete geçirmek için; vatansever duygularla meydana getirilen milli cemiyetleri tek bir teşkilat içinde birleştirerek Türk milleti adına söz söylemeye yetkili bir teşekkül yaratma amacındaydı.

Amasya Genelgesi (21–22 Haziran 1919), Erzurum Kongresi (23 Temmuz- 7 Ağustos 1919) ve Sivas Kongresi (4–11 Eylül1919), ulusun sivil ve asker tüm gücünün toplanmasını sağlayan birer adımdı. Kongreler sonunda oluşturulan **"Heyeti Temsiliye**"nin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirildi ve "Heyeti Temsiliye"nin Milli Mücadele Planı" 9 Ocak 1920'de tüm kolordulara gönderildi.[73] Amasya Görüşmeleri gereği 12 Ocak 1920'de son "Osmanlı Mebuslar Meclisi" İstanbul'da toplandı.[74] Ulusal iradenin Mebuslar Meclisi'nde **"Misak-ı Milli"** biçiminde belirlenmekte olduğunu gören İtilaf Devletleri daha Ocak ayı içinde baskı yollarına başvurdu ve nihayetinde 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edildi. İstanbul'un işgali ile ortaya çıkan bu yeni durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'u tamamen saf dışı etmek, Heyeti Temsiliye'yi geçici bir hükümet gibi çalıştırarak, Ankara'da

---

Örnekli Türk Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, Elvan Yayınları, Cilt: 5, Ankara, 2006, s. 1937 - 1941.

[72] Ceyhun Atıf Kansu; ***Atatürk ve Kurtuluş Savaşı***, Varlık Yayınları, Işık Matbaası, İstanbul, Eylül, 1979, s. 54 -55.

[73] Şahin, ***a.g.m.,*** s.162.

[74] Kocatürk, ***a.g.e.,*** s. 128.

ulusal iradeyi gerçekleştirecek bir meclis toplamak üzere harekete geçti. 19 Mart 1920'de tüm vali ve kolordu komutanlarına bir bildiri gönderilerek, **"Selahiyet-i fevkaladeye malik (olağanüstü yetkilere sahip) bir meclis"**in Ankara'da toplanacağı haber verildi.[75] 19 Mart 1920 günlü yönerge gereğince yurdun her yerinde seçimler hızla ve dikkatle yapılmaya başlandı. Yalnız kimi yerlerde duraksayanlar ve işi engelleyenler oldu… Sonunda, bütün seçim bölgelerinin milletvekilleri, Büyük Millet Meclisi'nde, bütün ulusun ve yurdun temsilcisi olarak, hazır bulundu.[76] 1919 Seçimi Osmanlı yaşamında, belki de, ilk çok sesli seçimdi. Bu Meclis Birinci TBMM'nin de temel taşı olmuştur. Birinci Meclis'in birçok milletvekili Meclis-i Mebusan'dan Ankara'ya gelenlerdir.[77] 22 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclis'inin toplanışından bir gün evvel yayınladığı acele bir telgraf tamiminde, Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nin açılacağı 23 Nisan gününden itibaren **"bütün mülki ve askeri makamların ve bütün milletin başvuracağı yer Büyük Millet Meclisi"**dir, diyerek millet adına egemenliği kullanacak olan makamı önemle belirtmiş oluyordu[78]

2.2. Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Meclis'te Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu Tartışmaları

Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920'de Sinop Mebusu Şerif Bey'in Meclis'i açış nutkuyla görevine başladı.[79] Böylelikle ulus egemenliğine dayanan yeni Türk devletinin temelleri atılmış oluyordu. Şerif Bey'in ardından Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'den Meclis'in açılışına kadar geçen zaman zarfında cereyan eden siyasi olaylar hakkında mebuslara uzun bir açıklama yaptı.[80] Hükümetin teşkili konusunda

---

[75] Aybars, ***a.g.e.,*** s. 193 - 200.
[76] Atatürk, ***Söylev,*** Cilt:I-II., s. 238., ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt:I, 5.Baskı,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.58.
[77] Çavdar, ***a.g.e,*** s. 206.
[78] Turhan Feyzioğlu, "Türk Milli Mücadelesi'nin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği", ***Atatürkçü Düşünce,*** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s.192.
[79] ***TBMM Zb. C***., Devre I, Cilt: 1,TBMM Matbaası, (2.basılış), Ankara, 1940, s.2.
[80] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 1, s. 8 - 30.

uzun tartışmalar yaşandı. Erzurum Mebusu **Celaleddin Arif Bey** [81] hükümetin teşkili ve İcra Heyeti meselesiyle ile ilgili şunları söylemekteydi:[82]

> *" ...Devleti bir an evvel temsil ettirebilmek ve yüzüstü kalan işleri yürütebilmek için Heyet-i İcraiye meselesini, birinci mesele olmak üzere kabul eyledik ve onun hakkında da birkaç maddeden ibaret bir layihai kanuniye tanzim ettik... takrirleri bittabi nazarı tetkikken geçirdik. En birinci takrir Reisimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ilk celsemizde kıraat olunup tarafı âlinizden heman ittifakla kabul edilmiş takrirdir... Bu takrir mucibince Meclisi Âlinizin reisi hem teşri ile ve hem de icra ile iştigal edecek heyetin Reisi oluyor. Diğer taraftan yine aynı takrirde, icra için intihab olunacak vekillerin de Meclisi Ali tarafından intihab edilmesi esası vaz' edilmişti... Meclisi Âliniz bize diğer bir irşatta bulunmuştu. O da rüfekayı muhteremeyi ihtisasına göre muhtelif encümenlere tefrik meselesidir. On encümen teşekkül etmişti. Demek ki, on idare işi kabul edilmiş bulunuyor. Bunlarda... Şer'iye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, İktisadiye ki (Ticaret, Ziraat, Orman ve Maadin) Maarif, Adliye ve Mezahib, Maliye ve Rüsumat, Nafıa, Dâhiliye (Emniyeti Umumiye, Posta Telgraf), Müdaafai Milliye ve Hariciye'dir ve bir de Meclisi Âlinizin Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti'ne intihab buyurulmuştu... İlk işimiz Meclisimizin namını vaz'etmek oldu. Bu Meclisin ismi nedir? Yine bunda da Meclis'i Âlinizin vermiş olduğu müteaddit kararlara istinadettik ve hatta dünkü ve evvelki gün çıkan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda Meclisi Âlinin namı heyeti muhteremce*

---

[81] **Celalettin Arif Bey:** 1875 (1291)'de İstanbul'da doğdu. Uzun yıllar **Gazi Ahmet Muhtar Paşa**'nın Başkâtipliğini yapan ve Hâkimliklerde bulunan "Başımıza Gelenler" eserinin yazarı **Mehmet Arif Bey**'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde tamamladıktan sonra1895'te Fransa'ya giderek Paris Hukuk Fakültesi VE Siyasal Bilimler Okulu'ndan diploma aldı. Milli Mücadele yanlısı Felah-ı Vatan grubu Başkanı olarak ***"Misak-ı Milli"***nin kabulünde etkili oldu. 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. Ertesi gün yapılan seçimlerde yeni ihdas edilen bir makam olan II. Başkanlığa seçildi. 25 Nisan'da bir önerge vererek 15 kişilik bir Layiha Encümeni (Tasarı Komisyonu) ve 5 - 6 kişiden oluşacak Muvakkat İcra Encümeni (Geçici Yürütme Kurulu) kurulmasını önerdi. Verdiği iki kanun önerisinden M.M.V. Askeri Fabrikalar bütçesine bir milyon lira eklenmesine dair olanı, 21 Nisan 1921'de 111 Sayılı Kanun olarak kabul edildi. 18 Ocak 1930'da Paris'te öldü. Fahri Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi. Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919 – 1923,*** Cilt: III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6, Ankara, 1994, s. 388.

[82] ***TBMM Zb. C***., Devre I, C: 1, s.156 - 157.

"Büyük Millet Meclisi" olmak üzere kabul edilmişti ve bizde ***"Büyük Millet Meclisi"*** *olarak kabul ettik."*

2.2.1 Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşunda Yaşanan Tartışmalar

"Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri'nin Sureti İntihabına Dair Kanun" görüşülürken, yeni yapılandırılacak bazı vekâletlerin oluşturulma amacı, görevleri ve gerekliliği konusunda tartışmalar yaşandı. Bu vekâletlerden biri de Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti idi. Bu konuyla ilgili olarak Saruhan Mebusu **Refik Şevket Bey**: [83]

"... bazı nezaretlerin isimleri değiştirilmiştir. Bizde mevcut olmayan nezaretler ihdas olunmuştur ve diğerleri ipka edilmiştir... Mesela... Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye denilmiştir. Bizde Sıhhiye Nezareti yoktu. (Vardı sesleri). Sıhhiye evvel ve ahir Dâhiliyeye merbuttur. Fakat kabineye dâhil değildir. (Dâhil sadaları). Muaveneti İçtimaiye tabiri! Muaveneti İçtimaiye namında bir nezaretin vücudundan hiçbirimizin haberi yoktur. Binaenaleyh Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye tabiri muhdestir" diyerek Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Nezareti adı

[83] **Mehmet Refik (Şevket) Bey (İnce):** 1885 (1301)'te Midilli Adası'nın Polihinit kentinde doğdu. Harput'lu **İncezade Hafız Mustafa Şevket Efendi**'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Eşme İbtidai Mektebi ve İzmir İdadisi'nde tamladıktan sonra Selanik Hukuk Mektebi'ne girdi ve 1911'de mezun oldu. I. Dünya Savaşı Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra avukatlık yapmaya başladı. TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Saruhan Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. Meclis'te Anayasa, Adalet, Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Orman ve Madenler Komisyonlarında çalıştı. TBMM'nin açıldığı 23 Nisan gününün Ulusal Bayram sayılmasına dair, arkadaşlarıyla verdiği önerge, 23 Nisan 1921'de 112 sayı ile kanunlaştı**.** II. Dönem seçimlerinde 6 Haziran 1923'te Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazarak aday gösterilmemesini rica etti. İzmir'de avukatlık yapmaya başladı. IV. ve V. ve VI. Dönemlerde Manisa'dan tekrar Milletvekili oldu. 1943 seçimlerine katılmayarak İzmir'de avukat olarak çalışmasını sürdürdü. Demokrat Parti'nin kuruluşunda 15 Ocak 1945'te bu Partiye dâhil oldu. IX. Dönemde Parti adayı olarak yeniden Manisa Milletvekili seçildi. **Adnan Menderes** (Aydın) Başkanlığındaki ilk DP Kabinesinde Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi. 9 Mart 1951'deki II. Menderes Hükümeti'nde Devlet Bakanı oldu. Parti yöneticileri ile ihtilafa düşerek 2 Mart 1951'de Bakanlıktan çekildi. 2 Kasım 1951'de DP Meclis Grup Başkanlığına seçilerek 17 Haziran 1952'ye kadar bu görevi yürüttü. Dönem sonunda İzmir'e döndü. 24 Nisan 1955'te öldü., Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi*****,** s. 837.

altında daha önceden bir nezaret olmadığını, bu tabirin sonradan ortaya atıldığını söylemekteydi.[84]

Bütün Meclis'i konuyla ilgili olarak aydınlatmak üzere Kastamonu Mebusu **Yusuf Kemal Bey'e** [85] söz verildi. Kemal Bey düşüncelerini şu cümlelerle ifade ediyordu: [86]

"Efendim, zannederim izahat verilecek nokta muaveneti içtimaiye meselesidir. Sıhhiye Nezareti diye bir Nezaret vardır. Bu Nezaret şimdiye kadar başka bir Nezarete merbut olarak idare olunuyordu. Malumualiniz evvelce Hariciye Nezareti'ne merbut idi, sonra Dâhiliye Nezareti'ne raptedildi. Eğer bu Nezaretler Devlet işini göreceklerse yani umumi hizmetleri göreceklerse, zannediyorum ki, her Türkün söyleyeceği şey, memleketimizde görülecek ilk iş sıhhiye işidir. Çünkü sıhhat olmazsa, çünkü Türklük bulunmazsa, o Türklük üzerine bina edeceğimiz hiçbir iş kalmaz. Ne dâhili iş ve ne de harbiye işi kalır. Türkleri muhafaza etmek için evvela sıhhati muhafaza etmeli (alkış). Saniyen onların refahını temin etmelidir değil mi efendim? Onun için öyle zannediyorum, bundan sonra böyle bir tesisat olacaksa o tesisatın başında Sıhhiye işleri bulunmalı. Eğer biz memleketimizde sâri olan ve doktorlarca malum bulunan, Türklüğü bitiren hastalıkları bir an evvel kaldırmazsak, eğer Türk ailesinin, Türk ferdinin refahını temin edecek esbabı istikmal etmezsek hepsi boştur. Onun için Sıhhiye nezareti başta zikredilmiştir.

---

[84] ***TBMM Zb. C***., Devre I, Cilt:1, s. 163.

[85]**Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk):** 1878'de (1294) Kastamonu – Boyabat İlçesinde doğdu. **Postnişinzade Hasan Raci Efendi**'nin oğludur. 1898'de Boyabat Mal Müdürlüğü'nde görev aldı. 4 Ocak 1905'te Hukuk Mektebi'ni bitirerek diploma aldıktan sonra Ceza Hukuku ve Devletler Özel Hukuku Kürsülerinde öğretmen yardımcılığı yapmak üzere okulda alıkonuldu. Ayrıca avukatlık yaptı. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu. 3 Mayıs'ta İlk İcra Vekilleri heyeti'nin oluşturulmasında İktisat Vekilliği'ne seçildi. Türk Sovyet Antlaşması'nı 16 Mart 1921'de Rıza Nur Bey ve Ali Fuat Paşa ile imza etti. 16 Mayıs 1921'de Hariciye Vekilliği'ne seçildi. 12 Temmuz 1922'de Rauf Bey (Sivas)'in Başkanı olduğu İcra Vekilleri Heyeti'nde hariciye Vekili seçildi. II. Dönem'de Sinop'tan milletvekili seçildi. III. Dönem'de yeniden Sinop'tan milletvekili oldu. 26 Eylül 1930'da İsmet Paşa Kabinesi'nde Adliye Vekilliği'ne atandı. IV. Dönem'de yeniden Sinop Vekili seçilmesiyle 5 Mayıs 1931'de oluşturulan İsmet Paşa Kabinesi'nde tekrar Adliye Vekilliği'ne getirildi. V ve VI. Dönem'lerde Sinop Vekili olarak yasama görevine devam etti. VIII. Dönem'de Demokrat Parti listesinden Sinop Vekili seçildi. 15 Nisan 1969'da İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 627.

[86] ***TBMM Zb. C***., Devre I, Cilt:1, s. 163.

Böyle bir Sıhhiye Nezareti'nin ayrıca tesisine lüzum vardır. Şimdiki mevcut olan Sıhhiye Nezareti'nin işlerini bu noktai nazardan görmeye eşeddi ihtiyaç vardır. İlerde kanunu esasimiz baştanbaşa tadil edilecek olursa inşallah orada görürüz ki, Sadrazamın emirlerine faik, Sıhhiye Nazırı'nın emirleridir. Yani Sıhhiye Nazırının gösterdiği işleri ne Sadrazam, ne vali, ne de Dâhiliye Nazırı geri çeviremez. Faidesini orada görürüz, efendim. Muaveneti İçtimaiyeye de eşeddi lüzum vardır. En ziyade kuvvetle muavenet emreden dini mübinimizdir. Zannediyorum ki, dini mübinimizin ahkâmını tatbik için bu zamana kadar böyle bir uzuv ihdas edilmemesi bizim için büyük bir kusurdur. Yetim çocuklar sokaklarda sürünüyor. Gidiniz bakınız: cami şeriflerde zavallı çocuklar muhacir namı altında oturuyor. Beyler! Onlar bizim için ölen kahramanların aileleridir. Bunlara edeceğimiz muavenet, muaveneti içtimaiyeden başka bir şey değildir. Bunların işlerini Dâhiliye Nezareti görüyor. Dâhiliye Nezareti'nin içerisinde acaba hangisinin vazifesini teşkil ediyor? Dâhiliye Nezareti dâhiliye umurunda, Dâhiliye Nezareti memurini vazifelerini yalnız emniyetin temininden ibaret zannediyor. Hâlbuki onların vazaifi içerisinde hele bu zavallıların dertlerine çaresaz olmak da vardır. Sonra yine biliyoruz ki; bütün dertlerimizin bizim siyasi teşkilatımızın noksanından değil, içtimai teşkilatımızın asrı hazıra muvafık olamamasından ve bizi kuvvetlendirecek bir surette bulunmamasındandır. Bunu düşünmek, bunu mükemmel bir hale koymak, bundaki kusurları refetmek her Osmanlıya vaciptir, farzdır. Bu da sıhhiye işlerinin yanında bulunur. Bir münasebet bulunmuş, sıhhiye yanına muaveneti içtimaiye konulmuş. Muaveneti İçtimaiye işleri içerisinde daha birçok şeyler var ise de burada tafsili zaittir. Zannederim ki, Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi hidematı Devleti tefrik ederken böyle onların içerisine bir muaveneti içtimaiye sözü korsa, bunun tatbikatı biraz gecikse de bir müddet geciksin, biraz güç olsun, fakat cihanı medeniyete karşı, biz bu işi düşünüyoruz, bunları yapabiliyoruz, diyebiliriz. İsterseniz bu tabiri bırakınız, isterseniz bırakmayınız."

Bir diğer Kastamonu Mebusu **Dr. Suad Bey** de; [87]

" Efendim, sıhhiye ve muaveneti içtimaiye bahsi olunca bendeniz de bu memlekette on dokuz sene sabketmiş olan sıhhi tecrübelerime istinaden bazı maruzatta bulunmak isterim. Biz, en çok kuvvetle şöhretşiar bir hükümet, bir unsur iken maatteessüf son zamanlarda birçok inhitatlar göstermiş, bir taraftan sıhhi, diğer taraftan içtimai tesisat noksanından büsbütün inhitat etmiş bir hale gelmişizdir. İstanbul'da Müzei Askeriye'yi görenler belki tesadüf etmiştirler ki, o zamanda kullandıkları alatı harbiyeyi bugün kullanacak kollar bulamıyoruz… Memlekette zafiyeti umumiye son derece intişar etmiş ve sâri hastalıklar yüzünden nüfus daima tenakusa mahkûm kalmıştır. Bir taraftan şunu misal olarak arz edeyim: Bin üç yüz otuz iki senesinde Kastamonu dâhilinde askeri muayeneler icra edilirken bazı yerlerde bulunmuştum ve notlar alarak tecrübeler yapmıştım… Bir insan sahih ve salim olmak için boyu ile sıkleti arasında bir nispet, keza sadrı şehik ve teneffüs farklarıyla keza buyu arasında bir nispet vardır. O nispetleri tamamıyla tespit ederek adedi eşhasa taksim ettikten sonra, neticede yüzde yetmiş iki efradı askeriyenin hali tabiinden dun olduğu meydana çıktı ve bunlar esami, mikdarlar, adedleriyle nezdimde mahuzdur. İnşallah bir gün neşredeceğim. Şununla ispat etmek isterim ki, bir milletin genç unsurları, yirmi yaşında olanların içinde yüzde yetmiş ikisi şeraiti tabiiyei sıhhiyede olmazsa o milletin ahvali sıhhiyesine sağ ve salim denemez ve bunu ispat ve irae için hepimiz geldiğimiz yerlerde ırkın ne kadar duçarı zaaf olduğunu görmekteyiz. Bu mevcutlarda emrazı sâriye yüzünden memleketin her tarafında vuku bulan tenakusu nüfus

[87] **Dr. Suat Bey:** 1879'da (1295) İzmir'de doğdu. Tüccardan **Kayyumzade Ahmet Hâkim Efendi'**nin oğludur. 1 Eylül 1902'de Tıp Doktoru diploması alarak 1 Ekim 1902'de Keskin ilçesi Belediye Tabipliğine atandı. 8 Ocak 1918 tarihinde Frengi teşkilatı hakkında araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere Almanya'ya gönderildi. 1 Mayıs 1920'de Kastamonu vekili olarak Meclis'e takdim edildi. VI. Dönem için yapılan seçimlerde yeninden Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 1935'te politika hayatından tamamen çekilerek İzmir'deki hekimlik ve ticaret işini sürdü. 3 Haziran 1942'de öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 625.

şayanı hayret dereceye varmaktadır. Mesela Konya vilayeti; - Antalya, Afyon Karahisar'ı da dâhil olduğu halde – kamusu alama nazaran yüz iki bin kilometre murabbaındadır. Demek oluyor ki, Konya vilayetinden beş defa küçüktür. Ona mukabil Belçika'nın on buçuk milyon nüfusu vardır. Kezalik bütün Almanya'nın mesahası beş yüz kırk bin kilometre murabbaı olduğuna göre, Konya'nın şu hudutlarına nazaran, harpten evvelki vaziyetini söylüyorum, Konya'dan beş kere büyük olduğu halde Almanya'da 1913'te altmış altı milyon nüfus vardı ve bu hali hazır nüfuslarına bir de tezayüd miktarlarını nazarı dikkate alacak olursak görülür ki, 1880 senesinde Almanya'da kırk iki milyon nüfus var iken bugün kırk sene zarfında altmış altı milyon baliğ olmuştur. Hâlbuki zannederim hiçbirimiz inkâr edemeyiz ki, kırk sene evvelki nüfusumuz ile kırk sene sonraki nüfusumuz arasında böyle bir tezayüdü hatta hali hazırımızı bile muhafaza edemiyoruz. Evet, ahvali umumiyenin tebeddülü bizde daima meşum neticelerin tezyidi icap etmiştir. Çünkü bu gibi ahvali istilzam eden esbaba karşı duracak teşkilat maatteessüf memleketin ihtiyacına Salih değildir. Hem de derecei kafiyede kuvveti haiz değildir. Mesela şimdiye kadar Sıhhiye Nezareti namıyla filhakika bir nezaret var. İsmen mevcut olduğu gibi doğrudan doğruya Dâhiliye Nezareti'ne merbut idi. Ve ayrı hususi teşkilat haiz değildi. Evet, efendim bundan dolayı Sıhhiye Nezareti namına büyük bir kuvvetli icraatta bulunamazdı. Mülhakatta valiliklerin mutasarrıflıkların, büyük memurların icraatı altında tatbik edilmek istenilen takayyüdatı sıhhiyenin her birisi akim kalırdı. Eğer bundan sonra memlekete bir kudreti âliye verilmek isteniliyorsa, Yusuf Kemal Beyefendi'nin buyurdukları gibi, her şeyden evvel sıhhiye umurunu tenzim etmeli ve sıhhiye canlı ve hayat bahşedici teşkilat yapmalıdır. Onun için teşkil edilecek vekâletler meyanında Sıhhiye Nezareti'nin bulunmasını ve muaveneti içtimaiyenin de teşkilini arz eylerim" diyordu.[88]

[88] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:1, s. 166.

Doktor Suad Bey ve Yusuf Kemal Bey'lerin yaptıkları açıklamaların kendilerini aydınlattığını söyleyen Kırşehir Mebusu **Müfid Efendi** [89], sağlığın ve sosyal yardımın önemi üzerinde durarak şu cümleleri sarf etmiştir:[90]

> *"... Esasen hükemayı İslami'ye tahsili ikiye taksim eder. Evvela ilmüebdan ve saniyen ilmüedyan olduğunu bize bildirmiştir. Beden ilmi tahsil edilmez, sıhhat ilmi tahsil edilmez ve sıhhat yerinde ikame edilmezse bugün ne mücadele, ne ziraat ne ticaret yapabiliriz ve ne de bir iş görebiliriz. Hatta ibadeti ilahiyeyi bile sıhhatle yapabiliriz. Herkesin malumdur ki, sıhhat olmadığı zaman hiçbir şey yapılmaz. Sıhhiye teşkilatı yapılmasın, Muaveneti İçtimaiye yapılmasın. Zannedersem maksat bu değildir. Muaveneti İçtimaiye adeta bugün farz derecesine gelmiştir. Görüyorsunuz. İslam evlatları sokak ortalarında dilencilikle bizi utandırıyor. Cemaati saire böyle bir teşkilata malik olduklarından dolayı fakirlerini çarşı ve sokak ortasına çıkarmıyorlar... Muaveneti İçtimaiye heyetlerinin teşkilini Heyeti Umumiyemiz arzu eder. Ancak biraderimizin birisinin teklifi, bu nezaret dâhilinde bir şube mi olsun, yoksa eskiden olduğu gibi, nezaretlerin birinde bir müdüriyet halinde mi olsun? Bu cihet teklif edilmişti. Mesele tavazzuh etmiştir. Bu teklif reye konsun, mesele neticelensin, maddemize gelelim."*

Müfid Efendi'nin sözlerine karşılık Tokat Mebusu **Nazım Bey**[91] halkın büyük bir tehlike karşısında olduğunu, vatanı kurtardıktan sonra Meclisin genel sağlık ve sosyal yardım üzerinde çalışması gerektiğini belirtmiştir. Sivas Mebusu **Mustafa**

---

[89] **Ahmet Müfid Efendi (Kurutluoğlu) :** 1879 (1295)'da Kırşehir'de doğdu. Müftü Hacı Mahmut Vehbi Efendi'nin oğludur. Fatih Medresesi'nden müderrislik icazeti aldı. Ayrıca Hukuk Mektebi'ne devam edip mezun oldu. Üsküdar İskele Meydanı Camii'nde müderrislik ve bir süre avukatlık yaptı. TBMM I. Dönemi için yapılan seçimlerde Kırşehir milletvekili oldu. 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. Milletvekili I. Dönem'de sona erince Kırşehir'e döndü ve avukatlık yaparak yaşamını sürdürdü. 15 Haziran 1958'de Kırşehir'de öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi*****,** s. 649.

[90] ***TBMM Zb. C***., Devre I, Cilt:1, s. 166.

[91] **Nazım Bey:** 1867 (1283)'de Erzurum'da doğdu. 4. Ordu Kurmayı'nda memur **Kamil Efendi'nin** oğludur. Liseyi Mülkiye Mektebi'nin İdadi kısmında tamamladı. 1889'da yüksek kısmından mezun olarak Seraskerlik Muhasebe Kalemi'nde kâtip olarak devlet hizmetine girdi. TBMM'nin I. Dönemi'ne Tokat'tan milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. 4 Eylül 1920'de Dâhiliye Vekilliğine seçildi ancak Mustafa Kemal Paşa'nın karşı çıkmasıyla iki gün sonra çekilmek zorunda kaldı. 4 Temmuz 1935'te İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi*****,** s. 917.

Taki Efendi,[92] Nazım Bey'in sözlerine katılmakla birlikte, encümenlerin oluşturulduğu bu günlerde, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin elzem bir kurum olduğunu vurgulayarak, Sıhhiye Encümeni ile Muaveneti İçtimaiye Encümeni'nin ve vekâletlerinin ayrı ayrı teşkil edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.[93]

Sıhhat ve İçtimai Muavenet teşkilatı bahsinde en hararetli nutku söyleyen Taki Efendi'den sonra Meclis Reisi, toplanan takrirlerin okunacağını söylemiş ve Meclis Kâtibi Haydar Bey bunları birer birer okumaya başlamıştır. Çorum Mebusu **Ferit Bey**[94] tarafından müzakerenin kifayeti üzerinde durularak, ikinci maddeye geçilmesi teklif eden ilk takrir kabul olunmuştur. Sivas Mebusu Taki Efendi'nin Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümenlerinin ayrı ayrı teşkil edilmesine dair takririnden sonra, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinin aleyhinde ve lehinde başka takrirler de okunmuştur. Mesela Sivas Mebusu **Hayri Bey**[95] "Hükümeti Osmaniye'nin teşkilatı asliyesini muhafaza" etmeyi teklif ederek, İstanbul'da bir Sıhhiye Nezareti bulunmadığından dolayı "Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Nezareti"nin teşkilini istememiştir. Saruhan Mebusu **Şevket Bey**'in Kastamonu Mebusu **Apdülkadir Bey**'le[96] birlikte imzaladığı takrirde Sıhhat ve Muaveneti

---

[92] **Mustafa Taki Efendi**: 1873 (1289)'de Sivas'ta doğdu. **Mehmet Selim Efendi'nin** oğludur. 19 Ekim 1887'de Sorgu Hâkim Yardımcılığı ile Adliye hizmetine girdi. 13 Kasım 1914'te Sivas Sultanisi Arapça öğretmenliğine atandı. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Sivas milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. 1 Ağustos 1925'te Sivas'ta öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 889.

[93] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 1, s.167.

[94] **Hüseyin Ferit Bey:** 1879 (1295)'da İstanbul2da doğdu. Babası Kozan Sancağı tahrirat Eski Müdürü Hacı İbrahim Recai'dir. 1897'de İstanbul Mülki İdadisi'nden mezun oldu. 23 Eylül 1898'de Maliye Bakanlığı'nda kâtiplik ile devlet hizmetine girdi. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Çorum milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. II. Dönem'de tekrar Çorum'dan milletvekili seçildi. Dönem sırasında 12 Mart 1925'te İstanbul'da vefat etti. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 264.

[95] **Mustafa Hayri Bey:** 1888 (1304)'de Sivas'ta doğdu. **Sığırcızade Lütfullah Bey'in oğludur.** Ailevi nedenlerle İstanbul Hukuk Mektebi'ni son sınıfta bıraktı. Defterdarlıkta Muhasebe Kalemi Mümeyyizi, Mir-i Emlak Müdürü olarak çalıştı. TBMM'nin I. Dönemi'ne Sivas milletvekili olarak seçildi. 25 Nisan 1920'de Meclis'e katıldı. 1926- 1930 yılları arasında Sivas Belediye Başkanlığı yaptı. 18 Mayıs 1932'de Sivas'ta öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 887.

[96] **Abdülkadir Kemali Bey (Öğütçü):** 1889 (1305)'da Osmaniye (Yarpuz)'de doğdu. Emekli Sorgu **Hâkimi Bekir Sıtkı Efendi'nin** oğludur. 1911- 1912 ders yılında Hukuk Mektebi'nden mezun oldu ve 10 Nisan 1913'te Siirt Bidayet Mahkemesi Savcı Yardımcılığı'na atandı. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Kastamonu milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu.15 Haziran 1920'de Adliye Vekâleti Müsteşarlığı'na atandı. 1 Kasım 1920'de Adliye Vekâleti Vekilliğine seçildi ise de 4 Kasım'da sağlık durumunun elvermediğini söyleyerek vekillikten çekildi. 26 Temmuz 1949'da Ankara'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 615.

İçtimaiye'nin Dâhiliye Nezareti'nin bir şubesi olarak kalması istenmiş ve **Tunalı Hilmi Bey**'de[97] bu teklifi desteklemiştir. Karahisarısahip Mebusu **Mehmet Şükrü Efendi**[98] müstakil bir Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye teşekkülünün teferruatlı bir iş olduğunu, yeni nezaretler kurmanın içinden çıkılamayacak zorluklar doğuracağını, Sıhhat Nezareti'nin Müdürlük şeklinde olması gerektiğini söylemiştir.[99]

Mustafa Kemal'in sınıf ve silah arkadaşı **Ali Fuat Cebesoy**[100], anılarında, Birinci TBMM'nin siyasi yapısıyla ilgili olarak:

---

[97] **Tunalı Hilmi Bey:** 1871 (1287)'de halen Bulgaristan sınırları içindeki Eskicuma kentinde doğdu. 1877 Rus Savaşı'nda Türkiye'ye göç eden tüccar **İsmail Hakkı Bey'in** oğludur. 1885'te Askeri Tıbbi İdadisi'ne girdi. Askeri Tıbbi Mektebi'nde öğrenciyken sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşen "Gizli Mektepliler" adında bir dernek kurdu.1895'te Tıbbiye son sınıftayken Avrupa'ya kaçarak İsviçre'nin Cenevre şehrine yerleşti. 27 Nisan 1920'de TBMM'ne katıldı. II. ve III. Dönem'de Zonguldak'tan milletvekili seçildi. III. Dönem'in I. Toplantı Yılı tatilinde 26 Temmuz 1928'de öldü. Çoker, **Türk Parlamento Tarihi,** s. 887., Tunalı Hilmi Bey'in Meclis'teki faiileyleri için ayrıca bkz., Aslı Öztürk, ***"Tunalı Hilmi Bey'in I. TBMM'deki Yasal Faaliyetleri",*** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2006.

[98] **Mehmet Şükrü Efendi (Koç):** 1887 (1303)'de Afyon'da doğdu. **Koç Azade Abdullah Efendi'nin** oğludur. 12 Ağustos 1911'de İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezun oldu. Halep ve Kilis'te hâkim ve savcılıklarda bulundu. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Karahisar-ı Sahip (Afyon) milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. Milletvekilliği bu dönemde sona erince Afyon'a dönerek avukatlık mesleğini sürdürdü. 10 Mart 1938'de öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 572.

[99] Osman Şevki, ***Tedavi Notları Aylık Tıp Gazetesi*****,** Sayı: 12–13, Cilt:9, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Ankara,1934, s. 1– 4.

[100] **Ali Fuat (Cebesoy):** 1882 (1298)'de İstanbul- Üsküdar, Salacak'ta doğdu. I. Dönem Yozgat Milletvekili **İsmail Fazıl Paşa**'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Erzincan ve Beşiktaş Askeri Rüştiyelerinde, lise tahsilini Kadıköy Senjozef Fransız Lisesi'nde tamamladıktan sonra 13 Mart 1899'da Harbiye Mektebi'ne girdi. 11 Ocak 1905'ta Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle mezun olarak kurmay stajı için 5. Ordu emrine verildi. 13 Kasım 1908'de Roma Elçiliği Askeri Ataşeliği'ne gönderildi. 5 Kasım 1918'de Mustafa Kemal Paşa ile Adana2da görüşerek milletin kendi haklarını kendisi araması ve savunması konusunda fikir birliği sağladı. 8 Haziran'da Ankara'ya gelen Rauf Bey'i karşılayarak Amasya'ya hareket etti. 19 Haziran'da Amasya'da buluşup Amasya Genelgesi'ni imzaladılar. TBMM'nin I. Dönem'i için yapılan seçimlerde Ankara'dan Milletvekili seçildi. Ancak Geyve Cephesi'nde görevli olduğu için Meclis'e katılamadı. 9 Kasım 1920'de İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Moskova Büyükelçiliği'ne atandı. 2 Haziran'da TBMM'ye katılarak yasama görevine başladı. 13 Aralık 1922'de TBMM İkinci Başkanlığı'na seçildi. Son toplantı yılı başında 1 Mart 1923'te yapılan seçimde de yerini korudu. II. Dönemde de Ankara'dan Milletvekili seçildi. 17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. III. Dönem'de seçime katılmadı. IV. Dönem'de Konya'dan bağımsız Milletvekili oldu.Yasama görevini V., VI., VII., VIII., dönemlerde Konya, IX., Dönemde Eskişehir X., XI., Dönemlerde İstanbul Milletvekili olarak sürdürdü. Bu arada Refik Saydam Kabinesi'nde Nafıa Vekili, Şükrü Saraçoğlu Kabinesi'nde yeniden Nafıa Vekili, aynı Kabinede Münakalat Vekili görevlerinde bulundu. Kazım Karabekir Paşa'nın ölümü üzerine 30 Ocak 1948'de TBMM Başkanlığı'na seçildi. 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra politikadan tamamen çekildi. 10 Ocak 1968'de İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi***, s. 76.

"Muhafazakâr milliyetperverler, Büyük Millet Meclisi ve hükümetini muvakkat bir şekl-i hükümet olarak kabul etmiş ve fakat bilumum ıslahat ve inkılâba şiddetle muarız kalıp imkân husulünde Osmanlı saltanatı meşrutiyesinin iadesini ve devamını istemişti…" demektedir.[101]

Bu tartışmaların ardından **"**Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri'nin Sureti İntihabına Dair Kanun"un maddelerinin tartışılmasına devam edildi. Sürdürülen bu görüşmeler sonucunda, **2 Mayıs 1920** tarihinde **"Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri'nin Sureti İntihabına Dair Kanun"** kabul edildi. Bu kanuna göre **"Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti"** kabineye bağımsız bir vekâlet olarak dâhil edilmiş oldu.[102]

"Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun" un maddeleri aşağıdaki gibidir:[103]

No 9. – Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun (1)

2 Mayıs 1336 ve 2 Şaban 1338

(Ceridei Resmiye ile neşir ve ilanı: 7 Şubat 1337 – sayı:1)

Kanun No: 3

MADDE 1 – *Şeriye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, İktisat (Ticaret, Sanayi, Ziraat Orman ve Maadin) Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye ve Rüsumat ve Defteri Hakani, Nafıa, Dâhiliye (Emniyeti umumiye, Posta ve telgraf), Müdafaai Milliye, hariciye ve Erkânı Harbiyei Umumiye işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisinin on bir zattan mürekkep bir İcra Vekilleri Heyeti vardır.*

---

[101] Ali Fuat Cebesoy, ***Bilinmeyen Hatıralar Kuva-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri***, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2001, s. 84 – 85., I. TBMM'nin düşünce yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., İhsan Güneş, ***Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920 – 1923),*** Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 1985.

[102] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 1, s.170- 186.

[103] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt:1, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1929, s.6., ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 1, s. 185-186., ***Hakimiyeti Milliye***, 2 Mayıs 1336 (1920)., ayrıca bkz., Kili ve Gözübüyük, ***Türk Anayasa Metinleri,*** s. 97.

MADDE 2 - *İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti mutlakası ile aralarından intihap olunur.*

MADDE 3 – *Her vekil deruhte ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin re'yi istişarisini alabilir.*

MADDE 4 – *İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilafı Büyük Millet Meclisi halleder.*

2.2.2 İcra Vekilleri Heyeti'nin Seçimi ve Göreve Başlaması

"Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun"un çıkmasıyla, uzun yıllardır özlemi çekilen demokratik yönetimin de temeli atılmış oldu.[104] Bu kanunun çıkarılmasının ardından hükümet teşkilatının oluşturulması için icra vekillerinin seçilmesi meselesi üzerinde tartışıldı. On bir vekilden oluşan ve reisliğe Mustafa Kemal'in seçildiği **"İlk İcra Vekilleri Heyeti"** 3 Mayıs 1920- 24 Ocak 1921 tarihleri arasında faaliyet gösterdi. Bu Heyet'in üyeleri aşağıdaki kişilerden oluşmaktaydı:[105]

I. İcra Vekilleri Heyeti (I.TBMM Hükümeti)

İcra Vekilleri Heyeti Reisi: Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK, TBMM Reisi)

Umuru Şeriye Vekili: Mustafa Fehmi Efendi (GERÇEKER, Bursa)

Dâhiliye Umuru Vekili: Cami Bey (BAYKUT, Aydın), Hakkı Behiç Bey (BAYİÇ, Denizli), Nazım Bey (RESMOR; Tokat), Refet Bey, (BELE; İzmir)

Adliye Vekili: Celalettin Arif Bey, Erzurum

Nafia Vekili: İsmail Fazıl Paşa (CEBESOY, Yozgat), Ömer Lütfü Bey (ARGEŞO, Amasya)

---

[104] İhsan Güneş, ***"Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri",*** Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: IV, Sayı: 12'den ayrıbasım, Ankara, 1988, s. 764.

[105] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 1, s.198., ***Dünden Bugüne Başbakanlık 1920-2004,*** T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004, s. 214.

Hariciye Vekili: Bekir Sami Bey (KUNDUH, Amasya)

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili: Adnan Bey (ADIVAR; İstanbul)

İktisat Vekili: Yusuf Kemal Bey (TENGİRŞENK, Kastamonu)

Müdafaa-i Milliye Vekili: Fevzi Paşa (ÇAKMAK, Kozan)

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili: İsmet Bey (İNÖNÜ, Edirne)

Maliye Vekili: Hakkı Behiç Bey (BAYİÇ, Denizli), Ahmet Ferit Bey (TEK, İstanbul)

Maarif Vekili: Rıza Nur Bey (Sinop), Hamdullah Suphi Bey (TANRIÖVER, Antalya)

2 Mayıs 1920'de Sıhhat ve Muaveneti İçtimai Vekâleti'nin kurulmasıyla Türkler, Avrupa'da ilk olarak Sosyal Yardım Bakanlığı kuran birkaç millet arasında yer almıştır. Bu konuda eski tıp öğrencilerinden ve Hariciye Vekillerinden Yusuf Kemal Tengirşenk ile o zamanlar Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanlığını yapan **Dr. Adnan Adıvar** rol oynamıştır.[106]

Yüz yirmi yedi oyla **Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili** olarak seçilen Dr. Adnan Bey [107] 1917 yılında evlendiği Halide Edip Hanımla birlikte Ankara'ya gelmiş ve 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulunmuştur. 3 Mayıs 1920'de oluşturulan ilk hükümette Sıhhiye ve İçtimaiye Muavenet Vekili olarak göreve başlayan Adnan Bey[108] 11 Mayıs 1920'de yanına kâtip olarak aldığı bir küçük sıhhiye memuru (sağlık memuru) ile Ankara Vilayet Konağı'nın bir odasında göreve başlamıştır. Dr. Adnan Bey görevine 10 Mart 1921 tarihine kadar devam

---

[106] ***Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl***, s. 13.

[107] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:1, s. 198.

[108] **Abdülhak Adnan Bey (Adıvar),** 1881 (1297)'de Gelibolu'da doğdu. **Kadı Ahmet Bahaî Efendi'nin** oğludur. 1899'da Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi'ne girdi. 1 Eylül 1905'te Tıp Doktoru olarak mezun oldu. Gizlice Avrupa'ya giderek Berlin tıp Fakültesi İç Hastalıkları Kürsüsü'nden uzmanlık diploması aldı. 1917'de evlendiği eşi Halide Edip Hanım'la birlikte Ankara'ya gelerek 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu ve Genel Kurula İstanbul milletvekili olarak takdim edildi. 3 Mayıs 1920'de oluşturulan ilk hükümete Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili seçildi. 2 Mart 1920'de Meclis İkinci Başkanı seçilmekle vekâletten istifa etti. II. Dönem'de tekrar İstanbul milletvekili oldu. 1946'da VIII. Dönem seçimlerinde bağımsız İstanbul milletvekili olarak tekrar Parlamento'ya girdi. 1 Temmuz 1955'te İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi*****,** s. 491.
Dr Adnan Bey'in özgeçmişi ve faaliyetleri hakkında ayrıca bkz.,Ayşe Aydın, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görev Yapan Sağlık Mensupları", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Özel Sayısı*****,** Sayı: 42, Cilt: XIV, Ankara, Kasım 1998, s.1.

etmiş, bu tarihten sonra **Dr. Refik Saydam**[109] görevi devralmıştır.[110] Refik Bey'in rahatsızlığı sebebiyle 14 Aralık 1921'de istifası etmesi üzerine,[111] 24 Aralık 1921'de Sinop Mebusu **Dr. Rıza Nur Bey** [112] 116 oyla, yeni Sıhhiye Vekili olarak seçilmiştir.[113] Rıza Nur bu görevlendirmeden hatıralarında:[114]

> *"Ben bütün kışı Sinop'ta geçirmek istiyordum. Dört aydır Sinop'ta idim. Bir gün Ankara'dan bir telgraf geldi. Büyük Millet Meclisince yapılan intihapta, Sıhhiye Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne tayin buyruldunuz…"* diye bahsetmektedir.

---

[109] **İbrahim Refik Bey (Saydam):** 1881 (1297)'de İstanbul'da doğdu. Tüccardan Çankırılı Hacı Ahmet Efendi'nin oğludur. 1899'da Askeri Tıbbiye Okulu'na girdi ve 4 Kasım 1905'te Tabip Yüzbaşı rütbesiyle mezun olarak Gülhane'de 1 yıl staj gördü. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Bayazıt milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. 10 Mart 1921'de Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili seçildi. II. Dönem'de İstanbul'dan milletvekili seçilerek 30 Ekim 1923'te İsmet Paşa tarafından kurulan ilk Cumhuriyet kabinesi'nde Sıhhiye Vekilliğine getirildi. 6 Mart 1924'teki II. Kabinesinde de yerini korudu. 3 Mart 1925'te yeniden başbakanlığa getirilen İsmet Paşa Kabinesinde tekrar Sıhhiye Vekili oldu. III. Dönemde yeniden İstanbul vekilliğine seçildi ve İsmet Paşa'nın Kabinesinde Sıhhiye Vekilliğini sürdürdü. İsmet Paşa'nın 26 Eylül 1930'da kurdurduğu yeni kabinede de Sıhhiye Vekili oldu. IV. Dönemde de yeniden İstanbul milletvekili olarak İsmet Paşa'nın 4 Mayıs 1931'de kurduğu kabinede yerini korudu. 15 Temmuz 1931'de ilk kez toplanan Sağlık Şurası'na başkanlık etti. V. Dönem'de tekrar İstanbul milletvekilliğine seçildi. Seçimin yenilenmesi dolayısıyla 1 Mart 1935'te kurulan İsmet Paşa Kabinesi'nde Sıhhiye Vekili olarak yer aldı. Atatürk'ün ölümünden sonra 11 Kasım 1938'de kurulan II. Bayar hükümeti'nde Dâhiliye Vekilliğine ve CHP Genel Sekreterliği'ne getirildi. VI. Dönem'de İstanbul milletvekili olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 25 Ocak 1939'da başbakanlığa atandı. Bu görevde iken 8 Temmuz 1942'de İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 491.

[110] Gürsel, ***a.g.t.,*** s. 29., Osmanlı döneminde kayıt tutulmadığı için görevde olan hekimlerin isimleri telgraf ile elde edilmiş, hekim listelerini içeren idari belgelemeler ile sağlık yönetmeliklerine ilişkin düzenlemelere de bu dönemde başlanmıştır. Kanun ve tüzüklerin hazırlanması da yine aynı dönemde başlanmış ve Sağlık Bakanlığı içerisinde kişisel belgeleme ve muhasebe işlerini yürütecek bir şube açılmıştır. Çağlar Keyder v.d., ***Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları. Reform, Sorunlar, Tartışmalar,*** İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 112.

[111] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:15, TBMM Matbaası, Ankara,1958, s.162.

[112] **Rıza Nur Bey:** 1878 (1294)'de Sinop'ta doğdu. Kunduracı **İmamoğlu Mahmut Zeki Efendi'nin** oğludur. 1895'te Askeri Tıbbiye Mektebi'ne girdi. 1901'de tabip yüzbaşı rütbesiyle okulu bitirmesiyle bir yıl Gülhane'de stajyer olarak çalıştı ve sonra da cerrahi ve ortopedi dallarında uzmanlık için Gülhane'de alıkonuldu. 2 Nisan 1920'de Ankara'ya gelerek 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. İcra Vekilleri heyeti için 4 Mayıs 1920'de yapılan ilk seçimde Maarif Vekilliğine getirildi. 4 Aralık 19202de Rusya ile anlaşma için Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey başkanlığı'nda Moskova'ya gitti. 24 Aralık 1921'de Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili oldu. Lozan Barış Konferansı için İsmet Paşa Başkanlığında oluşturulan heyette İkinci Delege olarak yer aldı ve 3 Kasım 1922'de onlarla birlikte Lozan'a gitti. II. Dönem'de tekrar Sinop'tan milletvekili seçildi. 14 Ağustos 1923'te Ali Fethi Bey İstanbul) başkanlığında kurulan İcra Vekilleri Heyeti'nde Sıhhat ve İçtimai Muavenet vekili oldu. 8 Eylül 1942'de İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 868.

[113] ***TBMM Zb.C.***, Devre I, Cilt:15, s.228.

[114] Rıza Nur, ***Hayat ve Hatıralarım,*** C:3, Altındağ Yayınları, İstanbul, 1968, s. 883., Sıhhiye Vekillerinin seçimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Rıdvan Akın, ***TBMM Devleti Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare (1920 – 1923),*** İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Yeni vekâlet göreve başladığında elde mevcut herhangi bir kayıt ve bilgi olmadığından, önce vazife görmekte olan hekimlerin isimleri telgrafla istenerek kaydedilmiş ve İstanbul Hükümeti Örgütü'nün bütün kanun ve nizamnameleri temin edilmiştir. Temin edilen mevzuatın ihtiyacı karşılamayacağı anlaşılınca, yeni vekâlet kendine göre usul ve kadro tertip etmiştir.[115]1920 yılında 260 olan doktor sayısı, 1921'de 312, 1922'de 337'ye çıkarılmış ve 434 sağlık memuru istihdam edilmiştir.[116]

9 Mayıs 1920'de **"İcra Heyeti'nin Programı**"nı, **Maarif Vekili Dr. Rıza Nur** Bey okumuştur. Programda toplum ve birey sağlığını yükseltmeye yönelik şu hedeflere yer verilmiştir: [117]

- *Sağlıkla ilgili işler ve sosyal yardım konusunda, maliyenin elverdiği ve ekonomik durumu da göz önünde bulundurularak, azami faydayı sağlamak.*
- *Halkın ve ülkedeki mevcut sağlık kurumlarının tıbbi ilaç ve gereçler konusunda zor durumda kalmaması için, bu gereçlerin ülkemize ithaline yönelik çalışmalar yapmak.*
- *Mevcut tıbbi ilaç ve gereçleri israf etmeden kullanmak ve bu sıkıntılı dönemi kolaylıkla atlatmak.*
- *Sosyal hastalıklar diye anılan malarya ve frenginin zararlarını sınırlamak için diğer idari şubelerle beraber tedbirler almak.*

2.2.3 Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Teşkilat Yapısı

Yeni Bakanlıkça hazırlanan ilk bütçe tasarısında; merkezde, **"Hıfzıssıhha Dairesi, Sicil Dairesi, Muhasebe ve Evrak Kalemi"** kabul edildi. Taşra örgütünde ise; eski "**Sağlık Müdürlükleri, Hükümet, Belediye ve Karantina Tabiplikleri ile Küçük Sıhhiye Memurlukları"** aynen muhafaza edildi. Teftiş kadrosu da 3

[115] ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl,*** s. 31.
[116]Aydoğan**, *a.g.e.,*** s. 81.
[117] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:1, s.241.

müfettişe çıkarıldı. Meclis-i Sıhhi-i Ali kaldırıldı. "**Daülkelp** (Kuduz Tedavi Müessesesi), **Telkihhane** (Aşıhane) ve **Bakteriyolojihane"** kurulması kabul edildi. Mahalli idarelere ait hastaneler aynı bırakılarak, Kastamonu ve Zonguldak bölgesinde özellikle frengi savaşı için kurulmuş bulunan hastaneler de mahalli idarelere devredildi.[118]

Mustafa Kemal Atatürk, Afet İnan'a[119] söyleyip yazdırdığı Medeni Bilgiler kitabında; Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin öneminden, teşkilat yapısından ve görevlerinden şu şekilde bahsedilmektedir: [120]

SIHHİYE VE İÇTİMAİ MUAVENET

Ehemmiyeti

Sıhhiye işleri memleketimizde bir vekâlete mevzu teşkil edecek ehemmiyeti, Ankara'da yeni Devletin kuruluşunda almıştır. Bir cemiyetin

---

[118] ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl,*** s. 31–32. Hıfzıssıhha Dairesi'nin gelişimi ve halk sağlığı çalışmaları için bkz. ***Hıfzıssıhha Albümü 77 Yıllık Başarının Öyküsü*****,** Haz.: Turan Aslan, Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi, 2005, s.1- 11.

[119] **Afet İnan:** Tarih ve anı yazarı (D. 1908, Doyran / Selanik – Ö. 8 Haziran 1985, Ankara). İlköğrenimini Adapazarı, Ankara, Mihalıççık (Eskişehir) ve Biga'da tamamladı. Bursa Kız Öğretmen Okulu (1924) mezunu. İlk görev yeri olan İzmir'de öğretmenlik yaptığı sırada Atatürk'le tanıştı. 1925 yılında Atatürk tarafından Fransızca öğrenmek üzere Lozan'a gönderildi. 1927'de yurda dönerek İstanbul Notre Dame de Sion Fransız kız Lisesi'nde öğrenimine devam etti. 1929'da ortaöğrenim tarih öğretmenliği sınavına girerek öğretmenlik belgesi aldı. Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmeni olarak (1929 -1930) atandı. 1930 yılında Türk Ocakları kurultayı'nda Aksaray Delegesi olarak, tarih üzerine çalışanlara önem verilmesini teklif etti ve bu amaçla kurulan Türk Tarih Heyeti'nde görevlendirildi. 19311'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve 1935'te Türk Tarih Kurumu adını alan bu kurumun en aktif üyelerinden biri olarak çalışmalara katıldı. Burada çeşitli yayınlar yaptı. İnan, 1933'ten sonra Ankara Kız Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı. 1935 yılında Ankara'da kurulması öngörülen Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde kendisine öğretim görevliliği teklif edildi. Ancak yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamadan bunu kabul edemeyeceğini belirterek Cenevre Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Bilimler Fakültesi'nin Yakın Çağ ve Modern Tarih Bölümüne kaydoldu. Temmuz 1938'de "Türk Osmanlı Devrinin Ekonomik Tarihi" konulu tez çalışmasıyla buradan mezun oldu. Doktora tezinde de çeşitli anket çalışmalarına dayanarak, Türk Milletinin Dünya milletleri arasında ki yerini bilimsel esaslara göre tespit etmeyi amaçladı ve 1939'da sosyoloji doktoru oldu. Bu yıllarda çeşitli bilimsel toplantılara katılarak bildiriler sundu. Yurda döndükten sonra Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne doçent vekili olarak atandı. 1942'de doçent, 1950'de profesör oldu. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrim Tarihi dersleri verdi. Yurtdışında Türk Medeniyeti Tarihi ve Türk kadın hakları üzerine bildiriler sundu. DTCF Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrim Tarihi Kürsüsü başkanı iken kendi isteğiyle emekli oldu. Işık, ***a.g.e.,*** s. 1823 - 1824.

[120] A.Afet İnan, ***Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 328 - 331.

sıhhati, bütün kuvveti ve hayatiyeti meselesidir. İçtimai muavenet mefhumunun resmi teşkilat arasında yer buluşu yalnız Türkiye'de değil, terakki yolunda çok ilerlemiş bütün memleketlerde de pek eski değildir. İçtimai yardım, bir milletin ve bir cemiyetin çaresiz ve istinatsız kalmış, dermandan düşmüş, kendi yaşamasına, tedavisine lazım olan asgari vasıtaları bizzat tedarik ve temin imkânından mahrum uzuvlarının imdadına koşmasıdır. Yeni manada millet ve cemiyet mefhumları ancak bu hareketi doğuran içtimai hassasiyet ile tamam olur. Yalnız burada bir incelik nazarı dikkati celbetmelidir. Bir cemiyet, yaşamak ve hayata lazım şeyleri tedarik etmek için çalışma kuvvetine malik olan insanları himaye etmemeli. Tufeyli yaşamanın kapılarını kapamalıdır. Aksi takdirde çalışanların kazançlarını kendilerine tahsis ettirmenin yolunu bulan bir takım tembeller ve dilenciler sınıfı türer. Bunlar insaniyetin merhamete layık olmayan yüz karalarıdır.

Vekâletin Vazifesi

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin sıhhate ait vazifesi, hekimliğin insanlığa karşı deruhte eylediği vazife gibi iki kısımdır.

1- Koruma (hıfzıssıhha ve mücadele)
2- Kurtarma (tedavi müesseseleri)

Vekâlet birinci vazifeyi yapmak için memleketin sıhhi şartlarını ıslah, milletin sıhhatine zarar veren bütün hastalıklarla ve zararlı amillerle mücadele eder. Yeni neslin sıhhatli yetişmesine çalışır.

Doğumu kolaylaştırmak, doğumdan evvel ve sonra analara bakmak, memlekete dışarıdan salgın ve mikroplu hastalıkların girmesinin önüne geçmek, memleketin içinde mikroplu salgın hastalıklarla çok ölüm yapan diğer zararlı amillerle mücadele etmek, doktorluk san'atının yapılmasına nezaret etmek, gıdalar, ilaçlarla, kokain, morfin, afyon gibi zehirli ve uyuşturucu maddelerin kullanılması iler uğraşmak, serom ve aşılar yapmak, yaptırmak, tatbik ettirmek, çocuk, mektep, gençlik, işçilik,

muhacirler hıfzıssıhhasıyla ile meşgul olmak, sıhhi neşriyat ve telkin yapmak gibi işler bu maksada hizmet eder. Vekâlet hususi idare ve belediyelerin bu yolda çalışmalarını murakabe eder.

İkinci vazife, hastaların tedavisidir. Bunun için bir kere Devlet bütçesinden açılan ve idare olunan hastaneler ve dispanserler vardır. Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbekir'de birer numune hastanesi İstanbul'da çocuk ve akıl hastaneleri, verem sanatoryumu, İstanbul ve İzmir'de sâri hastalıklar hastanesi, Zonguldak'ta bir hastane ve iki yüz kazada beşer yataklı dispanserler bu meyandadır. Bunlardan başka hususi idare bütçelerinden yine büyük vilayet ve bazı kazalarda hastaneler ve dispanserler açılmıştır. Birçok kazada dispanserler, seyyar hekim teşkilatı, acele sıhhi yardım tertibatı bulunur. Bu müesseslere müracaat eden hastalar parasız tedavi edilir. Dispanserlerde ihtiyaca yetecek ilaçlar bulunur. Bunlar da muhtaçlara parasız verilir.

SIHHİ MÜCADELELER

Bu mücadele de iki türlü olur:

Birincisi, memleketin herhangi bir yerinde birdenbire dizanteri, karahumma, kızıl, kuşpalazı, çiçek, şarbon v.s. gibi salgın ve bulaşık bir hastalık çıktığı zaman alınacak tedbirlerdir. Bu halde hemen mahallin sıhhiye müdürü, hükümet ve belediye hekimleri ile küçük sıhhiye memurları bütün vasıtalarıyla faaliyete geçerler. Diğer taraftan Vekâlet emrinde hazır bulunan sâri hastalık mütehassısları iş başına koşarlar. Aşılar, seromlar ve saire hemen vak'a yerinde teksif olunur. Mamafih çiçek aşısı gibi aşılar koruma tedbiri olarak da tatbik edilir. Bir sende yalnız cenup vilayetlerimizde bir milyondan fazla aşı yapılmıştır.

İkincisi belediye daimi ve sâri hastalıklarla mücadeledir. Bu mücadele birinci neviden geçici değildir. Bir yangın gibi parlayıp sönmez. Birçok sebeplerin tesiri altında nesillerden beri işleyen yaranın ısrarlı ve usulü dâhilinde bir sistem ile tedavisine çalışmaktır. Sıtma,

frengi, trahom, verem mücadeleleri bu nevidendir. Bu mücadeleyi, ayrılan mıntıkalarda bir şefin idaresinde mücadele heyetleri yaparlar. Mahallerindeki hekimler de buna iştirak ederler.

İçtimai Yardım

Hastane ve dispanserler bir taraftan sıhhi müesseseler olmakla beraber muhtaçları parasız tedavi etmek noktasından aynı zamanda içtimai yardım müesseseleri sayılırlar. Bunlardan başka, doğum ve çocuk bakımevleri, süt çocukları ve kimsesiz talebenin bakım evleri, kör, dilsiz ve sağırlar müesseseleri, yatılı talebe yurtları, ebe talebe yurdu, kimsesiz kadınların mecbur oldukları çalışma saatleri esansında çocuklara bakacak olan kreşler, yatılı hastabakıcı hemşire mektebi, hıfzısıhha mektep ve müesseseleri ve darülacezeler bu sıradadır.

Bunların miktarları ihtiyaca nispetle çok sayılmaz. Fakat Devletin mali kudreti arttıkça bu çalışma genişleyecektir.

Vekâletin Merkez Teşkilatı

Vekâletin bu vazifeleri yapacak teşkilatı şudur:

1- Hıfzısıhha İşleri Umum Müdürlüğü
2- İçtimai Yardım Umum Müdürlüğü
3- Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü (bütçesi ayrıdır)
4- Mücadele Reisi ve Müfettişlikleri

Vilayetlerdeki Sıhhi Teşkilat

Her vilayet merkezinde bir sıhhat ve içtimai muavenet müdürlüğü vardır. Maiyetlerinde birkaç hekim, ebeler ve küçük sıhhiye memurları bulunur. Kazalarda hükümet hekimleri ve maiyetlerinde ebeler ve küçük sıhhiye memurları vardır. Bundan başka vilayet, kaza ve nahiye merkezlerinde belediye hekimleri, ebeleri ve küçük sıhhat memurları mevcuttur.

Bunların hepsini Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tayin ve vazifelerini murakabe eder.

Sıhhat Şurası

Son zamanda memleketin yüksek hekimlerinden bir Sıhhat Şurası teşkil edilmiştir. Vazifesi, vekâletin ana işlerini müzakere ve tanzim etmektir.

3. BÖLÜM
SIHHİYE VE MUAVENET-İ İÇTİMAİYE VEKÂLETİ'NİN I. TBMM DÖNEMİNDE YAPTIĞI YASAL DÜZENLEMELER

3.1 1920 Yılında Yapılan Yasal Düzenlemeler

3.1.1 Görüşülen Ancak Yasalaşmayan Öneriler

3.1.1.1 Mülki ve Askeri Sağlık Kurumlarının Birleştirilmesine Dair Kanun Teklifi

Kastamonu Mebusu **Suat Bey ve arkadaşları** tarafından 5 Eylül 1336 (1920) tarihinde **"mülki ve askeri müessesatı sıhhiyenin tevhidi"**ne dair Meclis'e bir takrir sunmuş ve arkasından konuyla ilgili olarak, Sıhhiye ve Müdafaai Milliye Encümenleri Mazbataları okunmuştur:[121]

Riyaseti Celileye

Son zamanlarda arkası gelemeyen harplerde birde Harbi Umumi'nin tahribatı inzimam edince nüfus ve sıhhati umumiyemizin uğradığı zararlar mukabili tahmin bir dereceye vasıl olmuştur. Bu sebeple memlekette umuru sıhhiyeyi tanzim ve ihtiyacatı hazırayı azami bir fedakârlıkla tatmin etmek en acil mesailden maduttur. Şimdiye kadar askeri ve mülki müessesatı sıhhiyenin ayrı ayrı idamei mevcudiyet etmesi birçok fuzuli masarifi iltizam ettiği gibi mesela aynı memlekette mevcut hastanelerde askeri ve mülki namile iki türlü idareye tabi bulunması, efradı milletin bu müesseselerden seyyanen istifade etmesine mani bulunuyordu. Mezkûr müesseselerin bu suretle ayrı bir idare altında bulunmaları, birçok zait masariften başka olarak etıbba, memurin ve müstahdeminin şahıs itibariyle israf edilmesini istilzam eylemekte idi. Bu

[121] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s.499 - 505.

esbabda mebni sıhhiye askeriye umurunun bir müdüriyeti umumiyeye kalbi ile ve doğrudan doğruya Sıhhiye Nezareti'ne raptı ve bilumum askeri hastanelerde askeri malzemei sıhhiye depolarının Sıhhiye Nezareti'ne devri ve mülki askeri hastanelerin tevhidi ile efradı milletin, cümlesinden seyyanen istifade eylemesi hususatının temini zımnında iş bu takririn Sıhhiye Encümeni'ne havalesini teklif ederiz.

27 Mayıs 1336

İzmir	*İzmir*	*Kastamonu*
Yunus Nadi	*Reşit*	*Dr. Suat*
Konya	*Sivas*	*Amasya*
		Dr. Asım
Bursa	*Lazistan*	*Van*
	Ziya Hurşit	*Haydar*
İzmir		*Adana*
		Eşref

Sıhhiye Encümeni Mazbatası

Riyaseti Celileye

Kastamonu Mebusu Suat Bey ve on iki refikının encümenimize havale edilen takrirleri mütalaa olundu.

Filhakika mütemadi harpler yüzünden nüfusça pek büyük zayiata uğradığımız gibi son seneler zarfında memlekette taraf taraf tecelli eden sefaletlerden dolayı sıhhati umumiye inhitata yüz tutmuştur. Umumi muhaceretler ve daha birçok sebeplerden frengi, sıtma hastalıkları her tarafta pek ziyade çoğaldığı gibi verem hastalığı da pek ziyade intişar etmiştir. İşte bu birçok sebeplerden dolayı umumi ahvalimizin ıslahı yolunda yapılacak illerin en birincisi; umuru sıhhiyenin tamamen ıslahı ve vesaiti hazırai sıhhiyeden milletin azami bir derecede istifadesinin teminidir. Bu meyanda mevcut hastanelerin bir kısmı askeri hastaneler

olduğundan bunların askerlere tahsisi, gerek şahıs gerek nakit ve gerek vakitten tasarruf noktai nazarından doğru olmayıp, vakti harpte müessesatı sıhhiye askeri hidemata amade bulunmak, onların askeri hastanelerin bulundukları mahallerde askeri ve mülki bütün efradı millete teşmili ve bilmukabele sivil hastanelerin her bulundukları mahalde sivillerle beraber bilumum hastalar içinde küşade bulunması lazım gelir ve doğruca Sıhhiye İcra Vekâleti'ne raptedilmelidir. Askeri ecza ve malzemei sıhhiye ise Devletin umumi hazinesinden tedarik edildiğinden bunların mülkiye ile birlikte Sıhhiye Nezareti'ne devri münasiptir. Muamelatı Sıhhiyei Askeriye gelince, kıtaatı askeriyenin umur ve muamelatı sıhhiyesine ait hususatın usul ve temaülüne ve nizamatı mevzuasına göre sevku idare edilmesi lazım eden olduğundan, etıbbai askeriyenin rütbe derecatının ve kıtaat nezdindeki vezaifinin alahalihi idamesi ve şu kadar ki, müstakil bir sıhhiye nezareti ihdas ve icat edildikten sonra Sıhhiyei Askeriyenin Harbiye Nezareti makamına kaim olan Müdafaai Milliye Vekâleti'ne irtibatı için bir sebep mevcut olmadığından bunlarında Sıhhiyei Askeri Müdüriyeti Umumiyesi nam ve unvanıyla Sıhhiye İcra Vekâleti'ne rapt edilmesi tensip edilmiştir.

6 Haziran 1336

Reis	*M.M*	*Kâtip*
Dr. Asım	*Dr. Suat*	
Aza	*Aza*	*Aza*
	Doktor	*Bursa*

Müdafaai Milliye Encümeni Mazbatası

Kastamonu Mebusu Suat Bey ve rüfekası tarafından muti ve Heyeti Umumiye'ce Sıhhiye ve Müdafai Milliye Encümenleri'ne havale buyrulmuş olan takrir ve merbutu ve Sıhhiye Encümeni Mazbatası encümenimizce de Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri'nin huzur ile tetkik edildi.

Takriri mezkûr, alelıtlak mülki ve askeri umuru sıhhiyenin tevhidi ile memurini sıhhiyenin teşmili faaliyetini ve bu suretle bütçelerde tasarrufat icrasını ve halkın istifadesinin tamimini teklif etmekte, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümeni'nce de (Kıtaatı askeriyenin umur ve muamelatı sıhhiyesine ait hususatın usul ve teamülüne ve nizamatı mevzuasına göre sevk ve idare edilmesi lâzımeden olduğundan etıbbai askeriyenin rütbe ve derecatının ve kıtaat nezdindeki vezaifin alahalihi idamesi) kaydı ihtirazisiyle tasvip olunmaktadır. Alınan izahat ve cereyanı müzekerata nazaran:

1- Ordu teşkilatı esasiyesine dahil bulunan tababeti askeriye sınıfında tahvili merci suretiyle icra olunacak tebeddülat,

2- Vazife, kavanin ve nizamatı mevzua ve bilhassa emrü kumanda, terfi tecziye mesailindeki hususiyet,

3- Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti vezaifine ait hususat ile ordu umuru sıhhiyesinin arzettiği farklar,

4- Harpte umuru sıhhiyei askeriyenin sureti cereyanına ait esasat,

5- Hali seferberide hastanelerin tevhidinde görüleceği tebeyyün eden mahzurlar,

6- Müessesatı sıhhiye ve depoların devri suretiyle ordunun tedabiri sıhhiye ve ikmaline vakıasına ait hususatta vukua geleceği tahmin olunan teehhürat.

Noktai nazarından bu gün böyle bir tevhidin gayrı kabili icra olduğu anlaşıldığından ve bilhassa emrü kumandaya tabi ve mesul bir sınıfı askerinin böyle mühim bir zamanda tahvili merciine imkân olmayacağı tebeyyün eylediğinden müttefikan takririn reddi karargir olmuş ve:

1- 1333 senesinden beri devam etmekte olduğu bilhassa vilayatı şarkiyede mevkii tatbika konulduğu verilen izahattan anlaşılan, Guraba hastanesi bulunmayan mahallerdeki hastanelerine yüzde 20 nispetinde fukarayi halkın kabul ve tedavisi hakkındaki taamülün teşmil ve temamii tatbiki,

2- Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne yapılmakta olan muavenetin devamı.

Temennisi ile Heyeti Umumiye'ye arzedilmek üzere iş bu matbata bittazim Riyaseti Celileye takdim kılındı.

Ka.	*M.M.*	*Reis*
Ergani	*Saruhan*	*Diyarbekir*
Hakkı	*Mustafa Necati*	*Hacı Şükrü*
Bayezit Mebusu		*Erzurum Mebusu*
Dr. Refik		*Salih*

Kastamonu Mebusu Suat Bey'in "mülki ve askeri sağlık işlerinin ve sağlık memurlarının faaliyetlerinin birleştirilmesine dair kanun teklifi", yukarıdaki mazbatadan da anlaşılacağı üzere, Müdafaai Milliye Encümeni tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine **Suat Bey** söz alarak konuya dair şu açıklamaları yapmıştır:[122]

" Efendim hepimiz biliriz ki uzun senlerin tahribatı bu memlekette en ziyade nüfus üzerinde olmuştur. Belki (50) (100) seneden beri arkası gelmeyen harpler yüzünden bu memleket ve bilhassa Anadolu, kanını, evladını feda etmiştir… Bu meclis ibtida teşekkül ettiği zaman herkes büyük bir aşk ve neşe ile memleket umuru sıhhiyesinin en şiddetli mesailden olduğunu kabul ediyordu. Binaenaleyh, şimdi muamelatı sıhhiyeyi yeni baştan memleketin ihtiyacatına göre adeta tasnif etmek ihtiyacında bulunduğumuz bir zamanda, zannediyorum ki, nazarı dikkate alınacak mesailden biri, mevcut vasıtalarımızı memleketin ihtiyacatına nazaran en seri bir şekilde ifrağ etmektir. Binaenaleyh, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti teessüs ettikten sonra yapacağı en baştaki mesele, zannederim ki memlekette olan müessesatı sıhhiyeyi, eşhas da dâhil olduğu halde, umum vesaiti sıhhiyeyi memleketin azami menfaatine

[122] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:3, s. 499 - 505.

sevk ve imale etmektir. Efendiler; bugün elde mevcut ordumuzun miktarını bilmiyorum… Farz edelim 100 bin askerimiz var… 100 bin askere mukabil 1000 tane askeri doktorumuz var. Ona mukabil mesela 1000 tabibi mülkimiz var. Şu halde bir kısım evladı vatan için yüzde bir doktor isabet ettiği halde, diğer bir kısmında on beş nüfusa ancak bir doktor isabet ediyor. Memleketin muhtelif yerlerinde, vesaiti sıhhiyelerinde, tedavilerinde en canlı ve en ziyade hizmet edebilen müesseselerin hepsi askeri idaresi altındadır. Bunların cepheye yakın olanlarının, mesela mevkii harpte bulunanlarının, zaten bila tefrik, kaffeten hidematı askeriyeye tahsis edilmesi lazım gelir… Mesela görüyorum ki, Ankara'da, Konya'da, Kastamoni'de böyle birçok yerlerde askeri hastaneleri var. Üçer, beşer yataklı hastaneler… Onlarda eğer boş yatak kalırsa, eğer askeri hasta bulunmazsa yine masraf devam eder, boş yatak kalır. Ona mukabil bir sivil hasta müracaat etse almazlar. Buna mukabil sivil hastaneye asker hasta gitse, sivil hastanedir diye almazlar. Şimdi bu suretle masrafların beyhude yere devam etmesinde hiçbir faide tasavvur etmiyorum. Vaktiyle bir harbiye nezareti vardı ve eskiden beri böyle bir görenek vardı. Onun için başka suretle muamelenin mümkinatı hiçbir kimsenin hatırına gelmedi. Fakat bugün ki vaziyette zannederim ki elimizde kalan son kuvveti son vaziyete karşı koymaya mecburiyetimiz vardır. Mesela: Konya'da veyahut burada on altı on yedi tane askeri doktor var. Sonra buranın mülki hastanesinde 3,4 tane doktor var Sonra sıhhiye müdürü, belediye tabibi var. Birçok tabipler merkezde içtima etmiş bulunuyor. Aynı zamanda birçok kazalarda hiçbir doktor yok, hâlbuki 50 60 bin nüfusu olan kazlar var ve o halk, bu memleketin en ağır yükünü çeken zavallı köylülerdir. Onları tabipsiz, hastanesiz bir halde… hallerine terk etmiş bulunuyoruz. Bugün mademki Anadolu'nun göbeğinde olan bu dertlerin hali ve faslındaki vazifeyi bu Meclisi Ali deruhde etmiştir. Zannederim ki, Meclisin akdem vezaifinden biri, bu kadar perişan halde metruk kalan halkın imdadına yetişmektir, hatta imdatlarına yetişmek ve mümkün olduğu kadar mütesaviyen halkın istifadesini temin etmektir. Mesela Ankara'da,

Konya'da ve buna mümasil yerlerde askeri hastaneler sivil hasta kabul ederse, sivil hastaneler askeri hasta kabul ederse, her memlekette o zaman mükemmel bir müessese olacaktır… Umumi hastalıklar için mücadeleye ihtiyaç var Hepimiz biliyoruz ki; memleketin bünyesini kemiren frengidir ve yine bu milletin saffeti ahlakiyesi sayesinde bundan 80 ve 100 sene evvelsine gelinceye kadar frengi memleketimizde bilinmemiş bir hastalık iken, bugün cümlemizce malum olan şeraitten dolayı arta arta, hududu millimiz dâhilinde bu hastalığın dehşeti altında kalmayan hiçbir memleket yoktur. Her tarafı böyle istila etmiş olan bu felakete karşı, vilayetleri, sancakları, kazaları, nahiyeleri köyleri hiçbir tedbir ile karşılamaz isek mucibi felakettir…

Onun için elde mademki muhtelif tedbir ve vasıta var, bu muhtelif vasıtanın heyeti mecmuasını Sıhhiye Vekâleti'nin emrine tevdi edelim. Bu müessesata, muhtelif depoları da, sıhhi malzemeyi de verelim… Efendim yalnız burada Müdaafai Milliye Encümeni, zikretmiş olduğu bazı esbabtan dolayı hidematı askeriyenin hali hazırda Sıhhiye Vekâleti'ne raptedilemeyeceğine dair bir karar vermiş, o karara mütelea edilecek olursa zannederim Sıhhiye Encümeni'nin kararı ile taarruz teşkil etmez. Çünkü orada deniliyor ki: bu bir takım esbabı askeriyeye taalluk eder. Ondan dolayı Harbiye Nezareti makamında olan Müdafaai Milliye Vekâleti'ne merbut kalsın diyor. Zaten Sıhhiye Encümeni meseleyi üçe ayırmıştır. Sıhhiyei askeriyeyi mülkiye idaresine elbette vermiyor. Bizim teklifimiz şöyledir: efradın, taburların, bölüklerin muamelatı askeriyesine taalluk eden umur zaten bugün Sıhhiyei askeriyeye merbuttur. Bugün biz diyoruz ki: yalnız Sıhhiye Nezareti'ne merbut olsun. Taki Sıhhiye Vekâleti, elinin altında ne kadar kuvvet olduğunu bilsin ve memleketin ihtiyacatı umumiyesi için onları sarf etsin ve istimal etsin. Bu hususta icap ederse yine maddeler üzerinde arzı malumat ederim." [123]

[123] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:3, s. 499 - 505.

Suat Bey'in sözlerini tamamlamasının ardından Menteşe Mebusu **Tevfik Rüştü Bey**, konuyla ilgili olarak şu sözleri sarf etmiştir: [124]

"Nüfus meselesi, öncelikle ekonomik ve toplumsal bir meseledir. Dolayısıyla nüfus sorununu öne sürerek bu iki teşkilatın birleştirilmesi söz konusu olamaz. Ayrıca askeri tıpla, sivil tıbbın işleri birbirinden farklıdır ve hiçbir memlekette askeri ve sivil tıbbın birleştirildiği görülmemiştir. Sıhhiye Vekâleti halkın sağlığı için her türlü teşkilatı kurabilir, köylere gidebilir. Ancak askeri tabipler bu şekilde bir faaliyette bulunamaz. Ordu kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir sınıf yetiştirmiştir ve bu tabipler, bu kitlenin özel tabipleridir. Hastanelerin birleştirilmesi ancak barış zamanında mümkündür. Ordu birada bulunduğu mıntıkalarda duruma göre "seyyar hastaneler", "menzil hastaneleri", "dâhili memleket hastaneleri" açar ve bunları ancak ordunun ihtiyaçları için açar. Eğer bu yollar üzerinde[125] Gureba[126] hastaneleri varsa, bunlardan da faydalanır, yani boş yataklardan da istifade edilir. Bunun dışında, 1917 yılından beri askeri hastanelere yüzde 10–15 oranında fakir halk kabul edilmektedir. Sivil tıp kurumları ile askeri tıp kurumları birbirleriyle uyumlu bir şekilde çalışmaktadır. Gerektiğinde bu iki kurum, birbirlerinin ilaç, aşı ve tıbbi malzeme gibi bir takım ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ordunun bugün ki mevcudiyetinin ve sağlığının korunması, askeri tabiplik kurumunun olduğu gibi bırakılmasıyla mümkündür."

Bu konuşmanın ardından yapılan oylama sonucu Kastamonu Mebusu **Suat Bey'in "mülki ve askeri müessesatı sıhhiyenin tevhidi"** ile ilgili kanun teklifi kabul edilmemiştir.[127]

---

[124] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:3, s.499 - 505.
[125] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:3, s.499 - 505.
[126] **Gureba:** kimsesiz, zavallı, Devellioğlu, ***a.g.e.,*** s. 294.
[127] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:3, s.499 - 505.

3.1.1.2 Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin Sıhhiye Vekâleti'ne Bağlanması Hakkında Kanun Teklifi

"Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin Sıhhiye Vekâleti'ne Raptı Hakkında Kanun Layihası" Sağlık Bakanı **Adnan Bey** tarafından 3.6.1336 (1920) tarihinde Meclis gündemine taşınmıştır. İcra Vekilleri Heyeti tarafından da kabul edilen teklifin maddelerini aşağıdaki gibidir:[128]

Maddei Münferidei Kanuniye Layihası

MADDE 1 – *Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin Dâhiliye Vekâleti'nden irtibatı fek ve Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne raptolunmuştur.*

MADDE 2 – *Bu kanunun icrasına Dâhiliye ve Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekilleri memurdur.*

Bu kanun layihası aynı gün Dâhiliye, Muaveneti İçtimaiye Encümenlerine havale edildi.

3 Ağustos 1336 tarihinde yapılan görüşmelerde Konya Mebusu **Vehbi Efendi,**[129] kanun teklifinin maddelerinin oylanmadığını, eğer oylama yapılırsa görüşmeye gerek kalmayacağını belirtti.[130]

Saruhan Mebusu **Refik Şevket Bey** ise İcra Vekilleri Heyeti'nin teklifini zaten kabul edilmiş bir kanuna ait olduğunu ve bu yüzden Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin Muaveneti İçtimaiye tarafından idare edilmesini teklif etti.[131]

---

[128] **TBMM Zb. C.,** Devre I, Cilt: 2, s. 61.
[129] **Mehmet Vehbi Efendi (Çelik):** 1862 (1278)'de Konya- Hadim ilçesi, Kongul Köyü'nde doğdu. **Çelikzade Hüseyin Ağa'nın** oğludur. Hadim ve Konya Medreseleri'nde öğrenim ve eğitim görerek özellikle usul ve fıkıh alanında yetişti. 1888'den itibaren din dersleri okutmaya ve icazet vermeye başladı. Başarılı olduğu saptanmasıyla mahmudiye Medresesi'ne müderris olarak atandı. Konya Hukuk Mektebi'nin açılmasıyla birlikte de okulun fıkıh öğretmenliğine getirildi. Meclis'in feshinden sonra Heyet-i Temsiliye'nin talimatına uyarak Ankara'ya geldi ve TBMM Genel Kurulu'na Konya milletvekili olarak takdim edildi. 3 Haziran 1922'de Birinci Başkan Vekilliği'ne Kasım 1922'de Şer'iye ve Evkaf Vekilliği'ne seçildi. 28 Kasım 1945'te öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi*****,** s. 675.
[130] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:3, s. 80.

Menteşe Mebusu **Dr. Tevfik Rüştü Bey**[132], Meclis'te Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin olduğu gibi kalmasını isteyen kişi sayısının pek az olduğunu ancak müdüriyetin görevini layıkıyla yapabilmesi için yeni bir teşkilat yapısı oluşturulması gerektiğini söylemiştir.[133]

Sinop Mebusu **Hakkı Hami Bey**[134] de konu hakkında şunları söylemiştir:[135]

> *"Şimdiye kadar Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı olarak görev yapan Muhacirin Müdüriyeti yeterince çalışmamış, muhacir ve yardıma muhtaç kişiler perişan olmuşlardır. Sıhhiye Nezareti'nin görevi yalnız hastalara bakmak değildir. Memleketlerinden uzak kalmış bu insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını da karşılamalıdır. Muhacir konusu Sıhhiye Vekâleti'ni ilgilendiren bir konu olmasına rağmen, Dâhiliye Vekâleti'ne görev verilmiş ancak vekâlet bu konuyla pek alakadar olmamıştır. 2 Mayıs 1336 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nin seçiminde bu konu da görüşülmüş ve Muhacirin Müdüriyeti'nin görevleri Muaveneti İçtimaiye'ye verilmiştir. Ancak dünden beri yapılan tartışmalardan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin bu görevi üstlenmediği anlaşılmaktadır."*

---

[131] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s. 82 - 83.

[132] **Ahmet Tevfik Rüştü Bey (Aras):** 1883 (1299)'te Çanakkale'de doğdu. **Hasan Rüştü Bey'in** oğludur. Beyrut Fransız Tıbbiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra İzmir Gureba Hastanesi'nde bir süre çalıştı ve 16 Şubat 1909'da Selanik ili Sağlık Müfettişliği'ne atandı. TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Menteşe Milletvekili olan Kurmay Yarbay Mahmut Bey'in Düzce'de ayaklanmacılar tarafından şehit edilmesi üzerine boşalan milletvekilliğine 17 Haziran 1920'de seçilerek 1 Temmuz 1920'de Meclis'e katıldı. 1 Kasım 1922'de Lozan Barış Konferansı'na delege seçilen
Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Rıza Nur Bey'e vekâlet etmesi uygun görüldü. 15 Nisan 1923'te Rıza Nur Bey'in Ankara'dan ayrılması üzerine vekâletini dönem sonuna kadar sürdürdü. II. Dönem'de İzmir'den milletvekili seçildi. 3 Mart 1925'te İsmet Paşa'nın başkanlığında kurulan İcra Vekilleri Heyeti'nde Hariciye Vekili oldu. Bu görevini III., IV. ve V. Dönemlerde İzmir milletvekili olarak bütün İsmet Paşa Kabinelerinde 25 Ekim 1937'de başbakanlıktan istifası üzerine kurulan Celal Bayar Kabinesinde de sürdürdü. 1939'da Londra Büyükelçiliği'ne atandı. 5 Ocak 1972'de İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 762.

[133] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s.86.

[134] **Hakkı Hami Bey (Ulukan):** 1889 (1305)'da Sinop- Erfelek ilçesini İnesökü Köyü'nde doğdu. Kafkasya'dan bu köye göç eden Ahbaz ailesinden **Hasan Bey'in** oğludur. Konya Hukuk Mektebi'nden mezun olup Sinop'ta avukatlık yapmaya başladı. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Sinop milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. 5 Eylül 1938'de Samsun'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 862.

[135] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:3, s. 86 - 87.

Hakkı Hami Bey'in konuşmasından sonra Sıhhiye Encümeni'nin mazbatası Kâtip **Haydar Bey** tarafından okunmuştur:[136]

Mazbata Sureti

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin Dâhiliye Vekâleti'nden irtibakı fek olunarak Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne raptı hakkında Heyeti Vekilece kabul edilip Riyaseti Celileden muhavvel 26 Mayıs sene 1336 ramazan sene 1338 tarihli maddei münferidei kanuniye layihası üzerinde icra edilen müzakeratta gerek vilayatı Şarkiye ve gerekse vilayatı Garbiye ahalisinden muhacir ve mülteci sıfatıyla birçok vatandaşlar muhiti millide kendilerini muavenete muhtaç bir hale maruz bırakmış olduklarından muhacirin idaresinin Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne raptı gayet tabii olup iskân aşair meselesi ise sırf siyasi ve idari bir mahiyete haiz bulunduğundan, bunun Dâhiliye Vekâleti'ne olan irtibatının muhafazası tensip edilmekle işbu mazbatamız tanzim kılındı.

25 Temmuz 1336

S. ve İ. M. Encümeni	*M.M.*	*Kâtip*
	Bursa	
Reis		*Doktor*
Dr. Suat	*Op. Dr. Emin*	*Fuat*

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümenin Mazbatası oylama sonucu reddedilmiştir. Bunun ardından Dâhiliye Encümenin Mazbatası okunmuş, sırayla kanun teklifinin maddeleri oylanmaya başlanmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü maddeler aşağıdaki şekliyle kabul edilmiştir.[137]

MADDE 1 *– Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi mülgadır.*

---

[136] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:3, s.82.
[137] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:3, s.84 - 88.

MADDE 2 *– Muhacirin ve mültecilere ait muamelat, rüesayi mülkiyenin nezareti tahtında, belediyelere ifa edilir.*

MADDE 3 *– Muhacirin ve mültecilere ait umur ve muamelat mahalli belediyelerine devrolunacak ve muamelatı hesabiyesini ifa etmek üzere belediyeler nezdinde ayrıca bir muhasebe memuru bulundurulacaktır.*

Ancak, **Dr. Tevfik Rüştü Bey** muhacirin meselesinin önemli olduğunu, kanunun tekrar görüşülmek üzere encümene iadesini teklif edince, Meclis tarafından bu öneri kabul edilmiştir.[138]

11 Eylül 1336 (1920) tarihli oturumda Dâhiliye Encümeni'nin hazırladığı aşağıdaki Mazbata okunmuştur:[139]

> *"Muhacirin Müdiriyeti Umumiyesi'ne ait kanunun birinci ve ikinci maddeleri Heyet'i Umumiye'de aynen kabul edilmişler ve muhasebeye dair olan üçüncü maddesinin usulü muhasebeye tevfikan tadili zımnında havale buyurulmuş olduğundan Maliye Vekili Beyefendinin huzuruile mevaddı atiye bittezekkür kabul edilerek iadeten Büyük Millet Meclis Riyaseti Celilesine arz ve takdim kılınır."*

Mazbata'nın okunmasından sonra Menteşe Vekili **Dr. Tevfik Rüştü Bey** söz alarak göçmen meselesiyle ilgili olarak şu noktalar üzerinde durmuştur:[140]

> *"Arkadaşlar, birçok münasebetle bu muhacirin meselesini burada birçok defalar mevzubahs oldu… Hâlbuki bugün zannediyorum ki birçok müzakerelerden sonra öyle bir neticeye vardık ki, hiçbir şey yapamadan bu meseleye son veriyoruz… Bendeniz bu hususta düşündüğüm: Hükümet ya kendi için bir mesele yapar yahut halka bırakır, bu; bir halk meselesidir… Birçok defa beyan ettiğimiz gibi İstanbul'da bir numunesini gördük. Rumeli'den birçok muhacirler gelmişti. Onlara bir taraftan muhacirin teşkilatı, diğer taraftan da İstanbul Belediyesi, diğer*

[138] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s. 89.
[139] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 80.
[140] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 80.

taraftan da Hilaliahmer bakıyordu. Manzara, o kadar bariz idi ki, birisinde intizam, refah, merhamet vardı; diğerinde âdemi intizam, karışıklık ve söylemek istemediğim neticeler vardı. Burada bu kadar mebuslarız. Boş vakitlerimiz de vardır. Hilaliahmer gibi bir merkezi umumi teşkil eder ve memlekette belediyeler gibi meclisler teşkil eder ve Devlet her sene vereceği bütçeyi bir defalık o cemiyete verir. Halkın birçok merhametkar kısmı alakadar olur. Bu iş yalnız belediyelere tahmil edilmez."

Bu açıklamanın arkasından, Dâhiliye Encümeni tarafından şekil verilen diğer maddelerin sırasıyla görüşülmesine başlanmıştır.[141]

MADDE 3 – *Dâhiliye bütçesine vazedilecek muhacirin bütçesi muhassasatı, vilayatta rüesayi memurini mülkiyenin tahtı nezaret ve mesuliyetinde olarak belediyelerce sarf ve tevzi olunacak ve muhacirin tahsisatına ait muamelatı hesabiye devairi Maliyece idare edilecektir.*

MADDE 4 – *Muhacirine sarfı icap eden mebaliğ, belediye meclislerimizce tahakkuk ettirilip berayi sarf ve tevzi mal sandıklarından avans olarak alınacak ve usule tevfikan tanzim olunacak evrakı müsbite malsandıklarına tevdi olunarak, muameleyi mahsubiyesi icra edilecektir.*

MADDE 5 – *Meclisi belediyeye her defa vuku bulacak avans miktarı yirmi beş bin kuruşu tecavüz etmiyecektir.*

MADDE 6 – *Muaddel usulü muhasebei umumiye kanununun nakde vazıülyet muhasipler ve mutemetler hakkındaki ahkâmı, Mecalisi belediye rüesa ve azası hakkında dahi tatbik olunacaktır.*

MADDE 7 – Muhacirin kanununun işbu kanuna muhalif olmayan ahkâmı bakidir.

MADDE 8 – İşbu kanun tarihi neşrinin ferdasından muteberdir.

MADDE 9 – İşbu kanunun icrasına Dâhiliye ve Maliye vekilleri memurdur.

---

[141] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 80 - 83.

Yukarıdaki tüm maddeler oybirliği ile kabul edilmiş, Meclis reisi bu görüşmenin birinci görüşme olduğunu, ikinci görüşme esnasında oy çokluğu sağlanmazsa, bunun kanunun reddi anlamına geldiğini hatırlattıktan sonra, oylama yapılmıştır. Çoğunluk sağlanamadığından dolayı, kanun teklifi reddedilmiştir. [142]

1921 yılında çıkarılan **"Muhacirin ve Mültecilerin Tarzı İdare ve Sevkleri Hakkında Nizamname"**yle göçmenlerle ilgili işler, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne devredilmiştir.[143] Bu nizamnamede; Muhacir Müdürlüğü'nün idari yapısı, göçmen ve mülteci komisyonlarıyla, burada çalışan memurların görevleri tanımlanmıştır.[144]

Muhacir ve mültecilerin tarzı idare ve şevkleri hakkında nizamname

5 Haziran 1337 — No: 929

İDARE

1 — *Muhacir ve mültecilerin umuru ile iştigal etmek üzere Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye Vekâletine merbut Muhacirin Müdiriyeti idarei merkeziyesi kadrosu berveçhi atidir.*

Müdür

,, muavini

Mümeyyiz

Kâtip

Kâtip sicilde istihdam olunacaktır.

Mukayyit

Odacı 2

2 — *Vilayat ve elviye muhacirin müdür ve memurluklar ile maaş veya ücretleri muhacirin tertibinden muhassas bilumum daimi ve muvakkat memurluklar mülgadır.*

---

[142] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 83.
[143] ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,*** 30.18.1.1/3.19.8.
[144] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt:2, s. 74 - 77.

3 *— Hükümetçe şimdiye kadar muhacir ve mülteci merkezi ittihaz olunup listesi nizamnameye müzeyyel kasabalarla badema ledelicap ittihaz ve vekâletten tamim ve ilan olunacak mevakide muhacir ve mülteci umuru komisyonu mahsusların tahtı nezaret ve murakabesinde olarak vilayet liva merkezlerinde sıhhiye müdürlerine, mülhak livalarla kazalarda hükümet etıbbasına muhavveldir. Muhacir ve mülteci merkezindeki her tabip maiyetinde bir hesap memuru veya bir muhacir kâtibi bulunur. Bu kâtip veya memur, muhacirin idarelerinden açıkta kalacak memurinden ve bulunmadığı takdirde hariçten en büyük mülkiye memuru tarafından tayin olunur.*

4 *— Muhacir ve mülteci komisyonları Vilayet ve liva merkezlerinde vali veya mutasarrıfın tahti riyasetinde muhasebeci, sıhhiye müdürü veya merkez tabibi, belediye reisi işbu heyetin muhacirin meyanından tefrik ve intihap edeceği iki zattan, kaza merkezlerinde kaymakamın tahtı riyasetinde mal müdürü, hükümet tabibi belediye reisi ve işbu heyetin lüzumunda muhacirin meyanından tefrik ve intihap edeceği iki zattan terekküp eder. Haftada bir defa daire»hükümette içtima edecek olan komisyonun kitabeti muhacirin kâtibi tarafındın ifa olunur.*

İAŞEYE İSTİHKAK VE MİKTARI

5 *— Muhacir veya mülteci olan her fert şeraiti atiye dairesinde iaşeye müstahaktır.*

A — Bir memuriyet ve mazuliyet veya tekaüt maaşı olmayan her fert müracaat tarihinden itibaren iaşe talep edebilir ve bilâ istisna efradı ailesinden on yaşından büyük olanlara yarım kilo ve on yaşından dun olanlara rubu kilo ekmek bedeli rayici mahalliye göre yevmiye olarak verilir. Hu yevmiye üç ay devam eder üç ayın hitamında fikrai atiyeye göre tevfiki muamele olunur.

B — Üç aydan ziyade gurbet ve ilticası devam edenler komisyonlarca yoklama edilerek muhtacı muavenet olanlardan yetim ve yetimelere kimsesiz ve işsiz kadınlara, ba rapur malûl olanlara keza berveçhi sabık iaşe itasına devam olunur.

Muhacir ve mültecilerden refahı tahakkuk edenlerin veya kendilerine teklif edilen hizmeti kabul etmeyenlerin veyahut kendiliklerinden iş bulanların veya maddei mahsusasi mucibince memleketlerine sevk ve iadeleri Vekâletten emir olunanların iaşe bedelleri derhal katolunur.

6 — *Memleketlerine avdet talebinde bulunan vilâyatı şarkiye ve müstahlisa mültecilerinden kudreti ve vesaiti olanlar serbestirler. Yalnız hayvanı veya arabası olanlara yol müddetince adam başına günde beş kuruş iaşe masrafı verilir. Vesaiti olmayanların müstahakkı irkâp olan çocuk, kadın, ihtiyar, malûl efradına hükümetçe vesait tedarik olunur.*

7— Harcırahı alıp ta hareket etmeyenler cebren sevk veya aldıkları meblağ istirdat edilir.

8 — *Darüleytamlar gibi müessesatta iaşe ve ibate edilmekte olan muhacir ve mülteci evlatları sevk muamelesine tabi tutulmazlar ve bu müesseselerin idameleri Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletine aittir.*

TEDAVİ MASRAFI

9 — *İaşe bedeli alan her muhacir ve mültecinin tabip reçetesile alacağı ilâç bedelleri veya tabip raporile tahtı tedaviye alındılı takdirde hastane ücretleri muhacirin tahsisatından tesviye olunur.*

MEMURİNİN VE KOMİSYONLARIN VEZAİFİ

10 — *Darüleytamlar kadrolarını ve faaliyetlerini yeni bir tebligat icra edilinceye kadar muhafaz a edeceklerdir. Bunlar doğruca mahalli sıhhiye müdürlerine veyahut merkez tabiplerine merbutturlar.*

11 — *Memurini sıhhiye her ay iaşe olunan, sevkedilen, vürut eden ve vefat eden muhacir ve mültecilerin memleketleriyle adetlerini sarfiyat miktarını*

teselsüle reayet ederek Vekâlete bildirecek ve emrazı sâriye vukuatında nizamnamesi mucibince hareket edeceklerdir.

12 *— Muhacir ve mültecilerin yoklaması, istihkaklarının tevzii darüleytamların nezareti, sevkıyatın tanzimi, masarifin tetkik ve tasdiki dördüncü maddedeki komisyonlara aittir.*

13 *— Sıhhiye müdür ve hükümet tabipleri tarafından tertip edilecek istihkak bordroları komisyonca tetkik ve her defasında azadan iki zat mutemet tayin olunarak yeden beyet erbabı istihkaka tediye olunur. Sıhhiye ve mal memurları mutemet tayin edilemezler.*

14 *— Yüz kişiden fazla bir muhacir veya mülteci kafilesinin sevk ve iadesi icap ettiği takdirde memurini sıhhiyenin göstereceği lüzum üzerine sevk memurları tayin ve istihdam etmek ve kafileye levazımı tıbbiye ve sıhhiyeyi müstashiben sıhhiye memurları terfik eylemek komisyonların cümlei vezaifindendir.*

15 *— Komisyonun kararına iktiran eden bütün sarfiyatın amiri itası mahallin en büyük mülkiye memurudur.*

16— *Muhacir ve mültecilerin esnayı hicret ve iltica veya avdetlerinde hattı seyahatleri kısmen veya temamen şimendifer ve vapura tesadüf ederse vekâletten bilistizan alınacak cevaba göre navulları tesviye edilir. Yol masrafı istihkaklarından bir guna mahsubu icra edilmez.*

17— *Müstahakkı iaşe olanlardan elbise erzak mesken ve saireye muhtaç bulunanlarla esnayı iltica veya avdetteki ihtimamatı şefkatkâraneyi Hilâliahmer Cemiyeti deruhte etmiş bulunduğundan bu gibi ihtiyaç ve zaruret hususunda en büyük mülkiye memuru keyfiyeti müteleasile birlikte Sıhhiye Vekâletine bildirecektir.*

18— *İşbu nizamnameye mugayir olan tebligatı sabıka ahkâmı mülgadır.*

19 *- İşbu nizamname 1 Haziran 337 tarihinden muteberdir.*

İcra Vekilleri Heyeti Reisi *Şer'iye Vekili* *Adliye Vekili*
ve Müdafaayi Milliye Vekili
Fevzi *Fehmi* *Refik Şevket*
Dahiliye Vekili *Hariciye Vekili* *Maliye Vekili* *Maarif Vekili*
M. Ata *Yusuf Kemal* *Hasan Hüsnü* *Hamdullah Suphi*
Nafıa Vekili *İktisat Vekili* *Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili*
Ömer Lütfi *Mahmur Celal* *Dr. Refik*
Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

Yukarıdaki nizamname incelendiğinde, göçmenlerin tedavi giderleri, iaşe hakları ve miktarları hakkında ayrıntılı olarak düzenleme yapıldığı görülmektedir.[145] Nizamnamenin 19. maddesi 12 Haziran 1337 (1921)'de "işbu nizamname 15 Haziran 1337 tarihinden itibaren geçerlidir" şeklinde değiştirilmiştir.[146]

13 Ekim 1923 tarihinde "Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti" kurulunca, 5 Haziran 1921'den beri Sıhhiye Vekâleti'nin görev sahasında olan göçmen ve iskân işleri, yeni vekâlete devredilmiştir.[147]

3.1.2 Yasalaşan Kanun Teklifleri

3.1.2.1 Men'i Müskirat Kanunu

Men'i Müskirat Kanunu, 27 Nisan 1336 (1920)'da, Trabzon Mebusu **Ali Şükrü Bey**[148] tarafından aşağıdaki şekliyle Meclis'e sunulmuş ve üzerinde en çok tartışılan yasalardan biri olmuştur: [149]

---

[145] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 2, s. 74 -77.
[146] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 2, s. 79.
[147] Bilal Ak, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri", ***Türkler,*** Cilt: 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 420.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Dini mübinizmizce tahrim edilmiş olan işretin halkımız arasında taammümü istimalinden tevellüdeden fenalıklar, felaketler tadat edilemeyecek derecede çok mühlik ve mühribdir. Salik bulundukları din, men etmediği takdirdemilletini bu beliyei uzmadan bir kanunu mahsus ile kurtarmış olan Cemahiri Müttehidei Amerika Hükümeti cidden takdire ve nümünei imtisal olmaya layıktır. Cehaleti amikası hasebiyle içki hususunda had ve hudut bilmeyen, binaenaleyh her dem hanümansus felaketlere memleketimiz halkını bu müthiş beladan kurtarmak için atideki mevvadın kanun şeklinde teklifini kabul ederim:

MADDE 1 *– Memaliki Osmaniye'de her nevi müskirat, imal, idhal, füruht ve istimali sureti katiyede memnudur.*

MADDE 2 – *Müskirat imal, idhal, füruht edenler nezdinde yakalanacak olan müskiratın beher kıyıyesi için (50) lira cezai nakti alınır ve mevcut müskirat müsadere olunur.*

MADDE 3 – *İşret ettiği görünenler ya haddi şeri ile tedib olunur, yahut (50) liradan (250) liraya kadar cezai naktiye mahkum edilir.*

MADDE 4 – *Bu kanun tasdik ve neşri ile beraber mevcut içkiler müsadere ve imha edilir.*

MADDE 5 *– Bu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.*

MADDE 6 *– Bu kanunun icrayı ahkâmına bilumum Zabıtai Mülkiye ve Adliye ve Mehakimi Nizamiye memurdur.*

27 Nisan 1336

Trabzon Mebusu Ali Şükrü

---

[148]**Ali Şükrü Bey:** 1884 (1300)'te Trabzon- Şarlı bucağında (Beşikdüzü) doğdu. Reiszade Hafız Efendi'nin oğludur. 1898'de Heybeliada Bahriye Mektebi'ne girdi. 1904'te teğmen rütbesiyle deniz kuvvetlerine katıldı. Meclis-i Mebusan'ın dağılmasından sonra Ankara'ya gelerek 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu. 28 Nisan'da önerdiği Men-i Müskirat Kanunu (İçki Yasağı) 14 Eylül 1920'de (22) sayıyla kabul edildi. 27 Mart 1923'te Köşk Muhafiz Müfrezesi Komutanı Osman tarafından öldürüldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 923.

[149] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:1, s. 329 - 330.

Konuyla ilgili olarak **Sıhhiye, Maliye ve Şer'iye Encümenleri** birer mazbata oluşturmuş, Sıhhiye Encümeni'nin oluşturduğu mazbatada aşağıdaki hususlara değinilmiştir:[150]

Sıhhiye Encümeni Mazbatası

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey tarafından verilip encümenimizce havale buyrulan işbu layihai kanuniye mütalaa ve müzakere olundu.

Alelıtlak müskirat istimali yüzünden heyeti içtimaimizin tabakati muhtelifesinde husule gelen tahribatın derecesi pek büyüktür ve mevvadı kuuliye istimalinin tevessüve ve taammümü yüzünden şeraiti ahlakiye ve içtimaiyemiz perişan bir hale gelmiştir. Milletin yüzde sekseninin teşkil eden köylülerimizin cehaleti müskirata karşı itiyat ve lakaydi tevlidetmekte ve birçok cinayata sebebiyet ve emrazı içtimaiyenin vasi mikyasta intişarına badi olmaktadır. Bundan başka bu gibi müskiratın kullananlar üzerinde icra ettiği muzır tesirler sıhhiyeyi umumiyemizi de ihlal ve neslimizi inkıraza sevk eden en mühim amiller arasına dâhil bulunmaktadır. Buna zamimeten hariçten ithal olunan envai müskirat yüzünden serveti milliyemizin de mühim bir kısmı ecnebilere intikal etmektedir. Esbabı meskureden dolayı iş bu layihai kanuniyenin esas itibarıyla kabulü encümenimizce karargir olunmuştur. Ancak mezkûr layiha kanuniyedeki mevadda gelince: Hariçten ithal ve imale ait hususat ileride tetkik edilmek üzere şimdilik istimalinin sureti katiye ve şedidede meni cihetine gidilmesi ve bunun içinde Adliye Encümeni'nin dermeyan ettiği Kanunu Cezanın (265)nci meddesi yerine berveçhi ati mevaddı kanuniyenin ikame edilmesi Heyeti Umumiye'ye arz olunur.

***MADDEİ KAİME** – Hafi veya celi işret istimali memnudur. Alelıtlak işret istimal ettiği sabit olanlar yirmi beş liradan elli liraya kadar cezai nakdi veya bir haftadan bir maha kadar hapsedilirler. Mükerrirler*

[150] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:1, s. 330 - 331.

hakkında birinci fıkradaki cezalar iki kat hükmolunur veya ikiden on güne kadar belediye tanzifatında istihdam olunurlar. Mükerrirler memurin, hükkam ve zabitan iseler bir daha Devlet hizmetinde istihdam edilmemek üzere tardolunurlar. Zabıta memurlarından bu hususta vazifesini suiistimal edenler ve terahisi görülenler Kanunu Cezanın (102)'nci maddesi mucibince tecziye edilirler.

Sıhhiye Encümeni Reisi	*M. M.*	*Kâtip*
Dr. Asım	*Dr. Suad*	*Dr.*
Mazhar		

Sıhhiye Encümeni mazbatasının okunmasının ardından, **Maliye Vekili Hakkı Behiç Bey**[151] **"**içki yasağının iktisadi açıdan önemli bir konu olduğunu, adı geçen yasanın kabulüyle gelirlerde ciddi anlamda kayıp yaşanabileceğini, bu meselenin Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesi gerektiğini" belirtmiştir. Yapılan uzun tartışmadan sonra Meclis tarafından bu öneri kabul edilerek, mesele İcra Vekilleri Heyeti'ne havale edilmiştir.[152]

12.7.1336 (1920) tarihinde konu yeniden ele alınmış ve Maliye Vekili **Hakkı Behiç Bey** "müskirat vergisi gelirinin bütçe kalemleri arasından çıkarıldığı" açıklamasını yapmıştır. Ayrıca kanun tasarısının yeniden Sıhhiye, Adliye ve Maliye Encümenlerine gönderilmesine gerek olmadığı meselesi üzerinde durulmuştur.[153]

İçki alıp satanlarla ilgili olarak, daha önceden çıkarılan nizamnamede, 4 Ağustos 1336 (1920) senesinde değişiklik yapılarak ve aşağıdaki şekilde kabul edilmiştir:[154]

---

[151] **Hakkı Behiç Bey (Bayiç):** 1882 (1298)'de İstanbul'da doğdu. Kafkasya'dan göç eden bir aileden hafız Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. Mülkiye Mektebi'ne girdi ve 1905'te Yüksek kısmından mezun olarak Maliye Nezareti Muhasebe Kalemi'ne kâtip oldu. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışına katıldı. İcra Vekilleri Heyeti'nin kurulması için 4 Mayıs 1920'de yapılan seçimlerde Maliye Vekilliğine getirildi.17 Temmuz'da Dâhiliye Vekili oldu. 18 Ekim 1920'de Mustafa kemal Paşa'nın kurduğu Türkiye Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliği'ne getirildi. 12 Mart 1943'te Ankara'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 271.
[152] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 1, s.332 - 333.
[153] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 2, s.245 - 247.
[154] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip,)*** Cilt: 1, s. 42.

Müskirat beyiye nizamnamesinin dokuzuncu maddesinin üçüncü fıkrasile yirmi dördüncü maddesinin tadiline dair kararname

4 Ağustos 1336 — No: 135

MADDE: 1 *— 15 ağustos 1283 tarihli müskirat beyiye nizamnamesinin dokuzuncu maddesinin üçüncü fıkrası berveçhi ati tadil olunmuştur:*

Derunlarında müskirat şürp olunmayıp toptan kıyye ve veya kapalı şişelerde müskirat satılan mağaza ve dükkânlar ikinci maddedeki şeraite tabi tutulmıyarak on birinci maddede münderiç sunufu selâse için muayyen beyiye resminin (sınıfına göre) nısfa tabidir.

MADDE 2 *— Kanunu mezburun yirmi dördüncü maddesinin birinci fıkrası berveçhi ati tadil olunmuştur:*

Panayır yerlerinde ve sair açık mahallerde müskirat satmak için canibi hükümetten ruhsat tahsil eden kimseler her bir defasında idare canibine müracaatla başka başka beyiye tezkeresi almağa mecbur bulunacak ve işbu tezkereleri istihsal edebilmek için panayırın sürdüğü müddetçe her yerde yevmiye ellişer kuruş resim tediye edecekler ve işbu tezkereler her hangi panayır için verilmiş ise yalnız o panayır için muteber tutulup diğer panayırda istimal olunmıyacaktır.

MADDE 3 *— İşbu kararname her mahalde yevmi neşrinin ferdasından itibaren mer'iyülicradır.*

B. M. M. Reisi	*Umuru Şeriye V.*	*Müdafai Milliye V.*	
M. Kemal	*Fehmi*	*Fevzi Paşa H.*	
Adliye V.	*Dâhiliye V. N.*	*Hariciye V.*	*Maliye V.*
Celâlettin Arif	*Dr. Adnan*	*M. Kemal*	*Ferit*
Maarif V.	*Nafıa V.*		*İktisat Vekili*
Sıhhiye V			
Dr. Rıza Nur	*İsmail Fazıl*	*Dr.Adnan*	*Dr.Adnan*

Erkânıharbiyeiumumiye Reisi

İsmet

12.8.1336 (1920)'da, önce Sıhhiye Encümeni'nin teklifi, ardından da Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası okunmuştur.[155]

Sıhhiye Encümeni'nin Teklifi

MADDEİ KAİME – *Hafi ve celi işret istimali memnudur. Alelıtlak işret istimal ettiği sabit olanlar yirmi beş liradan elli liraya kadar cezayi nakdi veya bir hafatadan bir maha kadar hapsedilirler. Mükerrirler hakkında birinci fıkradaki cezalar iki kat hükmolunur. Veya ikiden on güne kadar belediye tenzifatında istihdam olunurlar mükerrirler memurin, hükkam ve zabitan iseler bir daha Devlet hizmetinde istihdam edilmemek üzere tardolunurlar. Zabıta memurlarından bu hususta vazifesini suiistimal edenler ve terahisi görülenler Kanunu Cezanın (102)'nci maddesi mucibince tecziye edilirler.*

[155] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s.175.

Sıhhat E. Reisi	*M. M.*	*Kâtip*
Asım	*Kastamonu*	*Mazhar*
	Dr. Suat	
Aza	*Aza*	
Bursa	*Gümüşhane*	
Emin	*Okunmadı*	

Maliye Vekili **Ferit Bey** 13.9.1336 tarihinde içki yasağına dair şu konuşmayı yapmıştır:[156]

"Müskirat kanununda sarhoşluk verici maddelerin kullanılması ve üretilmesi kati suretle yasaklanıyor… Bu konunun tartışılması sırasında bazı encümenler bunun tamamınla yasak edilmesini isterken, bazı encümenler mesela Sıhhiye Encümeni bunun kullanılmasının yasaklanmasını istemiştir.

Bazı encümenlerde, mesela Maliye Encümeni, verginin arttırılması yoluyla kullanılmasının yasaklanması kabul etmiştir. Bu çeşitli görüşlere bakılacak olursa, genellikle encümenlerin bunun imal ve kullanımının tamamıyla yasaklanmasını değil, çeşitli şartlara bağlanmasının gerekliliğini kabul etmiştir. Mesela İcra Vekilleri Heyeti de vergilerin arttırılmasını teklif etmiştir ve Maliye Encümeni de bunu kabul etmiştir.

Ben kesinlikle sarhoş edici maddeler kullanmamış biriyim. Meseleyi şahsi olarak değerlendirdiğimi düşünmemenizi rica ederim. Mesele maliye ve ekonomi meselesidir… Bugün meselenin kabul edilebilir olduğunu ispat ederseniz, bende sizinle beraber kabul edeceğim. Ancak meselenin uygulanmasına imkân yoktur ve sonuçta mali ve ekonomik bir takım zararları kabul etmek zorunda kalacağız… Eğer siz milletin kendi maliyesine sahip olmasını, kendi maliyesinin geleceğine

[156] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.101 -105.

hâkim olmasını istiyorsanız, bağcılık kaynaklarını kurutmamanız ve korumanız gerekir…

Mecliste ne kadar görüşsek, yine her tarafta rakı içildiğini, her tarafta sarhoşluk veren maddelerin kullanıldığını göreceğiz. Bununla beraber zaten bozulmuş olan bütçenin içinde bir milyon liralık açık göreceksiniz."

Maliye Vekilinin ardından söz alan **Operatör Emin Bey**[157], iki ay önce bütçe kalemleri içinden müskirat vergisinin kaldırılmış olduğunu söylemiş, **Ferit Bey** ise bu verginin bütçeye tekrar ilave edilmiş olduğunu belirtmiştir. Emin Bey, bütçedeki açığı kapatmak için, kahve, şeker, gaz gibi maddelerden alınan vergilerin arttırılmasını teklif etmiştir.[158]

Men'i müskirat kanun teklifini Meclis'e taşıyan Trabzon Mebusu **Ali Şükrü Bey** aşağıdaki dikkat çekici konuşmayı yapmıştır: [159]

" Şimdi bizim elimizde birtakım kanunlar var. Bizim o kanunlar hakkında uygulama gücümüz ne ise, elbette bu Meclisin yapacağı kanunlarda da odur. Bugün mesela aşı kanunu aynı meseledir. Biliyorsunuz ki aşı kanunu uygulanmadan evvel, bu ülkede binlerce, on binlerce adam çiçek hastalığından ölürdü. Aşı kanunu zorunlu bir şekilde uygulanmaya başladığı zaman bizim halk alışkın olmadığından dolayı keçi gibi dağa kaçıyordu. Bu kanun mümkün olduğu kadar uygulanabildi ve bu kanun ülkemize hiç olmazsa on bin çocuk kazandırmadı mı? Aşı kanunu Avrupa'daki gibi uygulanamıyor diye bu kanunu bırakalım mı? Veya böyle bir kanun yapmamak mı gerek?

---

[157] **Mehmet Emin Bey (Erkul) Opr. Dr.: 1881** (1297) 'de halen Yunanistan sınırları içerisinde kalan Serfice Sancağı'nın Grabene ilçesinde doğdu. Yahya Efendi'nin oğludur. 26 Ağustos 1905'te Tıp ve Cerrahi Birimleri doktoru olarak mezun oldu. 28 Temmuz 1906'da ilk operatörlük belgesini aldı. 12 Kasım 1909'da hastane operatörü oldu. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Bursa milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. 11 Ekim 1920 tarih ve 38 Sayılı "Tababet-i Adliye Kanunu" önerisi üzerine kabul edildiği gibi yabancı memleketlerde yapılan ve üretilen bazı eşyanın yurda sokulmasının yasaklanması ve süs eşyalarından yüksek gümrük resmi alınması hakkında Hasan Fehmi Bay (Gümüşhane) ile birlikte yaptığı teklifte 7 Mayıs 1921'de 122 Sayı ile kanunlaştı. 3 Haziran 1964'te İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi***, s. 223.

[158] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.105.

[159] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.105 - 107.

Şimdi bu kanunu gelecek nesilleri ve halkımızın sağlığını düşündüğümüz için koymak istiyoruz. Yüzde yirmi, yüzde otuz tatbik etsek bundan zarar mı görürüz? Maliye vekili Beyefendi, verginin artırılmasını istiyor. Bence, bu kanunun uygulanması için ne kadar asayiş gücü gerekiyorsa, vergi arttırıldığı zaman, kaçakçılığın yasaklanması için de o kadar asayiş gücüne ihtiyaç olacaktır… Bu kanun zannediyorum ki, eğer ciddi tutulursa diğer kanunlara göre uygulanma başarısı yüzde yüzdür… Sonra bir de bağcılık noktasından konuya bakmak gerekirse; bağcıların hukukunu korumak, milleti hukukunu korumaktır. Bu gün görüyorsunuz ki… demiryolları, kömür ocakları millileştiriliyor. Biz de bunu millileştirebiliriz. Hükümet ya da milletin kontrolü altında bir sendika halinde, bir şirket halinde yetiştiricilerin üzümlerinden ispirto üretilir ve ihraç edilir. Benim elimde üzüm gibi bir mahsulüm olsun, ondan çeşitli şekillerde yararlanırım. Üzümden mutlaka rakı yapmak, şarap yamak gerekmez.

Bugün içkinin tahribatı, frenginin tahribatından aşağı mıdır? Bugün hapishanede bulunan adamlar çoğunluğu içki yüzünden hapishaneye girmiştir. Hapishanelerdeki mahkûmların mevcudunu düşünecek olursanız, sahip olduğumuz servetin maruz kaldığı zararı takdir edersiniz… Hükümetin bu kötülüklerin önüne geçerek, elde edeceği kar çok büyüktür… İçki yüzünden ülkenin toplumsal hayatı da olumsuz etkilenmektedir… Benim böyle bir kanun teklifi sunmaktaki amacım, neslimizi bu korkunç beladan kurtarmak içindir. Dini yönü herkes için malumdur.

Amerikalıların yaptıkları milyonlarca kurum vardır ancak alkollü içki kullanımının önüne bu tarzda zorla uygulanan tedbirlerle geçebiliyorlar… Bu kanunla neslimizi kurtaracağız. Efendiler, bugünkü vaziyette Amerika, Avustralya, Bolşevikler içkiyi yasakladıkları sırada, dini İslam olan Büyük Millet Meclisi, dini açıdan, dinen yasaklanmış olan bu konuyu, toplumsal açıdan yasaklayarak, bu kanunu çıkarırsa

emin olunuz ki Avrupa ve Amerika, bütçemize değil, insani olan bu başarımıza hayretle bakar…"

Kastamonu Mebusu Suat Bey'de, içkinin akıl ve ruh sağlığı üzerine olan olumsuz etkilerinden bahsettikten sonra, teklif edilen kanununun maddeleri üzerinde görüşülmeye başlanmıştır. Sıhhiye Şer'iye ve Maliye Encümenleri'nin ayrı ayrı kanun teklifleri olduğundan, Trabzon Mebusu **Ali Şükrü Bey'in** kanun teklifi üzerinden görüşmelerin sürdürülmesine oy birliği ile karar verilmiştir. İlk madde şu şekildedir:[160]

MADDE 1 - Memaliki Osmaniyede her nevi müskirat imal, ithal, füruht ve istimali sureti katiyede memnudur.

Yapılan tartışmalar sonucu bu maddenin değiştirilerek kabul edilmesine oy birliği ile karar verilmiş ve ikinci madde ertesi gün görüşülmek üzere oturum kapatılmıştır.[161]

14.9.1336 (1920) tarihinde tekrar görüşmelere başlanmış ve kâtip tarafından ikinci madde okunmuştur:[162]

MADDE 2 – Müskirat, imal, ithal ve füruht edenler nezdinde yakalanacak olan müskiratın beher kıyesi için 50 lira cezayi nakti alınır ve mevcut müskirat müsadere olunur.

Tartışmalar sonucu bu madde düzeltilmek üzere encümene gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[163]

Encümence değiştirilen madde şu şekilde düzenlenmiştir:[164]

MADDE 2 – Müskirat, imal, ithal ve nakil ve füruht edenlerden müskiratın beher kıyyesi için elli lira cezayi nakti ahiz ve elde edilen müskirat imha olunur.

MADDE 2 - son şekli ile aynen kabul edilmiştir.

---

[160] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.110 - 113.
[161] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.114 - 118.
[162] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.122 - 124.
[163] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.125.
[164] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.130.

MADDE 3 – İşret ettiği görülenler ya haddi Şer'i ile tedip olunur veyahut elli liradan iki yüz elli liraya kadar cezayi naktiye mahkûm edilir.

Bu madde de tadil edilip geldikten sonra aşağıdaki şekli ile kabul edilmiştir:[165]

MADDE 3 - Alenen müskirat istimal edenler veya hafiyen istimal edipte serhoşluğu görülenler ya haddi şeri ve ya elli liradan iki yüz liraya kadar cezai nakdi veyahut üç aydan bir seneye kadar hapis cezası ile tecziye olunurlar. Sıfatı resmiye erbabından olanlar memuriyetten dahi tardedilir ve bu hususstaki hükümler kabili itiraz ve istinaf temyiz değildir.

MADDE 3'ün kabul edilmesinden sonra MADDE 4'ün oylamasına geçilmiş ve aşağıdaki şekil, oy çokluğu ile kabul edilmiştir:[166]

MADDE 4 – Bu kanunun tasdik ve neşrile beraber içki imaline mahsus bilcümle alat ve edevat müsadere edilir. Mevcut içkiler derhal temhir edilir ve iki ay zarfında Memaliki ecnebiyeye ihracına müsadere olunur. İki ay hitamında mevcut müskirat imha olunur.

MADDE 5 – Tababette kullanılacak her nevi ispirtolu mevat ihtiyaç nispetinde Sıhhiye Vekâleti'nde eczanelere tevzi ve sarfiyatı kontrole tabi tutulur.

Yukarıdaki madde aynen kabul edilmiştir.[167]

MADDE 6 - Tababette istimal olunacak ispirtolu mevaddın sureti istimali ve sarfı hakkında Sıhhiye Vekâleti'nce bir talimatname kaleme alınacaktır.

MADDE 7 – Bu kanun tarihi neşrinden itibaren meridir

MADDE 6 ve 7 de değişiklik yapılmadan kabul olunmuştur.[168]

---

[165] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.130.
[166] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.130 - 132.
[167] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.133.
[168] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.136.

MADDE 8 – Bu kanunun icrayı ahkâmına Dâhiliye, Adliye ve Sıhhiye vekilleri memurdur. [169]

Uzun tartışmalara neden olan, Men'i Müskirat Kanunu aşağıdaki şekliyle kabul edilmiştir:[170]

Men'i müskirat kanunu [1]

14 Eylül 1336 ve 1 Muharrem 1339
[Ceridei resmiye ile neşrüilim: 28 Şubat 1331 — Sayı: 4]

Kanun No: 22.

MADDE 1 - *Memaliki Osmaniyede her nevi müskirat imal ithâl, füruht ve istimali memnudur.*

MADDE 2 — *Müskirat imal, ithal ve nakil ve füruht edenlerden müskiratın beher kıyyesi için elli lira cezayı naktı ahiz ve elde edilen müskirat imha olunur.*

MADDE 3 — *Alenen müskirat istimal edenler veya hafiyen istimal edipte sarhoşluğu görülenler ya haddi Şer'i veya elli liradan iki yüz liraya kadar cezayı naktî ve yahut üç aydan bir seneye kadar hapis cezasile tecziye olunurlar. Sıfatı resmiye erbabından olanlar dahi memuriyetten tardedilir ve bu hususstaki hükümle kabili itiraz ve istinaf ve temyiz değildir.*

MADDE 4 — *Bu kanunun tasdiki ve neşrile beraber içki imaline mahsus bilcümle alat ve edevat müsadere edilir. Mevcut içkiler derhal temhir edilir ve iki ay zarfında memaliki ecnebiyeye ihracına müsaade olunur. İki ay hitamında mevcut müskirat imha olunur.*

---

[169] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.122 - 137.
[170] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 1, s. 206 - 207., ***TBMM Sicilli Kavanini,*** Cilt: 1, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926. s.12 - 13.

MADDE 5 — *Tababette kullanılacak her nevi ispirtolu mevat ihtiyaç nisbetinde Sıhhiye Vekâletince eczanelere tevzi ve sarfiyatı kontrola tabi tutulur.*

MADDE 6 — *Tababette istimal olunacak ispirtolu mevaddın sureti istimal ve sarfı hakkında Sıhhiye Vekâletince bir talimatname kaleme alınacaktır.*

MADDE 7 — *Bu kanun tarihi neşrinden itibaren meridir.*

MADDE 8 — *Bu kanunun icrayı ahkâmına Dâhiliye, Adliye ve Sıhhiye Vekilleri memurdur.*

3.1.2.2 Tababeti Adliye ve Ceraim Neticesi Mecruhların Tedavisine Dair Kanun Teklifi

Bursa Mebusu **Operatör Emin Bey'in** 9 Temmuz 1336 tarihinde **"Tababeti Adliye ve Ceraim neticesi mecruhların tedavisine dair"** aşağıdaki maddeleri ihtiva eden bir kanun teklifinde bulunmuştur. Bu kanun teklifinin maddeleri, 29.9.1336 (1920)'de okunmuştur:[171]

Riyaseti Celileye

Esbabı mucibesi şifahen arz edilmek üzere berveçhi ati mevaddın kanun şeklinde ve müstacelen kabulünü teklif ederim

9 Temmuz 1336
Bursa Mebusu
Operatör Emin

[171] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s.127 - 128.

MADDE 1 *– Cürmü (kabahat) meşhuda (görünen, suçüstü yakalanan) azimet edecek etıbba, nezfi katedecek ve timar yapacak kadar alat ve edavatı tıbbiyeyi beraberinde bulundurmaya mecburdur.*

MADDE 2 *– Etıbbanın cürmü meşhud esnasında sarf edecekleri malzemeyi tıbbiye bedeli derhal makbuz mukabilinde carih veya ailesi tarafından tesviye olunur. Carih meydanda yok ise bilahare carih tarafından tesviye olunmak üzere mecruh tarafından da tesviye olunabilir.*

MADDE 3 *– Etıbbanın cürmü meşhut esnasında sarf edecekleri malzemeyi tıbbiye bedelini, müddeiumumîlerin talebi üzerine, mal memurları amvali Devlet gibi tahsile mecburdur. Carihlerin (yaralayan) bu gibi masarifi tediyen aciz olduğu tahakkuk ederse etıbba timar masrafını sermayesi nispetinde ve yanız bir defaya mahsus olmak üzere cürmü meşhud tahsisatından alır.*

MADDE 4 *– Cürmü meşhud raporlarını ve ledelicap fethi meyyitleri ancak diplomalı etıbbanın tanzim ve icra edecektir. Binaberin erbabı vukuf, hekim taslakları, küçük sıhhiye memurları ve eczacılar gibi adliye ve adliyeden bi haber lazım olması gereken eşhasa tanzim ettirelecek raporlar ile yaptırılacak fethi meyyitler makbul ve muteber değildir.*

MADDE 5 *– Memurini adliye cürmü meşhuda götürecek etıbba bulamazlarsa mümkün olabildiği kadar cerhanın nevi, adet ve mevkiini tespit ile iktifa ederek bilahare ve ilk fırsat zuhurunda diplolmalı bir tabip raporu yahut bir tabibin resminin mutaleaı tahririyesini alırlar.*

MADDE 6 *– Mecruhlar hastane olan yerlerde cerhası kapanıncaya değin hastanelerde tahtı tedaviye alınır ve hastane masarifi keza carih tarafından tesviye olunur. Hastane olmayan yerlerde mecruhin ancak diplomalı etıbba mevcut iken kendilerini mutetabbiblere tedavi ettirenlerin cerhalarında husule gelecek ihtilatattan carih mesul tutulmayacaktır.*

MADDE 7 *– Cerhalara velevki etıbba tarafından olsun, mismar yani mil ve fitil idhali memnudur. Mismar ve fitil idhali kati bir lüzumu fenniye müstenit olursa mismarın ve fitilin tarz ve nevi idhali sarahaten rapora dercedilecektir.*

MADDE 8 *– Kıhıf sadır ve batın gibi ecvafta husule getirilecek cüruhu nafize velevki yirmi günden dun bir müddette şifa pezir olsa bile carihler cinayete ittiham olunur.*

Kanun teklifinin tartışılması esnasında Saruhan Mebusu **Refik Şevket Bey**, "**cürmü meşhud"**da[172] asıl önemli olanın, yaralının derhal tedavi edilmesi meselesi olduğunu söyleyerek, mevcut tabip kadrosunun çoğunun Rum ve Ermenilerden oluştuğunu, bazı durumlarda Müslüman hastalara karşı ayrımcılık yaparak, para almadan yaralıyı tedavi etmediklerini, bunun insan hayatının hiçe sayılması anlamına geldiğini, teklif edilen kanunun bazı maddelerinin değiştirildikten sonra kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[173]

Refik Şevket Bey'in arkasından söz alan Menteşe Mebusu **Tevfik Rüştü Bey**, Adli Tıp meselelerine bakmak üzere, Adliye Vekâleti bünyesinde bir **"Adli Tabiplik"** şubesinin kurulması gerektiğini, çünkü uzmanlık gerektiren bir meselenin, o uzmanlık dalıyla doğrudan doğruya ilgili olmayan bir şube tarafından reddedilmesinin her zaman isabetli olamayacağını belirtmiştir. Bu meseleye ait görüşmeler kanun teklifinin Sıhhiye ve Adliye Encümenlerine havale edilmesiyle son bulmuştur.[174]

23 Eylül 1336 tarihinde **"Tababeti Adliye ve Ceraim neticesi mecruhların tedavisine dair** kanun teklifi görüşmelerinde aşağıdaki Sıhhiye Encümeni mazbatası okunmuştur:[175]

---

[172] **Cürm-i meşhud:** Gözönünde işlenen suç, suçüstü. Devellioğlu, ***a.g.e.,*** s. 149.
[173] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s. 128.
[174] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s. 128 - 130.
[175] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 259 - 260.

Riyaseti Celileye

Bursa Mebusu Operatör Emin Bey'in Heyeti Umumiye'den muhavvel 9 Temmuz 1336 tarihli Tababeti Adliye hakkındaki teklifi kanunisi ile Adliye Encümeni mazbatası Encümenimizce mütalaa ve tetkik edildi. Adliye Encümenince tadil edilen şekil, ikinci ve üçüncü maddesi müstesna olmak üzere, aynen kabil edilmiştir.

***MADDE 2** – Cürmü meşhudde etıbbanın müdavatı ibtidaiye münasebetiyle sarf ve istihlak edecekleri edviye bedeli harcırah vesaire misüllü haksız çıkan taraftan alınmak üzere hükümetçe tesviye olunur.*

Şeklinde ve ehlivukufun cürmü meşhudlarda tanzim edecekleri varakaların fenni tıbbın ve tıp kanununun tarifatına tevfikan tanzimi mümkün olamayacağına mebni bu gibi evraka şehadet ilmuhaberi tesmiyesi muvafık görülerek üçüncü madde berveçhiati şekle ifra olunmuştur:

***(MADDE 3** – Adli rapor tanzimi diplomalı etıbbaya aittir. Etıbba bulunmadığı takdirde küçük sıhhiye memurları ve her ikisinin bulunmadığı mahallerde ciheti adliyece tensip edilecek ehlivukufa tanzim ettirilecek şehadet ilmuhaberi namı verilir. Fethi meyid ameliyesi ancak diplomalı etıbba tarafından yapılır.)*

İşbu teklifi kanuninin Heyeti Umumiye'ye arzı zımnında mazbatamız tanzim ve makamı riyasete takdim kılındı.

21 Eylül 1336

Sıhhiye En. Reisi	*M.M.*	*Kâtip*
Dr. Suat	*Opr. M. Emin*	*Dr. Fuat*

2 Ekim 1336 tarihinde Adli Tıp Kanunu'nun maddelerinin görüşülmesine yeniden başlanmış ve Operatör Emin Bey'in teklif ettiği kanunun maddeleri okunmuştur:[176]

MADDE 1 *– Cürmü meşhuda azimet edecek etıbba; nefsi katedecek ve timar yapacak kadar alat ve edevatı tıbbiyeyi beraberlerinde bulundurmağa mecburdur.*

MADDE 2 *– Etıbbanın cürmü meşhud esnasında sarfedecekleri malzemei tıbbiye bedeli derhal makbuz mukabilinde carih veya ailesi tarafından tesviye olunur. Carih meydanda yoksa bilahare carih tarafından tesviye olmak üzere, mecruh tarafından da tesviye olunabilir.*

MADDE 3 *– Etıbbanın cürmü meşhud esansında sarfedecekleri malzemei tıbbiye bedelini, müddeiumumîlerin talebi üzerine; mal memurları emvali devlet gibi tahsile mecburdur. Carihlerin bu gibi masarifi tediyeden aciz olduğu tahakkuk ederse, etıbba timar masrafını sermayesi nispetinde ve yalnız bir defaya mahsus olmak üzere cürmü meşhud tahsisatından alır.*

MADDE 4 *– Cürmü meşhud raporlarını ve ledelicap fethimeyidleri ancak diplomalı etıbba tanzim ve icra edecektir. Binaberin erbabı vukuf hekim taslakları, küçük sıhhiye memurları ve eczacılar gibi tababeti adiye ve adliyeden bihaber olması lazım gelen eşhasa tanzim ettirilecek raporlarla yaptırılacak fethimeyitler makbul ve muteber değildir.*

MADDE 5 *– Memurini adliye cürmü meşhuda götürecek etıbba bulamazlarsa, mümkün olabildiği kadar cerhanın nevi, adet ve mevkiini tespit ile iktifa ederek bilahare ve ilk fırsat zuhurunda diplomalı bir tabip raporu veyahut bir tabibi resminin mütalağaai tahririyesini alırlar.*

MADDE 6 *– Mecruhlar hastane olan yerlerde cerhası kapanıncaya değin hastanelerde tahtı tedaviye alınır ve Hastane masarifi keza carih tarfından tesviye olunur. Hastane olamayan yerlerde mecruhin ancak diplomalı etıbba tarafından*

[176] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 439 - 440.

tahtı tedaviye alınır. Diplomalı etıbba mevcut iken kendilerini muttabiplere tedavi ettirenlerin cerhalarında husule gelecek ihtilattan carih mesul tutulmayacaklardır.

***MADDE 7** – Cerhalara velevki etıbba tarafından olsun müsbar yani mil ve fitil ithali memnudur. Müsbar ve fitil ithali katidir. Lüzumu fenniye müstenit olursa müsbarın ve fitilin tarz ve nevi ithali sarahaten rapora derc edilecektir.*

***MADDE 8** – Kıhıf, sadr ve batm gibi ecvafta husule getirelecek ceruhu nafize velevki 20 günden dun bir müddette şifapezir olsa bile carihler cinayetle ittiham olunur.*

***MADDE 9** – İşbu nevada münafi olmayan sair ahkâmı kanuniye mer'i ve muteberdir.*

***MADDE 10** – İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.*

***MADDE 11** – İşbu kanunun icrasına Adliye ve Sıhhiye Vekilleri memurdur.*

Ardından sırasıyla, Layiha, Adliye ve Sıhhiye Encümeni mazbataları okunmuştur. [177]

Sıhhiye Encümeni Mazbatası

Bursa Operatör Emin Bey'in Heyeti Umumiye'den muhavvel 9 Temmuz 1336 tarihli Tababeti Adliye hakkındaki teklifi kanunisi ile Adliye Encümeni mazbatası Encümenimizce mütalaa ve tetkik edildi. Adliye Encümeni'nce tadile dilen şekil ikinci ve üçüncü maddesi müstesna olmak üzere aynen kabul edilmiştir.

***MADDE 2** – Cürmü meşhudda etıbbanın müdavatı iptidaiye münasebetiyle sarf ve istihlak edecekleri edviye bedeli harcırah vesair masarif misüllü haksız çıkan taraftan alınmak üzere hükümetçe tesviye olunur.) şeklinde ve ehlivukufun cürmü meşhudlarda tanzim edecekleri varakaların fenni tıbbın ve tıp kanununun tarifatına tevfikan tanzimi mümkün olamayacağına mebni bu gibi evraka şahadet ilmuhaberi*

[177] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 441.

tesmiyesi muvafık görülerek üçüncü madde berveçhiati şekle ifra olunmuştur.

MADDE 3 – *Adli rapor tanzimi diplomalı etıbbaya aittir, etıbba bulunmadığı takdirde küçük sıhhiye memurlarına ve her ikisinin bulunmadığı mahallerde ciheti adliyece tensip edilecek ehlivukufa tanzim ettirilecek varakalara şahadet ilmuhaberi namı verilir. Fethimeyyit ameliyesi ancak diplomalı etıbba tarafından yapılır.) İşbu teklifi kanuninin Heyeti Umumiye arzı zımnında mazbatamız tanzim ve Makamı Riyaset takdim kılındı.*

21 Eylül 1336

Sıhhiye En. Reisi	Mazbata Muharriri	Kâtip
Kastamonu	*Operatör Emin*	*Doktor Fuat*
Doktor Suat		
Aza		*Aza*
Kozan		*Bayezit*
Doktor Mustafa		*Doktor Refik*

Sıhhiye Encümeni Mazbatasının okunmasından sonra, **Operatör Emin Bey** söz alarak Sıhhiye ve Adliye Encümeni mazbataları arasında ufak bir fark olduğunu söyleyerek, şöyle bir açıklama getirmiştir:[178]

"Adliye Encümeni'nin maddi gücü olanlardan pansuman bedelini alınmasını, maddi gücü olmayanlardan bedelin Cürmü meşhut tahsisatından karşılanmasını teklif etmektedir. Sıhhiye Encümeni ise ister maddi gücü olsun ister olmasın, her iki halde de bedelin Cürmü meşhut tahsisatından karşılanmasını uygun görmüştür. Yüksek Heyetiniz hangisini tercih ediyor ve onaylıyorsa ona göre düzenleme yapılsın."

[178] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 442.

Emin Bey'in bu sözleri üzerine yapılan oylamada, Sıhhiye Encümeni'nin teklifinin görüşülmesine karar verilmiştir. [179]

MADDE 3 hakkında Adliye Encümeni ile Sıhhiye Encümenlerinin teklifleri şöyledir:

Adliye Encümeni'nin Teklifi

MADDE 3 – *Adli rapor tanzimi diplomalı etıbbaya, bulunmadığı takdirde küçük sıhhiye memurlarına ve her ikisinin de bulunmadığı mahallerde ciheti adliyece tensip edilecek ehli vukufa aittir. Fethi meyyit ameliyesi ancak diplomalı etıbba tarafından yapılır.*

Sıhhiye Encümeni'nin Teklifi

MADDE 3 – *Adli rapor tanzimi diplomalı etıbbaya aittir. Etıbba bulunmadığı takdirde küçük sıhhiye memurlarına ve her ikisinin de bulunmadığı mahallerde ciheti adliyece tensip edilecek ehli vukufa tanzim ettirilecek varakalara şahadet ilmuhaberi namı verilir. Fethi meyyit ameliyesi ancak diplomalı etıbba tarafından yapılır.*

Yapılan tartışmalar sonucu, kanun hakkında, Sıhhiye Encümenin üçüncü madde hakkındaki teklifinin görüşülmesine karar verilmiştir. Madde 4, 5, 6, 7'de aynı şekilde kabul edilerek, beş gün sonra ikinci görüşmelerin yapılması uygun bulunmuştur. [180]

11.10.1336 (1920) tarihinde yapılan ikinci görüşmeler sonucu, aşağıda maddeleri ihtiva eden **"Tababeti Adliye Kanunu"** oy birliğiyle kabul edilmiştir.[181]

---

[179] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 442 - 443.
[180] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 443 - 445.
[181] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 5, s. 14 - 16., ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 1, s.69., ***TBMM Sicilli Kavanini,*** Cilt:1, s.23.

No: 108.— Tababeti Adliye kanunu [1]

11 Teşrinievvel 1336 ve 27 Muharrem 1339 [Ceridei resmiye ile neşrüilâm; 12 mart 1337 — Sayı: 6]

Kanun No: 38.

MADDE 1 — *Cürmü meşhude azimet edecek etıbba müdavatı iptidaiye yapacak kadar alât ve edevat ve edviyei tıbbiyeyi beraberlerinde bulundurmağa mecburdurlar.*

MADDE 2 — *Cürmü meşhutta etıbbanın müdavatı iptidaiye münasebetiyle sarf ve istihlâk edecekleri edviye bedeli harcırah ve sair masarifat misilli haksız çıkan taraftan alınmak üzere hükümetçe tesviye olunur. Tabibi müdavi mecruh ve madrubun bir hastanede tedavisine lüzum gösterdiği takdirde en yakın mülkî ve bulunmadığı takdirde askerî hastaneleri mecruhin ve madrubini kabule mecburdurlar.*

MADDE 3 — *Adlî rapor tanzimi diplomalı etıbbaya aittir. Etıbba bulunmadığı takdirde küçük sıhhiye memurlarına ve her ikisinin bulunmadığı mahallerde ciheti adliyece tensip edilecek ehli vukufa tanzim ettirilecek varakalara şehadet ilmühaberi namı verilir. Fethimeyyit ameliyesi ancak diplomalı etıbba tarafından yapılır.*

MADDE 4 — *Resmî etıbbanın bulunmadığı ve yahut bulunupta ceraimin taaddüdü veya diğer meşru bir mazeret sebebile ifayı vazifenin kabil olmadığı mahal ve zamanda ciheti adliye, sair serbest etıbbayı da işbu kanun mucibince istihdama salâhiyettardır ve bu kabil etıbbaya harcırahlarından maada mahkemece takdir edilecek ücreti de verilir.*

MADDE 5 — *Dördüncü madde mucibince ifayı hizmete davet olunan etıbbadan işbu davete İcabet etmiyenler hakkında kanunu cezanın 99uncu maddesi zeyli ahkâmı tatbik olunur.*

MADDE 6 — *İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.*

MADDE 7 — *İşbu kanunun icrasına Adliye ve Sıhhiye vekilleri memurdur.*

3.1.2.3 Zonguldak ve Havalisinde Hastaneler Küşadı Hakkında Kanun Teklifi

4 Eylül 1336 (1920) tarihinde Kastamonu Mebusu **Doktor Suat Bey** Zonguldak ve havalisinde hastaneler küşadı hakkında kanun teklifinde bulunmuş ve kanun teklifinin Layiha Encümeni'ne havale edilmesine karar verilmiştir.[182]

20 Eylül 1336 tarihinde Kastamonu Mebusu Doktor Suat Bey'in Zonguldak ve havalisinde hastaneler küşadı hakkında kanun teklifine karşılık, Layiha Encümeni mazbatası okunarak, teklifin görüşülmek üzere Sıhhiye Encümeni'ne havale edilmiştir:[183]

Riyaseti Celileye

Zonguldak havzai fahmiyesinde çalışan ameleganın muhafazai sıhhatleri için ellişer yataklı dört adet hastane küşadıve birer tabip istihdamına vesaireye dair Kastomonu Mebusu Suat Bey'in heyeti umumiyeden muhavvel 30Ağustos 1336 tarihli dört maddelik teklifi kanunisi encümenince mütaala ve tetkik olundu. Memleketin iktisadiyat ve hayatı ticariyesine hizmet eden ameleganın muhafazai sıhhat ve idamei hayatları noktasından fevhalae haizi ehemmiyet olan encümenimizce de her veçhile şayanı kabul görülen teklifi mezkûrun aidiyeti dolayısıyla sıhhiye encümenine havale ve tevdi zımnında makamı celili riyasete takdimi tezekkür kılındı.

Layiha E. Reisi	*M.M.*	*Kâtip*
Müfit	*Süleyman Sırrı*	*Ali*
Vefa		

[182] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s. 453.
[183] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 199.

Zonguldak ve havalisinde hastaneler küşadı hakkında 23 Eylül 1336 tarihinde Sıhhiye Encümeni mazbatası okunmuştur: [184]

Riyaseti Celileye

Kastamonu mebusu Dr. Suat Bey'in Heyeti Umumiye'den muhavvel 30 Ağustos 1336 tarihli takriri ile takrirde münderiç mevaddı kanuniye mütalaa olundu. Zonguldak havalisinde ameleye mahsus dört hastane teşkiline ait olan teklifi mezkûr esas itibarıyla Encümenimizce de muvafık görümlü ve birinci madde hemen de aynen kabul edilmiştir. Eczacı, hasta bakıcı ve müstahdemin hakkında bir kaydi ihtiva etmeyen ikinci madde makamına kaim olmak üzere (mezkûr hastaneler ellişer yataklı olacak ve kadrosu ona göre tanzim edilecektir.) şeklinde bir madde kabul edilmiştir. Teklifte hastanelerin masarifi mevzubahs olmamasına binaen (iş bu hastanelerin kaffei masarifi umumi bütçeden tesviye olunacaktır) şeklinde üçüncü bir madde ilavesine lüzum görülmüştür. Teklifin üçüncü maddesi dördüncü, dördüncü maddesi beşinci olmak suretiyle kabul edilmekle iş bu mazbatamızın Heyeti Umumiye'ye arzı karargir oldu.

Encümence kabul edilen mevaddın şekli

MADDE 1 – *Zonguldak ve havalisinde Kilimli, Kozlu, Çamlı, Üzülmez mevkilerinde dört adet hastane açılacak ve amele meccanen tedavi edilecektir.*

MADDE 2 – *Mezkûr hastaneler ellişer yataklı olacak ve kadrosu ona göre tanzim edilecektir.*

MADDE 3 – *İşbu hastanelerin kaffei masarifi umumi bütçeden tesviye olunacaktır.*

---

[184] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 255 - 256.

MADDE 4 – *İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.*

MADDE 5 – *İşbu kanunun icrasına Sıhhiye Vekili memurdur.*

Sıhhiye En. Reisi	*M.M.*
Kastamonu	*Bursa*
Dr. Suat	*Emin*

Sıhhiye Encümeni mazbatası okunduktan sonra[185] Kangırı[186] Mebusu Hacı Tevfik Efendi mazbatanın Maliye Encümeni'ne gidip gitmediğini sormuş ve tartışmalar sonucunda Muvazanei Maliye Encümeni'ne gitmesine karar verilmiştir.[187]

6.10.1336 tarihinde Doktor Suat Bey Zonguldak ve çevresinde hastane açılmasına ilişkin kanun teklifinin aşağıdaki maddeleri okunmuştur:[188]

Kastamonu Mebusu Doktor Suat Bey'in teklifi kanunisi

MADDE -1 *Zonguldak havalisinde Kilimli, Kozlu, Çamlı Üzülmez mevkilerinde şimdilik ellişer yataklı dört adet hastane açılacak ve amele meccanen tedavi edilecektir.*

MADDE 2 – *Mezkûr hastanelerde birer tabip ve birer operatör ve birer seyyar tabip bulunacaktır. Her seyyar tabip hastaneye civar olan amelenin şeraiti sıhhiyelerini tetkik ve tanzim edecektir. Bunların cümlesi bir müfettişin tahtı idaresinde bulunacaktır.*

MADDE 3 – *İşbu kanunun icrasına Sıhhiye Vekili memurdur.*

MADDE 4 – *İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.*

---

[185] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 199 - 256.
[186] **Kangırı:** Çankırı. Tahir Sezen, ***Osmanlı Yer Adları,*** T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu: 21, Ankara, 2006, s. 119.
[187] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.256
[188] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s.508.

Sıhhiye Encümeni'nin teklifi

MADDE -1 *Zonguldak ve havalisinde Kilimli, Kozlu, Çamlı Üzülmez mevkilerinde ellişer yataklı dört adet hastane açılacak ve amele meccanen tedavi edilecektir.*

MADDE 2 – *Mezkûr hastaneler ellişer yataklı olacak ve kadrosu ona göre tanzim edilecektir.*

MADDE 3 – *İşbu hastanelerin kaffei mesarifi umumi bütçeden tesviye olunacaktır.*

MADDE 4 – *İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'ülicradır.*

Sıhhiye En. Reisi	*M. M*	*Kâtip*
Kastamonu	*Bursa*	*Bolu*
Dr. Suat	*Emin*	*Fuat*
Aza		
Kozan		
Mustafa Lütfi		

Muvazenei Maliye Encümenin teklifi

Zonguldak havzai fahmiysinde çalışan amelenin muhafazai sıhhatleri için mevakii malumede hastaneler tesisi lüzumun dair Kastamonu Mebusu Doktor Suat Bey tarafından verilen Layihai Kanuniye Encümenimize havale buyrulmakla mütelea ve tetkik olundu. Bu husus hakkında evvelce Heyeti Umumiye'de cereyan eden müzakere üzerine havzai mezkuredeki bilumum amelenin gerek sıhhat ve gerek tarzı maişet itibarıyla terfih ve ikdarları hakkında bir layihai kanuniyenin Heyeti Umumiye'ye derdesti takdim bulunduğu müzakerede hazır bulunan İktisat vekili Beyefendi tarafından dermeyan edilmiş olduğu

cihetle bu layihai kanuniye münderecatında nazarı itibara alınarak tevhiden berayi müzakere Meclisi Aliye tevdii edilmek üzere iktisat vekâletine havalei keyfiyet olunması tezekkür kılındığı maruzdur.

Muvazenei Maliye	*M. M.*	*Katip.*
Encümeni Reisi		*Kozan*
Çorum	*Çorum*	*Mustafa Lütfi*
Ferit	*Fuat*	

Aza	*Aza*
Mardin	*Sivas*
Necip	*Mehmet Rasim*

Maliye Encümeni'nin teklifi okunmuş, konu daha sonra tekrar görüşülmek üzere oturuma son verilmiştir.[189]

13.10.1336 (1920) tarihinde teklif yeniden görüşülmeye başlanmış, **Muvazenei Maliye Encümenin** mazbatası tekrar okunmuştur. Ardından **Dr. Fuat Bey** söz alarak, konunun İktisat Vekâleti'ne havale edilmesine gerek olmadığını, çünkü İktisat Vekilinin teklifi onayladığını belirtmiştir. **Dr Fuat Bey'**den sonra Sıhhiye Encümeni adına söz alan **Operatör Emin Bey**, *"iş sağlığı ve iş güvenliği"*nin önemini belirten bir konuşma yapmıştır: [190]

" Malumu âliniz, bizim memlekette amele teşkilatı yoktur; müstesna olarak Ereğli havzai fahmiyesinde biraz amele vardır. Şimdiki halde beş bin. Malumu âliniz bu kömür ocaklarında pek çok kazalar olur, gaz zuhur eder, iştial vuku bulur, ocak çöker. Bazı kısımları vardır ki onları direklerle tutturuyorlar. Onlar kırılır, birçok amelenin canı tehlikeye girer. Hâlbuki onlara muavenet edecek kimse yok. Yine malumunuzdur ki bugün kömür meselesi dünyayı işgal eden iktisadi bir meseldir. Şimdi bizim elimizdeki Ereğli havzai fahmiyesi gibi bir havza

[189] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 508.
[190] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 5, s. 46.

dururken bunların sıhhatini ihmal etmek doğru olabilir mi? Bunu böyle uyutmaktansa… Muvazenei Maliye Encümeni'ne havale edelim, Sıhhiye Vekilini, İktisat Vekilini çağırsınlar. Kısa bir müzakereden sonra ne yapacaklarsa yapsınlar. İşin en doğrusu budur."

Emin Bey'den sonra söz alan Çorum Mebuslarından Fuat ve Ferit Bey'ler hastane yapımına karar vermeden önce neler gerekli, tedavi ve iaşe giderleri ne kadar tutar ne kadar masraf lazım, kaç tabip gerekli, gibi konuların dikkate alınması gerektiğini söylemişlerdir. Çorum mebuslarının ardından söz alan Bolu Vekili **Tunalı Hilmi Bey** ise, şöyle bir teklif getirmiştir:[191]

" … Efendim Kozlu'da hastane, diğer mühim yerlerin hemen hepsinde birer tedavihane açarsak, onlar sıhhiye memurları marifetiyle idare olunur ve masrafları gayet az olur ve cankurtaran denildiği veçhile adeta bir imdatçı müesseseleri gibi olur ve bunların merkezinde diğer yerlerde yaralı düşen hasta, kayıklarla istimpotlarla merkeze, Kozlu'ya hastaneye getirilir ve bu veçhile bu hayatlarda kurtarılır ve binlerce lira da kazanılır. Şimdi efendim bunun kabulü husule geldiği takdirde, eminim ki, masraf az, hizmet gayet çok olacak…

Binaenaleyh İktisat Vekâleti'ne havalesini teklif ediyorum."

Tunalı Hilmi Bey'in konuşmasından sonra kanun teklifinin Maliye Vekilinin huzurunda görüşülmesine oy birliği ile karar verilmiştir.[192]

16.10.1336 (1920) tarihinde yapılan görüşmelerde kanun teklifinin Muvazenei Maliye Encümeni'ne havalesi uygun görülmüştür. 9.11.1336 (1920) tarihinde encümenin hazırladığı mazbata okunmuştur:[193]

---

[191] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 5, s. 47.
[192] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 5, s. 47 - 49.
[193] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 5, s. 293 - 294.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Zonguldak'ta çalışan amelenin muhafazai sıhhatleri için mevakii malumede hastaneler tesisi lüzumuna dair Kastamonu mebusu Suat Bey tarafından verilen takrir ve bu bapta encümenimizce evvelce tanzim olunan mazbata mumaileyh tarafından ahiren ita olunan kadro cetveliyle beraber tekrar encümenimize havale buyurulmakla icabı hali tetkik olundu. Zonguldak havzai fahmiyesinde çalışan amelenin terfihi ahvali evvel ve ahir beyan olunduğu üzere encümenimizce matlup ve mültezem olup sıhhat meselesi dahi bu meyanda bulunması ve havzai mezkurede istihsalatta bulunan bir kısım şirketlerle efrattan ibaret olup bunların çalıştırmakta oldukları amelelerin muhafazai sıhhat ve hayatı hususunda icap eden teşebbüsatın İktisat Vekâletince icrası Heyeti Vekile kararıyla vekâleti müşarünileyhaya tebliğ olunduğu müzakerede hazır bulunan Maliye Vekili Beyefendinin cümlei ifadatından bulunmuş olup encümen Kilimli mevkiinin elhaletühazihi Hükümetçe işletilmekte bulunması hasebiyle oradaki amelelerin muhafazai sıhhatlerinin teemmülü lâzımeden görülmüş ve şimdilik masarifi tesisiyeyi daimesi Hazinei celileden tesviye olunmak üzere mahalli mezkûrda bir hastane tesisi muvafık mütalaa kılınmış olmakla melfuf kadro mucibince bu hususta sarfı icap ed en minhaysülmecmu (27 700) liranın tesviyesine mezuniyet itası hususunun tahta karara alınmak üzere keyfiyetin Heyeti Umumiyeye arzı tezekkür olunmuştur.

Muvazenei Maliye En. Re.		*M.M.*
Ferit		*Fuat*
Kâtip	*Aza*	*Aza*
Mardin	*Mehmet Hayri*	*Kozan*
Necip		*Mustafa Lütfi*

Bir hastane için muktezi kadro:

Kuruş	
3 000	*Sertabip*
3 000	*Operatör*
4 800	*Hademe*
1 000	*Timarcı*
800	*Aşçı*
400	*Yamak*
600	*Çamaşırcı*
2 500	*Eczacı*
16 000	*Bir aylık yekûn*
32 200	
16 100	
193 200	*Bir senelik maaşı asli*
483 000	*Maaşat zammı*
676 200	*Yekûn Lira*
6 762	*Maaşat maa zam*
10 238	*Masarifatı daime altı aylık mekülat, melbusat, mahrukat ecza ve alatı cerrahiye*
10 000	*Masarifatı tesisiye*
27 000	***Yekûn***

Muvazenei Maliye En. Re. *M.M.*

Ferit *Fuat*

Hastane için gerekli kadro ve giderleri içeren Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasının okunmasının ardından yapılan oylamada, 93 evet oyuna karşılık 13 ret oyuyla Zonguldak'ta bir hastane açılmasına karar verilmiştir.[194]

[194] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 4, s. 294 - 295.

3.1.2.4 Hududu Sıhhiye İdaresi ile Tekaüt Sandığı'na Ait Rüsumun Tezyidi Hakkında Kanun

Bu kanunla, bütün gemilerden, ağırlıklarına göre belirli oranlarda **"sağlık vergisi"** alınması uygulaması başlatılarak; sağlık kurallarını ihlal eden gemi kaptanlarına, yine geminin ağırlığına göre, para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır. Kanunun maddeleri aşağıdaki gibidir:[195]

Hududu sıhhiye idaresile tekaüt sandığına ait rüsumun tezyidi hakkında kanun [1]

28 Teşrinisani 1336 ve 16 Rebiülevvel 1339

[Ceridei resmîye ile neşrüilanı: 4 Nisan 1337 — Sayı: 9]

Kanun No: 63.

MADDE 1 - *Bilumum sefainden tonilato başına bir kuruş sıhhiye resmi istifa olunur, işbu resim sefinenin ilk hareket ettiği Osmanlı limanında alınır*

MADDE 2 - *Her sefineye senede bir defa miicellet paten-telerden bir nüsha verilir. Bunun içinde bir tonilatodan yirmi beş tonilâtoya kadar olan sefainden elli ve yirmi beş tonilatodan yüz tonilâtoya kadar olanlardan yüz kuruş ve yüz tonilâtodan fazla olan gemilerden beher yüz ve küsuratı için yüz kuruş alınır.*

MADDE 3 - *Şehadetname bedeli elli kuruştur.*

MADDE 4 - *Nizamati sıhhiyeye mugayir harekette bulunan sefain kaptanlarından beher tonilâtodan elli tonilâtoya kadar beş yüz kuruş ve elli birden ikiyüze kadar bin kuruş ve iki yüzden yukarı olanlardan beşbin kuruş ve alelıumum vapurlardan iki bin beş yüz kuruş ve motorlardan bin kuruş cezayı naktî ahzolunur.*

MADDE 5 - *İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyül-icradir.*

---

[195] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 6, s. 85 - 88., ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 3, s.152.

MADDE 6 - *İşbu kanunun icrasına Maliye ve Sıhhiye vekilleri*

Bu kanunda ilerleyen günlerde ihtiyaçlar doğrultusunda değişikliğe gidilmiştir. Bu amaçla Hududu Sıhhiye İdaresi ile Tekaüt Sandığı'na ait verginin arttırılması teklifi, 26 Haziran 1921 yılında Meclis'e getirilmiştir. 16 Temmuz 1337 (1921) tarihinde "**Hududu Sıhhiye İdaresi ile Tekaüt Sandığı'na Ait Rüsumun Tezyidi Hakkındaki 28 Teşrinisani 1336 tarihli Kanuna Muadil Kanun'**la kabul edilmiştir. Buna göre**;** Osmanlı gemilerinden tonaj başına iki kuruş, yabancı gemilerden tonaj başına beş kuruş alınmasına ve verginin geminin ilk hareket ettiği Türkiye limanında ödenmesine karar verilmiştir. Ayrıca yabancı limanlardan gelen her yolcudan yüz kuruş alınması ve bu verginin yolcunun çıktığı iskelede gemi kaptanından tahsil edilmesine karar verilmiştir.[196]

3.1.2.5 Frenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun

Savaş ortamlarının getirdiği en büyük olumsuzluklardan biri bulaşıcı hastalıklardır. Osmanlı Devleti, başta Balkan Savaşları olmak üzere Birinci Dünya Savaşı esnasında da savaşın yanında bulaşıcı hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Balkan Savaşları'ndan sonra Anadolu'ya göçlerin fazlalaşmasıyla birlikte Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da ve diğer cephelerde kolera, tifüs, veba, frengi vs. gibi salgın hastalıklar yaygınlaşmıştır.[197] Özellikle insanların yoğun olarak bulunduğu kışla, hastane ve benzeri yerler bu hastalıkların daha çabuk yayılmasına neden olduğundan, bu mekânlara yönelik özel tedbirler alınmaya gayret edilmiş ve öneriler getirilmiştir.[198] Bulaşıcı hastalıklar sadece cephedeki askerleri değil, sivil halkı da çok etkilemiştir. Zira sivil halk arasında salgın hastalıklardan

---

[196] ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,*** 30.18.1.1/1.18.10., ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi***, 30.18.1.1./3.25.6., ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 2, s.96., ayrıca bkz., Zafer Koylu ve Saadet Altay, "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Yapılan Yasal Düzenlemeler (1920 - 1923)"**, I.** ***Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı,*** Cilt: 2, Konya, Mayıs 2008, s. 1068.

[197] Çalık ve Tepekaya**,** ***a.g.m.,*** s.206.

[198] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** (Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi), İstiklal Harbi Koleksiyonu (İSH), Kutu No (K):561, Gömlek No (G):85, Belge (B):12103.

ölümler, yine hastalıklar dolayısıyla cephede hayatını kaybeden askerlerin sayısından fazladır.[199]

Zührevi hastalıklar başka deyimle cinsel yolla bulaşan hastalıklar bir yandan bireyi, diğer yandan toplumu ilgilendirmesi bakımından bulaşıcı diğer hastalıklardan farklı tutulmamaları akla gelebilirse de bir üçüncü özelliklerinin varlığı onlara bir ayrıcalık tanıttırmaktadır. O da hastalığın çoğunlukla üretken olan genç nesiller arasında dolaşması ve gelecek nesilde sakatlıklara sebep olmasıdır.

Hastalık ülkemizde, 1854 Kırım ve 1876 Rus Savaşı'ndan sonra İstanbul'da görülmeye başlamış, buradan Bolu ve Kastamonu yörelerine yayılmıştır.[200]

Toplum sağlığını ciddi anlamda tehdit eden bu durumu yakından bilen Bolu Mebusu **Fuat Bey**[201], 15.8.1336 (1920) tarihinde **"frenginin men ve tahdidi sirayeti"** hakkında bir kanun teklifinde bulundu ve bu teklif aynı gün görüşülmek üzere, Layiha Encümeni'ne havale edildi.[202] 6 Eylül'de Layiha Encümeni'nin Mazbatası okunduktan sonra, konunun Sıhhiye Encümeni'nde de incelenmesine karar verildi.[203]

Layiha Encümeni Mazbatası

Firengi illetinin tahdidi sirayetini teminen ittihazı lazım tedabiri havi Bolu Mebusu Dr. Fuat Bey'in müstaceliyetle Encümenimize havale buyurulan 14 Ağustos 1336 (1920) tarihli takriri ve zeylindeki dokuz

---

[199] Çalık ve Tepekaya**, *a.g.m.,*** s.206.
[200] Rüknettin Öğütman, "Türkiye'de Zührevi Hastalıklarla Savaş", ***Türkiye'de Atatürk Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş Toplantısı. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Atatürk Haftası***, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 1982, s. 35- 39.
[201] **Fuad Bey (Umay) Dr.:** 1885 (1301)'de Kırklareli'nde doğdu. **Mehmet Nuri Bey'in** oğludur. İstanbul Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi'ne girdi ve 1911'de Tıp Doktoru unvanıyla mezun oldu. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Bolu milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. 1921 Nisanında Hakkı Bey (Van) İbrahim Süreyya Bey (Saruhan) ve faik Bey (Edirne) ile birlikte sonradan Çocuk Esirgeme Kurumu alan "Himaye-i Etfal Cemiyeti"ni kurdu. 36 yıl bu kurumun başkanlığını yaptı. 11 Mayıs 1922 ve 12 Temmuz 1922 tarihlerinde iki kez Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne vekillik etti. II. ve VIII. Dönemlerde memleketi olan Kırklareli'nde milletvekili seçilerek 1950 yılına kadar Parlamentodaki yerini korudu. 1 Temmuz 1963'te İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 188.
[202] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s. 229.
[203] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s. 514 - 515.

maddelik Layihai kanuniye tetkik ve mütalea olundu. Dâhili memalikte günbegün tevsii dairei tahrip ve sirayet eden illeti mezkurei menhusenin çarei izale ve indifaına hadim teşebbusata karşı serdi mütalea elbette zait ve binaenaleyh teklif edilen layihai kanuniye sıhhati umumiyeyi milleti muhafaza noktasından hakikaten varit olmakla Encümenimizce de nazarı dikkate alındığından tesrii muktazası mütaleasile heyeti umumiyeye arz ve takdim olunur. [204]

18 Ağustos 1336

Layiha E. Reisi	*M.M*	*Kâtip*
Kırşehir	*Yozgat*	*Antalya*
Müfit	*Süleyman Sırrı*	*Ali Vefa*

Aynı konuyla ilgili olarak 26.12.1336 (1920) tarihinde yapılan görüşmelerde öncelikle **Fuat Bey'in** teklif ettiği yasanın maddeleri okundu: [205]

Riyaseti Celileye

Frenginin memleketimizde yapmakta olduğu tahribat tüyler ürpertecek derecede olduğu malumdur. Bu menhus illetin tevsii sirayet eylemesi malulinin teyessüp ve halleriyle cehaletleri yüzünden ileri geldiği herkesçe müsellem bir hakikattir.

Memleketimizin derecei nüfusunun tezayüdüne ve vaktiyle darbımesel olmuş ırkımızın tekâmülüne medar olmak ve bu müdhiş hastalıktan birçok vatandaşımızı kurtarmak için tedabiri şedide icrası elzemdir. Hastalığın tahdit sirayeti maksadıyle teehhül edeceğim muayeneye tabi tutulması usul ittihaz edilmiş ise de inzıbatı sıhhi temin edilemediğinden matlup faide hasıl olamamaktadır. Bundan maada bir frengilini hastalığı başkasına nakletmesi bir cürüm telakki edilerek bunun tecziyesini müeyyit Kanunu Cezada bir madde yoktur. Karşısındakine ufak bir

[204] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 3, s. 514 - 515.
[205] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 7, s. 33.

zararı maddi ve manevi iras edenlerin tecziyesi temin edilmiş iken frengi gibi maddeten ve manen tahribatı azime icra eyleyen bir hastalığı veren kimsenin tecziye edilmemesi ve Kanunu Cezada bunu temin edecek bir maddei kanuniye bulunması hak ve madetle kabili telif değildir. Hayatı tababetimde şahidi olduğum birkaç feci vukuatın sevk ve ilcasıyla hususatı mezkure hakkında nazarı dikkati celbetmeği vicdani bir vazife telakki eylerim Bu baptaki layihai kanuniye huzuru alii Meclise arz ve takdim eylerim.

14 Ağustos 1336
Bolu Mebusu
Dr. Fuat

MADDE 1 – *Frenginin ihbarı her yerde mecburidir.*

MADDE 2 – *Frengi ile malul olan şahıs tedabiri sıhhiyeye riayete mecburdur.*

MADDE 3 – *Teehhül raporları herhangi bir tabip tarafından verilebilir. Ancak inzıbatı sıhhiyi temin için mahallin Hükümet ve bulunmadığı takdirde belediye tabibine işbu rapor ibraz edilerek kaydettirilir.*

MADDE 4 – *Frengililer tabibi resmi tarafında tayin edilen günlerde tedaviye gelmek mecburiyetindedirler.*

MADDE 5 – *Baladaki maddelerden birine riayet etmeyenler üç liradan, on beş liraya kadar cezai nakti ile mücazat olunurlar.*

MADDE 6 – *Frengi ve bel soğukluğu ile malul olan bir şahıs, hastalığının başkasına sirayetine bilerek sebebiyet verdiği surette, bir aydan bir seneye kadar hapis be elli liradan, iki yüz liraya kadar tazminat cezalarıyla mücazat olunur.*

MADDE 7 – *Zevceyinden biri diğerine bu hastalıklardan birini naklettiği surette cezanın azami tatbik olunur.*

MADDE 8 – *Frengiliyi tedaviye teşebbüs eden, mutatabbip bir seneden üç seneye kadar hapis veya elli liradan yüz liraya kadar cezai naktiye mahkûm olular.*

MADDE 9 – *İşbu kanunun tarihi neşrinden itibaren tatbik olunacaktır.*

MADDE 10 – *Bu kanunun tatbikine Adliye ve Sıhhiye Vekilleri memurdur.*

Dr. Fuat Bey'in kanun teklifinin okunmasının ardından, Adliye ve Sıhhiye Encümen'lerinin teklifleri okunmuştur. Sıhhiye Encümeni'nin teklifi aşağıdaki gibiydi: [206]

Sıhhiye Encümeni'nin Teklifi

Riyaseti Celilleye

Frenginin men ve tahdidi sirayeti hakkında Bolu Mebusu Dr. Fuat Bey'in Heyeti Umumiyeden muhavvel 14 Ağustos 336 tarihli teklifi kanunisiyle Layiha Encümeni mazbatası mütalaası ve tetkik olundu. Teklifi mezkûrun aynen ve tadil ve ilave suretiyle kabul edilen şekli berveçhiati tespit edilerek Heyeti Umumiye arzedilmiştir.

MADDE 1 – *Her frengili istediği bir tabibe kendisini tedavi ettirmeye şekil ve müddet tedavisi hakkında tabibi müdavisinden müsaddak vesikayı nezdinde bulundurmaya mecburdur.*

MADDE 2 – *Her tabip müşahede ettiği frengi vakayiini hüviyet tasrih etmeksizin yirmi dört saat zarfında hükümet tabibine, bu bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbar etmeğe mecburdur.*

MADDE 3 – *Tayin edilen zamanlarda günlerde gelmekten imtina eden frengilileri, tabibi müdavileri, hükümet tabibine, bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbar etmeğe mecburdurlar.*

---

[206] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 7, s. 34 - 35.

MADDE 4- *Frengililer hastalıklarını sağlam eşhasa sirayet ettirmemek için etıbbanın tavsiye ettikleri tedabiri sıhhiyeye riayete mecburdurlar.*

MADDE 5 – *Her tabip tedavi ettiği frengili eşhasa marazın eşkâli mühümmei sirayetine ve buna muktazi vesayayı vazıh olarak beyan ve tefhime mecburdur.*

MADDE 6 – *Teehhül raporları her tabip tarafından verilebilir. Ancak inzıbatı sıhhiye temin için mahallin hükümetin ve bu bulunmadığı belediye tabibine işbu rapor ibraz edilerek kaydettirilir.*

MADDE 7 - *Alelumun frengililer müessesatı resmiyede meccanen tedavi olunurlar.*

MADDE 8 – *Baladaki maddelerden birine riayet etmeyenler elli liradan iki yüz liraya kadar cezai naktiye veyahut bir haftadan iki aya kadar hapse mahkûm olurlar.*

MADDE 9 - *Frengi ile malul olan şahıs hastalığının başkasına sirayetine bilerek sebebiyet verdiği surette bir seneden üç seneye kadar hapis ve yüz liradan beş yüz liraya kadar tazminat ile cezalandırlır. Alınan bu tazminat mutazzarır olan şahsa verilir. Zevceynden biri diğerine bu hastalığı naklederse cezanın azami tatbik olunur.*

MADDE 10 – *Frengiliyi tedaviye teşebbüs eden mutabbibler, bir senden, üç seneye kadar hapis veya elli liradan yüz liraya kadar cezayı naktiye mahkûm ediolurlar.*

MADDE 11 – *İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyülicradır.*

MADDE 12 – *İşbu kanunun tatbikma Adliye ve Sıhhiye vekilleri memurdurlar.*

Sıhhiye Vekâleti'nin teklifinin okunmasından sonra söz alan Fuat Bey, özetle şu açıklamaları yapmıştır: [207]

[207] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 7, s. 35 - 36.

"Efendiler, ülkemizde tahribat yapan en önemli hastalıklardan biri frengidir. Frenginin yalnızca Kastamonu ve Bolu'ya ait olarak düşünülüyordu. Balkan Harbi'nden ardından ve ne yazık ki ülkemizin her tarafına yayılmıştır.

Bu defa Eskişehir ve Kütahya'ya gittiğimde kanun teklifine delil olacak incelemelerde bulundum. Eskişehir'de Zührevi Hastalıklar Hastanesi'nde kamuya ait olan yerlerde, yüzde otuzu frengili ve bu frengililer de Bolu, Kastamonu ve diğer şehirlerdendi. Sonra askeri kurumlara gittim ve incelemede bulundum. Onlarda da yüz yirmi mevcuttan 45'i frengilidir. Bunlara maalesef frengi yeni bulaşmıştır. Frenginin bulaşmış olduğu yerleri incelemeye gittim. Kütahya cepheleridir. Efendiler; Kütahya gittim ve sıhhiye müfettişiyle görüştüm. Sıhhiye müfettişinin tutmuş olduğu defterde üç bin frengili kayıtlıdır ve bunlar araştırmalar sonucu tespit edilmiş şeyler değildir. Kendileri askerlik ya da muayene için Sıhhiye Müdürlüğü'ne başvurduklarında çıkmıştır… Tıp hayatımda en çok uğraştığım mesele frengi idi. Çok önemli bir hastalık olduğu için frengi ile mücadele etmeyi kendime görev edinmiştim. Fakat ne yazık ki elimizdeki kanunlar bunu desteklemiyor ve birçok konuda çaresiz kalıyorum.

Efendiler, bu frengi kanunu bendeniz yüce Meclis'inize arzetmeye sebep olan şu altı maddedir:

Bir şahıs evlenme sözü vererek, üç kadını kandırarak bu hastalığı bulaştırmıştır. Ben bu kişiyi dava etmek için başvurmak istedim, maalesef elimizde bir kanun olmadığı için bir şey yapamayız dediler. Bu kadınlarda ömürlerinin sonuna kadar bu hastalığı taşımak zorunda kaldı. O adam da hiçbir ceza görmedi.

Belsoğukluğu içinde durum böyledir. Bir koca karısına tamamıyla sadık kalacağına dair söz verdiği halde maalesef diğer kadınlarla ilişki kurması sonucu frengi ve belsoğukluğu bulaşıyor.

Karısına adeta sadakat işareti gibi onu veriyor. Sonra bu kadın rahim hastalığına yakalanıyor… Bunların hepsine ben şahit oldum ve onun için bu kanunu Heyeti Âlinize takdim ettim.

Bu kanunu Heyeti Aliyeniz kabul edecek olursa frengiyle mücadele için bu konuda gerekli olan silahı doktorlara vereceğinizi sanıyorum… Aynı zamanda ceza kanunumuzdaki büyük eksikliği bu suretle tamamlamış olacağız…"

Bu önemli açıklamanın ardından maddelerin tartışılmasına başlanmış, bu esnada Fuat Bey tekrar söz alarak frengi mücadelesinde karşılaşılabilecek sorunlarla ilgili olarak şunları söylemiştir:[208]

"Bugün karşımızda iki mesele vardır. Bir kadınların muayenesi meselesi, bir de frenginin tedavisi meselesi. Frengi bugün ülkemizde Yunanlıların yaptığı kötülükten daha fazla kötülük yapmaktadır. Bugün halkımız Yunanlıların düşman olduğunu bilir. Fakat frenginin kendisine yapmış olduğu tahribatı bilmez. Belsoğukluğu ağrı verir, sızı verir, o ağrının etkisiyle zavallı hasta doktora gitmek ihtiyacını hisseder. Fakat frenginin ne ağrısı, ne de sızısı vardır. O hain mikrop tahribatını sinsi sinsi yapar. Bunun için o zavallı hasta doktora gitmek mecburiyetini hissetmez. Biz bu frengilileri iki noktada ele geçirebiliriz. Ya köylerde araştırma yapılır ya da bu gibi muayenelerde kişi bize müracaat eder. Bu şekilde biz frengilileri ortaya çıkarabiliriz. Şimdiye kadar frengi için yapılmış olan kurum yalnız Bolu'ya Kastamonu'ya mahsus idi. Bu teşkilatın seyyar tabipleri köylerde gezer, nüfus defteri gereğince bütün mahalli halkı muayeneye tabi tutar, frengilileri ayrı bir hastaneye gönderirdi. Diğer yerlerde frengilileri ne şekilde ele geçirebileceğiz? Ben frengililerin bir kısmının hiç olmazsa Hükümet tabiplerince belirlenebileceğini sanıyorum.

[208] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 7, s.37.

Sonra kadınların muayenesi keyfiyeti. Bizim köylerimizde pek de ümit ettiğimiz gibi bağnazlık göstermiyor. Örnekleri Bolu ve Kastamonu'da görülmüştür. Köylülerimiz pek de güzel muayeneye geliyorlar. Bağnazlık gösteren şehirler ve kasabalardır. Ben dilerim ki bu kanun kabul edilsin ve edildikten sonra halkı tamamını mecburi olarak muayeneye sevk etmiş olacağız. Hiç olmazsa aile hekimi konusunu hallederler ve her aile muhtaç olduğu ve güvendiği bir tabibi tutar, o tabipten alacağı raporu Hükümete vererek, onu göstererek evlilik için bir ruhsatname almış olur. Bu madde kabul edilirse biz kasabalarda halkı aile tabibine gitmeye de sevk etmiş olacağız."

Uzun tartışmalardan sonra, bazı maddelerin, Şer'iye, Adliye, Sıhhiye Encümenleri üyelerinden oluşan bir komisyon tarafından düzenlenmesi kararlaştırılmış ve oturum kapatılmıştır.[209]

Frenginin bulaşma yolları ve kadınların muayenesinde dikkat edilecek konular hakkında 1 Ocak 1921 tarihli konuşmasında **Doktor Fuat Bey'**in altını çizdiği noktalar şu şekildedir:[210]

" Hayatla mücadelede başarı vücudun kuvvetli olmasına dayanır. Gerek gözle görülen düşmanlara karşı, gerek gözle görülmeyen hastalıklara karşı vücut kuvvetli olmazsa, savunmasız kalır… Bu gözle görülmeyen düşmanlar arasından frengi birinciliği teşkil ediyor. Frenginin bulaşması üç şekildedir. Birisi kişini h,iç haberi olamadan almış olduğu hastalıktır. Mesela bir frengilinin kaşığından yemek yer veya frengilinin içmiş olduğu çay bardağından çay içer. İkincisi, gayri meşru bir suretle birisiyle ilişkiye girdiğinde aldığı frengidir. Üçüncüsü, kalıtsal yolla bulaşan frengidir...

Köylülerimizde frengi yoktur ya da pek azdır. Onun için köylümüzde olan frengi bilmeyerek yapılan evlilikten bulaşır… Mademki

[209] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 7, s. 37 - 47.
[210] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 7, s.114 - 122.

bazı yerlerdeki ruh hali muayeneye engeldir, onu Sıhhiye Vekili'ne bırakalım. Frengi bölgesi haricindeki kızları muayeneye tabi tutmasın…

Diğer alışmış yerler vardır. Kızları itiraz kabul etmeksizin muayene sevk ederler. Biz buradaki kızları da muayeneden hariç tutarsak, bu şekilde frenginin önüne geçemeyiz… Bir şey daha ilave edeceğim. Frengiyi teşhis etmek için üreme organlarına bakma mecburiyeti yoktur ve ben bunu on sen tatbik ettim. Hatta ilk zamanlarda kanun yokken bile, hiçbir kişi, ağzından başka yeri muayene edilmedi. Lenf bezlerinden başka bir yer muayene edilmedi, edilmesine gerek yoktur…"

Kanun 5 Şubat 1337 (1921) tarihinde uzun tartışmalar sonucu aşağıdaki şekliyle kabul edilmiştir:[211]

Firenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun [1]

5 Şubat 1337 ve 26 Cemaziyelevvel 1339

[Ceridei resmiye ile neşrü ilânı: 7 Mart 1337 — Sayı: S]

Kanun No: 90.

MADDE 1 — *Her firengili istediği bir tabibe kendisini tedavi ettirmeğe şekil ve müddeti tedavisi hakkında tabibi müdavisinden alacağı musaddak vesikayı nezdinde bulundurmağa mecburdur.*

MADDE 2 — *Her tabip müşahede ettiği firengi vakayiini ihsaiyat tanzimine medar olmak üzre hüviyet tasrih etmeksizin yirmi dört saat zarfında hükümet tabibine, bulunmıyan yerlerde belediye tabibine ihbar etmeğe mecburdur.*

---

[211] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 84 - 89., ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 1, s. 206-207., ***TBMM Sicilli Kavanini***, Cilt: 1, s. 42 - 43.

MADDE 3 — *Tayin edilen günlerde tedaviye gelmekten imtina eden firengilileri, tabibi müdavileri, hükümet tabibine, bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbar etmeğe mecburdurlar.*

MADDE 4 — *Tabibi müdavileri hastalığın ahare men"i sirayetini temin için marazın eşkâli mühimmei sirayetini havi hastalarını ziri imzalı "Vesayayı sıhhiye varakası" vermeğe ve hastalar da işbu vasaya ahkâmına riayet etmeğe mecburdurlar.*

MADDE 5 — *Sıhhî teehhül muayenesi muamelatı vilâyet veya liva umumî meclislerince tanzim edilen talimatnameler veçhile tatbik ve cereyan ettirilir.*

MADDE 6 — *Alelumum firengililer müessesati sıhhiyei resmiyede ve etıbbayı resmiye tarafından meccanen tedavi edilir.*

MADDE 7 — *İşbu kanun ahkâmına ve ona müteferri şuralarca yapılacak talimatnamelere riayet etmiyenler on liradan elli liraya kadar cezayi naktiye mahkûm edilirler.*

MADDE 8 — *Firengi hastalığıyle malûl olan eşhas hastalığın ahare sirayetine bilerek sebebiyet verdiği takdirde altı aydan iki seneye kadar hapis olunur veya yüz liradan beş yüz liraya kadar cezayi nakti alınarak, mutazarrır olan şahsa verilir. Zevceynden biri diğerine bu hastalığı naklederse cezanın haddi azamı tatbik olunur. Bu takdirde, takibatı kanuniye icra edebilmek için malûl zevç ve zevcenin şikâyeti şahsiyesi şarttır.*

MADDE 9 — *Firengiyi tedaviye cür'et eden mutatabbipler iki aydan iki seneye kadar hapis veya elli liradan yüz liraya kadar cezayı naktiye mahkûm edilir.*

MADDE 10 —*İşbu kanun ahkâmının tatbiki esnasında ashabı müracaata ikaı müşkülat eden etıbba üç aydan iki seneye kadar hapis ve muvakkaten rütbe ve memuriyetten tartedilir.*

MADDE 11 — *İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyülicradır.*

MADDE 12 — *İşbu kanunun icrasına Adliye ve Sıhhiye vekilleri memurdurlar.*

Kanun hükümleri incelendiğinde; frengi hastalığının yayılması önlemek amacıyla sıkı tedbirler alındığı görülmektedir. Ayrıca evlenmeden herkesin frengi muayenesinden geçmesini zorunlu kılan ve frengililerin evlenmesine izin vermeyen hükümler mevcuttur.[212]

Cumhuriyet hükümetinin kuruluşundan sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, frengi hastalığıyla savaş işini esaslı şekilde ele alarak, bu hastalıkla mücadeleyi gerektiren bütün vasıtalarla savaş kurulları kurulmuştur. 1921 yılında yürürlüğe giren kanuna göre; önceleri hekimlerin bilgisine göre farklı uygulanan frengi tedavisi, 1925 yılında memleketin belli başlı hekimleri tarafından bir frengi komisyonu oluşturularak, yapılacak frengi tedavi yöntemleri tespit edilmiştir. Bu nedenle bir **"Frengi Tedavi Talimatnamesi"** düzenlenmiştir.[213]

3.2 1920 –1923 Yılları Arasında Çıkarılan Talimatname ve Nizamnameler

3.2.1 Nikâhtan Evvel Muayene Usulünün Devam ve Tarzı İcrası Hakkında Kararname

1332 (1916) yılında Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi'nin çıkardığı **Nikâhtan Evvel Muayene Usulü ve Tarzı İcrası Hakkında Kararname'ye göre;** Kastamonu ili hariç olmak üzere bütün bölgelerde muayene olma zorunluluğu kaldırılmıştı.[214] Frengi ve belsoğukluğu gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkların görülme sıklığı artınca, BMM toplum sağlığını korumak amacıyla, 26 Haziran 1336 (1920) tarihinde, **Nikâhtan Evvel Muayene Usulünün Devam**

---

[212] Rıdvan, Ege; ***Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri 1923- 1998***, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 12.
[213] İnci Hot, "Ülkemizde Frengi Hastalığıyla Mücadele", ***Türkiye Klinikleri Tıp Etiği - Hukuku - Tarihi Dergisi*****,** Cilt: 12, s.1, 2004, s.39.
[214]***Sıhhiye Mecmuası,*** "Kabl-el-nikâh Muayene Hakkında Meclis-i Ali-i Sıhhi Kararı", Sayı: 14, Sıhhat ve İçtima-i Muavenet Vekâleti Yayınları, Matbaa-ı Bahriye, Şubat 1338 (1922), s.38.

ve Tarzı İcrası Hakkında Kararname'yi günün ihtiyaçlarına göre düzenleyerek, yeniden yürürlüğe koyma gereksinimi duydu**.** [215]

Nikâhtan Evvel Muayene Usulünün Devam ve Tarzı İcrası Hakkında Kararname

26 Haziran 1336 - No 48

Sıhhiye vekâletinden muhavvel ve Eskişehir sıhhiye müdiriyetinden mevrut 12 Haziran 1336 tarih ve 246 — 2436 numaralı tahrirat ile melfufu bulunan Sıhhiye müdüriyeti umumiyesinin 14 şubat 1336 tarih ve 31388 numaralı tamim sureti heyetimizce ledelmütalea kablelnikah muayene usulünün lağvı takdirinde sıhhati umumiyenin tahtı tehditte bulunacağı varestei izah olduğundan tabip olmıyan mahallerde bizzarure muayenesinden sarfı nazar edilmesi ve tabip bulunan merakizde kemakan muayenenin devam olunması ve şu kadar var ki genç kızların muayenesinin kadın etıbbaya tevdii şartiyle icrası ve birde halka teshilat olmak üzere muayeneye tabi tutulanların gerek askeri ve mülki memur olsun, olmasın istedikleri etıbbaya kendilerini muayene ettirmek hususunda serbest bırakılmaları ve bu etıbbanın verecekleri raporların mahakim ve devairi resmiyece muteber addedilmesi ve resmi etıbba tarafından icra edilecek muayenelerden ücret talep edilmemesi fakat mesakini hususiyeye davet vukuunda ücreti azimet ahzedebilmeleri ve (keyfiyetin Sıhhiye vekaletine tebliği karargir olmuştur.[216]

B.M.M. Reisi	*Umuru Şer'iye V.*	*M.M. V.*	*Ad. V.*
M. Kemal	*Fehmi*	*Fevzi*	*Celâlettin Arif*
Da. V.	*Ha. V. namına*	*Ma. V.*	*Mf. V.*
Cami	*M. Kemal*	*Hakkı Behiç*	*Dr. Rıza Nur*
Na. V.	*İk. V.*	*Sı. V.*	
İsmail Fazıl	*Hakkı BehİÇ*	*Dr. Adnan*	

Erkânıharbiyeiumumiye Reisi

İsmet

---

[215] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 1, s. 28.
[216] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 1, s. 28., ***Sıhhiye Mecmuası,*** Sayı: 14, s. 38.

Yukarıdaki nizamname incelendiğinde, cinsel yolla bulaşan hastalıkları önlemeye yönelik etkin tedbirler alınmaya çalışıldığı, halkı muayeneye teşvik etmek amacıyla hekim seçme özgürlüğü ve ücretsiz muayene gibi seçeneklerin sunulduğu görülmektedir.

3.2.2 Kastamonu, Bolu Frengi Teşkilatının İlgası Hakkında Nizamname

Bu nizamname 28 Eylül 1336 (1920) tarihinde çıkarılmıştır. Nizamnameye göre; Kastamonu, Bolu Frengi Teşkilatı kaldırılmış, bu bölgede bulunan hastane ve gezici memurların idari işleri bağlı bulundukları il sağlık müdürlüklerine devredilmiştir. Kapatılan genel müfettişlik muhasebe memurunun merkez muhasebesinde çalıştırılmasına, teşkilat dâhilindeki hastaneler ve frengi mücadele işlerinin, her sene mutlaka iki defa teftiş edilmesine karar verilmiştir. [217]

No: 93.— Kastamonu, Bolu Frengi Teşkilâtının İlgası Hakkında Nizamname

28 Eylül 1336 — No: 247

MADDE I — *Kastamonu, Bolu firengi teşkilatı müfettişi umumiliği ilga edilmiştir.*

MADDE 2 — *Kastamonu, Bolu firengi teşkilatı mıntakasındaki hastanelerin ve memurini seyyarenin umuru idariye ve fenniyesi dâhil bulundukları liva sıhhiye müdiriyetlerine mevdudur.*

[217] Koylu ve Altay, ***a.g.m.,*** s. 1070., ayrıca bkz., ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 1, s.79.

MADDE 3 — *Mülga müfettişi umumilik muhasebe memuru merkez muhasebesine memur edilecektir.*

MADDE 4 — *Teşkilat dâhilindeki hastaneler ve firengi mücadelesi umuru her sene mutlaka iki defa sıhhiye müfettişleri tarafından teftiş edilecektir.*

MADDE 5 — *Hu nizamnamenin icrasına Sıhhiye vekâleti memurdur.*

B. M. M. Reisi *Umuru şer'iye V.* *Müdafaai Milliye V. N.*
M. Kemal *Fehmi* *İsmet*

Adliye V. N. *Dahiliye V.* *Hariciye vekâleti V.* *Maliye V.*
Ahmet Muhtar *Dr. Adnan* *Ahmet Muhtar* *Ferit*

Maarif V. *Nafıa V.* *İktisat. V.Sıhhiye V.*
Dr. Rıza Nur *İsmail Fazıl Pş. Hz* *Mahmut Celal* *Dr. Adnan*

Erkânıharbiyeiumumiye Reisi
İsmet

3.2.3. Sıhhiye Vekâleti'ne Merbut Laboratuarlarca Alınacak Ücret ve Bedellerin Tezyidi Hakkında Nizamname

Bakanlık, gelirlerini artırmak amacıyla 28 Teşrinievvel 1336 (28 Ekim 1920) tarihinde kendisine bağlı laboratuarlar tarafından alınan ücret ve bedellerin arttırılmasına yönelik aşağıdaki nizamnameyi yayınlamıştır: [218]

[218] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 1, s. 112., ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,*** 30.18.1.1/1.16.11.

No: 124.— Sıhhiye Vekâletine Merbut Lâburatuarlarca Alınacak Ücret ve Bedellerin Tezyidi Hakkında Nizamname

28 Teşrinievvel 1336 — No: 295

MADDE 1 — *Sıhhiye müdüriyeti umumiyesine merbut kimya-hanece alınacak ücretlerle bakteriyolojihanede füruht edilen serum ve abların fiatı ve muayene ücretleri hakkındaki 9 Haziran 1332 tarihli nizamnamenin birinci maddesinde muharrer ücret ve bedeller beş misline iblâğ edilmiştir.*

MADDE 2 – *Bu nizamname tarihi neşrinden muteberdir.*

MADDE 3 — *Bu nizamnamenin icrasına sıhhiye ve Maliye vekâletleri memurdur.*

B. M. M. Reisi	*Seriye V.*	*Müdafaai Milliye V.*	
M. Kemal	*Fehmi*	*Fevzi*	
Adliye V. N.	*Dâhiliye V. N.*	*Hariciye V. V.*	
Ahmet Muhtar	*Dr. Adnan*	*Ahmet Muhtar*	
Maliye V.	*Maarif V.*	*Nafıa V. N.*	*İktisat V. V.*
Ferit	*Dr. Rıza Nur Bf.[*]*	*Mahmut Celâl*	*Mahmut Celâl*
Sıhhiye V.		*Erkânıharbiyeiumumiye Reisi*	
Dr. Adnan		*İsmet*	

3.2.4 Askerî Hastanelere Alınacak Ahali ve Fukara Hakkında Nizamname

Bu nizamname 2 Ocak 1337 (1921) yılında, fakir halkın ücretsiz muayene ve tedavi olabilmesini kolaylaştırmak amacıyla çıkarılmıştır. Nizamname aşağıdaki kararları içermektedir:[219]

[219] ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi***, 30.18.1.1/2.26.6., ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 1, s.174., ayrıca bkz., Koylu ve Altay, ***a.g.m.***, s. 1070.

No: 190.— Askerî Hastanelere Alınacak Ahali ve Fukara Hakkında Nizamname

2 Kânunusani 1337 — No: 480

MADDE 1 — *Müddeti malide yatak işkali etmiyen ahali fukara hastaları kadrosunun boş yatak oldukça yüzde beşi kadar askerî hastaneleri tarafından bila bedel kabul ve tedavi olunur.*

MADDE 2 — *Askerî hastanesi mevcut olmıyan mahallerde asker hastaları hükümete ait mülkiye hastanelerinde bila bedel ve Vilâyat muhasebeî hususiyelerine ve belediyelere ait memleket hastanelerinde beher nefer için yevmiye otuz kuruş ücretle tedavi olunur.*

MADDE 3 — *Gerek mülkiye ve gerek askerî hastaneleri fukarayı ahaliye mahsus birer "poliklinik" küşat ve müracaat edecek hastaları bilâ bedel ayakta tedavi ederler.*

MADDE 4 — *Büyük merkezlerde ve hastaneleri olmıyan şehirlerde sıhhiye müdiriyetleri tarafından ayrıca bir "poliklinik," küşat edilir. Sivil ve askeri bilcümle etıbba vazifei esasiyelerine halel gelmemek şartile bu polikliniklere münavebeten devam ederler. Bu polikliniklere en mübrem edviye müessesatı sıhhiyeye muavenet faslından ita olunur.*

MADDE 5 — *Bu nizamnamenin icrasına Müdafaai Milliye ve Sıhhiye vekâletleri memurdur.*

B. M. M. Reisi	*Şer'iye V.*	*Müdafaai Milliye V*	
M. Kemal	*Fehmi*	*Fevzi*	
Adliye V.	*Dâhiliye V. N.*	*Hariciye V.*	*Maliye V.*
Celâleddin Arif	*Dr. Adnan*	*Ahmet Muhtar*	*Ferit*
Maarif V.	*Nafıa V.*	*İktisat V. V.*	*Sıhhiye V.*
Hamdullah Suphi	*Ömer Lutfi*	*Mahmut Celal*	*Dr. Adnan*

Erkânıharbiyeiumumiye Reisi Vekili

Fevzi

Bu hukuksal düzenlemenin yoksul halkın tedavi hizmetlerine ulaşılabilirliğini arttırmayı ve dolayısıyla toplum sağlığını yükseltmeyi hedeflediği çok açıktır.

3.2.5 Ruam Sâri Hastalığının Men'i İntişar ve İtfasına Ait Nizamname

Meslek hastalığı olarak bilinen ruam; beygirlerden, merkeplerden, tek tırnaklılardan, yakın temasta olanlara (seyislere, veterinerlere, hayvan bakıcılarına) geçebilen, bir hastalıktır. Gerek Milli Mücadele döneminde, gerekse Milli Mücadele öncesinde sorun yaratan bu hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla, bir takım önlemler alınmıştır. Örneğin Veteriner İşleri Daire Başkanı Miralay Mazlum Bey'in konuyla ilgili olarak aşağıdaki tebligatı ilgi çekicidir:[220]

" Ruam arazı maraziyesini ve ihtimaen irae eden hayvanatın itlaf veya tecridi zımnında Kıtaat Baytariyeleri tarafından, Şişli Sabit Memleket Hastanesi'ne gönderildiği, mezkûr hastane müdüriyetine de bildirilmektedir. Geçtiği yerlerde marazın intişarını mucib olan bu gibi vaz'ı arazı maraziye irae eden hayvanatın, bulunduğu memleketlerde itlaf idilerek hastaneye kadar gönderilmemesi hususunun daireyi aliyelerine merbuten bilcümle kıtaatı… tebliği kılındı."

Umuru Bayteriye Reisi
Miralay
Mazlum

Milli Mücadele döneminde taşıma aracı olarak, binek hayvanları sık tercih edildiğinden, bu hastalıktan korunma ve yayılmasını önlemeye yönelik olarak,[221] 21 Haziran 1338 (1922) tarihinde "**Ruam Sâri Hastalığının Men'i İntişar ve İtfasına Ait Nizamname"**si yayınlanmıştır: [222]

---

[220] Koylu ve Altay, ***a.g.m.,*** s. 1071.
[221] **a*.g.m.,*** s. 1071.
[222] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt:3, s. 90 - 91.

No. 57 - Ruam Sâri Hastalığının Men'i İntişar ve İtfasına Ait Nizamname

21 Haziran 1338 — No: 1634

***1**-Alelumum eşya ve yolcu nakleden arabalar hayvanat ile mekkari hayvanatından beygir, kısrak, esp, ester, merkep sahipleri hayvanlarının eşkâlini havi ve ruamdan, sıracadan ari olduklarına dair bulundukları ve yahut en yakın hükümet baytarı tarafından muta bir cüzdanı nezdlerinde bulundurmağa mecburdur.- Bilcümle şehir ve kasabalarla turuku umumiye üzerinde bulunan hanlar ve han makamında istimal edilen mebani ahırları dâhilinde teraküm eden gübreler harice atılarak ihrak edilecek yemlikler kaynar su ile tathir olunacak ve duvarlar kireçle badanalanacaktır. Her ay bu suretle tathirat mecburidir.*

***2-** Yolcu nakleden mekkâri ve araba hayvanları her on beş günde bir mahalli veya en yakın hükümet baytarı tarafından muayeneye tabi tutulacaktır ve cüzdanı tasdik ettirilecektir. Esnayırahta arabaların şehir ve kasabaya duhulünde sahipleri hayvanlarını muayene ettirdiklerine dair musaddak cüzdanı polis karakoluna ibraza mecburdur. On beş gün zarfında muayeneye tabi tutulmayan yolcu araba hayvanatının şehre ithali menedilerek mahalli baytarının muayenesinden sonra alacağı rapor üzerine icabı icra kılınacaktır.*

***3-** Şehir ve kasabalarda baytarlar ve jandarma daireleri ve turuk üzerinde bulunan hanlar jandarma karakolları vasitasile daima teftişatta bulundurulacak ve baladaki hususatı fenniyeye riayet etmeyenlerin hanları seddedilecektir.*

***4-** Araba ve mekkari hidematında istihdam edilmeyen sair beygir, kısrak, merkep ve esterlerin sahipleri bir dafaya mahsus olmak üzere hayvanlarını bulundukları mahal veya en yakın hükümet baytarına muayene ettirecek ve vesika alacaktır. Alım satım muamelesinde her vesika her halde memurini baytariyeye tasdik ettirilecektir.*

***5-** İşbu hususat ve mevaddı fenniyenin tatbikında vazaifi baytariyedeki nakaisi fenniyeden fenmemurları, icraatta vuku bulan noksan veya müsamahadan mülkiye ve zabıta memurları mes'uldür.*

6-*Nizamnamede münderiç tedabire riayet etmeyen arabacı ve mekkârecilerle han sahiplerinden beş liradan yirmi liraya kadar cezayi naktî alınır ve bir haftadan bir aya kadar hapsedilir.*

İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Erkanı Harbiyei Umumiye V. Fevzi *Şer'iye V. Abdullah Azmi* *Müdafaai Milliye V. Kâzım*

Adliye V. Refik Şevket *Dâhiliye V. Ali Fethi* *Hariciye V. Yusuf Kemal* *Maliye V. Hasan Fehmi*

Maarif V. Mehmet Vehbi *Nafıa Vekâleti V. Doktor Adnan* *İktisat V. Hasan Hüsnü*

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti V. Fuat

Salgın hastalıklarla mücadele kapsamında çıkarılan bu nizamnamenin hem insan, hem de hayvan sağlığının korunmasına yönelik tedbirler içerdiği görülmektedir.

3.2.6 Darüleytamlar Talimatnamesi

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren hem siyaseten hem de sosyo- ekonomik açıdan sonunu hazırlayacak olaylar yaşamıştır. Bu süre zarfında girmiş olduğu savaşlardan yenilgiyle çıkması devleti iktisadî ve sosyal yönden etkilemiştir. 1877–1878 Osmanlı- Rus Savaşı sırasında ve sonrasında, bu topraklarda yaşayan Türk unsur devletin elinde kalan topraklara göç etmiştir. Savaş sırasında asker ve sivil olmak üzere toplam 500.000 şehit verilirken,1.000.000'u aşkın mülteci İstanbul olmak üzere Anadolu'ya sığınmıştır. Bu savaşta şehit olanların çocuklarının barındırılması devlet için büyük problem olmuştur.[223]

Balkan Savaşları sırasında da Balkanlardaki Türk nüfusun önemli bir kısmının Anadolu'ya göçtüğü bilinmektedir. Yine bu savaşta yetim sayısında önemli bir artış olmuştur. Sadece Bulgaristan'da Balkan Savaşı neticesinde 26.523 aileye

[223] Salih Özkan, "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı" ***Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,*** Sayı: 19, Yıl: 2006, s.215.

mensup 71.505 yetim kaldığı belirtilmiştir. Bu savaşlar sonrasında göç eden Türkler, Anadolu'nun tenha bölgelerinden araziler verilmek suretiyle yerleştirilirken sakat, muhtaç ve yetimler ise Darülacezeye yerleştirilmişlerdir. [224]

Darüleytamlar genellikle Birinci Dünya Savaşı'nda ülkeyi terk etmek zorunda kalan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın boşalttığı binalarda kurulmuştur. Ancak 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgali üzerine Darüleytamlara tahsis edilmiş olan binalar eski sahipleri tarafından geri alınınca, Darüleytamlar oldukça zor durumda kalmıştır. Mali sıkıntı sebebiyle de yeni binalar yapılamadığından tahliye edilen yerlerdeki çocuklar boş duran bazı saraylara yerleştirilmiştir. Mütareke yıllarının kargaşası ve maddi imkânsızlıklar neticesinde devlet önce İstanbul dışındaki Darüleytamları kapatıp, oralardaki yetimleri merkeze toplamış, buna rağmen giderleri karşılamada sıkıntı çekince tasfiye etme yoluna gitmiştir. İstanbul'da toplanan yetim çocukların tasfiyesinden sonra kalanları Şehir Yatı Mektebi'ne devredilmiş ve nihayet bunun da kapatılmasıyla Darüleytamlar İstanbul'da tarihe karışmıştır.[225]

Anadolu'daki Darüleytamların ise BMM Hükümeti'nin himayesinde varlıklarını devam ettirdiğini biliyoruz. Ankara Hükümeti, Darüleytamların Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne bağlanmasını uygun görerek, 5 Kânunuevvel 1338 (1922) tarihinde, aşağıdaki maddelerden oluşan "Darüleytamlar Talimatnamesi"ni[226] çıkararak bu kurumlara sahip çıkmıştır.[227]

No. 138 — Darüleytamlar Talimatnamesi

5 kânunuevvel 1338 - :No: 2042

MADDE 1 - *Darüleytamlar bilahare nizamnamei mahsus ile sureti teşkili tadilen takrir ve tebliğ olunacak olan ve şimdilik I5 Haziran 1337 tarihli talimatname ahkâmına tevfikan müteşekkil bulunan muaveneti içtimaiye komisyonlarının murakabesine tabidir.*

---

[224] Özkan, ***a.g.m.,*** s. 217 - 219.
[225] ***a.g.m.,*** s. 219 - 220.
[226] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 3, s. 170.
[227] Özkan, ***a.g.m.,*** s. 215 - 220.

MADDE 2 - *Komisyonlar ahvali adiyede haftada bir defa içtima ederek müessese müdiriyetinin tevdi edeceği hususatı müzakere, sarfiyat ve varidatı tetkik, müessesenin tekemmül ve terakkisine ait esbap ve vesaili teemmül ve takrir ile mukarrerat ve mütaleatını imzaları tahtında defteri mahsusuna kaydederler ve bu mukarreratı müessese müdiriyeti muntazamen vekâlete bildirir.*

MADDE 3 *- Darüleytamların varidatı Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçesinden tahsis kılınacak muavenet, hariçten vuku bulacak teberruat, muvazenei hususiye ve belediyelerden tefrik edilecek tahsisat ve mahsulü mesaisinin temin edeceği hâsılattan terekküp eder. Mebaligi mezkûre Bankı Osmaniye veya Ziraat Bankasına tevdi edilerek müessese ile banka arasında bir hesabı cari açılır.*

MADDE 4 *- Darüleytamlar bilcümle muhacir ve mülteci eytamile şehit ve fakir evlâtlarını talim ve terbiye ve bunların ihtiyacatı hayatiye ve medeniyesini temin maksadını takip eder.*

MADDE 5 - *Müesseselerin idaresi Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletince tayin olunacak bir müdürü mes'ule muhavveldir.*

MADDE 6 - *Müesseseler ders ve san'at itibarile iki şubeye münkasimdir. Tedrisatın şekli muallime ve muallimlerin adedi ve maaştan talimatnamei mahsus ile tayin olunur. Sanayi şunlardan ibarettir: Mensucat, halıcılık, çorap ve fanile, kunduracılık, terzilik, marangozluk, yapıcılık. Her müessesinin san'at şubeleri Vekâlet tarafından tesbit ve tebliğ edilir.*

MADDE 7 - *Müesseselerin heyeti idaresi müdürün tahtı riyasetinde muhasebe memuru, mubayaa ve ambar memuru, satış memuru ve kâtipten müteşekkildir ve kâtipten maadası mükeffel olup miktar ve sekli kefaletleri komisyonlar tarafından tayin olunur. Vazifeleri talimatnamei mahsusta musarrahtır.*

MADDE 8 - *Müesseseler her san'at şubesinin mütahassıs bir usta başısı vardır.*

MADDE 9 - *Talebe ve talibat müessesenin evlâdı manevisi olmakla onların temini istikbali için berveçhi ati muamele ifa olunur:*

A – *Sinai mesai ve imale dahil olan her çocuk müstahsil addedilerek komisyonca takdir edilecek nisbet dairesinde müessesenin temettüü safisine iştirak eder. Binaenaleyh talebe ve talibatın adedi nisbetindc tasarruf cüzdanları tabı ve tevzi edilerek her senenin temettüü safisinden ifraz olunacak miktarın talebeye isabet eden temettü yekûnu tasarruf cüzdanına kayıt ve berayi irbah Osmanlı veya Ziraat Bankasına teslim olunur.*

B – *Müddeti tahsiliyesini badelikmal hayatı maişete karışan erkek ve kız çocuklar müessesenin himayei pederanesinde tezviç edildiklerinde tasarruf sermayeleri kâmilen yetlerine teslim olunur.*

C – *Talibat bir mesleki hayat remin edinceye kadar müessesenin himayei pederanesinde kalacak ve zükûr talebe müessesedeki tahsilini badelikmal mekâtibi saireye yerleştirilecektir.*

D – *Tahsili iptidaisini İkmal etmeden on dört yaşına baliğ olan zükûr talebe mektepçe hariçte kendisine bir mesleki maişet temin edilmek şartile müessese ile alâkaları katolunur.*

MADDE 10 - *Muallimin ve müstahdemin talebe ile birlikte müessese tarafından iaşe olunur. Muallimin ve muallimat ve talim ve terbiyelerile mükellef oldukları talebe ve talibat ile birlikte ve ayni sofrada yemek yemeğe mecburdurlar. Hiç bir memur ve muallime hakkı iaşelerine mukabil mektep ambarından erzak verilemez ve yemek vakitlerinde müessesede ispatı vücut etmeyenlerin hakkı sakıt olur.*

MADDE 11 - *Bu talimatın icrayı ahkâmına Dâhiliye, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekilleri memurdur.*

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf

Şer'iye V. Vehbi

Müdafaai Milliye V- Kâzım

Adliye V. RifaT

Dâhiliye V. Ali Fethi

Hariciye Vekâleti V- Hüseyin Rauf

Maliye V. Hasan Fehmi

Maarif V. *Nafıa V.* *İktisat Vekâleti V.* *Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti V.*
İsmail Safa *Feyzi* *Feyzi* *Doktor T.Rüştü*

Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti V.
Kazım

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

On bir maddeden oluşan bu talimatname ile Darüleytamların varidatı, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti bütçesinden tahsis edilecek yardım ile yapılacak teberru ve belediye yardımlarına bağlanmıştır. Kurum yine şehit, muhacir ve mülteci, fakir evlatlarının barınma ve eğitim görevini üstlenmiştir. Darüleytamların işleyişi de yine bu talimatname ile belirlenmiştir. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne bağlanan Darüleytamlar, varlıklarını değişik adlarla günümüze kadar devam ettirmişlerdir.[228]

[228] Özkan, **a.*g.m.*,** s. 220.

4. BÖLÜM
MECLİS AÇIŞ KONUŞMALARINDA SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM

4.1 I. Dönem 1. Yasama Yılı (24 Nisan 1920)

Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 Cuma günü açıldı ve İstanbul'dan gelenlerin de katılmasıyla çalışmalarına başladı. Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile birlikte, ulusal egemenlik fikrinin meşruluğu tartışılmaz bir biçimde ortaya konuyordu.[229]

Meclis'in en yaşlı mebusu sıfatıyla Sinop Mebusu **Şerif Bey'in**[230] oturumu açış konuşmasından sonra, Ankara Mebusu olarak söz alan Mustafa Kemal, Meclis'in yeni seçilen üyelerle birlikte, İstanbul'dan gelen mebusların da katılımlarıyla toplanmasının doğal olduğunun tutanağa geçirilmesini önermiş ve isteği oybirliği ile kabul edilmişti. Daha sonra üyelerin seçim belgelerini incelemek üzere 15'er üyeden oluşan iki komisyon ve geçicici başkana yardım edecek 2 sekreter de seçildikten sonra oturuma son verilmişti.[231]

Meclis'in ilk toplantısının ertesi günü kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'den sonraki gelişen olayları içeren çok uzun ve ayrıntılı bir konuşma yaptı. Meclis tarafından Başkanlığa seçilen Mustafa Kemal'in,[232] ulusların siyasal tarihine bakışını, Türk tarihini eleştirisini, Anadolu ulusal eyleminin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Türk ulusunun izlemesi gereken ulusal siyasal anlayışını ve ilkesini içeren bu sözleri bütünüyle 23 Nisan 1920'den yedi buçuk yıl sonra kaleme alınmış

---

[229] ***TBMM Zb.C.,*** Devre I, Cilt: 1, s. 1 - 8., Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Aybars, ***a.g.e.,*** s. 200., Şevket Süreyya Aydemir, ***Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922***, Cilt: II, Remzi Kitabevi, İstanbul, Şubat 2006, s. 250 - 262.

[230] **Mehmet Şerif Bey:** 1843 (1261)'te Kırklareli- Vize ilçesinde doğdu. Mustafa Efendi'nin oğludur. Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi)'den mezun oldu. 1868'de maarif Nezareti'nde devlet hizmetine girerek yükseldi ve Piriştine Sakız, Ankara ve Kastamonu Maarif Müdürlükleri'nde bulundu. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Sinop milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. En yaşlı üye olarak başkanlık divanı oluşturulması kadar başkanlık görevini yürüttü. Bu sıfatla TBMM Meclis'ini açmak gibi tarihi ve şerefli bir görevi yerine getirdi. 15 Eylül 1925'te öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 864.

[231] Turan, ***a.g.e.,*** s. 132.

[232] ***TBMM Zb.C.,*** Devre I, Cilt: 1, s. 8 - 16., Aybars, ***a.g.e.,*** s. 201.

ve 15–20 Ekim 1927 tarihlerinde partisinin (Cumhuriyet Halk Partisi) ikinci kurultayında söylenmiştir.[233]

Meclisin yapısını biçimlendirecek, işletecek, yönlendirecek kurallar ve ilkeler henüz ortaya konmadığından dolayı, Mustafa Kemal Paşa ilk açılış konuşmasında, ülkenin siyasi durumu ve gelinen nokta üzerinde durmuştur.[234] Hükümetin kurulmasıyla birlikte çalışmalarına başlayan bakanlıklar, ülkenin siyasal, sosyal, ekonomik, sağlıkla ilgili sorunlarını çözmek amacıyla icraatlarına hız vermiştir. Mustafa Kemal'in 1 Mart 1921 yılı başlangıç olmak üzere, tüm yasama yılı açış konuşmalarında, bu konularla ilgili olarak detaylı bilgi verdiği görülmektedir.

4.2 I. Dönem 2. Yasama Yılı (1 Mart 1921)

Büyük Millet Meclisi, toplantı yılı başlangıcını 1 Mart olarak kabul etmiştir. Hem bütçe yılının, hem de toplantı yılının başlaması münasebetiyle 1 Mart günlü oturumda, Mustafa Kemal Paşa, bir açış nutku vermiş ve bazı milletvekilleri, geride bırakılan yılın olayları ve yaşanılan günün önemi üzerine heyecanlı sözler söylemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin başından 1 Mart 1921 gününe kadar geçen olayların bir özetini verdikten sonra, sağlıkla ilgili işler hakkında da şu açıklamaları yapmıştır: [235]

> "*Eğitim, genel sağlık, nüfus ve bayındırlık açısından, pek gözle görünür sonuçlar henüz alınamadı. Ancak bu konuda bariz verimli sonuçlar alınabilmesi için zemin, zaman ve araçlar ve çok paraya ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Memleket ve milletin azami ihtiyacını temin etmek için, çareler etraflıca incelenmekte, yakın gelecekte olumlu sonuç verebilecek zeminin hazırlanmasıyla uğraşılmaktadır.*

---

[233] Suna Kili, ***Türk Devrim Tarihi,*** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 74 - 75. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt: 1, s. 12-64., ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:1, s. 8 - 30., ***Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri : Bildiriler ve Tartışmalar,*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

[234] Turan, **a.g.e.,** s. 136.

[235] Sabahattin Selek, ***Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı II,*** 2.bs, Örgün Yayınları, İstanbul, 1982, s. 1027., Koylu ve Altay, ***a.g.m.,*** s. 1071.

Bunun dışında Men'i Müskirat ve milletin sağlık ve hayatını etkileyen, Frenginin Men'i Sirayeti Kanunu çıkarılmıştır."[236]

Mustafa Kemal çalışmaların aynı şekilde sürdürüleceğini söyleyerek sözlerini şu şekilde noktalamıştır: [237]

"Muhterem arkadaşlarım, bütün bir millet, ölümle göz göze baktığımız mütareke günlerinden başlayarak bugüne kadar katettiğimiz mesafeleri, atlattığımız sayısız müşkülatı bir defa daha beraber tahattür edelim. Ne vakit başladığı bilinmeyen zamanlardan beri şerefi istiklal ile yaşayan milletimizin en feci bir izmihlal ile nihayet ölüyor gibi görünmüş iken kaydi esarete karşı evladını kıyama davet eden ecdat sesi kalplerimizin içinde yükseldi ve bizi son halas mücahadesine davet etti. Artık yeis ve fütur günleri çok arkada kaldı. Memlekete halas ve hakikat yolunu işaret etmiş ve bütün milleti kendi istiklal bayrağı altında toplamış olan Meclisi Âliniz ikinci senei mesaisine dâhil olurken ben, ufkumuzda inkişafa başlayan ışıkların bu kadar felaket görmüş olan bedbaht vatanımızda bir sabahı hayır olmasına dua ediyorum…"

4.3 I. Dönem 3. Yasama Yılı (1 Mart 1922)

TBMM'nin, Birinci Dönem Üçüncü Toplantı yılı 1 Mart 1922'de açıldı. Savaş sürmekte, Mustafa Kemal yüklendiği ağır sorumluluğun altından kalkmak için, sağlığının yerinde olmamasına karşın; siyasi gerilimlerden, orduyu yeniden toparlamaya, para ve silah bulmaktan, dış politikaya kadar, pek çok işle ilgilenmektedir. Bir yandan "yedi aydır (Sakarya'dan sonra geçen süre) ne bekliyoruz nereye gidiyoruz? Bizi kim nereye götürüyor? Bilinmezliklere gidiyoruz! Neden taarruz etmiyoruz, ordumuz durduğu yerde çürütülüyor" gibi karşıtçıları ikna etmeye çalışıyordu. Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922 tarihindeki konuşmasını bu

[236] ***TBMM Zb.C.,*** Devre I, Cilt:9, s. 6., ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt: I, s. 178 - 181.
[237] Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** Cilt: I, s. 325.

şartlar altında hazırladı.[238], Meclis'in Üçüncü Toplanma yılı münasebetiyle yaptığı açış konuşmasında sağlıkta gelinen nokta hakkında şunları söylemiştir:[239]

" Efendiler, milletimizi tam bir huzur içinde yaşatmak idealimiz olduğu gibi; onun sağlığına özen göstermek ve mevcudiyetimiz nispetinde, sosyal acılarına çare olmak, Hükümetimizin başlıca vazifesidir. Memleketimizde hekim ihtiyacı imkânlar elverdiğince telafi edilmeye çalışıldı. 1920 (1336) yılında iki yüz altmış tabip çalışmaktaydı. Bu sayı, geçen sene zarfında üç yüz on ikiye çıkarıldı. Elli tabibin daha tedarik edilmesiyle, hekimsiz kazalara gönderilmeleri düşünülmektedir. Bu sene bulaşıcı hastalıkların yayılmasına izin verilmedi, baş gösterenler, alınan sağlık tedbirleriyle olduğu yerde önlendi. Bulaşıcı hastalıklara karşı en kesin tedbir olan aşılar artık tamamıyla memleketimizde üretilmeye başlandı. Üç milyon küsur kişilik çiçek aşısının Sivas'ta üretilmiş olduğunu söylemek, bu anlamda yeterli bir bilgi verebilir. Memleketin Malaryalı yerlerinde yeterli miktarda kinin dağıtıldı. Frengi afetinin yok edilmesi içinde mümkün olan miktar sarf edildi ve bulaşıcı hastalıklar ile mücadelede daha verimli ve başarılı olmamıza vasıta olmuştur.

Sosyal yardım işlerinden de kısaca bahsetmek isterim. Genel Savaş sebebiyle iltica etmek zorunda kalan, Doğu illeri ve kurtarılmış halkından memleketlerine korku tahrik edilmiştir. Bunların hemen yarısı yurtlarına ulaşmıştır. Bu sene geri kalan mülteci de iadesi kararlaştırılmıştır. Sonradan kurtarılan, Adana ve Gaziantep mültecileri memleketlerine iade olundular. Henüz kurtarılamayan Batı illeri mültecilerine imkân dâhilinde yardım edilmeye devam ediliyor. Yurtlarına dönenlere kanunlar çerçevesinde gereken, yemeklik, tohumluk verme gibi yardımlarda bulunuluyor. Muhacir ve mülteci yetimleri için, açılan yetimler Yurdu birer hastane haline getirilmeye çalışılmaktadır.

---

[238] Metin Aydoğan, ***Ülkeye Adanmış Bir Yaşam (2) Atatürk ve Türk Devrimi*****,** Umay Yayınları, İzmir, 2006, s. 281.

[239] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt:18, s. 3- 4. ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt: 1, s. 237 - 238.

Milli sınırlarımızı dışında kalan yerlerden iltica eden dindaşlarımız, şimdilik yalnız nakit yardım görmektedir. Bu sene bunların ve memleket içinde yerleşmeye ihtiyacı olanların, yerleştirilmesine başlanacaktır. Sağlık ve Sosyal Yardım konusunda takip ettiğimiz amaç şudur: Milletimizin sağlığını korumak ve takviye etmek, ölümlerin azaltılması, nüfusun azaltılması, sosyal hastalıklar ve diğerlerinin etkisizleştirilmesi, bu suretle milletimizin, dinç başarılı bir halde bedenlerine sahip olarak yetişmeleridir. Bu, yurtları düşmen elinde kalan millettaşlarımıza yardım ve bilimsel tarzda yerleştirmeye önem verilmektedir. Bu anlamda gerekli olan inceleme yapılmakta ve bu amaçla temin edilecek programlar düzenlenmektedir.

4.4. I. Dönem 4. Yasama Yılı (1 Mart 1923)

TBMM'nin, Birinci Dönem Dördüncü Yasama Yılı çalışmalarına, 1 Mart 1923'de, Mustafa Kemal Paşa'nın şu sözleriyle açılmıştır: [240]

"Muhterem efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi dün üçüncü yasama yılını tamamladı. Bu gün dördüncü yasama yılımıza girmiş bulunuyoruz. Zaman geçerken Türkiye'nin milli davası da aralıksız ve hep ileri doğru yürümüştür. Eriştiğimiz her yeni yıl bizi istenilen sonuca biraz daha yaklaştırmıştır.

Geçirdiğimiz son yılın bütün olaylarını ve sonuçlarını hayalden arındırarak, bir cümle ile özetlemek gerekirse, diyebilirim ki, geçen yıl içinde amacımıza daha çok yaklaşmış bulunuyoruz. Şu saatte ilk gününe erişmek ile mutluluk duyduğumuz dördüncü yılın, milli amacımızın, belirli şartları içinde tam anlamı ile gerçekleşmesini sağlayacak bir yıl olmasını yüce Allah'tan dilerim.

---

[240] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 28, s. 2., ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt:1, s. 300 - 301.

Meclisteki bütün saygıdeğer arkadaşlarımla birlikte bütün milletin yeni yasama yılını kutlarım."

Meclis'in yeni yasama yılını bu sözlerle kutlayan Mustafa Kemal, konuşmasına, güvenlik, yerel hizmetler, haberleşme ve bayındırlık gibi iç işlerini ilgilendiren faaliyetler hakkında bilgi vererek devam etmiştir.[241]

Sağlık ve sosyal yardım konularında gelinen noktadan ve yapılan girişimlerden ise şu şekilde bahsetmiştir: [242]

Efendiler! İçişleri hakkında açıklamalarımı burada tamamlayarak sağlık işlerine geçiyorum. Ülkenin sağlık durumu Allah'a şükür sevindirici bir durum göstermektedir. Sağlık ile ilgili çalışmalarımızın önemli bir kısmı salgın hastalıklardan korunmaya ve bulaşmanın önlenmesine sarf edildi. Bu tip hastalıklardan yalnız çiçek ile tifüs bazı bölgelerde az da olsa kendini sınırlı bir şekilde göstermiş ise de, zamanında alınan ve sürdürülen koruyucu önlemler ile önlerine geçilmiştir. Ülkenin büyük bir kısmının düşman tarafından harabeye çevrildiği, ezilmiş halk derin bir yoksulluk içine terk edildiği, içten dışa ve dıştan içe sürekli olarak göçlerin sürmekte olduğu bugünkü dönemde, bu gibi hastalıkların görülmesi istenmeyen bir konu olmakla birlikte, oldukları yerlerde süratle ortadan kaldırılmalarında gösterilen başarı da sevindiricidir. Salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı savaşın gereği düşünülürken en önce akla sıhhi önlemlerin uygulamasını yapan doktor ve sağlık memurları gelir. Geçen yıl ülke içinde memur olarak çalıştırılan doktor sayısı 337 ve sağlık memurlarının sayısı ise 434 idi. Ülkenin ihtiyacını karşılamaktan uzak olan bu sayıların bu yıl kısmen memleketin uzak yerlerinde doktor maaşlarının artırılması, kısmen askeri doktorların bir kısmının terhis ve çalıştırılmaları yoluyla çoğaltılması ve aynı zamanda okuldan çıkacak doktorlarımıza mecburi hizmet

---

[241] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 28, s. 6 - 7., ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt: 1, s. 306 - 309., Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** Cilt: 1, s. 345 - 347.

[242] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 28, s. 6 - 7., ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt: 1, s. 306 - 309., Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** Cilt: 1, s. 345 -347.

yüklenmesi ve daha çok doktor yetiştirilmesi önlemleri alınarak bugün görülen boşlukların doldurulması düşünülmektedir.

Salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı insanları koruma konusunda büyük hizmetleri görülen, aşıların hazırlanması ile uğraşan hıfzıssıhha kurumu üstün bir başarı ile çalışmalarını sürdürmekte ve hastalıklarla savaşta yararlı hizmetler yapmaktadır. 1921 yılı içinde, üç milyon kişilik çiçek aşısı yapabilen Sivas Kurumu geçen yıl içinde beş milyon kişilik çiçek aşısı, 537 Kg. kolera, 477 Kg. tifo aşıları üretmiş ve bunlar halka yeterli bir şekilde yapılmıştır. Halen İstanbul ve Sivas'ta bulunan her biri bakteriyoloji laboratuarı, kimya laboratuarı, aşı istasyonu ve kuduz tedavi merkezinden kurulu hıfzıssıhha müesseselerinin üçüncüsü de bu yıl Diyarbakır'da kurulacak ve böylece hastaların uzak yerlere gitmelerinden doğacak sakıncalar ortadan kalkacaktır. Bulaşıcı hastalıklara karşı önemli bir savaşın aracı olan temizlik ve etüv araçları gittikçe çoğaltılmakta ve düşman tarafından zarar görmüş olanlar onarılmakta, var olanlar ise yenileştirilmektedir. Bu şekilde yakında Afyon Karahisar, Eskişehir ve Niğde etüv kurumları faaliyete gireceklerdir. İzmir'de ve Ankara'da her türlü aracı olan birer etüvevi inşası düşünülmektedir. Aslında sağlık korunmasını sağlayan etüvevleri bulunmayan şehirlerde yerel yönetimler tarafından verilecek ödenekle ve merkezden yapılacak yardımla bir an önce bunların tamamlanması, 1923 yılında yerine getirilmesi amaçlanan işlerden birisidir. Bu arada, çeşitli yollarla dışarıdan gelecek salgın hastalıklara karşı korunmak için sınırlarımızda karantina yeri projesi de incelenmektedir. Kapitülâsyonların kaldırılması sonucu olarak uluslararası bir yönetim durumundan çıkarılıp, halen doğrudan doğruya bakanlığın şubelerinden biri durumuna gelen eski karantina sağlık işleri de, en güç şartlar içinde teslim alınmış olmakla birlikte başarı ile yönetilmekte ve çalıştırılmaktadır. Bir harabe halinde teslim alınan Sinop ve Kılazömen karantina yerlerinin çalışır bir duruma getirilmesine çalışılmaktadır. Sadece bulaşıcı ve mikrobik hastalıklara yakalananların tedavi gördüğü

hastanelerin bulunmamasının ülkemiz için büyük bir eksiklik olduğu düşünülerek bu yıl İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli yörelerinde 5 adet bulaşıcı hastalıklar hastanesinin kurulması ve açılması sağlık programımıza konmuştur. Bu arada İzmir'deki hastane çalışmaya başlamış, İstanbul'dakiler de açılmaya hazır olarak beklemektedir. Gerek yerel yönetimlerin çalışmaları gerek örnek kurumlarımızın ülkemize iyi bir şekilde dağıtılması ile Anadolu'nun her yanında eldeki imkânlar içinde önemli sağlık merkezlerinin kurulmasına çalışılacaktır. Salgın hastalıklar oranı kadar önemli ve hatta ülkemizde bunlardan daha çok ölüme neden olan sıtma, frengi ve vereme karşı da önlemler alınmasından geri durulmuyor. Sıtma hastalığının ülkemizdeki yayılma oranı ve yaptığı yıkıntıya karşı yeterli önlemler bulunduğu iddia edilmemekle birlikte, sıtmanın en etkili ilacı olan, İstanbul kimyahanesinde üretilen devlet kinininin bin kiloya yakın mevcudu Ziraat Bankası eli ile bütün bölgelere dağıtılmak üzeredir. 250 kilo da parasız kinin dağıtılmıştır. Yine geçen yıl ödeneğinden artan para ile dışarıdan yeniden bin kilo kadar kinin alımı için başvurulmuştur. Sıtma hastalığının kökünün kazınması için, tek çare olan kurutma ve arazi ıslahı sorununa ve şehir ve köylerin sağlık koruyucu şartlarının düzeltilmesine olağan durum sağlandığında hemen başlanacak ve bunun tamamlanması bayındırlık ve sağlık işlerimizin en gerekli ve önemli görevlerinden olacaktır. Frengi ile mücadele her yerde alışılmış oları biçimde sürdürülmektedir.

Yıkıcı memleket hastalıklarından başlıcası olan vereme karşı şimdiye kadar durum ve şartlar nedeniyle uygulamaya izin ve imkan bulamadığımız önlemlere başlangıç olmak üzere İstanbul'da veremliler tedavi evi açmak ve böylece yeni ve çok gerekli bir mücadelenin ilk temel taşını koymak düşüncesindeyiz.

Bakanlığa bağlı genel hastalıklar hastanelerinden geçen yıl içinde yirmi bini aşan hasta tedavi edildi ve bütün kurumların laboratuarlarında 30 bin muayene yapıldı.

Sağlık işlerimizin nüfus ile ilgili konularını geleceğin önemli icraat programına bırakarak sosyal yardım işlerine geçiyorum.

Sosyal Yardım İşleri

Efendiler! Geçen yılda yalnız doğu illerimiz mültecilerinin geri alınan yurtlarına yerleştirilmeleri ve memleketleri o zaman henüz kurtarılmamış olan Batı Anadolu mültecilerinin yiyecek ve yerleştirme bölgelerinde inceleme yapılması ile sınırlandırılmış olan sosyal yardım işleri bu yıl daha geniş bir çalışma alanında sürdürülmüş ve gözle görülebilir birçok sonuçlar elde etmiştir. Batı Anadolu'daki illerimizin kurtarılması üzerine ilk önce oradan gelen mültecileri memleketlerine göndermek görevi ile karşılaşan hükümetimiz, düşman tarafından yakılan köyler ve şehirlerdeki yardıma muhtaç halkın oturacakları yerlerin onarımı için ayırdığı paranın kullanılmasını denetlemiş ve yerleşme, yiyecek, giyecek konularında en büyük yardımı yapmıştır.

Vatanın kurtulması uğrunda şehit olanların yetimleri bütçenin imkânı oranında yer yer kurulan yetimhanelere yerleştirilmektedir. Bu gün devlet tarafından açılan yetimhane kurumlarında on bine yakın yetim bulunmaktadır. Savaşın özellikle Yunan sataşması sonucu olarak, hükümetin, ulusun şefkatli göğsüne ve korumasına bıraktığı yetimlerin sayısı fiilen koruduğu yetimlerin sayısına oranla, ne yazık ki, en aşağı yirmi kat daha fazladır. Kısacası, bu yürekler acısı sayının büyük bir kısmı ülkemiz halkında bulunan insanlık duyguları sayesinde çocukları öldürücü sefaletten korumuş bulunmaktadır. Bununla birlikte, mevcut kurumlarımızın hiç olmazsa yirmi bini aşan bir sayıyı içerebilecek derecede büyütülmesi gereklidir.

Hayatın her bölümünde yardıma ihtiyaç duyanları koruma ve yardımla görevlendirilmiş hayır kurumlarının örneklerinin kurulması zorunludur. Şimdiden bunlardan birkaçı, süt emzirme çocuk yuvası, yetimhane yardım hastanesi, deliler yurdu, acizler yurdu kurulmasına başlanmış ve bunların bazıları da faaliyete girmiştir."

5. BÖLÜM

SIHHİYE VE MUAVENETİ İÇTİMAİYE VEKÂLETİ BÜTÇESİ

5.1 1920 Yılı Bütçe Çalışmaları

İşgallere karşı örgütlenme, savaşma ve bu arada yeni bir devlet kurma gibi birbirinden önemli girişimler, insan gücünün yanında ikinci bir kaynağı da zorunlu kılmaktadır: Maddi imkânlar. Hele bu savaşım, işbaşında bulunduğu varsayılan bir hükümete karşı da sürdürülüyorsa, parayı ve maddi kaynakları bulma, kullanma çok daha güçleşir, o oranda da önem kazanır.[243]

Türk ulusunun varlığını koruma savaşının sorumluluğu üzerinde olan Büyük Millet Meclisi'nin; düzenli ordunun kurulması, savaş araç ve gereçlerinin sağlanması, kısaca savaşın yürütülmesi için paraya duyulan ihtiyaç nedeniyle, ilk toplantısından, Başkomutanlık Kanunu'nun kabul edildiği 5 Ağustos 1921'e kadar geçen sürede çıkardığı 134 kanun içinde çoğunluğu, devletin gelirlerini çoğaltıcı kanunlar oluşturmaktadır.[244]

İcra Vekilleri adını alan yeni yürütücü güç, kısa sürede hükümet programını hazırlayarak, izlenecek politikayı milletvekillerinin onayına sundu. Programın temel ilkesi; yurdun düşmandan kurtarılarak, Misak-ı Milli çerçevesinde bir barışın yapılması, dış ve iç etkenler aracılığıyla başlatılan olumsuz olayların önlenerek iç güvenliğin sağlanması, dış ve iç politikanın gerektirdiği askeri önlemlerin alınması, ülke ekonomisinin düşman saldırılarına karşı güçlü ve dayanıklı hale getirilmesidir.[245]

---

[243] Şerafettin Turan, ***Türk Devrim Tarihi, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne 2. Kitap,*** Bilgi Yayınevi, Ankara,1998, s.148.
[244] Fahri Çoker "Milli Mücadele'de Hukuk Düzeni", ***Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,*** Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1193., Alptekin Müderrisoğlu, ***Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları,*** Binbirdirek Matbaacılık, ,İstanbul, 1981.
[245] Güneş, ***Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri,*** s. 764 -765.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre Milli Mücadele "tam bağımsız" bir devlet olmak için verilmeliydi.[246] Tam bağımsızlık ise mali bağımsızlıkla mümkündü. Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun olunca devletin tüm şubelerinde bağımsızlık felç olmuş demekti. Mali bağımsızlığın korunması için birinci şart bütçenin iktisadi yapıyla orantılı ve denk olmasıydı. Devlet yapısını yaşatmak için devletlere başvurmadan, ülkenin kaynaklarıyla ve gelirleriyle idare etme çareleri bulunarak tedbir alınmalıydı.[247]

Ulusalcı güçlerin ülke yönetimine el koymasıyla birlikte mali sorunlar da baş göstermeye başlamıştı. TBMM üyelerin de belirttiği gibi uzun savaş yılları, bakımsızlık, insan gücünün yok edilmesi, toprak kayıpları, ülkeyi adeta bir harabeye çevirmişti.[248]

Milli Mücadele'nin örgütsel tabanını oluşturan ulusalcı derneklerin mali gücü ise oldukça zayıftı. İcra Vekilleri Heyeti'nin oluştuğu Mayıs 1920'de, Kütahya, Eskişehir, Kayseri, Malatya, Bartın, Zonguldak, Ereğli, Devrek, Silifke, Samsun, Niğde, Erzincan, Afyon, Sile ve Van Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kasalarında 20.479 lira bulunuyordu. Bu parayla tam bağımsızlığı sağlayacak Milli Mücadele'nin başarılması zordu. Ayrıca Ankara'da yeni örgütlenmeye başlayan devletin de paraya olan ihtiyacı günden güne artıyordu.[249]

Mustafa Kemal'e göre iyi bir mali politika izlemek ve ulusal kaynakları yararlı bir şekilde kullanmak zorunlu idi. Bu amaçla kaynakların tek elde toplanması gerekiyordu. İcra Vekilleri Heyeti oluşturulduktan sonra, mali kaynakların yönetimi Maliye Vekâleti'ne bırakıldı.[250] Fakat elde Anadolu'nun daha önceden hazırlanmış bir bütçesi yoktu. Düşman işgalinden arta kalan Anadolu topraklarının normal zamanlarda hangi hacimdeki bir bütçe ile yönetilebileceği belirli olmadığı gibi, olağanüstü durumun doğurduğu giderlerin hacmini, önceden tahmin etmekte mümkün değildi. Üstelik her geçen gün doğan yeni ihtiyaçlar için ödemeler

---

[246] Güneş, ***Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri,*** s. 764 - 765.
[247] ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt: 1, s. 242 - 243. Güneş, ***Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri*****,** s. 764 - 765.
[248] Güneş, ***Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri*****,** s. 765 - 769.
[249] ***a.g.e.,*** s. 765 - 769.
[250] ***a.g.e.,*** s. 765 - 769.

yapılması zorunluluğu vardı. Yapılacak giderlerin hacmi bilinmediğinden, gider tahminlerinde bulunmak mümkün olamıyordu.[251]

Bu yüzden Milli Mücadele döneminde hazırlanan bütçeler, klasik bütçelerden ayrı bir özelik taşımaktaydı[252] ve Meclis tarafından 1 Mayıs 1920- 31 Ekim 1920 dönemini kapsayan 6 aylık süre için geçici bütçe yapılmasına karar verildi. Hazırlanan geçici bütçe ise uygulama süresinin bitimine yaklaşık iki ay kala kanunlaştı. Bu durumda buna geçici bütçe yerine avans demek daha doğru olacaktır.[253]

Bir yandan bir yıllık bütçenin düzenlenememesi, bir yandan harcamalara ilişkin hesapların elde edilememesi yüzünden gerçek bir geçici bütçe hazırlanamayışı, Maliye Bakanlığı'nı bazı idari tedbirler almak zorunda bırakmış, böylece gelirlerin toplanması ve harcamaların yapılması mümkün olabilmiştir.[254]

1920 yılı Ekim ayı sonu geldiğinde, çalışmaları sürdürülen bütçe tamamlanamamış bulunuyor, altı aylık geçici bütçe süresinin dolması nedeniyle ödemelerin yapılamaması tehlikesi beliriyordu. Bunun üzerine Maliye Bakanlığı'nca 20 Ekim günü bir kanun tasarısı hazırlanarak Meclis'e sunuldu. Tasarı ilk altı aylık geçici bütçenin aynısıydı. Şu farkla ki, bu kez, 1920 yılı Kasım ve Aralık ayları için 11.923.400 liranın avans olarak harcanmasına Maliye Bakanlığı yetkili kılınmıştı.[255] **1336 (1920) Yılı Kasım ve Aralık Ayları Geçici Bütçesi** aşağıdaki şekliyle kabul edilmiştir:[256]

> ***MADDE 1 –*** *Bin üç yüz otuz altı senesi teşrinisanisi iptidasından kânunuevvel gayesine kadar hidematı umumiyenin ifasına mahsus olmak ve senei mekure Muvazenei umumiyesinden mahsup edilmek üzere merbut cetveldeki nispetler dairesinde on bir milyon dokuz yüz yirmi üç*

---

[251] Müderrisoğlu, ***Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları****,* s. 256.
[252] Meliha Özpekcan, "TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyetin İlk On Yılında Sağlık Politikamız", ***Türkler,*** Cilt: 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002,s. 436., Güneş, ***Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri .,*** s.765, 769.
[253] Müderrisoğlu, ***a.g.e.,*** s. 256-258.
[254] ***a.g.e.,*** s. 256 - 258.
[255] **a.g.e.,** s. 256 - 258.
[256] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 5, s. 218 - 222.

bin dört yüz liranın avans olarak sarfına Maliye vekâletine mezuniyet verilmiştir.

MADDE 2 – *İşbu iki ay zarfında Varidatı umumiyei Devlet kavanin ve nizamatı mahsusuna tevfikan ahiz ve cibayet olunur.*

MADDE 3 – *İşbu kanun tarihi neşrinden mutebedir.*

MADDE 4 - *İşbu kanunun icrasına Maliye vekili memurdur.*

5.2 1921 Yılı Bütçe Çalışmaları

Meclis'e sunulan bütçe kanun tasarısının Bütçe Komisyonu'ndaki görüşmeleri Aralık ayı sonuna kadar devam etti. Fakat Kasım ve Aralık aylarını kapsayan İkinci Avans Kanunu'nun süresi dolmak üzereydi. Bunun üzerine yeni bir Avans Kanunu hazırlandı. Bu kanuna göre 1921 yılı Ocak ayından Şubat ayı sonuna kadar, genel hizmetlere harcanmak üzere 10 milyon ve yardıma muhtaç çiftçilere verilmek üzere 300 bin lira, toplam 10.300.000 liranın harcanması konusunda Maliye Bakanlığı'na yetki verildi.[257] **1921 yılı Ocak ve Şubat Ayları Geçici Bütçesi** 29 Aralık 1920 tarihinde aşağıdaki şekliyle kabul edildi:[258]

MADDE 1 – *Bin üç yüz otuz altı senesi kânunusanisi iptidasından şubat gayesine kadar hidematı umumiyenin ifasına mahsus olmak ve senei mezkure Muvazenei umumiyesinden mahsup edilmek üzere ve üç yüz bin lirası muhtacini zürraa ait olmak üzere on milyon üç yüz bin liranın avans olarak sarfına Maliye vekâletine mezuniyet verilmiştir.*

MADDE 2 – *İşbu iki ay zarfında varidatı Umumiyei Devlet kavanin ve nizamatı mahsusuna tevfikan ahiz ve cibayet olunur.*

MADDE 3 – *İşbu kanun tarihi neşrinden mutebedir.*

MADDE 4 - *İşbu kanunun icrasına Maliye ve İktisat vekilleri memurdur.*

---

[257] Müderrisoğlu, ***a.g.e.,*** s. 302.
[258] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 7, s. 82.

1920 mali yılına ait Bütçe Kanunu 28 Şubat 1337 (1921) tarihinde kabul edilmiştir. [259]

27 Şubat 1921'de (27.2.1337) Sıhhat ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin bütçe görüşmelerine başlanmış, ilk olarak 182'nci bölümde, vekil, müfettiş, vekâlet memurları ve hizmetlilerin maaşları görüşülmüş ve aşağıdaki gibi kabul edilmiştir. Buna göre:[260]

Tablo: 5.1.1 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:182

F.	M.	Nev'i muhassasat	Hükümetçe teklif olunan	Encümence teklif olunan
182		Maaşat		
	1	Vekil	1 500	600
	2	Müfettişler	960	860
	3	Memurini vekâlet	2 544	1250
	4	Müstahdemini müteferrika	168	140
		Yekun	**5 172**	**2 850**

183'üncü bölüm için çeşitli ödenekler aşağıdaki gibi belirlendikten sonra kabul edilmiştir. Buna göre:[261]

Tablo: 5.1.2 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:183

F.	M.	Nev'i muhassasat	Hükümetçe teklif olunan	Encümence teklif olunan
183		Masarif		
	1	Meremmet	50	50
	2	Mefruşat, demirbaş	300	300
	3	Kırtasiye ve evrakı matbua ve neşriyat	500	500
	4	Tenvir ve tezhin	300	300
	5	Melbusat	100	100
		Yekun	**1250**	**1250**

[259] Müderrisoğlu, ***a.g.e.,*** s. 303.
[260] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 494.
[261] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 494 – 495.

184'üncü fasıl görüşülürken Sıhhiye Vekâleti Muhasebe Müdürü Tahsin Bey toplam tutara 3 948 lira ilave edilmesini talep etmiş ve kabul edilmiştir.[262]

Tablo: 5.1.3 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:184

F.	M.	Nev'i muhassasat	**Hükümetçe teklif olunan**	**Encümence teklif olunan**
184		Maaşat		
	1	Sıhhiye müdürleri ve hükümet tabipleri maaşatı	60000	52900
	2	Memurini sıhhiyei seyyare	1100	9340
	3	Ketebe ve müsdahdemini müteferrika	3000	1960
		Faslın Yekunu	**74000**	**64200**

185'nci bölümün toplamına 1 300 lira ilave edilerek kabul edilmiştir.[263]

Tablo:5.1.4 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:185

F.	M.	Nev'i muhassasat	**Hükümetçe teklif olunan**	**Encümence teklif olunan**
185		Masarif		
	1	Kırtasiye ve evrakı matbua	10 000	2000
	2	Mahrukat	5000	5000
	3	İcare	500	1500
	4	Mefruşat	600	600
	5	Seyyar etıbba kolları eczayi tıbbiye ve nakliyesi	1000	1000
	6	Taşra müessesatı sıhhiyesine muavenet	15 000	15 000
		Yekun	**27 100**	**25 100**

186'ncı bölümün görüşülmesinde, sıhhiye memurları harcırahına ilave olarak 1 400 lira eklenmiş, yine sıhhiye memurları harcırahına 2 500 lira zam yapılması kabul edilmiştir. Yine birinci gider maddesine, 10 000 lira ilave edilmesi kabul edilerek bu bölümün toplamı 102 600 lira olmuştur.[264]

[262] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 495.
[263] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 495.
[264] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 496.

Tablo:5.1.5 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:186

F.	M.	Nev'i muhassasat	Hükümetçe teklif olunan	Encümence teklif olunan
186		Masarif mütevveniya		
	1	Ücreti içtimaiye	400	0
	2	Cemiyeti Tıbbiye Muhassasatı	0	0
	3	Müfettişler yevmiye ve harcirahı	5000	3200
	4	Memurini Sıhhiye harcirahı	10 000	10 000
	5	Mecmuaiyi Sıhhiyei Beyiye ve sevkiyesi	0	0
	6	Sulfato esmanı (meccanen tevzi olacak)	15 000	15 000
	7	Emrazı sariye ve istilaiye msarifi	60 000	45 000
	8	Nakliye ve bendiye	500	500
	9	Frengi mücadelesi	15 000	15 000
		Yekun	**105 900**	**88 700**

185'nci bölümdeki karantina idareleri masrafından 3 000 liradan, diğer bölümlere nakil yapıldıktan ve kalan 300 lira da toplama eklendikten sonra "çeşitli giderler" başlığı altında, 187'nci bölümün toplamı 1 600 lira olarak kabul edilmiştir.[265]

188'nci bölümün kalemleri aşağıdaki gibidir:[266]

Tablo:5.1.6 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:188

F.	M.	Nev'i muhassasat	Hükümetçe teklif olunan	Encümence teklif olunan
188		Müessesat Maaşatı		
	1	Hükümet hastaneleri memurin ve müstahdemini	13 518	10 238
	2	Telkihhane	984	846
	3	Daülkelp tedavihanesi	1500	1320
	4	Bakteriyolojihane	984	940
	5	Tıbbi adli müessesesi	0	0
	6	Kimyahane	984	470
	7	Tuzla tahaffuzhanesi	0	0
	8	Sıhhi müze	0	0
	9	Küçük sıhhiye memuru mektebi	50	250
		Yekun	**18 220**	**14 364**

[265] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 496.
[266] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 497.

188'nci bölüm görüşülürken Çorum Milletvekili Fuat Bey Zonguldak Kilimli'deki bir hastane için kabul edilen tahsisat hakkında bilgi istemiş ve bu iş için ayrılan 27 000 liranın da bütçeye ilave edilmesi gerektiğini söylemiştir. Konya Milletvekili Vehbi Bey ise bu paranın 1920 senesinde harcanmak üzere kabul edildiğini, hastaneye henüz başlanmadığını ve bu parayı bütçeye ilave etmenin bir anlamı olmadığını belirtmiştir.[267] Daha sonra 2579 liranın Erzincan hastaneleri için, 2000 liranın da Zonguldak'ta yapılacak hastane için ilave edilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla 188'nci bölümün toplamı 18 643 lira olarak kabul edilmiştir.[268]

189'uncu bölüm aşağıdaki gibidir:[269]

Tablo:5.1.7 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:189

F.	M.	Nev'i muhassasat	Hükümetçe teklif olunan	Encümence teklif olunan
189		Masarif		
	1	Hükümet hastaneleri	50 000	50 000
	2	Telkihhane	2500	2500
	3	Daülkelp tedavihanesi	3000	3000
	4	Bakteriyolojihane	500	500
	5	Tıbbi adli müessesesi	0	0
	6	Kimyahane	500	500
	7	Küçük sıhhiye memur mektebi	150	150
	8	Ebe yetiştirme masrafı	0	0
	9	Sıhhi müze	0	0
		Yekun	**56 650**	**56 650**

Yapılan görüşmeler sonunda 189'uncu bölüme Zonguldak hastanelerine ödenek olarak 25 000 lira ayrılmasına karar verilmiş ve bu bölümün toplamı 81 650 lira olmuştur.[270]

[267] Zonguldak'ta işçilerin sağlığını korumak amacıyla Kilimli'de kurulacak hastaneye bütçeden para ayrılmıştır. ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,*** 30.10.0.0./178.226..1.
[268] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 497.
[269] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 498.
[270] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 498.

191'nci bölüm sıfır lira olarak belirlendikten sonra[271], 192'nci bölümde, Devlet kinin ödeneği olarak 50 000 lira ayrılması kabul edilmiştir.[272]

193'ncü bölümde Memurlar ve çalışanların olağanüstü aylık ödeneği olarak encümence kabul edilen 199 135 liranın, Sıhhiye Vekâleti Muhasebe Müdürü Tahsin Bey tarafından 260 000 liraya yükseltilmesi istenmiştir. Hakkâri Milletvekili **Mazhar Müfit Bey**[273] "zamma ne lüzum vardır?" deyince, Tahsin Bey " evvelce, Memurların olağanüstü aylık ödeneği olarak Muavezene-i Maliye Encümenin'nde, yanlışlıkla 250 000 lira verildiğini söylemiştir." Bu tartışmalar devam ederken Karesi Milletvekili **Hasan Basri Bey**: [274]

> *"Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti oluşturulurken, özellikle sosyal yardımın fevkalade önemli olunduğundan ve taşralarda sosyal yardım şubelerinin açılacağından bahsedilmişti. Bu vekâlet şimdiye kadar halka karşı ne gibi sağlık hizmetleri vermiştir? Birçok kadın, fakir çocuk, sefalet içinde kıvranmaktadır. Milletimizin bu gibi sosyal meseleleri hakkında ne gibi yardımlar, ne gibi tedbirler, ne gibi projeler, ne gibi uygulamalar yapmıştır? Milletimizin göz önünde bulundurulmasını istediği iki önemli vekâlet vardır: Birisi Dâhiliye, diğeri Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye'sidir. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Adnan Bey'in Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye meselesi hakkında kürsüden izahat vereceğini ümit ediyorum."*[275] demiştir.

---

[271] 191. faslın içeriği hakkında Tutanaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamadı.
[272] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 499.
[273] **Mazhar Müfit Bey (Kansu):** 1873 (1289)'te İstanbul'da doğdu. Defter-i Hakani (Tapu) Müdürlerinden **Süleyman Müfit Bey'in** oğludur. Mülkiye Mektebi'nin İdadi bölümüne girdi ve Temmuz 1891'de yüksek kısmından mezun olarak Gelibolu İdadisi'nde öğretmenlik ile devlet hizmetine girdi. Meclis'in feshinden sonra Ankara'ya gelerek 1 Mayıs 1920'de TBMM'ne Hakkâri milletvekili olarak takdim edildi. II. Dönem'de Denizli'den milletvekili oldu. III., IV: ve V. Dönemlerde yine Denizli'den VI. ve VII. Dönemlerde Çoruh'tan milletvekili olarak yasama görevini 1946 seçimlerine kadar sürdürdü. 12 Kasım 1948'de öldü. Çoker**,** ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 461.
[274] **Hasan Basri Bey (Çantay):** 1887 (1303)'de Balıkesir'de doğdu. Âlim ve şair Balıkesir tüccarlarından **Halil Cenabi Bey'in** oğludur. İdadiyi tamamladıktan sonra özel hocalardan ders aldı. Ayrıca Mevlevihane Medresesi'nde Arapça ve Farsça öğrendi 11 Ağustos 1907'de Liva tahrirat Kalemi'nde kâtip olarak devlet hizmetine girdi. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerde Karesi milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. 3 Aralık 1964'te öldü. Çoker**,** ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 593.
[275] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 499.

Sıhhiye Muaveneti İçtimaiye Vekili **Adnan Bey, Hasan Basri Bey'**in sorularını şöyle cevaplamıştır:[276]

" Efendim ben Hasan Basri Bey'e teşekkür ederim. İsterim ki, değil böyle tenkitlere, daha ağır tenkitlere maruz kalayım. Ben de isterdim ki; değil böyle sorulara; memleketteki çocuk ölümleri neden yüksektir gibi sorulara maruz kalayım ve cevap vereyim. Memlekette diğer idareleri gibi Sıhhiye de yeniden kuruluyor. Biz buraya geldiğimiz zaman, 290 hekim gerekli olduğu halde, elimizde ancak 180 hekim vardı. Şimdi yavaş yavaş gelen hekimlerle ve tedarik ettiğimiz hekimlerle bu işleri tanzim etmeye çalıştık ve çalışıyoruz. Buraya geldiğimiz zaman, sağlık için gerekli olan kurumların mevcut olmaması idi. İstanbul'la resmi bağlar kopunca zor durumda kaldık. Burada bin türlü zorlukla Kuduz Tedavi merkezi açabildik… Aşılar meselesine gelince; zaten asıl sağlık hizmetleri buradan başlar. Daha önceden Sivas'ta tesis edilmiş bir Aşı Merkezi vardı. Bir takım aşılar yapılıyordu ancak mütareke sonrası orası ne olmuş bilmiyorum. Onların ıslahına çalıştım ve bugün iki yüz elli bin kişilik aşı yetiştirilebiliyor. İşte yapabildiğimiz bunlardır ve bu kurumlar işliyor.

Yoksa esaslı bir şey; hastane falan yapamadık. Meclis Zonguldak'taki işçiler için bir hastane yapılması teklifini, benim haberim olmadan bir arkadaşınızın teklifi üzerine kabul etmişsiniz ve parasını da koymuşsunuz. Bunu yaptırmakla meşgul olacağız ve yaptıracağız inşallah.

Gelelim Muaveneti İçtimaiye, (Sosyal Yardım) meselesine. Muaveneti İçtimaiye adı altında bir vekâletten çok şey anlaşılıyor. Kanunun kabulünden sonra, İcra Vekilleri Heyeti'ne seçilince, Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne bağlanması konusunda Meclis'e müracaat ettim… Muhacir işleriyle, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye de hemen başarılı olamazdı.

[276] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 500 - 501.

Bunun için bir Yardım Kanunu ve bir takım gelirlerin olması gerekti. Memlekette böyle bir kanun yok ve nizamnameyle de bu işler yapılamaz. Şimdi Sosyal Yardım için bütçeden yüz bin lira istersek, bu olur şey değildir ve bunu tekrar bütçeye mal etmeye de imkân yoktur.

Düşündük ki Sosyal Yardım adı altında halka ne suretle başvurursak vuralım, yine sosyal yardım olacaktır. Bunun için yaptığımız kanun hazırdır ve Vekil Heyeti'ndedir. İnşallah 1922 bütçesinde uygularız" diyerek Adnan Bey, uzun bir açıklama yapmıştır.

Tartışmalar sonunda ortaya iki teklif çıkmıştır. Birisi; İcra Vekilleri Heyeti'nin önceden kabul ettiği 250 000 liranın, 260 000 lira olmak üzere kabul edilmesi ve nitekim bu kabul edilmiştir. Ardından da 60 865 liranın 193'ncü bölüme ilave edilmesi kabul edilmiştir.[277]

193 A bölümü "Muaveneti İçtima Heyetlerine Yardım" kaleminde, Hükümetçe teklif olunan miktar 100 000 liradır. Encümence kabul edilen miktar 20 000 liradır. Bu paranın miktarının indirilmesi kabul edilmiştir.[278]

Bunun haricinde 184'ncü bölümde görünen rakam diğer bölüme aktarıldığı için miktar sıfır olarak belirlenmiştir.185'nci bölümde görünen 3 000 lira da diğer bölüme aktarıldığı için miktar sıfır olmuştur. 193'ncü bölümde görünen 10 000 lira da diğer bölüme aktarılmış ve 10 000 lira, 250 000 liraya ilave edilerek toplam 260 000 lira olmuştur.[279]

Sonuç olarak **Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçesinin genel toplamı 613 141 lira** olarak kabul edilmiştir.[280]

Bolu Milletvekili **Tunalı Hilmi Bey**, bütçe görüşmelerinin sonunda, Muaveneti İçtimaiye unvanı yerine **"Basireti İçtimaiye"** unvanının kabulünü teklif etmişse de, bu unvan kabul edilmemiştir. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye

---

[277] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 501 - 502.
[278] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 502.
[279] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 502.
[280] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 502.

Vekâleti'nin bütçe görüşmelerinin ardından Duyunu Umumiye bütçesinin görüşmelerine geçilmiştir. [281]

1920 yılı Bütçe Yasası'na göre, giderler arasında en büyük bölüm 27.576.039 lira ile Müdafaai Milliye Vekâleti'ne ayrılmıştır. 1920 yılı bütçesinin askeri giderleri, genel giderlerin %53'ünü oluşturmaktadır.[282] Aynı yıl **Maarif Vekâleti'ne 577.061 lira**, **Adliye Vekâletine 2.759.274 lira, Dâhiliye Vekâleti'ne 2.731.023** lira ayrılmıştır.[283]

Bütçe, mali yılın son günü olan 28 Şubat 1921 günü kanunlaşmıştır. Oysa normal olarak bugüne kadar 1921 yılı Bütçe Kanunu çıkarılmış olması gerekiyordu. Olağanüstü durum nedeniyle, ancak geçmiş mali yıla ait bütçe çıkarılabilmiş, asıl Meclis'te görüşülmesi gereken 1921 yılı bütçesi görüşülememişti. 1 Mart 1921 günü, 1921 mali yılı başlayınca, bir gün önce kabul edilen Maliye Bakanlığı'na bütün devlet giderleri için 2.000.000 lira harcama yetkisi veren Avans Kanunu uygulanmaya başlanmıştı. Daha sonra, doğu illerinde görevlendirmek amacıyla kurulan 1000 kişilik Süvari Jandarma gücüne gerekli atların satın alması için 80.000 liralık ve genel giderlerde kullanılması için 8.000.000 liralık iki yetki daha tanınmıştı. İkinci İnönü Muharebesi sonuçlandığında, Maliye Bakanlığı'na verilen harcama yetkisi, yukarıda saydıklarımızın toplamı olan 10.080.000 liradan ibaretti.[284]

1920 yılı mali bütçesi mali yılın en son günü kanunlaşabilmiş; aynı gün, bir gün sonra başlayacak olan 1921 mali yılına ait bütçe hazırlanamadığından, 1921 mali yılını Mart ve Nisan ayları için yeni bir avans kanunu çıkarılmıştı. 1921 mali yılı giderleri hep avans kanunlarına göre yürütülmüş; Sakarya Muharebesi öncesinde, Muharebe sırasında ve Muharebeden sonra ordu için ihtiyaç duyulan malların elde edilmesi ve bazı hizmetlerin gördürülmesi bütçeden harcama yapılmaksızın Tekâlifi Milliye Emirleri uygulamalarıyla sağlanmıştı. Sakarya Muharebesi'ni izleyen günlerde genel seferberliğin ilan edilmesi ve ordu mevcutlarının arttırılması, devlet

---

[281] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 8, s. 502., ***Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920-1923),*** T.C Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994, s. 123 - 125.

[282] Toktamış Ateş, "Milli Mücadele'nin Mali Kaynakları", ***Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,*** Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1196.

[283] Özpekcan, ***a.g.m.,*** s. 437.

[284] Müderrisoğlu, ***a.g.e.,*** s. 332.

gelirleriyle harcamalar arasındaki dengeyi daha da bozmuştu. Kışın yaklaşması nedeniyle zaten büyük oranda tarıma dayalı olan devlet gelirlerini tahsilâtı hızla düşmüş, buna karşılık 20 Aralık 1921- 20 Şubat 1922 günleri arasındaki iki aylık süre içinde on adet ek ödenek kanunu çıkarılmasına gerek duyulmuştur. 1921 mali yılının son günleri yaklaştığı sırada gelir- gider dengesizliği iyice artmıştır.[285]

Bu dengesizliği, ancak devlet gelirlerinin üçte birine yakın bölümünü meydana getiren ve tarıma dayalı vergilerin en başta geleni olan aşarın tahsilâtı giderilebilirdi. Oysa aşarın tahsilâtı için hasat mevsimini beklemek gerekiyordu. Büyük Taarruzun yaz aylarında başlatılması düşünüldüğüne göre; aşardan ne gelir-gider dengesizliğinin giderilmesi ve ne de Büyük Taarruz hazırlıklarında yararlanmak olanağı kalmıyordu.[286]

1921 yılında ilk defa Sakarya Muharebesi'nden sonra çıkarılmaya başlayan ve bütçe yılı sonuna kadar sayıları on üçe ulaşan ek ödenek kanunlarından; 15 Ekim 1921 gün ve 157 sayılı kanuna göre; "şehitlerin çocukları ve göçmenlerin iaşesi ve eğitimleri için [287] Amasya'da açılmış bulunan "Şefkati İslamiye Yurdu"nun giderlerine yardımcı olmak amacıyla Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti bütçesini 193 (A) Sosyal Yardım Derneklerine yardım faslına 5.000 lira ödenek verilmiştir. (1920 yılı bütçesinde bu fasıl açılmış, fakat bu ödenek konulmamıştır.)[288]

28 Ocak 1922 gün ve 187 sayılı kanuna göre; öksüzlerin iaşesi ve eğitimleri için Konya'da açılan Öksüzler Yurdu'nun inşaatı ve diğer masraflarını karşılamak amacıyla, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti bütçesinin 193-B faslına 10.000 lira ilave edilmiştir.[289]

1921 bütçe yılında verilen ek ödenekler toplamı 480.416 lirayı bulmuştur. Bütçe çıkarılamadığı için 1920 yılı bütçesi esas alınarak harcama yapıldığından, Milli Savunma Bakanlığı dışındaki dairelere verilen ek ödeneklerle bütçe tavanı

---

[285] Müderrisoğlu, ***a.g.e.,*** s. 434-435.
[286] ***a.g.e.,*** s. 434-435.
[287] ***a.g.e.,*** s. 434-435.
[288] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 2, s. 150.
[289] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)*** , Cilt: 2, s. 214.

aşılmış oluyordu. 1920 yılı bütçesinde savunma hizmetlerine ayrılan miktar **33 477 532 lira;** diğer dairelerin toplam ödenekleri ise **29 540 822 liradır.**[290]

1921 bütçe yılı harcamaları avans ve daha sonra çıkarılan ek ödenek kanunlarıyla yürütülürken; bir yandan da bütçe görüşmelerine devam edilmiştir. 14 Şubat 1921 günü sunulan 1921 yılı bütçe tasarısı üzerinde 16 ve 30 Mayıs 1921; 21–25 ve 26 Şubat 1922 günlerinde Meclis'in tartışmalı bütçe görüşmeleri yaptığına tanık oluyoruz. 26 Şubat 1922 günü kabul edilen 1921 yılı bütçe kanunu, gelir ve gider tahminlerini gösteren cetveller ve dairelerin ödeneklerini gösteren bütçeleri olmaksızın, yalnızca on üç maddeden ibaret bir metin şeklindedir. Bu durumu nazara alındığında, bir bütçe kanunundan daha çok, önceden çıkarılan avans kanunlarıyla ek ödenek kanunlarını bir tek metinde toplayan bir mali kanuna benzemektedir. [291]

5.3 1922 Yılı Bütçe Çalışmaları

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin 1922 yılı bütçesi, Meclis'te, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye olmak üzere iki ayrı bölümde görüşülmüştür. [292]

4.9.1338 (1922) tarihinde Meclis'te, öncelikle Muvazenei Umumiye Encümeni'nin hazırladığı mazbata Edirne Milletvekili **Faik Bey**[293] tarafından sunulmuştur.[294]

---

[290] Müderrisoğlu, ***a.g.e.,*** s. 442 - 445.
[291] ***a.g.e.,*** s. 442 - 445.
[292] Özpekcan**,** ***a.g.m.,*** s. 437.
[293] **Mehmet Faik Bey (Kaltakkıran):** 1870 (1286)'te Edirne'de doğdu. **Kaltakkıranzade Ahmet Badi Efendi'nin** oğludur. İlk ve orta öğrenimini Kastamonu ve Trabzon Rüştiyelerinde tamamladıktan sonra özel öğretmenlerden ders aldı ve Fransızca öğrendi. 23 Eylül 1890'da Edirne ili nüfus idaresinde Pasaport kâtipliği ile devlet hizmetine girdi. 23 Nisan 1921'de Ankara'ya gelerek TBMM Genel Kurulu'na Edirne Milletvekili olarak takdim edildi. II., III., IV., V. ve VI. Dönemlerde yine Edirne milletvekili olarak yasama görevini 1943 yılına kadar sürdürdü. 2 Ocak 1948'de Ankara'da öldü. Çoker*, **Türk Parlamento Tarihi,*** s. 319.
[294] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 22, s. 497 - 499.

Sıhhiye Vekâleti Bütçesi

Mazbata

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin 1922 (1338) yılı bütçesi tetkik olundu. 182'nci faslın birinci vekâlet maddesinde tebeddül olmadığı cihetle aynen kabul olundu. İkinci Heyeti Teftişiye maddesinde geçen sene bir müfettiş maaşı senevisi olarak 460 lira mevzu olduğundan ahiren devairi muhtelife heyeti teftişiyesinin yeniden teşkili Meclisi Ali kararına iktiran etmiş olmasından ve memleketin yevmen feyevmen kesbi ehemmiyet eden umuru sıhhiye ve içtimaiyesinin mütemadi bir teftiş ve murakabe altında bulunması vücubunu idrak eden vekalet beheri şehri kırk 40 lira maaşla, üç müfettişten mürekkeb bir Heyeti Teftişiyenin teşkiline karar vermiş ve bunun için zikrolunan maddeye 1 440 lira vaazı ile teklif etmekte bulunmuştur. Hidematı umumiyenin bir teftişi daimi altında bulunması selameti muamele itibarıyla encümence de muvafık görülmüştür. Ancak müfettişler, bütçenin Meclisin tasdikine iktiran ettirdikten sonra tayin olunacağına ve tasdikin Temmuz iptidalarına doğru vukuu melhuz bulunmasına mebni zikrolunan 1 440 liradan dört aylık tenzil olunarak üç müfettişin şehri kırk liradan sekiz aylık muhassasatı olan 960 lira vazı ve kabul olunmuştur.

Üçüncü, "Şuabatı İdare" maddesinde, geçen sene Muvazenei Maliye Encümeni tarafından tespit olunan miktara kıyasla, bu sene Vekâlet'çe teklif edilen miktarda, 1.368 lira kadar bir fazla mevcudolduğu görülmüş ve ledeltetkik merkezce bazı tensikat icra olunduğu anlaşılmıştır. Bu tensikatta nazaran geçen sene bir Hıfzıssıhha Umumiye Müdürü ve bir müdür muavini ve bir istatistik memuru ile bir kâtipten ve bir Sicil Müdürüyle, mümeyyiz ve kâtip ve evrak memuru ile mukayyitten ibaret olan İdarei Merkeziyede bu sene ıslahan Hıfzıssıhha Müdür Muavinliği ilga olunarak, yerine Hıfzıssıhhai Umumiye ve İçtimaiye Mütehassıslığı ve Heyeti Teftişiyenin teşkilinden dolayı kesbi ehemmiyet eden istatistik umuruna s bir İstatistik memurunun kifayet

edemeyeceği tahakkuk etmesine mebni bir müdür ve bir katipten mürekkeb bir İstatistik ve Neşriyat Müdüriyeti ve umuru ispençiyariyenin takip ve tanzimi için de bir mütehassıs ve bir katipten ibaret "İspençiyar ve Müessesat Mütehassıslığı" ve umuru tahririye ile meşgul olmak üzere bir Hususi katiplik ihdas ve Sicil Müdüriyetine bir katip ve Evrak memurluğuna da bir mukayyit refiki ilave olunduğu anlaşılmıştır.

Ledettetkik her şube kendine ait muherrerat ve muhaberatı yazacak vesaite malik olduğuna göre Hususi kâtipliğe ihtiyaç görülmemiş ve Sicil Müdüriyetine ilavesi teklif olunan bir kâtip de zait görülmüş olmakla bunlar kabul olunmuş ve fakat Hıfzıssıhhai Umumiye ve İçtimaiye ve İspençiyar ve Müessesat Mütehassıslıklarıyla, İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü'ne intizam ve mazbutiyeti muameleyi teminen ihtiyacı kati bulunduğuna kanaati kâmile hâsıl edilerek kabul ve tensip ve sekizer aylık muhassasatları bilhesap maddei mezkure yekûnu 3 148 lira fazla olmak üzere kabul edilmiştir. Dördüncü, "müstahdemin" maddesinde, geçene seneye nispetle tebeddül olmadığından faslın yekunu 5 956 lira olarak kabul edilmiştir.

183'ncü masarif faslının yekûnu geçen seneden 540 lira fazla olmak üzere Hükümetçe 4 680 lira olarak teklif edilmişse de, 182'nci bölümde yapılan tensikattan mütevellit fazlaya tekabül etmek üzere bu faslın üçüncü maddesinden bin ve dördüncü maddesinden 100 lira tasarruf edilmiş ve Hükümetçe Dairei Vekâlet binası ile Daülkelp Tedavihanesi (Kuduz Tedavi Merkezi) için tutulan binaların, icare bedellerine aid olarak yeniden ihdas olunan altıncı maddeye mevzu 860 lira, kontratoya merbut masariften olduğundan aynen kabul edilmiş ve faslın yekûnu, geçen seneden noksan olmak üzere, 3.580 lira olarak tespit edilmiştir.

184'ncü "Vilayat Maaşat" faslının birinci, "Memleket etibbası" maddesinde, geçen seneye kıyasla, Hükümetçe 4.000 lira ve ikinci, "memurini sıhhiyei seyyare" maddesi için altı bin küsur ve

üçüncü, "ketebe ve müstahdemini müteferrika" maddesi için de üç bin küsur lira kadar bir fazla teklif olunmaktadır. Birinci maddeye ait fazlanın elyevm münhal bulunan Hükümet Tabipliklerivle, Sıhhiye Müdürlükleri'ne yeniden tayin olunacak 35 tabip için ve ikinci maddedeki fazlalığında bu sene küçük sıhhiye mektebinden neşet ederek icabeden yerlere tayin ve sevk olunacak 77 efendi için olduğu ve üçüncü, "ketebe ve müstahdemini müteferrika" maddesindeki fazlalık yeniden alınması teklif edilen 24 nefer sıhhiye kâtibine ait olduğu anlaşılmış ve memleket etıbbasıyla memurini sıhhiyei seyyare sinin tayinleri elzem olmakla bunların sekizer aylık muhassesatı ve 24 kâtibe lüzum olmadığı lüzum olmadığı anlaşılarak, bu maddeye yalnız bazı Karantinahanelere ilaveten tayine lüzum görülen 7 memur ve kâtip muhassesatının ödeneğinin böylece sekiz aylığı kabul edilen bölümün toplamı 85.854 olarak tespit edilmiştir.

İdarei Vilayatın 185'nci masarif faslının birinci faslın gider bölümünün, birinci, "Kırtasiye ve evrakı matbua" ve ikinci "mahrukat" maddelerine, hükümetçe geçen seneden fazla teklifat vaz'olunmuşsa da ledettetkik, kâğıt ve mahrukat fiyatlarında gerçi terakki meşhud ise de daha az muhassesatla idarei maslahat mümkün olabileceği tehmin olunmuş ve bu maddelerin mevzuatı hükümetin teklifinden ikişer yüz lira noksan olmak üzere ikişer bin lira ve üçüncü, "icare" maddesi, kontratoya merbut masariften olmakla dört bin beş yüz ve dördüncü mefruşat ve demirbaş eşya maddesi geçen senenin aynı olarak beş yüz lira kabul olunmuştur. Ancak altıncı taşra müessesatı sıhhiyesine muavenet maddesine geçen sene encümence vaz' olunan 5 000 lira bu sene Hükümetçe 1 000 lira noksanıyla teklif olunmakta ise de taşra müessesatı sıhhiyesinin malum olan hali malisi itibariyle bunların hizmetlerini daha vasi ve müsmir bir surette ifa edebilmeleri için yapılacak muavenetin daha vasi bir mikyasta yapılmasını teminen encümen miktarı mezkuru sabıkı veçhile 5000 lira olarak ipka etmeyi

bittensip faslın yekunu Hükümetin teklifinden 1400 lira noksanıyla 14000 olarak tespit edilmiştir.

Masarifi umumiye kısmının 186'ncı "masarifi mütenevvia" faslının üçüncü müfettişler yevmiye ve harcırahı" maddesinde geçen seneye nispetle mevcudolan 3 300 liralık fark, Heyeti Teftişiyenin teşekkülünden münbais olduğundan aynen ve dördüncü memurini sıhhiyei harcırahı maddesine Hükümetçe bu sene yeniden tayin olunacak sıhhiye memurlarının masarifi rahiyesi olarak 25.000 lira teklif edilmekte ise de, bunun, miktarı sabıkı olan 15.000 lira ile idaresinin mümkün olabileceği tahmin edilmekle yine 15.000 ve altıncı, "Meccani sulfato" maddesinin mevzuu geçen sene Encümence 5.000 lira olarak tespit edilmiş ise de, Vekâletçe bol miktarda sulfato tedariki esbabı temin edilmiş olmasına binaen Hükümetçe miktarı mezkûr on bin lira olarak teklif edilmekte ve memlekete külli miktarda sulfatao yeterli ithaliyle, erbabı ihtiyacı usulü dairesinde meccanen tevzii faideden gayrihali bulunmasına mebni teklifi vakıa da aynen kabul edilmiştir.

Yedinci, " emrazı sâriye ve istilaiye masarifi" geçen sene encümence 50 000 lira olarak tespit edilmiş ve bilahare 9 000 lira tahsisatı munzaman istihsal olunarak 59 000 liraya iblağ edilmiş ise de, bu sene Hükümetçe mezkûr madde 30 000 lira teklif olunduğundan aynen ve geçen senenin aynı olmak üzere sekizinci madde 500 ve geçen senenin miktarından 1000 lira eksik teklif edilen dokuzuncu maddeler aynen kabul edilmiş ve onuncu madde olarak 2000 lira ile teklif edilen ikramiye maddesi lüzumsuzluğuna mebni kabul edilmeyerek reddedilip faslın yekunu Hükümetin teklifinden 12 000 lira noksanıyla 70 000 lira olarak tespit olunmuştur.

187'nci masarifi müteferrika faslı Hükümetçe 3.000 lira teklif edilmiş ise de sabıkı misüllü 2.000 lira olarak tespit olunmuştur.

"Müessesat" kısmının 188'nci maaşat faslının birinci "Hükümet hastaneleri memurini ve müstahdemini " maddesine Hükümetçe 240 lira

zam teklif olunmaktadır. Bu zam Ankara Hastanesi için istihdamına lüzum görülen 20 lira maaşlı bir Emrazı Akliye Mütehassısının bir senelik maaşıdır. Bunun diğerleri misüllü sekiz aylığı kabul olunup maddenin yekûnu 22 420 lira ve faslın ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci maddelerinde, geçene seneye kıyasla fazlalık olmadığı cihetle aynen kabul edilmiştir. Sekizinci, "Küçük Sıhhiye Memur Mektebi" maddesinde 542 liralık bir fazla vardır. Adı geçen mektep geçen sene 44 küçük sıhhiye memuru yetiştirmek üzere tanzim edilmiş olduğu halde, bunun ihtiyacı kifayet etmemesine mebni bu sene 77 efendi yetiştirecek surette tevsi ve tensik edilmiş olmasından münbaistir. Binaenaleyh; bunun da sekiz aylığı alınarak maddenin yekûnu 528 ve faslın yekûnu 29 956 lira olarak tespit olunmuştur.

189'ncu Müessesat masarif i faslının birinci maddesi Hükümetin teklifiyle 30 000, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci maddelerinde, geçene seneye kıyasla tahavvül olmadığı için aynen kabul edilmiştir. Altıncı Küçük Sıhhiye Memurları Mektebi masarifinde 500 liralık mevcut olan fazla faslı sabıkta izah olunduğu veçhile mektebin tevsi ve tensıkinden münbasi olmakla 1 000 lira olarak kabul edilerek faslın yekûnu geçen 2 000 lira noksanıyla, 49 000 lira olarak tespit edilmiştir.

191'nci "İnşaat ve tamirat" faslına Hükümetçe teklif olunan 10 000 lira aynen kabul edilmiştir.

192'nci "Devlet kinini" faslı Hükümetçe 25.000 lira olarak teklif edilmiştir. Bu faslın kanunu mahsus mucibince sermayesi 50 000 lira olarak mevzu olmak lazım gelip bütçenin varidat kısmını da aynı miktarda bir meblağ vaz'olunmak lazım gelmektedir. Tetkikatı vakıaya nazaran Hükümetçe bu fasla teklif olunan 25 000 liranın sebebi teklifi, vekâletçe elyevm Devlet kinin nam ve hesabına meccanen, 25 000 liralık kinin tedarik olunmasından ve 25 000 liralık kinin mubayaası için de teşebbüs icra edilmesinden münbais olduğu anlaşılmıştır ve aynen kabul edilmiştir.

193'ncü "fevkaladei şehriye" faslının Hükümetçe 208 056 lira teklif olunmaktadır. Teklifi vakı yukarda fasılı aidesinden izah olunan esbabdan münbaistir. Fakat Encümence teşkilatın bir kısmı kabul edilmemiş ve kabul edilen kısmın muhassasatı sekizer aylık vaz'edilmiş olmasına binaen bundan mütevellit fark bilhesap, Hükümetin teklifinden tenzil ve 190 686 lira olarak kabul edilmiştir.

(A) 193 ve (B) 193 fasılları geöen sene kavanini mahsusa ile Amasya'daki Şefkati İslamiye Yurdu'na ve Konya Darüleytamı'na (Konya Yetimler Yurdu) tahsis olunan 15 000 liraya ait olup, bunların birer defaya mahsus olmasına mebni bu sene bittabi tayyedilmiştir.[295]

Muvazenei Maliye Encümeni namına
Edirne Mebusu
Faik

Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi 24.10.1338 (1922) tarihinde 144 oyla kabul edilmiştir ve aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır:[296]

Tablo:5.3.1 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:182[297]

F.	M.	Nev'i muhassasat	**1338 tahsisatı**	**Garbi – Anadolu tahsisatı**	**Trakya Tahsisatı**	**Yekûn**
182		Birinci kısım- İdarei merkeziye				
		Maaşat				
	1	Vekâlet	1200			1200
	2	Heyeti teftişiye	1440			1440
	3	Şuabatı idare	3732			3732
	4	Müstahdemini müteferrika	648			648
		184'üncü faslın yekûnu	**7 020**			**7020**

[295] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 80 - 83.
[296] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 96 - 114.
[297] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 96.

Tablo:5.3.2 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:183[298]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekûnu Umumi
183		Masarif				
	1	Meremmet	0			0
	2	Mefruşat ve demirbaş eşya	200			200
	3	Kırtasiye ve evrakı matbua ve neşriyat	3000			3000
	4	Tenvir ve teshin	500			500
	5	Melbusat	120			120
	6	İcare	860			860
		183'üncü faslın yekûnu	**4680**			**4680**

Tablo:5.3.3 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:184[299]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekun umumi
184		İkinci kısım- İdarei vilayat Maşat				
	1	Memleket etıbbası	91 200	5106	2200	98 506
	2	Memurini sıhhiyei seyyare	31 440	3858	1040	36 338
	3	Ketebe ve müstahdemini müteferrika	23 136	1260	1296	25 592
		184'üncü faslın yekûnu	**145 776**	**10 224**	**4536**	**160 536**

Tablo:5.3.4 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:185[300]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekun umumi
185		Masarif				
	1	Kırtasiye ve evrakı matbua	3200	2000	600	5800
	2	Mahrukat	3200	1500	800	5500
	3	İcare	4500	1000	500	6000
	4	Mefruşat ve demirbaş eşya	500	2500	300	3300
	5	Seyyar etibba kolları cezayı tıbbiye esman ve nakliyatı	**0**	**0**	**0**	**0**
	6	Taşra müessesatı sıhhiyesine muavenet	**4000**	**4000**	**2000**	**10000**
		185'üncü faslın yekûnu	**15 400**	**11 000**	**42 000**	**30 600**

[298] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 96.
[299] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 97.
[300] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 105.

Tablo:5.3.5 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:186[301]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekûn Umumi
186		Masarifi mütenevvi				
	1	Ücreti içtimaiye	0	0	0	0
	2	Cemiyeti Tıbbiye Muhassasatı	0	0	0	0
	3	Müfettişler yevmiye ve harcirahı	4500	0	0	4500
	4	Memurini Sıhhiye harcirahı	15 000	7500	4000	26 500
	5	Mecmuai Sıhhiyei Beyiye ve sevkiyesi	0	0	0	0
	6	Meccani Sulfato	10 000	10 000	2000	22 000
	7	Emrazı sâriye ve istilaiye masarifi	35 000	25 000	3000	63 000
	8	Nakliye ve bendiye	500	200	100	800
	9	Frengi mücadelesi	10 000	0	1000	11 000
	10	İkramiye	0	0	0	0
	11	Hayvan ve yem bedeli	36 000	0	1500	37 500
		186'ıncı faslın yekûnu	**111 000**	**42 700**	**11 600**	**165 300**

Tablo:5.3.6 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:187[302]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekûn Umumi
187		Masarifi müteferrika	3000	**1000**	**500**	**4500**

[301] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 106.
[302] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 110.

Tablo:5.3.7 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:188[303]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekun umumi
188		Maaşat				
	1	Hükümet hastaneleri	22 260			22 260
	2	Telkihhane	1404			1404
	3	Daülkelp tedavihanesi	1836			1836
	4	Bakteriyolojihane	2616			2616
	5	Kimyahane	1152			1152
	6	Tuzla tahaffuzhanesi	0			0
	7	Sıhhi müze	0			0
	8	Küçük sıhhiye memuru mektebi	0			0
		188'nci faslın yekûnu	**29 268**			**29 268**

Tablo:5.3.8 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:189[304]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekun umumi
189		Masarif				
	1	Hükümet hastaneleri	30 000			30 000
	2	Telkihhane	4000			4000
	3	Daülkelp tedavihanesi	4500			4500
	4	Bakteriyolojihane	4500			4500
	5	Kimyahane	5000			5000
	6	Küçük sıhhiye memur mektebi	0			0
	7	Ebe yetiştirme masrafı	0			0
	8	Karantinahane ve tahaffuzhaneler masrafı	10 000		2000	12 000
		189'nci faslın yekûnu	**58 000**		**2000**	**60 000**

Tablo:5.3.9 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:191[305]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekun umumi
191		İnşaat ve tamirat	**10 000**	**10 000**	**3000**	**23 000**

[303] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 110.
[304] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 111.
[305] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 112.

Tablo:5.3.11 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:192[306]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekun umumi
192		Devlet kinini	**25 000**			**25 000**

Tablo:5.3.12 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:193[307]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekun umumi
193		Tahsisatı fevkalade	**319 201**	**28 440**	**11 864**	**359 505**

Tablo:5.3.13 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:194[308]

F.	M.	Nev'i muhassasat	1338 tahsisatı	Garbi – Anadolu tahsisatı	Trakya Tahsisatı	Yekun umumi
194		Mazulin maaşatı	**310**			**310**

Meclis'in **24 Ekim 1922** günkü toplantısında Sıhhat ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin gider bütçesi onaylanarak kabul edilmiştir. **Sıhhiye bütçesine, 869 719 lira**,[309] **Muaveneti İçtimaiye Bütçesi'ne de 851 285 lira** ayrılmıştır.[310]

Kurtuluş Savaşı boyunca bütçelerin ait olduğu yılın başında Meclis'in onayından geçirilemediği, avans ve ek ödemelerle devlet işlerinin yürütüldüğü, her yıl açıkla kapandığı, çoğu kez de Meclis'in gizli oturumlarında ayrıntılı olarak tartışıldığı; temel yaklaşımın, denk bütçe anlayışı olduğu görülmektedir. [311]

[306] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 112.
[307] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 113.
[308] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 114.
[309] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 114.
[310] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 191,209 - 210.
[311] Güneş, ***Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri,*** s. 781.

5.4 Bütçe Görüşmeleri Esnasında Vekâletin Çalışmalarına Yöneltilen Eleştiriler ve Getirilen Çözüm Önerileri

Bütçe görüşmeleri sırasında, ülkenin sağlık ve sosyal yardımla ilgili bazı önemli sorunları da tartışılmış, çözüme yönelik çeşitli öneriler getirilmiştir. Mesela 7. 9. 1338 (1922) tarihli oturumda, Aydın Milletvekili **Mazhar Bey** [312] söz alarak; Sıhhat ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin önemi üzerinde durarak, hükümetin icraatları hakkında eleştirilerde bulunmuştur. Mazhar Bey'in düşünceleri özetle şöyledir:[313]

> *" Memleketin en şiddetli muhtaç olduğu şeylerden biri ve belki de birincisi memleketin sağlık durumudur. Sağlık olmadıkça insanın diğer alanlarda başarılı olması mümkün değildir. Hâlbuki memleketimizde Sağlık teşkilatı, diğer teşkilatlara kıyasla en eksik olanıdır. Sağlık teşkilatı en az bütçeye sahip olan teşkilattır…*
>
> *Memleketimizde daimi olarak kullanılan küçük sıhhiye memurlarının sayısı yetersizdir. Bu yüzden kendilerinden beklenen görevi yerine getirememektedirler.*
>
> *Bunun dışında sıtma ve benzeri hastalıklardan senede on, on beş bin insan ölmektedir. Bu gibi hastalıklarda halk hekim ve eczacı bulamıyor. Bunun için, ahalinin üzerinde daima tedavi edici olacak bir teşkilatlanmaya gidilmelidir. Eğitim için vergiler alınıyor, ücretsiz okullar açılıyor, yol için para alınıyor ve iyi, kötü yol yapılıyor. Bunlar memleketin, halkın sağlığından daha önemli şeyler midir ki; bunlar için vergi alıyorsunuz. Niçin acaba Türkiye'deki bütün insanların sağlık durumu genel anlamda hükümetin dikkatini çekmemiştir?*

---

[312] **Mahzar Bey (Germen) Dr. (Aydın):** 1887 (1303)'de Aydın'da doğdu. Eşraftan **Hacı Mehmet Emin Efendi'nin** oğludur. 1902'de Mülkiye Tıbbiye Mektebi'ne girdi. 1907'de tıp doktoru diploması alarak çekilen kura sonucu Baalbek ilçesi Hükümet tabipliği'ne atandı. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Aydın milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. II., III., IV., V. VI. VII. ve VIII. Dönemlerde yine Aydın milletvekili olarak yasama görevini 1950 yılına kadar sürdürdü. Bu arada Fethi Okyar Kabinesi'nde (22 Kasım 1924) – (2 Mart 1925) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yaptı. 6 Kasım 1967'de öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi***, s. 134.

[313] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 22, s. 539 - 542.

Ayrıca benim teklifim, Maarif Vergisi vesaire alındığı gibi, Sıhhat Vergisi de alınmasıdır. Böylece, bütün halk ücretsiz şekilde tedavi edilebilir. Çocuk, sakat ve yaşlılar muaf tutulmak üzere, senede kişi başına bir lira alınsa, bütün eczane ve hekimler ücretsiz olsa, acaba halkın sağlığı korunabilir mi? Bu bir fikirdir: ikincisi, hayır vergi almayalım, vergi artık memlekete ağır gelmektedir denirse; Teşkilatı Esasiye Kanunu gereğince, sağlık teşkilatı işleri yerel dairelere geçecektir… Mesela herkes çift başına iki dönüm yer ekecek, çift süremeyen tohum verecek ve orak biçecek vesaire bunun gibi görevler köylü arasında paylaştırılabilir. Mesela; "Sağlık Tarlası" adıyla her köy bir tarla seçer, o ekilir, biçilir, Ahalisinden seçilen bir komisyon oluşturularak, hekimini, sulfatosunu temin eder ve ücretsiz dağıtır. Ve bu suretle halk hastalıkla mücadeleyi, yerel idarelerle halletmeye alışır. Bu suretle memleketin sağlığı tesis edilmiş olur. Yoksa memleket bütçesinden, sağlık işleri için beş milyon lira ayırmak mümkün değildir."

Mazhar Bey'in konuşmasından sonra Bolu Milletvekili **Tunalı Hilmi Bey** de söz isteyerek, konuyla ilgili şunları beyan etmiştir:[314]

"*Hangi bütçeyi ele alırsak alalım, mutlak surette önemlidir. Çünkü memleketin ihtiyacı bitmez, tükenmez derecededir. Ancak, sağlık konusunda, mümkün olabilen şeyleri yapmayı ertelemezsek, ülkemizin en büyük tehlikesi olan nüfus boşluğu meselesini halletmiş oluruz. Bu konuyla ilgili olarak bir teklifim vardır. Çocuk doğduğu andan itibaren, üç veya yedi yaşına kadar nasıl büyütülür konusuyla ilgili olarak, köylünün anlayabileceği ve yedi sayfayı geçmeyen bir kitapçığın basılması ve hatta her çocuk doğdukça, ailesine verilmesi sağlanabilir."*

Karesi Mebusu **Abdülgafur Efendi** [315], "kasaba ve köylerin pek çoğunda sağlığa aykırı bir yaşam sürüldüğünü, tuvalet bulunmadığını, halkın gübrelerle iç içe

[314] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 22, s. 542 - 543.
[315] **Abdülgafur Efendi (Iştın):** 1879 (1295)'da Balıkesir'de doğdu. Müderris **Hacı Emin Ağazade Osman Nuri Efendi'nin** oğludur. Balıkesir İdadisi'nden 23 Ağustos 1897'de mezun oldu. 12 Ağustos 1908'de müderrislik icazeti aldı. 3 Şubat 1914'te yeni açılan Darülhilafe Medresesi'nde

yaşadığı belirterek, bu konuda önlem alınması istemiştir. Ayrıca altı ay önce eczanelerin gece nöbetine kalmasıyla ilgili bir öneri getirdiğini, konunun Sıhhiye Vekâleti'ne havale edildiğini ancak hiçbir girişimde bulunulmadığını, bu durumla ilgili olarak bir an evvel girişimde bulunulması gerektiğini belirtmiştir.[316]

Sıhhiye Vekâleti Vekili **Doktor Fuad Bey** 7.9.1338 tarihli oturumda vekillerin tartıştıkları konulara cevaben şu açıklamaları yapmıştır: [317]

" Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye için, böyle az yekûnlu bir bütçe ile huzuru âlinize çıkmak her halde iyi bir şey değildir. Fakat bütçe yekûnlarının daha fazla kabartılmasını Meclisi Ali evvelce kabul etmediği için; geçen seneki, bütçe dâhilinde bazı fasıllardan diğer fasıllara nakliyat yapmak suretiyle, bu bütçeyi huzuru âlinize getirdik… Yalnız huzuru âlinizde mütaalarını serd eden arkadaşlara cevap vereceğim: Emin Beyefendi; doktorların azlığından bahsiyle bir mahalde toplu olarak bulunan doktorların serpiştirme suretiyle doktor olmayan mahallere de gönderilmesini söylediler. Bizde hâlihazırda doktorlar iki üç sınıf üzerine bulunuyorlar. Bir kısmı idarei hususiye hastane tabipleridir ki, bunların azil ve naspları mahallerine aittir… Diğer kısmı doğrudan doğruya Hükümete ait bulunan, vekâlete merbut olanlardır. Bir kısmı da belediye tabipleridir. Vekâlet kendisine merbut olan tabipleri şuraya buraya tayin ederken bir yerde mütaaddid tabip bulundurmamaya gayret etmektedir… Bizim vekâletin takip ettiği usul, her kazada bir doktor bulundurmak, hatta dispanser olan yerlerde Hükümet tabibi göndermemeye gayret etmektir.

Emin Beyefendi küçük sıhhiye memurlarının fazlalığından bahis buyurdular… Küçük sıhhiye memurları haddinden fazla değildir. Bu memurlar memlekette zuhuru muhtemel emrazı sariyeye karşı elimizde toplu ve ihtiyat olarak bulunmakta ve bugünün ihtiyacına ancak kâfi

---

Türkçe öğretmeni olarak görevlendirildi. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Karesi Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. 2 Temmuz 1951'de Balıkesir'de öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 591.

[316] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 22, s. 545.

[317] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 22, s. 546 - 550.

gelmektedir… Küçük sıhhiye memurlarının başında bir doktor bulunursa, o sıhhiye memurlarının daha iyi vazife göreceği şüphesidir. Ancak birçok yerlere doktor bulamadığımızdan dolayı bir vilayette ancak bulunabilen bir sıhhiye müdürünün yanında, livalarda yahut kazalarda vukuu muhtemel hastalıkları gösterebilmek için bu küçük sıhhiye memurlarını adeta tecrübe memurluğunda istihdam etmekteydik ve doktor olmayan yerlerde de küçük sıhhiye memuru kullanmak iztırarında bulunuyoruz… Emin Beyefendi bir de Adliye Tababetinden bahis buyurdular… Bugün hakikaten Adliye Tababeti pek acınacak haldedir… Bugün birçok hükümet etibbasının müteaddit defalar girmiş oldukları birçok cürümlere ait harcırahları verilemediği için borç halinde kalarak mağdur olmaktadırlar… Onun için Adliye Vekili Beyefendi bütçesine lazım gelen miktarda tahsisat koyarak, Adliye etibbasına ayıracak olursa, bendeniz kendilerine müteşekkir kalacağım… Emin Beyefendi de Devlet kinininden bahis buyurdular. Bendeniz Vekâleti deruhte ettiğim zaman bu ciheti ehemmiyetle tetkik ettim ve neticede iki ay zarfında 350 kilo kinin getirtmeye muvafık oldum… Hilali Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla kini tevzii… ayrıca bir kanunla mümkün olabilir… Devlet kinininin sureti tevzii hakkında Ziraat Bankası ile uyuşularak yapılmış bir itilafname ve bir kanun mevcuttur. Mezkûr kanun mucibince Ziraat Bankası kinini getirir. Ve bizim istediğimiz yerlere tevzii eder… Maahaza Hilali Ahmer Cemiyeti bu hususta yine yardımını yapmakta, kinin celbederek, tevzii etmektedir…

Emin Beyefendi biraderimiz en son beyanatında Daülkelp, telkihhane vesair müessesatı sıhhiyeden bahis buyurdular. Bundan dolayı bilhassa arzı şükran ederim. Hakikaten efendiler; Sivas'ta bulunan müessesemiz bir sene zarfında 3.269.140 kişilik çiçek aşısı, 1547 litre kolera, tifo, dizanteri aşıları yapmıştır. Bunlardan başka ayrı ayrı veba aşıları yapmıştır. Bu miktarda nakde tahvil ettiğimizde; beher litre bin litre bin kuruş hesabile 1.547.000 kuruş tutuyor. Çiçek aşısı ise kırkar paradan 3.269.140 lira tutuyor. Onun için bu müesseseler zamanın

ademimüsaadesine rağmen ve zaman ile mütenasib olmayacak şekilde çalışmakta olduklarından, tevsilerine yardım edilmektedir…

Memleketimizin en mühim unsurunu teşkil eden köylülerimizin sıhhati, umumun sıhhati, memleketin sıhhati demektir… Vekâletin bu hususta yapacağı iş, mahalli meclisi idarelerinden aldıracağı kararla köylerde böyle helâlar yapılmasıdır. Köylerin hakikaten muntazam birer abdeshanesi olmalıdır… Hakikaten ekser köylerdeki ahırlar eve muttasıl veyahut evin altında olduğu için insanların sıhhati üzerinde fena tesir yapıyor… Bu hususta bendeniz Sıhhiye Müdürü bulunduğum zaman yapmış olduğum şiddetli tedabir neticesinde bile muvaffak olamamışımdır. Muvaffak olmak da zamana mütevakkıftır. Bu hususta hoca efendilerden rica ediyorum… Hoca efendiler, vaız ve nasihatlarla köylülerimize bu hususatı muvazzahan anlatacak olursa doktorların da vazifelerini teshil etmiş olurlar…

Eczanelerin gece açılıp açılmaması meselesine gelince: Hakikaten eczanelerin gece açılması hususunda nizamname mevcuttur. Fakat nizamnamede kuvvei teyidiye yoktur. Kuvvei teyidiye olmayınca bazı mahallerde doktorların tesiriyle veya memleketin mutasarrıf veya ahalisinin tesiriyle açtırılıyor. Fakat bazı yerlerde kuvvei teyidiye olmadığı için açtırılamıyor. Binaenaleyh bu hususstaki kusur Vekâlete ait değildir. Mamafih bu hususu temin için Heyeti Aliyenize bir kanun teklif ettim. Sıhhiye Encümenindedir. Bir an evvel kabul buyurursanız memleketin her tarafında eczaneler sabahlara kadar açık bulundurulacak ve hâsıl olan ihtiyaç sabaha kalmayacak anında is'af edilebilecektir."

Fuad Beyin bu açıklamalarından sonra İzmir Mebusu **Tahsin Bey** [318] ülkedeki hekim açığı ile ilgili olarak şu soruyu yöneltmiştir:[319]

[318] **Hasan Tahsin Bey (Uzer):** 1878 (1294)'de Selanik'te doğdu. Tüccardan **Hacı İbrahim Efendi'nin oğludur.** İstanbul'a gelerek Mülkiye Mektebi'ne girdi. 18 Ekim 1897'de Draman'ın Pürsıçan nahiyesine müdür olarak görevlendirildi. 11 Nisan 1902'de Razlık Kaymakamlığına atandı. 11 Mart 1922'de Ankara'ya gelerek TBMM Genel Kurulu'na İzmir Milletvekili olarak takdim edildi.

" 323 kazadan 180'inde doktor varmış, 143 kaza demek doktorsuz. Bu kazaları, vasati onar bin nüfusu hesap edersek 1 430 000 nüfus doktorsuz kalıyor. Doktor mu yok? Para mı yok?"

Fuad Bey, Tahsin Bey'e cevaben şunları söylemiştir:[320]

" Efendim! Bir defa Muvazenei Maliye bizim teklif ettiğimiz doktorlardan yalnız yirmi doktorun tahsisatını kabul etmiştir. Yalnız hükümet tabibi olarak. Para olduktan sonra doktor bulacağız… Doktorluk pek ulvi bir sanattır. Bendeniz isterim ki: Doktorlar ulüvvü cenap sahibi olsunlar. Şefkat timsal olsunlar… Fakat maatteessüf bunun hepsini böyle görmek mümkün değildir. Onun için ekserisi mevcut nizamnamelerden istifade etmek istiyorlar… 1337 senesi iptidalarında idi; her vekâlet kadrolarını için beşer kişiden mürekkep bir heyet intihab edilmişti. Biz o zaman Emin Bey'le beraberdik. O vakit iki yüz doktor için bütçeye para konulması için, çok rica ettik. Maatteessüf Muvazenei Maliye Encümeni kabul etmedi. Bu kabahat kimdedir efendim."

Fuad Bey'in açıklamasına cevaben Mazhar Bey'de; Muvazenei Maliye Encümeni'nin, Meclis'in, "1337 (1921) senesi bütçesinde fazla masraf kabul edilmemesi" kararı doğrultusunda hareket ettiğini ve sağlığa herkes gibi çok önem verdiğini belirtmiştir.[321]

Bütçe görüşmelerinin 23.10.1338 (1922) tarihli oturumunda, Sıhhiye Vekili Dr. Rıza Nur Bey, vekillerin eleştirdikleri noktalara cevaben ve ülkenin genel sağlık sorunlarıyla ilgili olarak şu önemli açıklamaları yapmıştır:[322]

"*Bu bütçe mucibinde bundan sonra her kazaya bir doktor göndereceğiz ve bulunduracağız. Çünkü doktorsuzluk yüzünden*

II. Dönem'de Ardahan III. ve V. Dönem'de Erzurum, IV. Dönemde Konya'dan Milletvekili seçilerek yasama görevini 1939 seçimlerine kadar sürdürdü. 3 Aralık 1939'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi***, s. 591.

[319] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 22, s. 550.

[320] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 22, s. 550.

[321] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 22, s. 551.

[322] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 97.

memleketin her tarafından şikâyetnameler alıyoruz. Bu; büyük bir ihtiyaçtır. Fakat ne yapalım ki şimdiye kadar elimizdeki bütçeyle bunun yapılmasının imkânı yoktu. Çok yerler doktorsuz kalıyordu. Bendeniz Heyeti Celilenin bu arzusuna müteşekkirim. Bizim de tamamıyla arzu ettiğimiz bir şeydir. İnşallah bunu derhal tedarik edeceğiz. Fakat denilebilir ki; bu kadar doktor nerden bulacaksınız? Evet. Bu bir meseledir. Lakin orduda birçok doktorlar elimizden alınmış, birçok doktorlar vardır ki, onları istiyoruz. İnşallah bunlar gelecektir ve sonra İstanbul'da birçok etıbba vardır. Onları da hizmete davet edeceğiz. Tabiatıyla hizmet etmeleri lazımdır. Onlar da bu memleketine evladıdırlar. Gelmeleri mecburidir. Onlarla da kadroyu dolduracağız…"

Rıza Nur Bey'in bu konuşmasının ardından, Kırşehir Mebusu **Müfid Efendi** söz alarak şunları söylemiştir:[323]

" … doktorlar daimi surette merkezi kaza veya merkezi livada bulunuyor. Köylerimizde doktor yok. Köylüler doktora gidebilmek için, birçok masraflar ihtiyar etmektedir. Sıhhiye Vekâleti eğer memurini sıhhiyei seyyare namı altında bit heyeti sıhhiye teşkil ederse bu seyyar sıhhiye heyetleri bütün köyleri dolaşarak ahalinin dertlerine hastalarına gidip bakıp tedavi eder ve ilaç verecek olursa şayanı şükran bir şey olur. Bunu anlamadığımdan dolayı soruyorum. Eğer bunlar küçük sıhhiye memurlarından ibaret ise onun için başka bir söz söylemek icap ediyor. Küçük sıhhiye memuru mektebi demişler. Ona da para koymamışlar. Acaba talebe, nerde yetiştirecekler? Bunun adına küçük sıhhiye memuru denmeli. Sıhhiye mektebi tahsisatı konmamış. Bir memurini seyyare demişlerdir. Eğer bunun ismini değiştirmek ve meclisi âlinizde ittihaz edilen bundan evvelki kararı başka bir şekilde almak istiyorlarsa bunda bendeniz biraz düşüneceğim. Bunun için; ya küçük sıhhiye mektebi masarifatı diye para konmalıdır veyahut memurini seyyarei sıhhiyeden maksat ne ise onu da vekil beyefendi bize izah etmelidir."

---

[323] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 97.

Rıza Nur Bey, Müfid Efendi'nin sözlerine şu cümlelerle karşılık vermiştir:[324]

"*Bendeniz Moskova'ya gitmeden evvel bu memurini seyyarei sıhhiye tabirinin doğru olmadığını söyleyerek – çünkü bunlar küçük sıhhiye memurudur- fakat eskiden beri adet olmuş bütçede bu isim kullanılıyor… Hakikaten bu tabiri değiştirmek lazımdır. Bunlar doğrudan doğruya küçük sıhhiye memurlarıdır. Fakat bunlar seyyardır… Bugün yapabileceğimiz ancak her kazaya bir doktor göndermektir. Hâlbuki bir doktor bütün kazanın umuru sıhhiyesine bakamaz. Bütün köyleri bizzat dolaşıp da köy köy hastalara baksın. Bunun imkânı yoktur. Onun için böyle her yerde olduğu gibi bir sınıf memurini sıhhiye yetiştirilmiştir. Onlara küçük sıhhiye memuru deniyor. Her memlekette Avrupa'da türlü türlü adları vardır. Bunlar hususi bir mektepte talim ve terbiye edilir. Bir sene, iki sene altı ay velhasıl yerine göre; bunlara emrazı sariye nedir? Nasıl tanınır? Ve tanındığı vakit acilen ne gibi tedabir yapılmalıdır? Bir yaralı zuhur ederse ona ilk tedbir nasıl yapılır? Şırınga ne türlü yapılır? Aşı ne türlü yapılır? Filan falan gibi şeylerdir. Hatta bendeniz buna dahi ilave etmek istiyorum eskiden beri bunun için çok uğraştım. Sünnetten de bu hususta pek çok zararlar olmaktadır.*

Memleketimizde cahil bir takım berberler vardır. Anadolu'nun muhtelif mahallerinde (aptal) denilen kimseler vardır. Kimi yerde bir takım başka isimlerde yad edilmektedir; kamışlarla, tahtalarla sünnet yaparlar. Bazen fazla keserler kanlar akar, kandan ölen çocuklar vardır. Hatta frengi gibi hastalıklar bu gibi şeyden dolayı sirayet eder. Mesela tutarlar gübreleri ilaç diye alırlar. Onları ekerler sonra, yaralar kurtlanır; bunlarda yılancıklar ve türlü şeyler hâsıl olur. Bunları da bu memurlara öğretmek çok iyi bir şeydir… Bunun için İstanbul'da bir mektep vardı. Fakat mateessüf orada da iyi surette tahsil ve terbiye yapılmamıştır. Çünkü nazariyata kaçmışlardır, ameliyata o kadar girmemişlerdir. Bendenizin itikatınca bunlar daha ameli yetiştirilmelidir.

[324] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 98 - 104.

Mektep yerine hastanelerde yetiştirilmelidir. Nazari derslerde tali olarak verilmelidir. Nazari dersleri esas ittihaz edipte ameliyatı ihmal edecek olursak hiçbir faydei ameliye hâsıl olmaz. Burada Hükümeti milliye teşekkül ettiği vakit Adnan beyefendi mektebi burada açmıştı. ... Fakat küçük sıhhiye memurlarını istediğimiz derecede ihtiyaca lazım surette yetiştirmek için lazım gelen bir hastane bulamıştır. Ve müddeti tahsili de az olmuştur. Keza oraya layık olacak derecede tahsili iptidai, tahsili tali görmüş talebe de miktarı kafi bulamamıştır. Onun için iyi netice verememiş, sonra kapanmış kalmıştır. Bendeniz Moskova'ya gitmezden evvel yine mektep açıp bu memurları yetiştirmek hususuna ehemmiyet verdim. Fakat olamadı. Şimdi senenin nihayetine dört ay kadar bir şey kalmıştır. Dört ayda tahsil olamaz. Onun için bendeniz tekrar ipka etmedim. Boşuna fuzuli masraf olacaktır. İnşallah senei atiyeye daha müsait bir tarzda mektebi açıp talim ve terbiye ederiz. Yalnız ne yaptık? Elimizde küçük sıhhiye memurları vardır, bunların bir kısmı İstanbul'daki mektepten yetişmiştir, bir kısmı da eskiden orduda cerrahlar vardı. O cerrahların mütekaitleri müstafileri var. Bunlar bu gibilerden mürekkeptir. Buradan yetişenler olsun, mevcut olan küçük sıhhiye memurları olsun, bunların burada yüzde sekseni matluba muvafık değildir. Bunları bir mektebe getirip okutmak icap ediyor. O da şimdi mümkün değildir. Bunun için şöyle bir tedbir düşündük. Sancaklarda, merkezlere bunlar cemediyor. Orada bir hastaneye veriliyor, iki üç ay talim ve terbiye ediliyor, bir şırınga nasıl yapılır? Timar nasıl yapılır? Falan. Hastanesi ve doktoru iyi olan bir yerde oldukça iyi yetişiyorlar, olmadığı yerde yetişemiyor. Eskiden bunların adedi yüz yirmi yedi kadardı. Her beş köy hiç olmazsa her on köy için bir tane küçük sıhhiye memuru lazımdır ki, mütemadiyen o on köyde gezsin ve dolaşabilsin. Lazım gelen şeyleri yapsın, yapamadığı şeyleri doktora haber versin. Hâlbuki biliyorsunuz ki bir kazanın vasati yüz bu kadar köyü var. Ya sancakta kaç köy vardır? Demek ki (66) sancak (300) köy bu kadar kaza yüzerden otuz, kırk bin eder. Eğer efendiler, bu memleketin ciddi bir surette sıhhatine hizmet edelim derseniz; bir defa küçük sıhhiye memuru

olarak beş bin tane koymak lazım gelir. Hâlbuki bu olamaz. Ben bu kadar sıhhiye memuru isteyemem. Çünkü başka bir şey düşünmelidir. Herhalde munsifane bir şey koymak lazımdır, değil mi efendim? Yalnız ne yaptık? Emrazı sâriye zuhurunda muvakkat bir takım sıhhiye memurlarını kullanmak İstanbul'dan beri mutad olmuştur. Ve bunlar bütçeye dâhil edilmemiştir. Emrazı sâriye tahsisatı diye gelecek bir tahsisat vardır. O tahsisattan maaş verilirmiş. Bunlar muvakkatmiş. Fakat daimada kullanılırmış. Bendeniz de bunları daimi bir hale sokarak, yani adını düzelterek bunlar için Meclisi Ali'den tahsisatını, maaşını istiyorum… 493 tane küçük sıhhiye memuru olmuş oluyor ki, bu hesaba göre hemen hemen her kazaya bir tane düşüyor. Maatteessüf görüyorsunuz ki, ne kadar azdır. Bir defa düşünün bunlardan bazıları da bazı hastanelerde lazım oluyor…

Vilayatı şarkiye umuru sıhhiye cihetinden çok fakir ve çok muhtaçtır. Bu böyle olduğu gibi diğer hususta da böyledir. Doktorlar Vilayatı şarkiyeye gitmek istemiyorlar. Oraya göndermek bir emri azim. Çünkü neden? Bir defa hayat oralarda malum. Ondan dolayı, oraları istemiyorlar, sonra doktorlar gittikleri yerde hastalara bakıp da para kazanmak isterler. Malum oralarda o kadar kazanamıyorlar. O cihetten dolayı da gitmek istemiyorlar. Şimdi bendenizin bu hususstaki söyleyeceğim. Doktorların maaşını tezyid edilmesidir. Mesela bir doktora on iki lira veriyorduk. İzde doktorların maaşı pek azdır. Bir doktor maaşını on beş liraya çıkarıyoruz. Sonra daha yirmi beş lira ve saire vereceğiz. Onlara arz edeceğim oralara gitmek için, doktorlara maaşı fazla vereceğim. Sonra bir usul ittihaz ettim; bahusus son zamanlarda doktorlar daha çoğaldı. Birçok doktorlar müracaat ediyorlar. Son zamanlarda daha fazlalaştı. Eskiden rağbet etmiyorlardı. Onların her birisi bana mektup yazıyorlar yahut bir dost vasıtasıyla yazdırıyorlar, resmi bir surette doğrudan doğruya müracaat edenler de bulunuyordu. Mesela Bursa Hastanesi'nde vazife ister. İnebolu'ya gelir. Oraya gelince, nereyi istediği soruldu vakit Bursa gibi yerler filen deniliyor. O

gibiler iptida Vilayatı şarkiyeye gönderilir. Oradakiler de yavaş yavaş garba alınır…

Köylülerin sıhhatlerinden bahis buyurdular. Bu hususta çok haklıdırlar… Fakat çok rica ederim bu bütçeyle, bu vesaitle ne yapabiliriz? Bu mesele her şeyden evvel para meselesidir… köylülerin sıhhatine hizmet etmek için şu lazımdır efendiler; evvela köyleri yıkınız, yakınız ondan sonra sıhhatine bakabilirsiniz. Bugün bizim yapabileceğimiz bir şey varsa şimdi kabul buyurduğunuz fasılda neşriyat maddesi vardır. Bendeniz bir neşriyat faslı koydum. Halkın bu hususta tenviri için, sıhhi terbiyesi için neşriyat yapmak teşebbüsündeyiz. İşte sıhhiye memurlarımızı gönderiyoruz. Doktorlar, küçük sıhhiye memurları oralarda dolaşıyor. Ve bazı vesayada bulunuyorlar, gösteriyorlar. Hatta bu küçük sıhhiye memurlarının ellerine birer program vermişizdir. Köylere gittikleri zaman tevellüdat ve vefiyatı kaydedeler. Yani bir nüfus muamelatından başka biz sıhhi bir nüfus muamelatı da yapıyoruz. Hatta bendeniz bunun bir şeyini de tarz edeyim, bizim nüfus muamelatının nasıl olduğu malumdur. Bir sancakta nüfus memurlarımızın yaptığı nüfus kuyudatı yüzde on beş doğru ise, bizim kuyudatı yüzde doksan doğrudur. Mesele bu merkezdedir."

Sıhhiye Vekili Doktor Rıza Nur Bey'den sonra Erzurum Vekili **Hüseyin Avni Bey**[325] söz alarak ülkenin genel sağlık sorunları hakkında şu önemli açıklamaları yapmıştır:[326]

"…memleketimizin birçok livası var ki; doktorsuzdur. Belki binlerce insan sıtmadan, inkıbazdan ölmektedir. Bunlara şahidim efendiler. Bu asırda bu gibi adi şeylerden öldürmek, bir Hükümet için,

[325] **Hüseyin Avni Bey (Ulaş):** 1887 (1303)'de Erzurum'un Kümbet Köyü'nde doğdu. Dursunağazade Musa Efendi'nin oğludur. 23 Eylül 1912'de İstanbul Darülfünun'u Hukuk Şubesi'nden mezun oldu. 29 Kasım 1913'te İstanbul Barosuna kaydolarak avukatlık yapmaya başladı. Heyet-i Temsiliye'nin talimatına uyarak Ankara'ya geldi 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu. Kasım 1922'de Birinci Başkan vekili seçildi. Bu görevini 1 Mart 1923'te yeniden seçilmek suretiyle IV. Toplantı Yılında da korudu. 23 Şubat 1948'de öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi***, s. 391.

[326] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s.104.

cinayetten başka bir şey değildir. En ziyade tıpta müterrakki bulunuyoruz. Küçük sıhhiye teşkilatına gelince, gayet noksandır. Ve daha memleketimizde birisinin anlattığı gibi, geçen sene mevzuu bahsolmuştur; henüz helânın ehemmiyeti takdir olunamamıştır. Gidersiniz birçok yerlerde ve kısmi azamında helâ ihtiyacı anlaşılamamıştır. Doktorlar milletle beraberdir. Millet ahırda yatarsa, doktor da orada yatmalıdır. Milleti sefaletle yaşayan sahibi irfanın kâşanede yaşaması ne kadar doğru olacağını takdir etmek, düşünmek lazımdır… bugün illeti sâriye maalesef her yerde mevcut, bunları doktorlara haber vermelidir. Hiç olmazsa, demin de arz ettiğim gibi; adi ve suhuletle tedavisi kabil olan şeylerin de ilaçlarını sandıklarla küçük sıhhiye memurlarının değil, büyük sıhhiye memurlarının gezdirmesi lazımdır. Vaziyetimiz buna müsait değilse en çok sarfiyatımızı buraya yapmak ısrarındayız. Bendeniz sıhhiye vekilinden küçük sıhhiye mektebinin bir yerde değil, birkaç mahalde küşat edilmesini istirham ederek; mümkün olduğu kadar tasavvur buyurdukları on yerde küçük sıhhiye memurları yetiştirerek, memleketin birçok dertleri vardır, bunlara çaresaz olsunlar. Hem mektepleri teşkil etsinler, hem de bu miktar kâfi değildir. Ve bu parada kâfi değildir, iki ay sonra gelecek sıhhiye bütçesinde bu miktarın daha vasi ve teşebbüsatlarının da daha fazla olmasını temenni ederim."

Erzurum Vekili **Necati Bey** ülkedeki ebe ihtiyacına dikkat çekerek Rıza Nur Bey'e vekâletin bu konudaki düşüncelerini sormuştur. Rıza Nur Bey'de cevaben şunları söylemiştir:[327]

"Hakikaten memleketin en mühim ihtiyaçlarından biri de ebe meselesidir. Memlekette cahil ebeler yüzünden veyahut ebe bulunamaması yüzünden pek çok fecaiye oluyor. Fakat ebe yetiştirmek için bir dershane açıp oraya birkaç sıra koymakla ve bir de muallim doktor koymakla olmaz. Ebe yetiştirmek için mutlaka mükemmel bir

[327] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 111.

hastane lazımdır. Orada daima tevlit ameliyeleri lazımdır. Bu da çok masraflı olur. Zaten bu sene de hitama ermek üzeredir. Bu seneden üç dört aylık bir müddetimiz kalmıştır. Bu müddet zarfında ise bu iş yapılamaz. Gelecek sene inşallah bu cihette düşünülür."

Daha sonra frengi hastalığıyla mücadele hakkında açıklama yapan Doktor Rıza Bey konuşmasına şöyle devam etmiştir:[328]

" ...frengi için biraz tahsisatımız vardır. Biraz evvel kabul buyurdunuz. Eskisi gibi frengililer için hastaneye lüzum yoktur. Bunlar fazla masraflardır denilebilir. Seyyar teşkilatımız vardır. Doktorlarımız her tarafı dolaşıyorlar. Nerede frengi varsa onu tespit ediyorlar. Filan falan köylerde frengi vardır diyorlar. Frengililerin bulundukları yerlere küçük sıhhiye memurlarımız gider. Neosalvarsan denilen bir ilaçla şırınga ediyorlar. Sonra cıva tedavisi yapıyoruz. Bu çok iyi bir ilaçtır. Bu memurlar on beş günde bir frengililere gidiyorlar veyahut o adamları tedavihanelere gelmeye mecbur ediyorlar. Jandarmayla filan topluyorlar. Kendileri de geliyorlar. Esasen köylüler tedavinin muhassenatını anlamışlardır. Bu suretle bunlara şırınga yapılıyor. Birkaç şırınga yapıldı mı artık sirayet tehlikesi kalmıyor, mazarratı yalnız kendi şahsına inhisar ediyor. Bir müddet sonra kendi şahsıda mazarrattan kurtuluyor..."

Bütçenin 192'nci bölümü olan devlet kinini kalemi tartışılırken Rıza Nur Bey konuyla ilgili olarak şu noktalara değinmiştir: [329]

"...memleketimizin en mühim derdi, koleradan da, tifodan da, şundan da bundan da veremden de, hepsinden en büyük derdi malaryadır. Fakat ehemmiyet verilmiyor. Bizde şimdiye kadar, yani Türklerin içtimai hastalıkları asıl marazı içtimai malaryadır. Bu da kininle baş olur şey değildir. Bataklıkların kurutulması meselesidir. Esaslı tedbir yapılacaksa su mecralarının tanzimi meselesidir. Nafıa

[328] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 111 - 112.
[329] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 112 - 113.

Vekâleti bir şey yapamıyor. Şimdiye kadar malum, ne haldedir. Bataklıkları kurutmak ve su mecralarını tanzim etmek için ne yapıp yapmalıyız, inşallah sulhten sonra en mühim mesailimizin birisi de bu teşkil eder. Bataklıkları kurutmalı, su mecralarını, yani nehirlerin mecralarını tanzim eylemeliyiz. Bunu yaptığımızda hem arazi kazanacağız, hem de sıhhatten öyle kazanacağız. Ve nüfus öyle tezayüt edecektir ki, memlekete fevkalade fayda olacaktır. Memleket nüfusla kaimdir. Nüfusu tezayüt edecek ve kabiliyeti bedeniyeleri sağlam insan olacaktır…"

Yukarıdaki alıntılar incelendiğinde, bütçe görüşmeleri esnasında personel eksikliği, (hekim, sağlık memuru, ebe) çevre temizliği, bulaşıcı hastalıklar ve mücadele yöntemleri gibi, ülkenin genel sağlık sorunları üzerinde durularak, çeşitli çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

6. BÖLÜM
MİLLİ MÜCADELE'DE CEPHELER VE SAĞLIK HİZMETLERİ

Onlar ki toprakta karınca,
Suda balık,
Havada kuş kadar çokturlar;
Korkak,
Cesur,
Cahil,
Hakim
ve çocukturlar
ve kahreden, yaratan ki onlardır,
destanımızda yalnız onların maceraları vardır…

Ateşi ve ihaneti gördük

ve yanan gözlerimizle durduk bu dünyanın üzerinde.

İstanbul 918 Teşrinlerinde,

İzmir 919 Mayısında

ve Manisa, Menemen, Aydın, Akhisar:

Mayıs ortalarından, Haziran ortalarına kadar

yani tütün kırma mevsimi,

yani, arpalar biçilip

buğdaya başlanırken yuvarlandılar…

Adana,

Antep,

Urfa,

Maraş:

düşmüş

dövüşüyordu…

Yaralıydı, yorgundu, fakirdi millet,

en azılı düvellerle dövüşüyordu fakat,

dövüşüyordu, köle olmamak için iki kat,

iki kat soyulmamak için… [330]

[330] Nazım Hikmet, ***Kuvayı Milliye,*** Adam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 11 – 15.

6.1. Hükümetin Ordunun Yapılandırılmasına Yönelik Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilanından önce Büyük Millet Meclisi'nin 25.4.1336(1920) gün ve 5 numaralı kararı gereğince "Muvakkat İcra Encümeni" kuruldu. [331] Bu encümenin görevi, 2 Mayıs 1920'de kabul edilen "Büyük Millet Meclisi'nin Sureti İntihabına Dair Kanun"la sona erdi. 11 bakanlıktan oluşturulan kabinede**, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti** ve **Milli Müdafaa Vekâleti** askeri işleri yürütmekle görevlendirildi.[332]

Yürütme organı olarak seçilen İcra Vekilleri arasında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye adı altında Genelkurmay Başkanlığı da yerini almış bulunuyordu. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekilliği'ne ise **Miralay İsmet Bey** getirildi. [333] Bu atamayla ilgili olarak Mustafa Kemal 1927 yılında şunları söylemekteydi:

> *"İsmet Paşa'nın, gerek Genelkurmay Başkanlığı'nda gerekse daha sonraki cephe komutanlığında gösterdiği yararlılık ve üstün başarı, kendisine görev verişteki yanılmazlığımı eylemli olarak ortaya koymuş bulunduğu için, ulus karşısında, ordu karşısında ve tarih karşısında içim çok rahattır*."[334]

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin görevleri, de şu şekilde sıralanmıştı: Ordunun sevk ve idaresi, seferberlik işlerini, kuruluş ve kadrolarını yapmak. Ayrıca milli hükümetin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti karargâhı da yavaş yavaş İstanbul'daki Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti karargâhında olduğu gibi, şartlara uygun hale getirilmeye çalışıldı. Bu yeni düzenlemeye göre, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi yanında bir de ikinci reis bulunacaktı. Bu yeniden yapılanma 15 Aralık 1920'de şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Şube: harekât
2. Şube: İstihbarat

---

[331] ***DÜSTUR (Üçüncü Tertip)***, Cilt:1, s. 2.
[332] ***TBMM Zb. C.***, Cilt:1, s. 185 – 186.
[333] Zekeriya Türkmen, ***Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918 - 1920),*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 270 -271.
[334] Mustafa Kemal Atatürk, ***Söylev,*** Cilt: I-II, s. 251.

3. Şube: Umur-ı Fenniye (demiryolu, denizyolu, muharebe)
4. Şube: Eğitim-Öğretim (askeri okul ve talimgâhlarla neşriyat)
5. Şube: Menzil ve İkmal (Lojistik destek)
6. Harita ve Basımevi
7. Şube: Muamelat-ı Zatiye (Personel İşleri)
8. Şube: Şifre ve Evrak işlerinden sorumlu olmak üzere şubelere ayrıldı. Bundan başka İkinci Şube'ye bilahare Askeri polis (A.P) Teşkilatı kısmı eklenmişti. Bunun yanında Altıncı Şube kaldırımlı, Eğitim Şubesi'ne bağlanmıştı Üçüncü Şube aynı kalmış, fakat muhabere ve hava kısımlarının işleri ek olarak Birinci Şube'ye verilmişti. Böylece yeni kadro ve kuruluşu belli olan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti, bu kuruluş ve kadro esasına göre 1926 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştü.[335]

3 Mayıs 1920 tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti Reisliğine Fevzi (Çakmak) Paşa getirildi.[336] Bu sırada, Milli Müdafaa Vekâleti'nin şube ve diğer altı birimlerini teşkil etmek üzere lağvedilen 14. Kolordu, bu aşamada Bandırma'dan Ankara'ya nakledildi. Kuruluşundan sonra Milli Müdafaa Vekâleti'nin görevleri şu şekilde sıralandı: Ordunun idare, iaşe, cephane, araç ve gereç ikmali yanında her türlü eksiğini gidermek. Milli Müdafaa Vekâleti'nin şubeleri başlangıçta şöyle idi:

1- Harbiye dairesi (Ordudonatım Şubesi): Silah, cephane, fenni malzeme, tahkimat, uçak ikmali ve sevkıyat işlerinden
2- Askeralma Dairesi: Celp ve terhis illeri yanında taşıt aracı ikmali işinden
3- Zat İşleri (Personel) Dairesi: Subay ikmali ve atamalarından sorumlu idi.
4- Levazım Dairesi: Silah ve cephaneden başka bütün iaşe ve donatım, tedarik ve ikmal işlerinden
5- Sağlık Şubesi: Sağlık personeli ikmali ve sağlık işlerinden
6- Veteriner Şubesi: veteriner, personel ve hayvan ikmali, hayvan sağlığı ile ilgilenmek gibi işlerden sorumlu idi.

---

[335] Zekeriya Türkmen, ***a.g.e.,*** s. 270 - 271.
[336] Gotthard Jaeschke, ***Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922),*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 102.

İlk kuruluştaki bu şubeler yeterli görülmeyerek, 1920 yılı Kasım ayında Muhasebe, Mubayat Komisyonu, Ordu Dairesi (Askeralma) yerine Umur-ı Mehakim Daire Müdüriyeti, piyade ve Süvari Muhafız Bölüğü teşkil edildi. Ayrıca İnşaat Şubesi de levazımdan ayrıldı. Öte yandan Ocak- Şubat 1921'de Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü, Hey'et-i Teftişiye dairesi, İmalat-ı Harbiye Müdürlüğü, Umur-ı Bahriye ve Umur-ı Havaiye Müdürlüğü ilave edilerek teşkilat genişletilmiş oldu. Şubat 1921'de Harbiye Dairesi için de, İstihkâm ve Kıt'aat-ı Fenniye Şubeleri eklenerek bu kadro ile savaş sona erdirildi.[337]

6.2. Cepheler ve Sağlık Hizmetleri

Milli Mücadele'de genellikle üç cepheden söz edilir. Bunlar Ermenistan ve Gürcistan'a karşı savaşılan **"Doğu Cephesi",** İngiliz ve Fransızların Güneydoğu Anadolu'yu Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak işgal etmeye başlamalarından sonra ortaya çıkan **"Güney Cephesi"** ve Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasıyla birlikte başlayan direnişleri de kapsayan **"Batı Cephesi"**. 1920 Temmuzunda Yunanlılarla Doğu Trakya'da savaşan 1. Kolordu'nun bu savaşları bağımsız bir cephe olarak ele alınmadığından, bunu da Batı Cephesi içinde saymak gerekir. Ayrıca Batı Anadolu'da düzenli ordu birlikleri kurulmadan önce, Yunanlılarla yapılan çete savaşları da "Cephe" olarak isimlendirilir. Bunlar arasında en önemlileri, "Ayvalık ve Soma Cepheleri", "Aydın ve Nazilli Cephesi" ve "Salihli Cephesi"dir.[338]

Sağlıklı insan sayısının az olduğu bir dönemde cephe oluşturmak ne kadar güçse, Milli Mücadele döneminde, sağlık hizmetlerinin yürütülmesi de, o kadar büyük fedakârlık ve gayret gerektirmiştir. İstanbul'dan kaçan doktorlar ve tıp

---

[337] Türkmen, ***a.g.e.,*** s. 273 - 274.
[338] Toktamış Ateş, "Milli Mücadele'de Ordu, Savaşlar ve Cepheler", ***Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*****,** Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1168.

öğrencilerinin, ilaç bulma ve hasta bakımı konusundaki özverileri, insanüstü çaba sergilediklerinin en önemli göstergesidir.[339]

Mütarekeden sonra 1919 yılı başlarında sağlık hizmetlerinin önemli bir bölümünü teşkil eden askeri hastanelerin sayısı barış ihtiyaçlarını dahi karşılayacak durumda değildi.[340] Bu arada kışla ve hastanelerde haşarattan kaynaklı hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla ilaçlama konusunda titizlik gösterilmeye çalışıldı.[341] Tüm noksanlıklarına rağmen bu dönemde faaliyette bulunan, hastaneler, yatak sayıları ve bağlı bulundukları birlikler şu şekildeydi:[342]

Tablo: 6.1.1 Milli Mücadele Sürecinde Ülke Genelinde Var Olan Hastaneler

HASTANE	YATAK SAYISI	BAĞLI BULUNDUKLARI BİRLİKLER
Yıldız Hastanesi	300	İstanbul Hastanesi emrindedir
Maçka Hastanesi	700	İstanbul Hastanesi emrindedir
Selimiye Hastanesi	750	İstanbul Hastanesi emrindedir
Haydarpaşa Hastanesi	750	İstanbul Hastanesi emrindedir
İplikhane Hastanesi (Muvakkat)	500	İstanbul Hastanesi emrindedir
Çamlıca Nekahethanesi (Muvakkat)	250	İstanbul Hastanesi emrindedir
Kozak Hastanesi (Muvakkat)	250	İstanbul Hastanesi emrindedir
Tuzla Hastanesi	400	İstanbul Hastanesi emrindedir
İzmit Hastanesi	450	İstanbul Hastanesi emrindedir
Adapazarı Hastanesi(Muvakkat)	300	İstanbul Hastanesi emrindedir
Eskişehir Hastanesi(Muvakkat)	150	İstanbul Hastanesi emrindedir
Afyonkarahisar Hastanesi (Muvakkat)	200	İstanbul Hastanesi emrindedir
Van Hastanesi	250	15. Kolordu emrindedir
Bayazid Hastanesi	150	15. Kolordu emrindedir
Erzurum Hastanesi	500	15. Kolordu emrindedir
Erzincan Hastanesi	250	15. Kolordu emrindedir
Bayburt Hastanesi	250	15. Kolordu emrindedir
Trabzon Hastanesi	150	15. Kolordu emrindedir
Sivas Hastanesi	400	13. Kolordu emrindedir
Samsun Hastanesi	250	13. Kolordu emrindedir
Amasya Hastanesi	250	13. Kolordu emrindedir
Zeytinburnu Hastanesi	150	
Hadımköy Hastanesi	150	
Edirne Hastanesi	500	1. Kolordu emrinde
Kırkkilise Hastanesi	250	1. Kolordu emrinde
Ankara Hastanesi	250	12. Kolordu emrinde

[339] İlhan Akçay, ***"Atatürk Devrinde Sağlık Hizmetleri",*** IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nden ayrıbasım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 1852.
[340] Kemal Özbay, ***Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneleri,*** Cilt:1, Yörük Basımevi, İstanbul, 1976, s. 386.
[341] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K:310, G: 52, B: 4019.
[342] Koylu ve Altay, ***a.g.m.,*** s.1064.

Konya Hastanesi	400	12. Kolordu emrinde
Kaman Hastanesi	150	12. Kolordu emrinde
Akşehir Hastanesi	150	12. Kolordu emrinde
Mamuretülaziz (Elazığ) Hastanesi	300	
Malatya Hastanesi	250	
Diyarbekir Hastanesi	400	
Mardin Hastanesi	250	
Tekfurdağı Hastanesi	300	14. Kolordu emrinde
Şarköy Hastanesi	150	14. Kolordu emrinde
Bandırma Hastanesi	250	14. Kolordu emrinde
İzmir Hastanesi	500	
Aydın Hastanesi	250	
Antalya Hastanesi	150	
Konya Ereğlisi Hastanesi	250	

İzmir işgal edilip Anadolu'daki milli direniş hareketleri başladıktan sonra Edirne, Kırklareli, İzmir Hastaneleri ile itilaf devletleri tarafından işgal edilen yerlerdeki hastaneler hariç Anadolu'daki her türlü sağlık tesisi ve hizmetleri milli idarenin tasarrufu altına alındı.[343]

6.2.1. Doğu Cephesi ve Sağlık Hizmetleri

Birinci Dünya Savaşı'ndan Rusların yenik çıkması ve Sovyet İhtilali Kafkasların güneyinde üç küçük devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunlar, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dır.

Ermenistan İngilizlerin sürekli kışkırtması, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un Ermenilerle ilgili düşünceleri, Sevr Antlaşması'nın Anadolu'nun doğusunun Ermenilere bırakılmasını öngördüğü topraklar yüzünden düşmanca girişimlerini arttırmıştı. Ermeniler önceleri Ermenistan sınırları yakınlarındaki yerlerde Türkleri yıldırmak, yok etmek için topluca öldürme girişiminde bulunmuşlar, Türkleri kırmaya başlamışlar,[344] 1920 Eylülü başında birlikleriyle geniş bir saldırıya geçmişlerdir. Oltu'da kurulan yerel Türk yönetimini dağıtmış, çevreyi

[343] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 359.

[344] Kili, ***a.g.e.,*** s. 118 - 119., ***Atatürk, Atatürk'ü Anlatıyor Ulusal Giz II*****,** Haz.: İbrahim Karakaş, Gülnur Aksop, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2008, s. 423 - 424. Ayrıca, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Ermenilerin yaptıkları zulmü protesto etmek için devletlere gönderdiği protesto telgrafı için bkz., ***Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*****,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 285 - 286.

ele geçirmiş, sınır boyundaki birliklerimize saldırarak Doğu Anadolu'ya yayılma emellerini gerçekleştirmeye koyulmuşlardır.[345]

Türk ordusu 1918 sonunda Mütareke uyarınca Kafkasya'yı terk edip 1878 sınırları gerisine çekilince bölge halkı, kendi başının çaresine bakma yolları aramaya başladı. Özellikle ordu depolarındaki silah ve cephanenin Ermenilerin eline geçmemesine çalışıyorlardı. Zaten Kolordunun yeni kumandanı **Kazım Karabekir Paşa** 3 Mayıs 1919'da Erzurum'a gelince bu çalışmalar daha da düzenli bir biçime girecekti. Ermenilerin bölgedeki faaliyetlerini giderek arttırmaları üzerine Kazım Karabekir durumu Büyük Millet Meclisi'ne rapor etti. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan ve uluslar arası siyasal ortam da değerlendirildikten sonra Bakanlar Kurulu 20 Eylül 1920 tarihli oturumunda Doğu Cephesi'nde saldırı kararı aldı. 15. Kolordu 28/29 Eylül'de Ermenilere karşı saldırıya geçti ve aynı gün Sarıkamış'a girdi. 14 Ekim'de Ermenilerin giriştikleri bir karşı taarruz püskürtüldü.[346]

21 Ekim 1920'de Kazım Karabekir Paşa tarafından yayımlanan beyannamede, mevcut duruma yönelik şu açıklamalara yer veriliyordu:[347]

Belge No: 4081

Karargâh

21. 10. 1920

9'uncu Tümen Komutanlığına
12'inci Tümen Komutanlığına
Sağ Kanat Grup Komutanlığına
15'inci Kolordu Vekâletine

Kahraman Arkadaşlarım,

---

[345] Kili, ***a.g.e.,*** s. 118 - 119.

[346] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1174. ayrıca bkz., Belen, ***a.g.e.,*** s. 240 - 253., Turan, ***Türk Devrim Tarihi 2. Kitap,*** s.193 - 212. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Kazım Karabekir, ***İstiklal Harbimiz,*** Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988., Kazım Karabekir, ***İstiklal Harbimizin Esasları*****,** Sinan Matbaası Neşriyat Evi, İstanbul, 1951., ***Kazım Karabekir Paşa'yı Anma Töreni (25 Ocak 1994),*** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997. Cemalettin Taşkıran, ***Milli Mücadele'de Kazım Karabekir Paşa*****,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

[347] ***Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,*** Yıl: 50, Sayı: 111, Ocak 2001, s. 55 - 62.

Şimdiye kadar güzel memleketimizin, aziz milletimizin bağımsızlık ve namusunu kanlı ve katil ellere parçalamaya yürüyen düşmanımıza karşı kahramanca direnmede büyük azim ve iman gösterdiniz…

İlim ve irfan sahibi olmakla hür ve bağımsız yaşamakla, vatanımızın bayındır olacağını milletimizin büyük bir kabiliyet ve kudretle yükseleceğini kestiren düşmanlarımız, bizim memleketlerimizde refah ve sükûnet içinde serbest çalışmamıza daima engel olacak şekilde pek çok zorluk çıkarıyorlar. İçimizde, sınırlarımızda görünen bu zorluk ve tehlikeleri kaldırmak, memleketin namus ve geleceğini kurtarmak için uzun zamanlardan beri yokluklar içinde sınır boylarında bulunuyorsunuz…

Fakat şüphesiz ki; bütün dünyanın hayret ve takdirlerini kazanan ve size kahraman atalarınızdan miras olan, kahramanlık ve fedakârlığınızla sınır boylarında düşman karşısında geçen bu zamanlar sizin de millet ve tarihimizin de en kıymetli ve hayırlı anlarıdır. Batı Anadolu'da Yunanlılara, Adana civarında Fransızlara karşı vatanı savunmak için savaşan kahraman arkadaşlarımız da her gün yeni bir zaferle düşmanlarımızı mağlubiyete uğratıyor. Hele son harekâtımızla, Taşnak Ermenilerine karşı kazandığımız yeni başarı vatanımızın kurtuluş yolunu büsbütün aydınlattı.

Arkadaşlarım! Hepiniz biliyorsunuz ki; İngiltere ve müttefikleri, memleketimizi kendi idareleri altına alacak bir anlaşma yaptılar ve bu anlaşmada, Doğu Anadolu'dan Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerini de Müslüman olan Taşnak Ermenilerine vermek istediler O Taşnaklar ki kahramanca saldırılarımız önünde kaçmaktan ve silahsız masum halka zulüm yapmaktan başka bir şey bilmezler. Allah'ın yardımı ve milletimizin her türlü yardım ve kuvveti sayesinde cephenizi düşmanın her tecavüzüne karşı kahramanca tutacağınıza ve alacağınız görevleri

din gayreti, vatan aşkı ve millet sevgisi ile tamamen ve muzafferen yapacağınıza hepinizden ayrı ayrı eminim…

Ancak yine de askerlikçe bir ihtiyat olmak üzere (Erzurum, Van vilayetleriyle, Erzincan ve Beyazıt livaları) bölgelerindeki 1889'dan 1884'e kadar olan doğumluları da silah arkadaşlığınıza, vatan ve namus savaşına çağırdım. Daha kuvvetli ve daha emniyetli olarak yapacağınız görevlerde Allah yardımı rehberiniz olsun.

Doğu Cephesi Komutanı
Kazım Karabekir

30 Ekim 1920'de Kars, 7 Kasım'da Gümrü alındı. Ermeniler barış istemek zorunda kaldılar.[348] 3 Aralık 1920 yılında **Gümrü Barış Antlaşması** ile sona eren ve Kars, Ardahan, Sarıkamış'ı tekrar anavatana kavuşturan Kazım Karabekir Paşa emrindeki kuvvetler Ermeni harekâtını sona erdirmiş bulunuyordu. [349]

Bu zafer ile İstiklal Harbi'nin bir cephesi kapandı, Anadolu İhtilali'nin 1920 yılı ortalarında geçirdiği tehlikelerden, sonra itibarı arttı. Asıl harbi batıda yapacak olan Türk ordusu, arkası emin olarak dövüşecek ve doğudaki birliklerden bir kısmı Batı cephesine nakledilebilecekti. Bundan başka, Rusya'dan gelecek yardımlar için, yol açılmış bulunuyordu.[350]

6.2.1.1 Sağlık Hizmetleri

Doğu Cephesi kuruluşunda 1., 3., 11., 12., Piyade Tümenleri ile 7. Süvari Tümeninde üç sıhhiye bölüğü, 6. ve 7. numaralı Seyyar Hastaneler faaliyetlerine devam etmişlerdir.[351]

---

[348] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu***, s. 1174.
[349] Atatürk, **Söylev, C**ilt: I-II., s. 262 – 264., Sabahattin Selek, ***Anadolu İhtilali Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli*****,** Cilt: 1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 379 - 384.
[350] Selek, **Anadolu İhtilali 1. Cilt,** s. 384., Doğu Cephesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Fahri Çakır, ***Elli Yıl Önce Anadolu ve Şark Cephesi Hatıraları***, Çınar Matbaası, İstanbul, 1967.
[351] Özbay, **a*.g.e.,*** s. 386.

Kızılordu ile işbirliği yapan 11. Tümen, Iğdır'da bir hastane açmış, sükûnet sağlanınca 30 yatak üzerinden düzenleme yapılarak tümeni ile birlikte Sarıkamış'a hareket etmiş, Erzurum'a gelince beraberinde getirdiği araç ve gereçleri ile 12. Tümen Sıhhiye Bölüğü'ne devredilmiştir.[352]

Doğu Cephesinde, Ermeni harekâtı sırasında sınırlı sayıda görülen lekeli humma, hummayı racia (dönüşümlü humma) ve karahumma gibi bulaşıcı hastalıkların genişlemesine engel olmak için karşı tedbirlere başvurulmuş ve şiddetle mücadele edilmiştir.[353]

Pontus harekâtı sırasında eşkıya takibi nedeniyle devamlı olarak halkla temas halinde bulunan 3. Kolordu (sonradan merkez Ordusu adını almıştır.) birliklerinde tek tük lekeli humma ve dönüşümlü humma olaylarıyla yapılan mücadele sonucu genişlemesine meydan verilmemiştir.[354]

Görülmekte olan bulaşıcı hastalıklar, Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak)'yı da kuşkulandırmış ve 29 Aralık 1920 tarihinde yayınladığı şu genelgeyle ilgililerin dikkatini çekmişti:[355]

> *"Orduda bulaşıcı hastalıklar özellikle lekeli humma, çiçek, hummayı racia ve nezlei müstevliye (grip) gittikçe artmakta ve bu yüzden ölümler olagelmektedir. Bu halin devamının ordunun genel kuvvesini şiddetle sarsacağı açıktır. Günden güne azalmakta olan genel nüfusumuzun bir de bulaşıcı hastalıklar nedeniyle azalması, yurt ve ulusun felaketine sebep olacaktır. Genel kuvvenin korunması için yapılacak mücadelenin, düşmanlarımıza karşı giriştiğimiz mücadeleden daha şiddetli olması, memleketin geleceği ve kurtuluşu bakımından önemle dikkate alınması gereklidir.*

---

[352] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 386.
[353] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s. 530.
[354] ***a.g.e.,*** s. 530.
[355] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler,*** s. 530.

Bulaşıcı hastalıkların yayılmalarının önlenmesi ve tamamen söndürülmesi için tabip subayların önerecekleri sağlık tedbirleri, ilgili bütün komutanlar tarafından kabul ve tamamen uygulanacaktır. Erlerin iskân, iaşe ve sağlık durumları, amirleri tarafından sık sık kontrol edilecektir. Emirlerin yapılmasında ihmali görülenler şiddetle cezalandırılacaklardır. Ordunun bulaşıcı hastalıklardan kurtarılmasını önemle rica ederim.

6.2.2. Güney Cephesi ve Sağlık Hizmetleri

Sykes – Picot Anlaşması'na göre, Kilikya ile Kürdistan arasında kalan bölge, yani Musul, Antep, Urfa, Maraş, Adana bölgesi Fransız "nüfus alanı" olarak ayrılmıştı. Ancak savaş sona erdiğinde bu yöredeki galip güç İngilizler olduğu için işgallere de onlar başlamışlardı. Böylece Musul ve İskenderun'dan başlayarak 24 Mart 1919'a kadar geçen sürede Ayıntap, Maraş ve Urfa'yı da ele geçirmişlerdi. Buna karşın Fransızlar, 11 Aralık 1918'de çoğu Ermenilerden oluşan kuvvetlerle Dörtyol'a girmişler, daha sonra Çukurova'ya yönelerek 17 Mart 1919'da Mersin'i ve Pozantı'ya kadar Adana'yı işgal etmişlerdi.[356]

Ne var ki, barış görüşmelerine geçildiğinde, paylaşma ve Ortadoğu'ya verilecek düzen konusunda İngiltere ve Fransa arasında görüş ayrılıkları baş göstermişti. İngiltere zengin petrol yataklarının bulunduğu Musul'u Fransa'ya bırakmamak için bütün diplomatik becerisini sergilemeye başlamıştı. Sonunda, Dörtler Konseyi'nin 15 Eylül 1919'da onayladığı bir çözümde anlaşma sağlandı. Buna göre; Adana, Maraş, Antep, Urfa Sancakları ile Suriye'deki İngiliz birlikleri 1 Kasım'a kadar buralardan çekilecek, yerlerini Fransızlara bırakacaktı. Şam, Halep, Hama ve Humus da yeni kurulacak Arap devletinin sınırları içinde kalacaktı.

---

[356] Turan, ***Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap***, s.56. ayrıca bkz., ***Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt, (Güney Cephesi), 2. Kısım***, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları,Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965., Yaşar Akbıyık, ***Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş***, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999., Kemal Çelik, ***Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Böylece Musul'u kendi etkinlik bölgesi içine alan İngilizler Güneydoğu Anadolu'dan çekilirken, yerlerini Fransızlara bırakmışlardı.[357]

Fransız birlikleri içinde 10.000 ermeni askeri vardı. Fransızlar Adana bölgesini işgal ederken ilk direnme Dörtyol'da oldu. Bu direnme Milli Mücadele'nin başlangıcı sayılabilir.[358]

Bölgedeki Ermenilerin silahlandırılmaya başlanması, duyulan tepkinin artmasına neden oldu. Maraş'ta yer yer sürtüşmeler ve çatışmalar çıkarken, Fransızlar 26 Kasım 1919'da kaledeki Türk bayrağını indirerek, yerine Fransız bayrağını çektiler. Bu davranış sert tepkilere yola açtı. Maraş yurtseverleri silahlı direnişi örgütlemeye başladılar. Sonunca 21 Ocak 1920'de başlayan çatışma 22 gün sürdü ve Fransızlar 12 Şubat 1920'de Maraş'ı boşaltmak zorunda kaldılar.[359]

Buna benzer bir gelişme de Urfa'da oldu. Kenti Fransızların devralmasıyla birlikte ulusal örgütlenme de başlamıştı. Özellikle Yüzbaşı Ali Saib Bey (Ursavaş), 7 Şubat gecesi üç bin kişilik bir kuvvetle Urfa'yı kuşattı ve Fransız kumandanına 24 saat süre tanıyarak kenti boşaltmasını istedi. Fransız komutanının bu öneriyi kabul etmemesi üzerine ulusal kuvvetler 9 Şubat 1920'de çatışma olmadan Urfa'ya girdi. 11 Şubat'ta çatışma başladı.[360] Fransızlar bütün beklentilerine karşın yeni birlik ve olanaklarla desteklenmemeleri nedeniyle 10 Nisan 1920'de geri çekilmek zorunda kaldı.[361]

Mustafa Kemal Paşa Güney Cephesi'nde cereyan eden olaylardan ve Ulusal kuvvetlerin bu bölgedeki başarılarından şu şekilde bahsetmektedir:[362]

> *"Fransız birliklerine karşı doğrudan doğruya Adana bölgesinde; Mersin, Tarsus, İslâhiye bölgelerinde ve Silifke dolaylarında Ulusal (Milis) Kuvvetler kurulmuş ve bunlar çok yiğitçe savaşa başlamışlardı.*

---

[357] Turan, ***Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap,*** s. 56 - 58.
[358] Kemal Çelik, "Millî Mücadele'de İlk Kurşun ve Dörtyol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Sayı 41, Cilt: XIV, Ankara, Temmuz 1998., Belen, ***a.g.e.,*** s.155.
[359] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1175.
[360] İsmail Özçelik, ***Milli Mücadelede Güney Cephesi Urfa,*** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003., Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1175.
[361] Kili, ***a.g.e.,*** s. 97.
[362] Atatürk, ***Söylev,*** Cilt:I-II., s. 258.

Doğu Anadolu bölgesinde "Tufan Bey" sanı ile savaşan Yüzbaşı Osman Bey'in yiğitlikleri anılmaya değer. Ulusal Birlikler, Pozantı'da Fransızları kuşattılar ve geri çekilmek zorunda bıraktılar.

Marş'ta, Antep'te Urfa'da önemli savaşlar ve çarpışmalar oldu. Sonunda düşman kuvvetleri buralardan çekilmek zorunda bırakıldılar. Bu başarıların kazanılmasında başlıca etken olan Kılıç Ali ve Ali Saip Beylerin adlarını anmayı ödev sayarım.

Fransızların bulundukları bölgelerde ve cephelerde Ulusal Kuvvetler her gün daha sağlam olarak örgütleniyorlardı. Ulusal Kuvvetler ordu birlikleriyle desteklenmeye başlamıştı. Düşman kuvvetleri her yönden sıkı ve sert bir biçimde zorlanıyordu."

Fransızlar Maraş ve Urfa'dan çekildikten sonra Güney Cephesi'nde ellerinde salt Antep kalmıştı. Ancak Antep'te sıkışık durumdaydılar. Bu nedenle Mayıs 1920'de doğrudan Ankara'ya başvurarak mütareke istediler. Bu, Fransa'nın Ankara'yı tanıması açısından son derece önemli bir gelişmeydi. 29/30 Mayıs gecesinden başlamak üzere Güney Cephesi'nde 20 gün için ateşkes kararı alındı.[363]

Atatürk Fransızlarla yapılan yirmi günlük ateşkes anlaşmasıyla, hem zaman kazanıp ulusal birlikleri düzenlemek, hem de o güne değin Türkiye'yi ilgilendiren bütün işlerde yalnız İstanbul Hükümeti'yle görüşen Fransızlara Anadolu'daki Ulusal Örgüt'ün siyasal varlığını tanıtmayı amaçlamıştır.[364]

Ancak ateşkesi izleyen günlerde çatışmalar sürdü. Tüm 1920 yazı Güney Cephesi'nde karşılıklı baskınlarla geçti.19 Kasım'da dört Fransız tümeni çok sayıda top ve bir uçak filosuyla gelerek savaşa katıldı. Kuşatma altındaki Antep'e yiyecek ve cephane ulaşımı zorlaştı ve sonunda 8 Şubat 1921'de teslim oldu. Büyük Millet

---

[363] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu***, s. 1175. ayrıca bkz., Kazım Özalp, ***Milli Mücadele (1919 -1922),*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 116 - 117., Hamza Eroğlu, ***Türk Devrim Tarihi,*** Sanem Matbaası, Ankara, 1981, s. 123 - 126.
[364] Atatürk, ***Söylev,*** Cilt: I-II., s. 258.

Meclis'i bu özverili direnmeye ödül olarak Antep kentimize "Gazilik" unvanı verdi.[365]

Fransa Antep'te geçici ve zor bir başarı kazanmıştı ama Güney Cephesi'ndeki durumu çok külfetli olmaya başlamıştı. Bu nedenle Ankara'yla bir anlaşma imzalamak niyetindeydi. Sonunda temsilci olarak Ankara'ya gelen Franklin Bouillon'la 13 Haziran 1921'de başlayan görüşmeler, 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi.[366]

Ankara Antlaşması, Güneydoğu Anadolu ile Çukurova'da süregelen savaşlara son veriyor ve henüz Fransız işgalinde bulunan Antep ile Adana yöresinin kurtarılmasını sağlıyordu. Ama bunun yanında bir başka önemi, Anlaşma (Müttefik) Devletleri arasında bölünmeyi, Fransa'nın İngiliz-Yunan bloğundan kopmasını pekiştirmesiydi. Fransa için artık Türkiye'deki devlet Büyük Millet Meclisi Hükümeti idi. Doğu Cephesi'nden sonra Adana Cephesi'nin de kapanması, Yunanlılara karşı kesin savaşa girişme olanaklarını artırmıştır.[367] Güney Cephesi'ndeki birlikler Batı Cephesi'ne kaydırılarak, Taarruz'da yararlanılmıştır. [368]

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Urfa halk savaşlarının önemi büyüktür ve bu savaşlar, Ankara'daki Ulusal Meclis'in dış siyasasında, dış ilişkilerinde olumlu sonuçlara yönelmesinde, başarılı girişimlerde bulunmasında etkili olmuştur.[369]

---

[365] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1175. ayrıca bkz., Kazım Özalp, ***Milli Mücadele (1919 -1922),*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 116-117., Eroğlu**,** ***a.g.e.,*** , s. 123-126.

[366] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1175.

[367] Turan, ***Türk Devrim Tarihi 2. Kitap,*** s. 222., ayrıca bkz., Seçil Akgün, ***"Ankara Antlaşması ve Önemi", Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan***, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

[368] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1175.

[369] Kili, ***a.g.e.,*** s. 97. ayrıca bkz.,Turan, ***Türk Devrim Tarihi 2. Kitap***, s. 213 - 222. Adana Cephesi'ndeki müdafaa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Cemal Efe, ***İstiklal Savaşı'nda Adanalıların Kahramanlık Destanları***, Burhaneddin Basımevi, İstanbul, 1997.

6.2.2.1. Sağlık Hizmetleri:

Güney Cephesi'nde mahalleler ve sokaklarda çatışmaların artmasıyla yaralı ve şehit sayısı artınca, şehir halkının ve savaşçıların sağlık hizmetlerini yürütmek için Memleket Hastanesi'nin hekim ve personelini kuvvetlendirmek gerekmişti. Şehirde merkez Hükümet Tabibi Şahabeddin, Söylemezoğlu İbrahim, Dr Nuri Beylerle, iki eczacı vardı. Serbest olarak çalışmakta iken Haleb'e gitmiş bulunan Operatör Mecit Bey de bu hizmete katılmıştı. Antep'te başlayan Milli harekete sağlık yardımında bulunmak üzere Ankara'da tedbirler aranmakta iken gönüllü olarak katılma isteğinde bulunan Yd. Tbb. Yzb. Fahri (Can) Bey de aldığı emirle Ayıntab'a hareket etmişti. [370]

1920 yılında ordunun teşkilatlandığı ve ikmal erleri ile takviye edildiği sırada Anadolu'nun her tarafında baş göstermiş olan bulaşıcı hastalıklar, ordu sağlığı bakımından da tehlikeli bir hal almıştı. 1921 yılında Adana Cephesi'nde lekeli humma ve hummayi racia vakalarına sık sık rastlandı. Buharla temizleme araçlarının ikmal edilmesi ve uygulamanın düzenli bir şekilde yürütülmesine önem verildi. Tümenlerde temizlik ekipleri teşkil edilerek müfrezelerde gerekli temizlikler yaptırıldı. Birlikleri bulaşıcı hastalıklardan korumak ve aşı uygulaması için İstanbul'dan bir uzman getirtildi. Ankara'da bir Aşı Hazırlamaevi açıldı. Bu kurum I. İnönü Muharebesi'nden önce Sivas'a nakledildi.[371]

Şiddetli çarpışmaların başında Memleket Hastanesi tahrip edildiğinden dolayı, Mevlevi Şeyhi Mustafa Efendi'nin Şeyh Cami yanındaki evi, 100 yataklı bir hastane haline getirilmiş, Cami de ameliyathane olarak düzenlenmişti. Toplanma yeri olarak kullanılan diğer camilere kaldırılan yaralıları yolda ateşe tutan Fransızlar, tedaviye alındıkları yerleri de ateş altına almaktan geri kalmamışlardı. Hasta ve yaralıların yatırıldığı caminin minaresine Kızılay bayrağı bile çekilememişti.[372]

Milli Savunma Bakanlığı Sıhhiye Şubesi teşkil edildiği zaman, Adana bölgesinde, Kuvayı Milliye emrinde, Belemedik'te 50 yataklı, bir hastane kuruldu.

---

[370] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 438 - 442.
[371] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** *s.* 529.
[372] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 438 - 442.

1921 yılında Adana bölgesinde yatak sayısı arttırıldı. Belemedik'te 500, Kozan'da 200, Maraş'ta 400 yataklı hastaneler oluşturuldu.[373]

Kuşatma devam ettikçe ilaç darlığı da başlamış, tentürdiyot bile bulunamaz olmuştur. Evlerden erzak toplamakta olan ekiplerin bir mahzende buldukları üç varil 90 derecelik ispirto ile yeteri kadar tentürdiyot yapılmış, ihtiyaç giderilmiştir. Kloroform olmadığından dolayı hastaların kol ve bacakları iplerle bağlanarak, bağırta bağırta kesilmiş, yaralar temizlenememiş, serumsuzluktan birçok yaralı tetanos olmuştur. Pamuk ve sargı bezi tıbbi malzeme eksikliğinin yanında, açlık ve kıtlık da başlayınca, halk ve yaralılar gününü bir avuç fıstık ile geçirmek zorunda kalmışlardır. Bulunabilen acı zerdali çekirdekleri dövülerek un yapılmış, yiyenlerde zehirlenmeler, devamlı hıçkırıklar görülmüştür.[374]

6.2.3.Batı Cephesi ve Sağlık Hizmetleri

Birinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada barış ortamını yeniden kurmak, Avrupa'nın sınırlarını çizmek ve savaşta İtilâf Devletlerine düşman olan devletlerden ayrılacak toprakları bölüşmek üzere A.B.D. Başkanı, İngiliz, Fransız ve İtalyan Başbakanları 19 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansında bir araya geldiler. Konferansın 3 – 4 Şubat günkü oturumunda bir konuşma yapan Yunan Başbakanı Venizelos, Doğu Trakya ile Batı Anadolu'da İzmir'in de içinde bulunduğu Aydın vilâyetinin önemli bir bölümünü istedi. İtalya, Yunan isteklerinin Londra ve St. Jean de Mauirenne Antlaşması ile çeliştiğini ileri sürdü. İngiltere, Londra Antlaşmasıyla İtalya'ya yalnız Antalya'nın söz verildiğini, St. Jean de Mauirenne Antlaşması'nın Rusya'nın yeni rejim dolayısıyla değişen tutumu yüzünden geçerli olamayacağını belirtti.

İngiltere, İtalya'nın İzmir bölgesine yerleşmesini istemiyordu. Çünkü İtalya, zengin insan kaynaklarına ve Akdeniz'de kuvvetli bir donanmaya sahipti.

---

[373] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** s. 516, 540.
[374] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 438 - 442.

Yunanistan ise bağımsızlığını kazandığı 1829 yılından beri savaşlar içindeydi ve iç istikrarını bir türlü sağlayamamıştı. İzmir'i alsa bile orada barınabilecek maddî ve manevî kaynaklardan yoksundu. İngiltere, kendi çıkarlarına hizmet edeceğini bildiği Yunanistan'a yardım etti. 5 Mayıs 1919'da Yunanlıları İzmir'e çıkarmaya karar veren müttefikler, 15 Mayıs 1919'da Mondros Ateşkes Antlaşmasının 7. maddesi gereğince harekete geçti.[375]

Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri tarafından Anadolu'da Yunanistan'a vaat edilen ve sonra Sevres Antlaşması'yla sınırları çizilen toprak[376], Batı Anadolu'da küçük bir bölgeden ibarettir. Bu bölgeyi Yunanlılar 1919 Haziran'ı sonuna kadar işgal etmiş bulunuyordu. Fakat Türk - Yunan Harbinin en önemli muharebeleri bu bölgenin çok ötelerinde, Orta Anadolu'da cereyan etmiştir. Yunan ordusunu İzmir'den 400 – 500 km. uzaklarda dövüşmeye zorlayan, biri politik, diğeri askeri olmak üzere iki sebep vardı. Politik sebep, Yunanistan'a verilen bölgeyi Edremit sahillerine kadar genişletmek ve belki Boğazların nezaretini elde etmekti. Diğer taraftan askerliğin gerekleri de bu politik durumu desteklemekteydi. İzmir'in Yunanlılara verilmesi, Anadolu'da bir milli hareketin doğmasına sebep olmuştur. Milli kuvvetleri ezip dağıtmadan, Yunanlıların Batı Anadolu topraklarına yerleşmeleri mümkün değildi.[377]

1920 Mart başında Batı'daki kuvvetler üç cephe olarak düzenlendi: 61. Tümen Kumandanı Albay Kazım Bey (Özalp) verilen "İzmir Kuzey Cephesi", 23. Tümen Kumandanı Albay Ömer Lütfi Bey emrine verilen " İzmir Doğu Cephesi", 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey emrine verilen "İzmir Güney Cephesi".[378]

---

[375] Engin Berber, "Kurtuluştan Sonra İzmir'de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Sayı 8, Cilt: III, Ankara, Mart 1987., İzmir'in işgaliyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Gotthard Jaeschke, "İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir'e Çıkartması", ***Belleten,*** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1968.

[376] Sevres Antlaşması'na göre; Osmanlı Hükümeti İzmir ve yöresindeki "egemenlik hakkının yürütülmesini" Yunanistan'a bırakacaktı. Burada yerli bir parlamento oluşturulacaktı. Parlamento 5 yıl geçtiğinde çoğunluk kararı ile de olsa Milletler Cemiyeti'nden İzmir'in Yunanistan'a katılmasını isteyebilecekti. Aynı zamanda bu konuda bir halk oylamasına gitmeye de karar verilebilecekti., Turan, **a.g.e.,** s.191.

[377] Selek, ***Anadolu İhtilali 2. Cilt,*** s. 495.

[378] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1172 - 1173. ayrıntılı bilgi için bkz., ***Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, (Batı Cephesi), 2. Kısım,*** T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965.

Yunan saldırısı 22 Haziran 1920'de üç koldan başlayınca 24 Haziran gecesi toplanan Bakanlar Kurulu bütün cepheyi **"Batı Cephesi Komutanlığı**" adı altında birleştirdi ve başına Ali Fuad Paşa getirildi. Fakat Yunan saldırısını püskürtmek mümkün olmadı. Yunanistan'ın başarıları üzerine İstanbul'a bir ültimatom gönderen müttefikler istediklerini elde ettiler ve 10 Ağustos 1920'de Sevr'de anlaşma imzalandı.[379]

Ekim 1920 ortalarında Batı Cephesi Komutanı Ali Fuad Paşa Yunan tümenini imha konusunda önerdiği plan başlangıçta bazı başarılar sağlandıysa da sonuç olumsuz oldu.[380] Bunun üzerine Ali Fuad Paşa Ankara'ya çağrıldı ve yeni açılması karar verilen Moskova Elçiliğine atandı. 9 Kasım 1920'de Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile **Batı Cephesi, Batı ve Güney** diye ikiye ayrıldı. Batı Cephesi'ne Genelkurmay başkanı Albay İsmet İnönü, Güney Cephesi'ne İçişleri Bakanı Albay Refet Bele atandı. Genelkurmay Başkanlığı'na Milli Savunma Bakanı Fevzi Çakmak'ın vekâlet etmesi uygun görüldü.[381]

Bu yeni düzeni alan Batı Cephesi'nde gündeme gelen ilk iş komuta birliğini sağlamaktı. Ethem Bey ne cephe komutanlığını ve ne de Genelkurmay'ı tanımak istiyordu.[382] Bu arada başta Demirci Mehmet Efe olmak üzere tüm çeteler dağıtılarak orduya yazılmıştı. Ethem Bey kuvvetleri de Eskişehir yönünde yeni bir saldırıya geçmişlerdi.[383] Batı Cephesi'nde Çerkez Ethem'in yol açtığı iç savaş sürerken, Yunanlılar bundan faydalanarak 1921 başında yeniden harekete girişmişlerdi.[384]

---

[379] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1172 - 1173. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Seha L. Meray ve Osman Olcay, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler),*** Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 409, Ankara, 1977.

[380] Ateş, **Milli Mücadele'de Ordu**, s. 1172 - 1173.

[381] Turan, ***Türk Devrim Tarihi 2. Kitap***, s. 231., Ayrıca bkz., ***Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, (Batı Cephesi).***

[382] ***Tarih IV,*** Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 70 - 71.

[383] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1173.Çerkez Ethem'le ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Ahmet Efe, ***Çerkez Ethem,*** Simurg Yayınları, İstanbul, Ocak 2007., Cemal Şener**, *Çerkes Ethem Olayı***, Altın Kitaplar, İstanbul, 2007.

[384] Turan, ***Türk Devrim Tarihi 2. Kitap,*** s.231., **Sabahattin Selek,** Yunalıların neden taarruza geçtikleriyle ilgili diğer yazarlardan farklı olarak şu şekilde bir açıklama yapmaktadır: " Birinci İnönü Muharebesi'ne sebep olan Yunan ileri hareketini, askeri incelemeler de dahil olmak üzere bütün yayınlar: Çerkez Ethem'in takındığı isyankar tutuma bağlamaktadır. "Nutuk"ta ve resmi kaynaklarda da durum böyle gösterilmiştir. Hatta bazı yazarlar, Türk ordusunun Ethem ile çatışma halinde olmasından faydalanmak üzere Yunanlıların taarruza geçtiklerini ispat etmek için bir takım zoraki açıklamalara sapmışlardır. Bu arada Yunanlılarla Ethem'in anlaşmış olarak aynı zamanda harekete

İsmet Bey Yunan saldırısına karşı İnönü sırtlarında mevzi aldı ve toparlayabildiği üç tümenden az kuvvetle Yunan ordusunun altı tümenini durdurdu. Bu savaş tarihimizde I. İnönü Zaferi olarak isimlendirilir.[385] Daha sonraki günlerde Ethem Bey kuvvetleri tümüyle dağıtıldı.[386]

Yunan ordusunun Mart 1921 taarruzu, aynı yılın Ocak ayındaki hareketin daha büyük ölçüde tekrarından başka bir şey değildir. Yalnız bu defa, taarruza daha çok kuvvet katılmış ve taarruz hedefi daha geniş tutulmuştur. Bunun tabi sonucu olarak çarpışmalar da I. İnönü Muharebesi'ne kıyasla daha çetin olmuştur.[387] II. İnönü Savaşı'nda büyük kayıplar sonucu elde edilen bu başarı yurtta sevinç yaratmıştır.[388] Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta: [389]

> *" ... Siz orada yalnız düşmanı değil milletin makûs tarihini yendiniz. Düşman çizmesi altındaki yaslı topraklarımızla birlikte bütün yurt bugün, en kıyıda köşede kalmış yerlerine dek utkunuzu kutluyor. Düşmanın yurdumuzda sonsuz yayılma isteği, dayancınızın ve yurtseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak paramparça oldu…"* diyordu.

---

geçtikleri iddiası bile ileri sürülmektedir. Bunlar tamamen yanlıştır. Olayın cereyan ettiği sırada, karşı tarafın ne maksatla, ne yapmak istediğini kesinlikle bilmek mümkün olamayacağından, ancak tahmin edilebilir. Biraz da Ethem'e karşı girişilen hareketi haklı göstermek amacıyla, o gün yapılan tahmindeki yanlışlık, bir gerçekmiş gibi bugüne kadar sürüp gelmiştir." Daha geniş açıklama için bkz. Selek, ***Anadolu İhtilali*** 2. Cilt, s. 496 - 499.

[385] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu***, s. 1173., Kocatürk, **a.g.e.,** s. 227., Selahattin Selışık, ***Türk İstiklal Savaşı'nda Birinci İnönü Muharebesi*****,** Yay. Haz.: Zekeriya Türkmen, Atike Kaptan, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006., Lütfü Üretener, "Türk İstiklal Harbi'nde Düzenli Orduya Geçiş, İnönü Muharebelerinin Askeri ve Politik Sonuçları", ***Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni***,Yıl:1, Sayı:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2001, s. 99 - 109. Ayrıca, Mustafa Kemal'in I. İnönü Zaferi münasebetiyle Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'e çektiği tebrik telgrafı için bkz. ***TBMM Zb.C.,*** Devre I, Cilt:1, s. 278 - 279.

[386] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu***, s. 1173.

[387] Selek, ***Anadolu İhtilali*** 2. Cilt, s. 596.

[388] Turan, ***Türk Devrim Tarihi 2. Kitap***, s. 249., II. İnönü Muharebesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., İzzettin Çalışlar, ***Gediz, Kütahya ve İkinci İnönü Muharebeleri'nde 61'nci Tümen İstiklal Savaşı Hatıraları,*** Yay. Haz.: Zekeriya Türkmen, Nurcan Aslan, Elmas Çelik, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s. 81-135.

[389] Atatürk, ***Söylev*****,** Cilt: I-II, s. 309., II. İnönü Zaferi ile ilgili yapılan tebrikler ve cevapları için bkz., ***Gn. Kur. ATASE Arşiv,*** İSH, K: 694, G: 75, B: 7901.

Bolu Vekili **Fuat Bey** İnönü Savaşları sırasında ve sonrasında fedakârca davranarak yardımlarını esirgemeyen[390] Eskişehir halkına teşekkür edilmesine dair, 20 Ocak 1921 tarihinde Meclis'e bir önerge sunmuştu. Bu önergede:[391]

Riyaseti Celileye

> *"Davayi mukaddes ve meşruumuzu kahramanca müdafaa ve bunu İnönü'nde zaferle tetviç eyleyen muhterem ve Mübeccel ordumuza emsaline faik ve cidden takdire layık bir surette muavenet ve hidematı vataniyede bulunan ve elyevm yekûnu şayanı şükran bir dereceye varacağı memul teberruatı hamiyete teşebbüs eylemiş olan Eskişehir ahali muhteremesiyle vazifesini metanetle ifa eyleyen memurini mahalliyeye Meclis namına teşekkürname tastirini arz ve teklif eylerim."* deniliyordu.

Bu büyük zaferden sonra Batı Cephesi yeniden düzenlendi ve Güney Cephesi kaldırılarak tüm Batı Cephesi İsmet Paşa'nın komutasına verildi.[392]

10 Temmuz 1920'de üstün kuvvetlerle yeni bir Yunan saldırısı başladı. Hedef Ankara'ydı.[393] Yunanistan hem er, hem silah yönünden kısa sürede geliştiğinden, 13 Temmuz'da Afyon, 17 Temmuz'da Kütahya, 19 Temmuz'da Eskişehir düşmüş, topraklarımızın önemli bir bölümü Yunanlıların eline geçmiş, ordularımızın Sakarya Nehri doğusuna çekilmesi uygun görülmüştü.[394] Burada Ankara için verilecek "kader savaşının" hazırlıklarına başlandı.

Eskişehir'in düşmesi ve Ankara'nın tehdit altında kalması, Büyük Millet Meclisi'nde büyük heyecan uyandırmıştı. 5 Ağustos 1921'de 144 sayılı yasa ve geniş yetkilerle Mustafa Kemal Paşa Başkumandanlığa getirildi.[395]

---

[390] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 745, G: 53, B: 8674.
[391] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 7, s. 334.
[392] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1173.
[393] ***a.g.e.,*** s. 1173.
[394] Kili, **a.g.e.,** s. 97, Fahri Aykut, ***İstiklal Savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri***, Yay. Haz.: Ahmet Tetik, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.
[395] ***TBMM ZB. C.,*** Devre I, Cilt:12, s.21., Atatürk, ***Söylev,*** Cilt: I-II, s. 322 - 325., ***Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,*** Yıl: 52, Sayı: 116, Haziran 2003, s. 63.

Doğu Cephesi'nden getirilen birliklerle Batı Cephesi takviye edilmeye çalışıldı. Yunan saldırısı 23 Ağustos 1921'de başladı. Üç hafta süren savaşlardan sonra Yunan ordusunun üstün taarruz gücü kırıldı ve Sakarya'nın Doğusu tümüyle temizlendi. Bu büyük zafer tarihimizde **"Sakarya Meydan Muharebesi"** olarak isimlendirilir.[396]

Bu süreçte yaşanan şiddetli çarpışmalar nedeniyle cephelerden gelen sıhhi malzeme istekleri de yoğunlaştı. Ancak, 1911'den itibaren savaşın devam etmesi nedeniyle sıhhi depolarında da gerekli malzeme kalmamıştı. Cepheden depolara gelen istekler, kimi zaman malzeme olmadığından reddedilmekte,[397] kimi zamanda sıhhi malzemenin kullanımı konusunda tasarrufa riayet edilmesi önerilmekteydi.[398]

"Tarih, bildiğini söyler; hatıra gördüğünü." diyen ve Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Ruşen Eşref Ünaydın, anılarında Sakarya Savaşı'yla ilgili şunları yazmaktadır:[399]

> *"Bütün Sakarya Savaşı boyunca Meclis cephesini bir ana bile gözünden ve dikkatinden uzak tutmadın. "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye"ye göndereceğin vaziyet raporlarını o makamdan edineceği bilgilere göre günü gününe Büyük Millet Meclisi'ne etraflıca açıklamakla Trabzon Mebusu Hüsrev'i (Gerede) vazifelendirdin…*
>
> *Meclis'in içinde her gün bu konferanslar verilir ve gizli oturumlarda heyecanlı, galeyanlı müzakereler edilirken; Meclis'in önünde de istasyona doğru her gün bölük bölük "ikmal efradı"; istasyona giden Engürü caddelerini o zaman haftalarca, gece gündüz, en tiz perdeden en davudisine kadar hiç dinmesiz, dinlenmesiz*

---

[396] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu***, s. 1173., Kütahya- Eskişehir Muharebeleri ve Sakarya Meydan Muharebesi hakkında daha geniş bilgi için bkz., ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt: I, s.188 - 201., Selek , ***Anadolu İhtilali 2. Cilt,*** s. 639 - 694., Baki Vandemir, Yay. Haz.: Hayriye Yalçın, ***Türk İstiklal Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya***, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006., Lord Kınross, ***Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu***, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 326 - 336.

[397] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 1089, G: 56, B: 13428.

[398] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 216, G: 158, B: 159319.

[399] Ruşen Eşref Ünaydın, ***Atatürk'ü Özleyiş I,*** Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, Kasım 1998, s. 90 - 95.

haykırışlarıyla doldurmuş dizim dizim kağnılar, kağnılar ve kağnılar geçerdi…

Boşalmış kadroları dolduracak o ikmal efradı, cepheye, alaca mintanları, türlü biçimde poturları, bacaklarına gah çaputla dolanmış toz rengi çarıkları, sağılıp tüketilmiş memeler gibi sarkan tağarcıkları ile art arda köylü kafileleri halinde yetiştirilirdi.

Ve kıt yollu Anadolu'nun her bucağından Ankara'ya getirilmiş, Ankara'dan da hemen cepheye iletilmesi gereken yiyeceği, içeceği, giyeceği, örtüp barındıracağı, cephaneyi, mühimmatı, her şeyi o sıra sıra kağnılar, istasyon meydanına doğru hamarat karınca dizileri gibi götürürlerdi…

Cepheye gidecekler, dönenleri gene köylü kılıkları içinde görünce anlıyordular ki, Ankara'da kendilerine verilecek üniforma olmadığı gibi belki cephede de üstlerine giydirilecek asker ceketi, bacaklarına dolanacak haki don kalmamıştır…

Hastaneye götürülenler, yollar üstünde görüyorlardı ki, Hacet Tepe eteklerine kazılmış ve ağızları açık bırakılmış mezarlar belki kendileri için olacaktır! Fakat ne gidecekler dönenlerden ürkmüş, ne dönenler, gideceklere acır yüz gösteriyordular!

Türk köylüsü yurdunun istiklali uğruna Sakarya'da canını sakınmadan ateşe atıyordu. Tren Malıköy istasyonuna bu ruhla adamlar götürüyordu ve Malıköy istasyonundan bu ruhla yaralılarla dönüyordu… Sen işte yoksunluklardan yılmamış, gücünle yaratmış, hızınla diriltmiş, orduyu bu yüksek imana eriştirerek yürütmüş ve üstün getirmiş böyle yüce bir başbuğsun!...

Gerçekten o vaadin yerine geldi. Düşman Sakarya'da alt oldu… Milletin nesillerdir gözlediği zaferin tan yeri mübarek Anadolu gecesinin karanlığı üstünde kendini nurdan çizgilerle belirtmişti…"

Sakarya'yı izleyen dönem, Batı Cephesi'nin taarruz hazırlıklarıyla geçti. Cephe yeniden düzenlenmiş, 1. ve 2. Ordularla, 5. Süvari Kolordusu olarak örgütlenmişti. 18 piyade ve 5 süvari tümeninden oluşuyordu. Ayrıca bir topçu alayı, üç inşaat taburu, bir uçak bölüğü vb. gibi yan hizmetleri görecek tüm kuruluşlar tamamlanmıştı.[400] Başkumandan bütün gerginliklere katlanarak önündeki son hareket için hazırlanıyordu. Hedeflerini açık ve kesin olarak tayin etmişti: "Taarruz için:

1- Milleti hazırlamak,
2- Millet Meclis'ini hazırlamak,
3- Orduyu hazırlamak"[401] lazımdı. Yılmadan, bunalmadan ve bütün tariz dalgalarına, sükûnetle göğüs gererek o, bunları hazırlamakla meşguldü. Milleti, orduyu ve bilhassa Meclis'i hazırlamak![402]

Mustafa Kemal'in düşündüğü, kuvvetlerin birçoğunu düşman bir cephenin yanında ve elden geldiğince dış kanadında toplayarak, kesin savaşlı bir meydan muharebesi yapmaktı. Bunun için uygun gördüğü durum, büyük kuvvetleri düşmanın Afyonkarahisar yakınında bulunan sağ kanadının güneyine yığarak çabuk ve kesin bir darbe vurmaktı. Bu anlayış çerçevesinde Batı Cephesi'ndeki birlikler düzenli bir biçimde ve büyük gizlilikle güneye kaydırıldı. Mustafa Kemal saldırı günü olarak 26 Ağustos 1922'yi saptadı.[403] Büyük Taarruz'da Süvari Kolordusu Kumandanı olarak görevlendirilen **Fahrettin Altay** anılarında taarruz planı ve kadrolar hakkında şunları söylemekteydi:[404]

> *" Taarruz 26 Ağustos'ta Afyon'un güney bölgesinde baskınla başlayacak, İkinci Ordu, iki kolordusunu (İkinci ve Dördüncü) gece yürüyüşleri ile gizlice Birinci Ordu emrinde aktaracak. Süvari Kolordusu da gece yürüyüşleriyle Sandıklı'ya giderek piyadelerin düşman cephesini yarmasını müteakip içeri dalarak düşmanı inhizama uğratmaya çalışacak.*

---

[400] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1173.
[401] Atatürk, ***Söylev,*** Cilt: I-II, s. 344.
[402] Aydemir, ***a.g.e.,*** s. 458.
[403] Ateş, ***Milli Mücadele'de Ordu,*** s. 1173.
[404] Fahrettin Altay; ***10 Yıl Savaş ve Sonrası Görüp İşittiklerim 1912 – 1922,*** İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s. 330 - 331.

Tarihi karar verildiği saate kumanda kadrosu şu şekilde bulunuyordu:

BAŞKOMUTAN: Mareşal Gazi M. Kemal (ATATÜRK)
GENELKURMAY BAŞKANI: Orgeneral Fevzi (ÇAKMAK)
GARP CEPHESİ ORDULARI KOMUTANI: Tümgeneral İsmet (İNÖNÜ)
KURMAY BAŞKANI: Albay Asım (GÜNDÜZ)
I. ORDU KOMUTANI: Tümgeneral Nurettin
KURMAY BAŞKANI: Kurmay Albay Emin (KORAL)
2. ORDU KOMUTANI: Tümgeneral Yakup Şevki
KURMAY BAŞKANI: Kurmay Albay Hüseyin Hüsnü (ERKİLET)
1. KOLORDU KUMANDANI: Kurmay Albay İzzettin (ÇALIŞLAR)
2. KOLORDU KUMANDANI: Kurmay Albay Ali Hikmet (AYERDEM)
3. KOLORDU KUMANDANI: Kurmay Albay Şükrü (NAİLİ)
4. KOLORDU KUMANDANI: Kurmay Albay Kemaleddin (SAMİ)
6. KOLORDU KUMANDANI: Kurmay Albay Kazım (İNANÇ)
SUVARİ KOLORDUSU KUMANDANI: Tuğgeneral Fahrettin (ALTAY)
KOCAELİ GRUP KUMANDANI Kurmay Albay Halit

Taarruz, 26 Ağustos 1922 Cumartesi günü sabah 4.30'da topçu ateşi ile başladı. 27 Ağustos'ta düşman direnmesi kırıldı. 28 Ağustos'ta Yunan ordusunun asıl cephesi de yarıldı. 29 Ağustos'ta taarruz başarılı bir şekilde gelişti. 30 Ağustos'ta Süvari Kolordusu ve diğer birlikler tarafından çekilme yolu kapatılmış olan düşman kuvvetleri **Başkumandanlık Meydan Muharebesi** adı verilen muharebede kısmen esir, kısmen imha edildi.[405]

[405] Selek, ***Anadolu İhtilali Cilt 2,*** s. 733., Turgut Özakman, Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ni anekdotlarla şöyle aktarmaktadır: *"20 Ağustos akşamı, İkinci Kolordu ile Süvari Kolordusu da hareke geçti. İki kolordu güneye inerken, büyük komutanlar da Akşehir'de Başkomutan'ın geniş odasında bir araya geldiler. Saat 23.00'tü. Başkomutan kısa bir açıklama yaptı, kararının kesin olduğunu söyledikten sonra, taarruzun nasıl yapılacağını harita üzerinde ayrıntılı olarak anlattı... "25 Ağustos akşamı her türlü haberleşmeye son verilecek. Limanlara giriş-çıkış durdurulacak. İstanbul ile İzmit arasındaki kara ve demiryolu ulaşımı kesilecek. Yani biz işi bitirene kadar dünyanın Anadolu'dan*

Muharebeler 31 Ağustos ve 1 Eylül günleri de olanca şiddetiyle devam etti. 1 Eylül'de Türk ordusu Uşak'a girdi. 3 Eylül günü, Türk ordusunun takip hareketi devam etti. 9 Eylül'de Türk süvarileri İzmir'e girdi. 1 Eylül'den 17 Eylül'e kadar süren takip ve çekilme harekâtı sırasında İnegöl-Bursa bölgesinde, Kütahya'da, Mudanya'da önemli muharebeler oldu. Nihayet son Yunan askerleri 17 Eylül'de Bandırma'da gemilere binerek Anadolu'yu terk etti.[406]

19 Mayıs 1919'da Samsun kıyısından başlayan yolculuk, 9 Eylül 1922'de İzmir'de sona erdi. Ama bu son, bir başlangıçtı da… İstiklal Savaşı, İzmir rıhtımlarında başladı ve orada bitti. Adına Milli Kurtuluş Hareketi denilen büyük ve

---

haberi olmayacak. Yeteri kadar uçağımız var. Çocuklar düşmanın hava keşfi yapmasını da önlesinler."

"Baş üstüne." İsmet Paşa'ya baktı: "Siz de ordulara yazılı emrinizi veriniz. 26 Ağustos Cumartesi sabahı düşmana taarruz edeceğiz." Üç yüz yıldır verilmemiş bir karar ve emirdi bu. Ayağa kalktı. Başta Y. Şevki Paşa olmak üzere hepsi ayağa fırlayıp esas duruşa geçti. Nurettin ve Fahrettin Paşaların gözleri dolmuştu. "Paşalar! Gazanız mübarek olsun!"27 Ağustos gecesi pek az çatışma oldu. İki yan da birbirlerini dinlendirdi. Türkler 28 Ağustos sabahı erkenden düşman peşine düştüler. 23. Tümen yeni yola çıkmıştı ki 4. Yunan Tümeni'yle karşılaştı. Bu tümenin güneyini Albay Plastiras alayının koruması gerekirken, Plastiras emri dinlememiş, gece haber vermeden alayını alıp daha kuzeye gitmiş, 4. tümenin güneyini açık bırakmıştı. 23. Tümen hızla savaş düzenine girerek taarruza geçti. Baskına uğrayan 4. Tümen büyük kayıp vererek dağıldı. General Dimaras ertesi gün, yanında kalmış olan 500 askerle Trikupis'e sığınacaktı. 29 Ağustos sabahı İzzettin Bey kolordusunun bütün tümenleri Frangos kuvvetlerini yakalamak için harekete hazırlanıyordu. Fevzi Paşa, Yakup Şevki Paşa'nın savaş idare yerine gelmişti. İki paşa kucaklaştılar Kurmaylar paşaların çevresini sardı. Hepsinin yüzü parlıyordu. Fevzi Paşa'nın açıklamasını dinleyen Yakup Şevki Paşa, "...Yani Afyon cephesini yardık, düşman ordusunu üçe böldük ve dört günde düşmanın iki kolordusunu kuşatacak duruma geldik ha?" dedi. Hayret içindeydi. Fevzi Paşa güldü: "Evet paşam." Yakup Şevki Paşa, "Ben tecrübesiz, kararsız, korkak bir asker değilim..."dedi kendine dargın bir sesle, "...ama ne iddia ettimse tersi çıktı. Neye karşı durdumsa mahcup oldum. Yahu, bu mucizenin sırrı ne?" Fevzi Paşa, Yakup Şevki Paşa'nın elini okşadı ve sorusunu cevapladı: ***"M. Kemal Paşa."*** Turgut Özakman, ***Şu Çılgın Türkler***, Bilgi Yayınevi, İkinci basım, Ankara, Nisan 2005, s. 598 - 640.

[406] Selek, ***Anadolu İhtilali 2. Cilt,*** s. 733., ayrıca bkz., Belen, ***a.g.e.,*** s.418 – 504., Özalp, ***a.g.e.,*** s. 189 - 236., Fahri Belen, ***Büyük Türk Zaferi Afyon'dan İzmir'e İstiklal Harbi Hatıraları , Tenkitler, Tahliller,*** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

çağdaş hareketin kuruluş ve inşa devri ise bu bitişten sonra başlayacaktır. Çünkü zafer, Gazi Mustafa Kemal için gaye değil, vasıtaydı…[407]

6.2.3.1. Sağlık Hizmetleri

6.2.3.1.1. 1920 Yılındaki Faaliyetler

Milli kuvvetlerin sağlık işleri, önceleri mevcut imkânlara göre mahalli oluyordu. Mesela, yaralılar Nazilli ve Denizli'ye gönderiliyordu. Daha sonraları, cephe kurulunca imkânların arttırılmasına gayret edildiği gibi yer yer, yeni hastanelerde açıldı. Milli cephelerin sağlık işlerini yürüten başlıca sıhhi kurumlar şunlardı:

— Köşk mevkiinde Doktor Sabri Bey idaresindeki bir seyyar hastane;
— Çine'de 57. Tümen Başhekimi Galip Bey'in himmeti ile açılan bir milli hastane;
— Nazilli'de Doktor Refet Bey idaresinde Kızılay Hastanesi ile Mustafa Feridun Bey başkanlığında İstanbul'dan gelen Kızılay yardım heyetini açtığı hastane;
— Denizli'de memleket hastanesi ve ayrıca Kızılay hastanesi.[408]

23. ve 61. Tümen bölgelerinde (İzmir Doğu ve Kuzey cephelerinde lojistik hizmetler, 57. Tümen bölgesinde (İzmir'in güney cephesinde) olduğu mahalli şartlara göre aynı esaslar dâhilinde yürütülüyordu. Ancak Doğu Cephesi'nde bu hizmetler Ordu birliklerince yürütülmekteydi.[409]

İstanbul Hükümeti ile ilişkilerin kesilmesinden sonra Milli Ordu bünyesinde kalan sağlık teşkilleri, 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçen Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın Sıhhiye Reisi Miralay İbrahim Tali (Uzgören) Bey tarafından, Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumisi veya Ordu Sıhhiye Reisi (Ordu Sağlık Başkanı) sıfatı ile idare edilmeye başlandı. 1920 Temmuz'unda **"Müdafaa-i Milliye Vekâleti Askeri**

---

[407] Aydemir, ***a.g.e.,*** s. 461.
[408] ***Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, (Batı Cephesi), 2. Kısım***, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965, s. 135.
[409] ***Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, (Batı Cephesi), 2. Kısım,*** s. 135.

Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi" kurulmuştu. Müdüriyet, Muamelatı Zatiye (Özlük İşleri), İkmal, Fen Teşkilatı, İstatistik, Haber Alma Şubelerinden oluşuyordu. Özlük İşleri Şubesi'nin ilk işi, Anadolu'daki birlik ve kurumlarda çalışan hekim ve sağlık personelinin mevcutlarının tespitine çalışmak oldu. İkmal Şubesi, depo ve hastanelerde bulunan ilaç ve gereçleri kaydetmeye başladı. Yapılan tespit sonucu birçok kuruluşta hekim bulunmadığı anlaşıldı. Sıhhiye Bölüğü ve Seyyar Hastanelere çekirdek olmak üzere her Tümende iki tabip, bir eczacı, bir inzibat subayı ve hesap memurundan oluşturulan dört araba, dört sedyeli sıhhiye müfrezeleri teşkil edildi.[410]

Bunlardan ayrı olarak Mülki sağlık hizmetlerinde istihdam edilmek üzere Ankara'da dört ay süreli, bir **"küçük sağlık memuru okulu"** açılmıştı.[411]

Ağustos 1920'de mevcut sağlık teşkilatı yeniden tespit edildi. Malzeme, sıhhi araç ve tabip mevcutları yetersizliğine rağmen, sağlık hizmetlerinin aksatılmadan yürütülmesi bazı tedbirler alındı. Kolordu baştabipliklerinden ordunun sağlık işlerinin nasıl yürütüleceği ve ihtiyaçları soruldu. Ordu birlik ve kurumlarının tabip ve memur sayılarının eksiliğinin yanında, birçok alayın da tabipten yoksun olduğu öğrenildi. Tabip noksanlığının hafifletilmesi için mevcut tabiplerin en iyi şekilde kullanılması ve ihtiyaca göre görevlendirilmeleri kolordulara bildirildi.[412]

21 Temmuz 1914'de çıkarılan kanunun uyarınca, yükümlü tabip ve eczacılara seferberlik kanunlarının uygulanmasına başlandı. Birinci ve ikinci yedek tabip ve eczacıların görevlendirilmelerine gayret edildi.[413]

---

[410] Özbay, ***a.g.e.,*** s.387- 389.

[411] ***Türk İstiklal Harbi VII.Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** s.526., Küçük Sıhhiye Memurları Mektebi'ne kabul şartları şöyleydi: Mektebin süresi dört aydı. Mektepten mezun olanlar başlangıçta 800 kuruş maaşla istihdam edileceklerdi. Ancak mezun olanların, en azından iki sene mecburi hizmet yapmaları şarttı. Buna karşın hizmet verilen süre, askerliğe sayılacaktı. Mektebe girmek için en az, yirmi yaşında olmak ve otuz yaşını geçmemek gerekmekteydi. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., ***Hakimiyeti Milliye,*** 24 Haziran 1336 (1920).

[412] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923*)**, s. 516.

[413] 21 Temmuz 1914 tarihli **Sivil Memurlarla İlgili Kanun** şu şekildedir:

1- Mükellef sivil tabipler, eczacı ve dişçi sınıflarından maksat 20 – 40 yaşlarında bulunan ve askeri hizmetle yükümlü bulunmayan tabipler, eczacı ve dişçilerdir.

2- Seferberlikte bunlardan ihtiyaç oranında ve en gençleri, yaşlarına göre sıhhi hizmetlere celp olunacaktır.

3- Fazla kalanlar memleket genel sağlığının yürütülmesi için silâhaltına alınmayacaktır.

4- Mükellef (yükümlü) tabipler orduda yedek subay sıfatıyla ve kıdemsiz yüzbaşı tahsisatı ile istihdam edileceklerdir.

Sıhhi olayların on günde bir, aylık özet istatistikleri raporlar halinde, hastanelere giren ve çıkanlarla ölüm miktarlarının her ayın sonunda gönderilmesi istendi. [414]

Milli Savunma Bakanlığı tarafından 22 Eylül 1920 tarihinde **Sevki Mecruhin ve Zuafa Yaralı ve Zayıfları Yollama Talimatı** çıkarıldı. [415] 28 Ekim 1920'de zayıf askerlerin memleketlerine refah içinde sevk edilmeleri için bir nizamname kabul edilmiştir.[416]

9 Kasım 1920'de Batı Cephesi Kuzey ve Güney şeklinde ikiye ayrıldı. Kuzey Cephesi, İzmit – Kütahya bölgesinde Albay İsmet Bey, Güney Cephesi Afyon – Konya – Adana'ya kadar olan sahada Albay Refet Bey'ler Ordu kumandanlığı yetkisi ile bu birliklerin başına geçti. Kuzey Cephe Karargâhı Eskişehir'de, 24.

5- Yolluk, hayvan yemi ve seyis hakkında yüzbaşı rütbesindeki tabip subaylara tanınan hakların tümü ihtiyat (yedek) sıhhiye subaylarını da uygulanır.
6- Yükümlü sivil eczacılar ve diş mütehassısları (madde – 2 uyarınca) orduda üsteğmen rütbesiyle istihdam edileceklerdir. Bunlar da orduda üsteğmen haklarının tümüne sahip olacaklardır.
7- Barış zamanında asker alma işlemi için alınan ve istihdam edilecek sivil tabiplere seferde olduğu gibi tahsisat ve yolluk verilecektir.
8- İşbu kanun yayın tarihinden geçerlidir. 21 temmuz 1914., ***Türk İstiklal Harbi VII.Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** s. 516.

[414] ***a.g.e.,*** s. 516.

[415] ***a.g.e.,*** s. 520 - 522.

[416] ***No 121***. - ***Askeri Zuafanın Müreffehen Memleketlerine Sevki Hakkında Nizamname***
28 Teşrinievvel 1336 - No: 289

MADDE 1 — Askeri zuafanın müreffehen memleketlerine kadar şevkine Ahziasker suabatı memurdur. Bu hususun temini için ahzıasker şuabatında fırka ve kolordular ile Müdafaai Milliye vekâletinin şubei aidelerinde bu hususla iştigal eden mıkdarı kâfi memur bulundurulacaktır.
MADDE 2 — Esnayi seferde işbu vezaif için menzil teşkilâtı bulunmıyan mahallerde nokta kumandanlıkları tesis olunur. Fakat tesis olunmamış mevakide işbu vazaifî kemakân ahzıasker şubeleri ifa eder.
MADDE 3 — Şubelerin zuafayi memleketine kadar şevki için "iaşe, İskân, vesaiti nakliye, mualece ve ledelicap ücreti tedavilerine,, muktezi tahsisat ahzıasker şuabatının tahsisatı meyanında ita olunur. Zuafanın derhal şevki ve istirahatlerinin temini akdemi vazaif bulunduğundan bunun için muktezi mebaliğ tercihan ve avans olarak mahalli memurini maliyesince temin olunacaktır.
MADDE 4 — Şubelerin bulunduğu mevakide askerî hastaneleri şubclerilc tcmasederek zuafanın bilumum noksanları ikmal edildikten sonra memleketlerine şevklerini temin edeceklerdir.
MADDE 5 — Ahziasker Şuabatının bulunmadığı mahallerde memurini mülkiye zuafanın müreffehen memleketine kadar sevk ve mualecat ve iaşeleri gibi hususat İçin muktazi parayı belediyece sarf ettirilip alacakları makbuzları civarındaki ahzıasker şubesine irsal İle meblağı mezburu tahsil edeceklerdir.
MADDE 6 — Zuafanın müreffehen şevkinde takâsülü görülenler kuvvei harbiyeye nakise vermek töhmetile istiklâl mahkemelerinde muhakeme olunurlar.
MADDE 7 — İşbu nizamnamenin icrasına Dâhiliye ve Müdafaai Milliye vekâletleri memurdur.
DÜSTUR (Üçüncü Tertip) , Cilt:1, s.108 - 109., ***TBMM ZB. C.,*** Devre I, Cilt: 5, s.209.

Tümen Karargâhı Sıhhiye Bölüğü ile Pazarcık'ta, Ertuğrul Grubu Karargâhı Çukurhisar'da, 11. Tümen Sıhhiye Bölüğü Karargâhı ile İnönü'nde, 61. Tümen Karargâhı ve Sıhhiye Bölüğü Kütahya'da idi.[417]

Güney'de XII. Kolordu Karargâhı Afyon'da, 23. Tümen Dumlupınar, 57. Tümen Denizli'de, mürettep tümen karargâhı Dumlupınar dolaylarında, 41. Tümen Karargâhı ve Sıhhiye Bölüğü Pozantı'da idi. Büyük Millet Meclisi'nin 9 Kasım 1920 tarihli toplantısında Adana Cephesi'nin 2. Kolordu adına çevrildiği, cephe emrindeki 41. Tümenin de Afyon bölgesinde teşkile den (Güney) cephesi kuruluşuna girdiği bildirilmişti. Teşkil edilen kolordunun elinde 9. Piyade Tümeni 17. Süvari Alayı vardı. Tümenin sıhhiye bölüğü erleri tamamlanmış, eğitimine başlanmış, bir de seyyar hastane verilmişti. Ethem Bey Kuvvayı Seyyaresi ile 24. Tümene bağlı milli kuvvetler emrine birer sıhhiye müfrezesi tertip edilmişti. [418]

1920 yılı sonlarına doğru sağlık teşkilatı daha da genişletilmişti. Cephelere birer "Hasta Nakliye Müfrezesi", Tümenlerde 15 sedyeli, iki arabalı birer "Sıhhiye Bölüğü" ile eksik kadrolu on beş "Harp Hastanesi" açılmıştı.[419]

Afyon'da bulunan genel Sıhhiye Deposu Ankara'ya ve sonra da görülen lüzum üzerine Birinci İnönü Muharebesi'nden önce Sivas'a nakledilmişti. Konya, Diyarbakır ve Erzurum'da bulunan sıhhiye depoları da yeniden düzenlenmiş ve yerlerinde bırakılmıştı. Eskişehir – Ankara ve diğeri de Konya hattında işletilmek üzere iki hafif sıhhiye treni konmuştu.[420]

İstanbul başta olmak üzere, Anadolu'nun her tarafında büyük sorun oluşturan bulaşıcı hastalıklar,[421] 1920 yılında ordunun mevcudiyetini de tehdit etmeye başladı. Çiçek, kolera, karahumma ve dizanteri gibi bulaşıcı hastalıkların önlenmesine yönelik gerekli tedbirler alındı ve aşıların talimatlar doğrultusunda uygulanmasına

---

[417] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 387 - 389. Batı Cephesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz,. ***Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, (Batı Cephesi), 3. Kısım, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlılar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920 - 15 Nisan 1921).,*** Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1994., Rahmi Apak, ***İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*****,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.
[418] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 387 - 389.
[419] ***a.g.e.,*** s. 390.
[420] ***Türk İstiklal Harbi VII.Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923*****),** s. 526.,
[421] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 12, G: 21, B: 1477.

gayret edildi.[422] Mesela İspanyol nezlesine yakalanan askerlerin, hastanelere gönderilmesine dair tüm birliklere bir tamim gönderilmiştir.[423] Aşı uygulamalarıyla ilgili olarak 14 Ağustos 1920'de Milli Savunma Bakanlığı'nca bir yönetmelik hazırlandı ve uygulamaya geçildi. Birliklerin, sabun, çamaşır ve elbise ihtiyacı elden geldiğince karşılanmaya çalışıldı.[424] Tümenlerde; bir tabip, 10 er, iki kazan ve iki mekâreden[425] ibaret küçük temizlik ekipleri teşkil edilerek, müfrezelere gerekli temizlikler yaptırıldı. Askerlik daireleri baştabiplikleri meydana getirilerek, büyük merkezlerde temizlik istasyonları kuruldu. [426]

I. İnönü Muharebesi'nden önce Sivas'a nakledilen Sivas Aşı Hazırlamaevi Milli Savunma Bakanlığı Sağlık Dairesi'ne bağlanarak, bir yönetmelikle görevleri saptandı. Bu yönetmeliğe göre; kurum kolera, tifo ve dizanteri aşılarının üretiminin yanında bütün tahlilleri yapacak ve bakteriyolojik araştırmalarda bulunacaktı. Ayrıca kolordulardan gönderilecek tabip subayların bakteriyoloji ihtisası kazanmalarına hizmet edecekti.[427]

1 Temmuz 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde, **"Anadolu'nun Serum İstihsalatı"** başlığıyla çıkan yazıda, serum üretimiyle ilgili olarak şu sevindirici habere yer veriliyordu: [428]

> *"En basit insaniyet ve hukuk kaidelerini nazar-ı itibara almayarak Anadolu'yu emraz-ı sâriye mücadelesinden mahrum bırakmak gibi menfur bir usul ile milleti azmin isteyen Damat Ferid Hükümeti ne kadar meyus olsa haklıdır. Çünkü Anadolu kendi lüzumu olan serumu istihsalin yolunu bulmuş ve yer yer tesisine başladığı laboratuarlarla şimdiden ihtiyacatını temine başlamıştır".*

---

[422] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 714, G: 145, B: 2190.
[423] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 945, G: 11, B: 9083.
[424] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 1002, G: 74, B: 14527.
[425] **Mekkâre:** Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan hayvanlara verilen ad., Osmanlıca Türkçe Sözlük, Lügat, Eski Ölçü Birimleri Dönüştürücü, (Çevirimiçi) http://www.osmanlicaturkce.com/?k=mekare&t=@, 14.06.2008.
[426] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** s. 529 - 530.
[427] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** s. 529 - 530.
[428] ***Hâkimiyet-i Milliye,*** 1 Temmuz 1336 (1920).

Ülkemizde 1999 yılından itibaren yerli aşı üretiminden vazgeçilmiş ve temel aşılar Bulgaristan, Hindistan, Danimarka ve Japonya gibi ülkelerden ithal edilmeye başlanmıştır. 7 tip temel aşı için yıllık 45 trilyon liralık harcama yapılmakta ve alım sürecinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle sık sık sıkıntı baş göstermektedir.[429] Dışa bağımlılık anlamına gelen bu politikayı reddeden Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Milli Mücadele'de yaşanan ekonomik sıkıntı ve ağır savaş şartlarına rağmen, diğer alanlarda olduğu gibi aşı üretiminde de büyük bir başarıya imza atmıştır.[430]

1922 yılı başında artan sağlık personeli ihtiyacını karşılamak için, " Evliye-i Selase[431] ahalisinden olup Rus okullarını bitiren Müslüman Sıhhiye Memurlarının diplomalarının tasdik edecek bir komisyon kurulana kadar geçici olarak çalıştırılmasına yönelik bir kararname çıkarılmıştır.[432]

6.2.3.1.2. 1921 Yılındaki Faaliyetler

1921 yılı sürekli muharebelerle geçmiş, Birinci, İkinci İnönü, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Batı Cephesi'nin başta gelen uğraşıları olmuştu.[433]

1920 yılında kurulmuş olan sağlık teşkil ve tesisleri, günden güne gelişen kadro ve mevcutları kabarmakta olan ordu ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. Bu nedenle 1921 senesinde sağlık hizmetlerinin yeniden genişletilmesine gerek görüldü.[434]

Savaşmakta olan ordunun tıbbi gereksinimleri, en alt düzeyde bile karşılanamıyor, askerler, gıdasızlık ve ilaçsızlık nedeniyle yoğun bir biçimde hastalanıyordu. Örneğin 1921 yılında Konya'da 12. Kolordu Hastanesi'nde

---

[429] Türkiye Aşı Üretecek, http://www.hekimhaber.com/article/gundem/guncelsektorden/2193/, 14 Haziran 2008. (Çevirimiçi)
[430] Aşı üretimiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., "Tarihten Öğrenecek Çok Şey Var. Dünya'da Aşı Üretiminde Kilometre Taşları", (Çevirimiçi), http://www.ttb.org.tr/eweb/asi_brosur/tarih.htm , 15 Haziran 2008.
[431] **Elviye-i Selase (Üç Liva):** Misak-ı Milli metninin ikinci maddesinde zikredilen üç liva: Kars, Ardahan, Artvin. Devellioğlu, ***a.g.e.,*** s. 216.
[432] ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,*** 30.18.1.1./ 4.48.09.
[433] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 392.
[434] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** s. 530 - 531.

yatanların yüzde sekseni zatürre hastasıydı. Ve gereğince ilaç yoktu… *Genelkurmay Sağlık Dairesi* raporlarına göre, hastanelere başvuran ve yatırılan hasta sayısı, 1921'de 151783, 1922'de 247988'di. Yaralıların taşınması ciddi bir sorundu. Bozkırlarda hasta ve yaralı nakli çok zor koşullar altında yapılıyordu. Hasta ve yaralılar at, eşek, katır ve kağnıyla yapılıyordu. Bu koşullar yalnız o günlere ait değildi. Dünya Savaşı'nda da durum aynıydı. Anadolu'nun genç insanları Balkan Savaşı'ndan beri kurşun kadar hastalıktan da kırılıp durmuştu.[435]

Bu dönemde Eskişehir Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde hastabakıcı olarak görev alan **Halide Edip Hanım**, yaşanan sıkıntılardan şu şekilde bahsetmekteydi:[436]

> *" 2 Haziran 1921'de bir hastabakıcı üniformasıyla Eskişehir istasyonundan Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne yürüdüm… Hastane yaralılarla doluydu. Ben, otuz hasta yatan en büyük koğuşa bakıyordum… Haziranın dokuzuncu günü hastane tıklım tıklım olmuştu. Artık her odayı bir koğuş haline sokmaya mecbur kalmıştık. Yunanlılar büyük taarruza başlamış, yüz bin kişilik ordu ve kudretli bir topçu alayı ile harekete geçmişlerdi… Bana bütün Türkiye bir hastane olmuş gibi gelirdi… İşte savaş denilen kanlı ziyafetin burası mutfağı…"*

Tabip, sağlık teşkilatı ve kurumlarının yetersizliği, özellikle İkinci İnönü Muharebeleri'nden sonra kesinlikle anlaşılmış bulunuyordu. Bu ihtiyacın hafifletilmesi ve sağlık işlerinin daha düzenli bir şekilde yürütülmesi için, teşkilatın genişletilmesine eksiklerin tamamlanmasına kesin ihtiyaç vardı. Böylece, Batı Cephesi'nden başlamak üzere, zaman zaman personel ve gereç noksanlığının giderilmesine çalışıldı.[437]

---

[435] Aydoğan, ***Türkiye Üzerine Notlar,*** s. 79 - 80.
[436] Halide Edip Adıvar, ***Türk'ün Ateşle İmtihanı (İstiklal Savaşı Hatıraları)***, Özgür Yayınları, İstanbul, Ekim 2006, s. 200 - 202.
[437] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923*)**, s. 530 - 531.

6.2.3.1.2.1. I.İnönü ve II. İnönü Muharebeleri'nde Sağlık Hizmetleri

6 Ocak 1921 günü başlayıp 10 Ocak 1921'e kadar devam eden I.İnönü Muharebesi'nde, birlik ve kurumlarda sağlık personeli, sağlık araç gereçlerinin noksanlığına rağmen sağlık hizmetlerinde büyük bir aksama olmamıştı. Yaralılar için Eskişehir Hastanesi'nden faydalanılmıştı. Bu muharebelerde sağlık hizmetlerini, dörder sedyeli ve ikişer arabalı altı sıhhiye müfrezesiyle küçük harp hastanesi sağlamıştı. Sabit hastaneler oldukça düzenli fakat azdı.[438]

Muharebede, 2 subay, 117 er şehit, 12 subay, 85 er yaralı, 5 subay, 29 er esir verilmiş, toplam zayiat 252 kişi olmuştur.[439]

23 Mart'ta başlayıp 15 Nisan 1921'e kadar devam eden II. İnönü ve Aslıhanlar Muharebeleri, I.İnönü Muharebesi'ne göre daha şiddetli geçmişti.[440] Bu savaşa Batı ve Güney Cepheleri Kumandanlıkları ile Kocaeli ve Kastamonu Kumandanlıkları birlikleri katılmıştır.[441] I. İnönü Muharebesi'nden sonra yavaş yavaş sıhhiye müfrezeleri, sıhhiye bölüğü haline getirildiği ve her tümene bir sıhhiye bölüğü ve yaralı nakliye kolları tertip edilmiştir. Birliklerin sıhhiye donatımları daha muntazam olduğu halde, yaralı sayısının I.İnönü Muharebesi'yle oranlanamayacak kadar fazla oluşu, yaralı nakliyatında aksaklıklara sebep olmuştur. Cephe gerisinde yığılma ve sıkışıklığı önlemek için yaralı ve hastaların büyük kısmı Ankara'ya ve bir kısmı Konya'ya gönderilmişti. Ankara ve Konya'da yaralıların tedavi, bakım ve barınmaları, düzenli ve memnuniyet verici bir halde olmuştur.[442]

II. İnönü Muharebesi'yle ilgili olarak Bursa Milletvekili **Operatör Emin Bey** 7 Nisan 1921 tarihli oturumda cephede gördüklerine dair şu beyanatı vermiştir:[443]

> *"Arkadaşlar, ordumuzun kazandığı şu parlak zaferden dolayı cümlenizi tebrik ederim. Cümlenizin gazası mübarek olsun. Çünkü arkadaşlar, ordumuzun anası da babası da sizsiniz. Orduyu siz*

[438] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 392.
[439] ***a.g.e.,*** s. 392.
[440] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler,*** s. 531.
[441] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 393.
[442] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler,*** s. 532.
[443] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 9, s. 380 - 381.

doğurdunuz, siz büyütüyorsunuz. Onun bütün şan ve şerefi size racidir. Binaenaleyh onun kazanmış olduğu gaza da size racidir. Tekrar ediyorum: gazanız mübarek olsun!!!...

Taarruz haberini alır almaz, cepheye azimet etmek üzere Reisimiz Paşa Hazretlerinden müsaade istihsal etmiştim. Hemen gidemedim, geciktim, yani tren bulamadığımdan dolayı gidemedim. Ayın 26'ıncı günü buradan ayrıldım. 27'inci günü Eskişehir'e muvasalat ettik. Öğle üzeri idi, Eskişehir'e çıkar çıkmaz ilk kafileyi mecruhinin geleceği haberini aldık. Ve derhal istasyona iner inmez vazifeye başladık. Mecruhlarımız bir taraftan trenle, bir taraftan karadan arabalarla sevk olunuyordu. Düşmanın yapmış olduğu fecaiden dolayı köylerini, evlerini, barklarını terk ederek Eskişehir'e iltica eden pek çok ahali Müslime mevcut idi. Bundan dolayı Eskişehir'de büyük bir izdiham vardı. Bütün oteller lebaleb dolmuş, evler kezalik dolmuş, bir halde idi. Fakat mecruhinimiz içinde lazım gelen yerleri tedarik etmek mecburiyeti vardı. Bu izdihama rağmen ahalini bir kısmı da bir miktar sıkıştırarak bütün otelleri işgal ettik. Her ihtimale karşı hastanelerin yataklarını tevsi ettik ve mecruhlarımızı oralarda barındırmaya başladık. Tabidir ki, cepheden mütemadiyen yaralı geliyordu, onların ameliyatı yapılmak, yaraları sarılmak, iskân etmek, bunlar pek güç şeylerdir arkadaşlar. İki üç gün kadar sırf onların sevki, onların barındırılması, onların tevzii ile iştigal edildi. Bu maksadı temin için, ,istasyon binası da işgal olundu. Trenle gelen mecruhin doğruca istasyona giriyor, orada Hilal-i Ahmer tarafından kendilerine sıcak bir çay, çorba içiriliyor, yaraları istasyon binasında sarılıyor, oradan, yaraları hafif olan yaralılar Ankara'ya, Polatlı'ya, Sivrihisar'a yani hat üzerindeki hastanelere sevk olunuyorlar. Ağır olanları derhal ameliyat yapılmak üzere ameliyathaneye sevk olunuyordu. Bu tedabiri yapmak için mevcut askeri ve mülki bütün etıbbayı topladığımız gibi darülmuallimin, muallim ve talebesini dahi vazifeye davet ettik. Onlar da bir hasta bakıcı sıfatıyla geldiler. Geceli gündüzlü bize yardım ettiler. Sizi temin ederim ki, çok geceler tabessabah

gerek etıbba gerek hasta bakıcılar meşgul olurdu ve yaralılarımız, gazilerimiz layık oldukları ihtimam ile tedavi olundu. Bütün memleket ahalisi kezalik yardımımıza şitabetmiştir. Kimisi yatak, kimisi yorgan, yastık getirmek suretiyle mecruhların bütün ihtiyacatını temin ettiler. Yani Eskişehir ahalisini memurini askeriye ve mülkiyesinin gösterdiği hamiyet ve takdirin fevkindedir. Yaralılarımızın gayet şen ve şatır vaziyette olduklarını da ilaveten arz edeyim arkadaşlar. İçlerinde en ağır yaralı olanlar bile yaralandıklarına müteessif ve bir an evvel cepheye dönmeye arzukeş...

Cepheye gelince: mecruhlarımız hakkında muhtelif muhtelif şeyler işittiğim için arkadaşlarımın tereddüdünü izale etmek istiyorum. Esasen şimdiye kadar hiçbir şey ketmetmedim. Hususi olarak arkadaşlarımla görüştüğüm zaman gerek ilk İnönü Harbi'nde, gerek Gediz Harbi'nde hepsini açık olarak arz etmiştim. Maahaza bir mahsur görmüyorum, size şimdi dahi her hakikati açık olarak arz edeceğim. Bu harpte elimizden geçen (2600) mecruh vardır… bunların iki bini gayet hafif olduğu için Ankara'ya sevk ettik. İnşallah bunlar beş-on gün sonra yine vazifelerinin başına gideceklerdir. Diğer altı yüzün içinden bir sülüsü kadar ağır yaralılar vardır ki, bunların kâmilen ameliyatı yapılmıştır. Bu ağır yaralılardan ameliyatı yapılanlar içerisinde de inşallah sülüsanı kurtulacaktır. Diğer sülüsanı da mutavassıt derecede, yani ağır yaralı değildir. Bunların içerisinde belki ufak tefek bir arız aile malul olanlar kalabilir. Fakat bunların da miktarı haizi ehemmiyet değildir."

İnönü Muharebeleri'nde Eskişehir Hilal-i Ahmer Hastanesi büyük önem kazanmış ve ordunun isteği üzerine yatak sayısını 150'ye çıkarıldı. Cepheden gelen yaralılardan hafif olanların pansumanları yapıldıktan sonra diğer hastanelere nakledilirken, ağır yaralılar ise Kızılay Hastanesi'nde tedavi altına alındı.Bundan dolayı yaralı sevkıyat merkezi özelliğine sahip istasyonda, Cephe Komutanlığı nezdinde yapılan teşebbüsle, istasyonun bekleme salonu; istirahat yeri ve çayhane

haline getirildi. Kabul salonunda yaralılara çay ve çorba dağıtılırken pansumanları da değiştiriliyordu. Faaliyet süresince 2500 yaralının burada ilk tedavileri yapıldı.[444]

II. İnönü savaşı'nda günlerce süren çatışmaların sonucunda her iki taraftan yüzlerce insan öldü veya yaralandı. Bu savaşta her iki tarafın tespit edilen kaybı şu kadardır:[445]

	Türkler	**Yunalılar**
Ölen Subay	44	53
Yaralı Subay	102	149
Ölü Asker	637	669
Yaralı Asker	1720	2874
Kayıp	1359	394

6.2.3.1.2.2. Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nde Sağlık Hizmetleri

Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nde Batı Cephesi düzene girmiş, sıhhiye bölük kadroları genişletilerek 10 sedye ve 12 araba üzerinden teşkilatlanmıştı. Seyyar hastane sayısı dokuza çıkarılmış, yatak sayıları iki yüzer yatağa göre düzenlenmişse de yatakları tamamlanamamıştı.[446]

Cephede yaralılara yapılan ilk müdahale büyük önem taşıdığından dolayı, bütün erlere birer harp paketi verilmişti. İlk tedavi bu harp paketlerinden

---

[444] Mesut Çapa, "Milli Mücadele'de Eskişehir Kızılay (Hilali Ahmer) Hastanesi ve Yunan İşgali", ***Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi,*** Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Yıl:4, Sayı:8, Ağustos 2006, s. 2.

[445] Abidin Daver, "Yıldönümü Münasebetiyle: İkinci İnönü Zaferi", *Cumhuriyet,* 5 Nisan 1939, No: 5349, s. 2.'dan aktaran İhsan Güneş - Kemal Yakut, ***Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840 - 1923),*** T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları; NO. 1721 Edebiyat Fakültesi Yayınları NO. 25, Eskişehir, 2007,s. 213.

[446] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler*****,** s. 532.

yararlanılarak yapılıyordu. Ayrıca yedek olarak her alayda 400 – 600 ve sıhhiye bölüklerine gerektiğinde bölüklere verilmek üzere 1000 – 1500 adet harp paketinin dağıtımı da gerçekleştirilmişti.[447]

Normal olarak, yaralı yuvalarından teskerelerle alay sargı yerine taşınan yaralılar, ilk tedavileri ve sınıflandırılması yapıldıktan sonra, sargı yerine yakın bir yerde açılan araba durak yerine teskere ile getiriliyor, buradan arabalarla tümen büyük sargı yerine taşınıyordu. Tümen sargı yerinde sınıflandırılan yaralılardan daha geriye gönderilecek olanlar ise, grup seyyar hastaneleri emrindeki arabalarla seyyar hastanelere taşınmakta ve bir kısmı da menzil hastanelerine tahliye edilmekte idi. Başlangıçta demiryolu istasyonlarına yakın olan birlikler, yaralılarını imkân buldukça özel hasta trenleriyle veya boş olarak geri gidecek olan trenlere yüklemek suretiyle tahliye ediliyorlardı. Fakat bu ancak Temmuza kadar mümkün oldu. Bu tarihten sonra demiryolundan faydalanma imkânı kalmamıştı. Ancak Eskişehir – Polatlı- Ankara demiryolu kısmından yaralanarak yapılan tahliyede, Eskişehir'deki Yaralı Sevk Komisyonu büyük rol oynuyordu.[448]

Nasuhçal Muharebesi'nin kaybedildiği ve Yunan kuvvetlerinin Eskişehir'in çok yakınlarına sokulduğu sıralarda, Eskişehir Merkez Hastanesi de Ankara'ya taşınmak ve orada yeniden açılmak üzere, 18 Temmuz akşamı 800 yaralı ve hasta er, röntgen cihazı ve laboratuar gereçleriyle birlikte istasyona nakledildi. 19 Temmuz günü saat 01.00'de Eskişehir'den trenle Ankara'ya hareket edildi.10-21 Temmuz'daki muharebeler ve daha sonra yapılan geri çekilme harekâtı sonunda genel olarak, sıhhiye hizmetleri, ileri birliklerde iyi yürütülmüş, hiçbir yaralı geriye sargısız gelmemiş, tahliye çoğunlukla arabalarla yapılmıştır.[449]

Türk ordusunun büyük bir kısmını yok ettiklerini sanan Yunanlılar zafer coşkunlukları içerisinde ilerlemekte iken, birliklerimizin Sakarya'nın gerisinde toplanmak amacıyla yaptıkları yürüyüş yıpratıcı olmuş, erler günlerce tam bir gıda

---

[447] ***Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 4. Kısım, Kütahya, Eskişehir Muhareb*eleri,** T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s. 571 - 574.

[448] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 1402, G: 11, B: 6147., ***Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 4. Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeler,i*** s. 571 - 574.

[449] ***Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 4. Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeleri,*** s. 571 - 574.

alamamış, yol boyuca içilecek bir su da bulamayan yorgun asker Porsuk Çayı'nın kirli sularından faydalanmak, susuzluğunu gidermek zorunda kalmıştı.[450]

Temmuz 1921 ayı içinde değişik hastalıklardan hastanelere giren personel sayısı 24.730 olup, bunların içinde bulaşıcı hastalıklara yakalananlar ise şöyle idi:[451]

Tablo: 6.2.3.1.2.3.1 Temmuz 1921 Ayı İçinde Değişik Hastalıklardan Hastanelere Giren Personel Sayısı

Hastalık ismi	Yakalanan	Ölen
Tifüs	11	3
Hummayı racia	41	---
Çiçek	8	3
Karahumma	6	1
Kızamık	4	---
Kabakulak	37	---
Yılancık	17	3
Dizanteri	113	12
Salgın grip	125	1
İskorbüt	25	---
Menenjit	1	1

6.2.3.1.2.3. Sakarya Muharebesi'nde Sağlık Hizmetleri

Sakarya Muharebeleri'ne girildiği sıralarda her tümende bir sıhhiye bölüğü bulunuyordu. Sabit olarak kurulmuş olan ve II. İnönü Muharebesi'nden sonra seyyar hale getirilen 11 hastaneden bir kısmı ihtiyaca göre Batı Cephesi Komutanlığı birliklerine sevk edildi.[452]

---

[450] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 408 – 409.
[451] ***Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 4. Kısım,*** s. 574.
[452] ***Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 5. Kısım, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât,*** T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, s. 483.

Silâhaltına alınan ve memleketlerine gönderilen hasta erlerin yollarda sıhhi bakım ve korunmalarını temin için, iki sıhhiye teknisyeni, iki sıhhiye eri, bir mekare ve on yataktan ibaret 300 sıhhiye istasyonu kuruldu.[453]

Yunanlıların Sakarya batısına çekilmesinden ve takibe geçtikten sonra, hareket alanında sıhhi korumaya ve gerekli tıbbi müdahalede kullanılmaya yarar hiçbir bina kalmadığından, yaralı ve hastalar büyük sıhhiye çadırları ve seyyar hastanelere sevk edildi.[454]

Bu muharebede yaralıların hemen bütünüyle Ankara'ya geleceği düşüncesiyle, Ankara'da mevcut hastane miktarları ve yatak adetleri çoğaltıldı. Ayrıca Ankara- Kayseri karayolu üzerinde; Köprüköy, Bala, Kırşehir, Avanos, Ürgüp, Hacıbektaş, Kayseri, Ankara – Çorum hattı üzerinde; Yozgat, Sungurlu, Çorum, Ankara – Kastamonu istikametinde; Kalecik, Çankırı ve Kastamonu hastaneleri yeniden açılmış, hafif yaralılar bu hastanelere gönderilmişti.[455]

Düşmanın Haymana'ya yaklaşması üzerine Haymana'ya yığılmış bulunan yaralılar geriye ve Haymana Hastanesi Çayırlı köyü'ne nakledilmişti. Eylül'ün ikinci haftası sonlarına doğru düşman çekilmeye başlamış ve çekilme yolları üzerinde bulunan köy ve kasabalar, düşman tarafından yakıldığından, takip harekâtı sırasında hastane kurulmasında zorluklarla karşılaşılmıştı.

Sakarya Muharebesi sırasında silâhaltına alınan ikmal erlerine donatım verilememesi, birçok erin elbisesiz ve açıkta barınması, hepsine kaput verilememesi, iaşelerinin iyi olmaması nedeniyle birliklerde solunum ve sindirim sistemi hastalıkları baş göstermiş, alınan tedbirler ve iaşelerin düzeltilmesiyle yaygın hal almadan önlenmiştir. [456]

---

[453] ***Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 5. Kısım, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât,*** s. 483.
[454] ***a.g.e.,*** s. 483.
[455] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** s.533 - 537.
[456] ***a.g.e.*** s. 533 - 537.

Kurtuluş Savaşı sürerken; tifo, tifüs, kolera, trahom, verem, sıtma, çiçek, sifilis (frengi), Anadolu'da çok yaygındı.[457] Sakarya Vadisi'nde askerlere yapılan muayene sonucu %49'unun kanında sıtma parazitine rastlanmıştır.[458] Salgın hastalıklar kadar tehlikeli bir durum ise Anadolu halkının bilgisizliği yanında çaresizliğini de bağlı olarak temizlik kurallarının neredeyse hiç uygulanamamasıdır. Bunların başında da su kaynaklarının temiz tutulmaması gelmektedir. Gerek askerler, gerekse halk çamaşırlarını çeşme başlarında veya dere yataklarında yıkamakta, buralardan çıkan pis sular da aynı şekilde temiz sulara karışmaktadır. Özellikle askeri çamaşırların belli kaplarda yıkanması, kirli suların biriktirilerek açılan büyük çukurlara dökülmesi, ayrıca çamur, kum ve toprakla temizlenen karavanların da kaynar su ve sabunla yıkanıp temizlenmesi yönünde girişimler yapılmış olsa da bunların uygulanması mümkün olmamıştır. Bu arada dikkat edilen ancak pratikte fazla uygulanamayan bir tedbir de asker için sahra banyoları kurularak pis suların belli merkezlerde toplanması, ayrıca köylerde ve sahra karargâhlarında kurulacak helâların sıhhi temizliği konusunda açılacak çukurlarda toplanılan pisliğin her zaman üzerinin örtülmesi bulunmaktadır.[459]

Batı Cephesi'ne her taraftan gelmekte olan ikmal erleri, sevkıyat merkezlerinde ve depo birliklerinde, Adana Cephesi'nde 2. Kolordu ve Batı Anadolu birlik ve kurumlarında lekeli humma ve hummayı racia olayları eksik olmamış ve özellikle Ankara Garnizonu'nda Mayıs 1921 yılında 250 hummayı racia olayı görülmüştür.[460]

Sonbaharın ikinci ayından itibaren merkezde ve Doğu Cephesi'nde lekeli humma ve racia olayları çoğalmaya başlamış, alınan tedbirlere rağmen, Ankara'da lekeli humma olayı pek fazla görülmüştü. Hatta iki tabip de bu yüzden ölmüştü. Bu nedenle mücadeleye hız verilmiş, özellikle seyyar ordunun korunması için Ankara ve

---

[457] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 1281, G:169, B: 10794., ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 1495, G: 67, B: 13068., Ayrıca bkz., Aydoğan, ***Türkiye Üzerine Notlar,*** s. 79.
[458] İlhan Tekeli ve Selim İlkin, ***Cumhuriyet Harcı. Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi,*** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ağustos 2004, s.134.
[459] Ulvi Keser, "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Sağlık Faaliyetleri", ***I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı,*** Cilt: 2, Konya, 2008, s.1264.
[460] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** s.533 - 537.

Konya merkezlerinden başka Batı Cephesi için Sivrihisar, Sarayönü, Akşehir, Bolvadin'de büyük temizlik, muayene, ayırma merkezleri kurulmuş ve demiryolu vagonlarının temizlikleri önemle kovuşturularak, erlerin hastalıksız ve bitsiz olarak seyyar orduya gönderilmeleri ve Batı Cephesi'nin bulaşıcı hastalıklardan korunması sağlanmıştı.[461]

Sakarya Muharebelerinde Batı Cephesi Kuvvetlerinin personel zayiatı Tablo: 6.2.3.1.2.4.1'de gösterildiği üzere saptanmıştır.[462]

Tablo: 6.2.3.1.2.4.1 Sakarya Muharebelerinde Batı Cephesi Kuvvetlerinin Personel Zayiatı

BİRLİK	SUBAY						ER					
	Şehit	Yaralı	Esirler	Kayıp	Firar	Yekûn	Şehit	Yaralı	Esirler	Kayıp	Firar	Yekûn
1. Kolordu	54	189	6	13	---	262	1036	4053	398	2721	332	8540
2. Kolordu	75	318	5	10	---	408	1340	3983	75	2524	193	8115
3. Kolordu	56	168	3	2	1	230	1097	2887	40	1089	2907	8020
4. Kolordu	49	196	5	2	---	252	950	3264	100	927	622	5863
5. Kolordu	4	14	1	---	2	21	257	142	18	68	841	1326
Cephe K.lığı bağlı Birlikleri ve Batı Anadolu Menzil Müfettişliği	39	173	3	---	1	216	756	3093	174	1273	740	6036
TOPLAM	**277**	**1058**	**23**	**27**	**4**	**1389**	**5436**	**17422**	**805**	**8602**	**5635**	**37900**

İstiklal Harbi Sıhhi Raporu'nda şehit miktarı 3288, yaralı 13.618 ve esir 415 olarak gösterilmektedir. Yunan Ordusu'nun personel zayiatı, Atina Büyükelçiliği Ataşemiliterliği'nden 1963 yılında alınan bilgilere göre; Sakarya Muharebeleri'ne

[461] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923),*** s.533 - 537.
[462] ***İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 5. Kısım, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât,*** s. 484.

katılan 3780 subay ve 120.000 erden, 208 subay ve 3750 er ölü, 700 subay ve 18.255 er yaralı, 354 er kayıptır. [463]

6.2.3.1.2.4. Büyük Taarruz'da Sağlık Hizmetleri

Batı Cephesi Ağustos 1922'de 1. ve 2. Ordu'larla, 5. Süvari Kolordusu ve Kocaeli grubu'ndan oluşan 18 Piyade, 5 Süvari Tümeni'nden ibarettir. Ayrıca bir ağır topçu alayı, üç inşaat taburu, bir istihkâm, bir muhabere bölüğü ile 3 Numaralı Bir Seyyar hastane vardı.[464]

Büyük Taarruz sıklet merkezinin güney bölgesi olacağı düşüncesiyle, yaralıların Konya ve Adana civarındaki hastanelere nakli gereği öngörülmüş ve her olasılığa karşı bu bölgenin 20 – 30.000 yaralıyı barındırabilecek bir duruma getirilmesi, bu nedenle Adana bölgesinin 10.000 veya Konya bölgesinin 10.000 yatağa çıkarılmasına teşebbüs edilmekle birlikte, Kayseri ve Niğde'de 100'er, Adapazarı'nda 500 yataklı hastaneler açılmış ve Başkomutan Muharebesi'nden önce 35.000 yatak hazırlanmıştı.[465]

Temmuz 1922 ayı içinde yer değiştirmeler nedeniyle hasta sayısında çoğalma görülmüş, sıcakların artması, su ve meyveler, ishallerin çoğalmasına neden olmuştu.[466]

Batı Cephesi orduları birçok muharebeler vererek ve zorlu takipler yaparak, hiç istirahat etmeden on beş günde 400 Km. yürüyüş yapmışlardı. Bütün birliklerde erlerin çoğu çarıksız, yolsuz, tozlu ve sarp arazide, çok sıcak bir mevsimde takip yapıldığı halde, övülmeye değer bir dayanıklılık göstermişlerdi. Moral yüksekti. Çok uzun ve sürekli yürüyüşlerde geri kalan çok az sayıda er olmuşsa da, bu döküntüler konma yerlerine yetişerek birliklerine katılmışlardı. Ancak ayak vurgunu, güneş çarpması olayları çok fazlaydı. Büyük Taarruz'dan önce Yunan ordusunda görülen

---

[463] ***İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 5. Kısım, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât,*** s. 484.
[464] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 424.
[465] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler,*** s. 543 - 544.
[466] ***a.g.e.,*** s. 543 – 544.

koleraya karşı aşılama yapılabilmiş ve İzmir'e kadar, Yunan ordusunun çekildiği yerlerden, herhangi bir bulaşma tehlikesine uğranılmadan emniyetle geçilmişti.[467]

Asıl taarruzu yapan 1. Ordu'nun kayıpları, umulduğundan çok az olmuştu. Tümenlerin Sıhhiye Bölükleri, Kolorduların Seyyar Hastaneleri (bir iki gün hariç) birliklerini takip ederek yaralı ve hastaları toplayıp tedavi etmişler ve tahliyeyi düzenli yapmışlardı. Tahliye işlerinde fedakâr halkın büyük yardımı olmuştu.[468]

Batı Cephesi Ordularının 26 Ağustos – 18 Eylül 1922 günleri arasındaki kayıpları şu şekildedir:[469]

Tablo: 6.2.3.1.2.5.1 Batı Cephesi Ordularının 26 Ağustos – 18 Eylül 1922 Günleri Arasındaki Kayıpları

	Subay	**Er**
Şehit	146	2397
Yaralı	378	9477
Hastanelere yatan	21	1900
Esir olan	2	55
Toplam	**547**	**13.829**

Bu savaş, hazırlanması, başlaması ve yürütülmesi bakımından normal bir harple kıyas edilemeyecek kadar farklı özellikler taşımaktadır. Sebepleri tarihin derinliklerine kadar uzanan askeri, sosyal, politik ve ekonomik yönleri, harp içinde hazırlanan çeşitli cephelerdeki mücadeleleri ile bir milletin "makûs talihini" değiştirmiştir. Böyle bir savaşın elbette ki sağlık hizmetleri de kendine özgü bir karakter taşıması zorunlu idi. Nitekim harbin ilk dönemi sevk ve idare prensipleri,

---

[467] ***İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 6. Kısım, 3. Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı,*** T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969, s. 239 - 240.

[468] ***İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 6. Kısım, 3. Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı,*** *s*. 239- 240.

[469] ***a.g.e.,*** s. 239 - 240., ayrıca bkz., Nusret Baycan "Türk İstiklal Harbi'nde Şehit Düşen Subaylar", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Sayı 12, Cilt: IV, Ankara, Temmuz 1988.

askerlik tekniği bakımından bu özelliği tam olarak taşımaktadır. Bu karakter ana çizgileri ile "Kuvayı Milliye" ruhunu taşımaktadır. Aynı ruh ve karakter içinde hekimler, karşılaştıkları yetersizliklere rağmen, fedakârlık ve alçakgönüllülük içinde canla başla çalışmış, sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde parlak sonuca ulaşmışlardır.[470]

İstiklal Harbi, halka dayanan bir özellik ve nitelikte başlamış, sonradan teşkil edilen düzenli ordu ile üstün bir düşmana karşı başarılı muharebeler verilmiş ve en sonunda, tarihte eşi az görülmüş bir zafer kazanılmıştı.[471]

Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasıyla başlayan ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan Türk İstiklal Harbi Avrupalı yazarların da belirttikleri gibi "bir Türk mucizesidir." İstiklal Savaşı'nda stratejik ve taktik bakımından olduğu kadar, lojistik bakımdan da her çareye başvurularak Son Zafer kazanılmış, ulusun tam bağımsızlığı elde edilmiş; şimdi sıra yapılacak bir programa göre gerçekleştirilecek olan Cumhuriyet devrimlerine gelmişti. [472]

[470] Özbay, ***a.g.e.,*** s. 436 - 438.
[471] ***Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler,*** s. 615 - 617.
[472] ***a.g.e.,*** s. 615 - 617.

7. BÖLÜM
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SOSYAL HİZMETLERE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

7.1. Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Doktor Fuat Umay'ın Çalışmaları

7.1.1 Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi

Türklerde yardımlaşma öteden beri var olagelen bir gelenektir. Türklerin İslamiyeti kabul etmesi ile birlikte bu yardımlaşma, hayır işleri adı altında dinsel bir nitelikte de olsa devam etmiştir. On dokuzuncu asırda bilhassa Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra (3 Kasım 1839) toplumun yapısında meydana gelen değişiklikler, o zamana kadar toplumun ön saflarında gerek kimlik ve gerekse etkinlik bakımından fazla yeri olamayan kadınları ve çocukları ön plana çıkarmaya başlar. Dolayısıyla hayır işleri de yavaş kabuk değiştirerek kadın ve çocuk eksenli bir görünüme bürünür.[473]

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu, birçok cephede mücadele verdiğinden dolayı, sürekli asker sevk etmek durumunda kaldı. Cephelerde savaşanların büyük bir çoğunluğunun şehit düşmesinin sonucu olarak, ülkede kimsesiz çocuklar sorunu her geçen gün büyüyordu. İmparatorlukta, başta İstanbul olmak üzere diğer illere büyük göçler yaşanıyor, bu durum ailelerin sosyal ve ekonomik yönden çöküşüne neden oluyordu.[474]

Osmanlı Devleti'nde kimsesiz çocuklarla ilgili olarak devlet eliyle organize edilen ilk büyük çapta girişimlerden biri II. Abdülhamid döneminde kurulan Darülhayr-ı Ali'dir. 1903 yılında Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümünde açılışı yapılan Darülhayr-ı Ali, aslında büyük çapta teşkil edilmesi düşünülen bir

---

[473] Okay, ***a.g.e.,*** s. 66.
[474] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu****,* (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.

Darüleytam'ın (Yetimler Evi) maddi sebeplerle gerçekleştirilememesi sonucunda daha küçük çapta bir kurumla yetinilmesi durumunu ortaya çıkarmıştır.[475]

Meşrutiyet döneminde İttihad ve Terakkinin destekleriyle kimsesiz çocuklar sorununa çözüm amacıyla Darüleytamlar açılmıştır. Devlet eliyle kurulan Darülhayr-ı Ali ve Darüleytamların verdiği hizmetlerin yetersiz görülmesi üzerine, kimsesiz çocuklara bakım için yeni arayışlara girilmiştir. Bunun sonucunda 6 Mart 1333 (1917)'de Galatasaray yurdunda, İsmail Canbulat, Muhtar Bey, Celal Derviş Bey, Osman Tevfik Bey, Kemal Derviş Bey, Adnan Bey, Servet Efendi, Nesim Mezalyah Efendi, Haralambadi Efendi, Doktor Rasim Ferid Bey, Mustafa Reşat Bey, Ahmet Emin Beyden oluşan grup, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulabilmesi için hükümete başvuruda bulunmuştur. Oluşturulan kurucular kurulu ilk toplantısı 1 Mayıs 1333 (1917) tarihinde yapmış olup, 11 Ağustos 1917 tarihinde Himaye-i Etfal Cemiyeti, kamuya yararlı dernek statüsünü kazanmıştır.[476]

Cumhuriyet'in ilk yıllarının ünlü **Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati**, [477] 12 Şubat 1335 (1919) tarihinde Ahenk Gazetesi'nde Himaye-i Etfal Cemiyeti'yle ilgili aşağıdaki yazıyı kaleme almıştır:[478]

"Himaye-i Etfal Cemiyeti Münasebetiyle" başlıklı yazısında dernekle ilgili şunları söylüyordu: "Memleketimizin en feci bir devrinde

---

[475] Cüneyd Okay, ***Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917- 1923,*** Şule Yayınları, İstanbul, 1999, s. 12.

[476] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu***, (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.

[477] **Mustafa Necati Bey:** 1892 (1308)'de İzmir'de doğdu. Darende eşrafından Mehmet Halit Bey'in oğludur. 1913'te İstanbul hukuk Mektebinden mezun oldu. İzmir'e dönerek "Şark" adında lise derecesinde bir okul açtı ve müdürlüğünü üstlendi. Ayrıca Kız Öğretmen Okulu'nda tarih-coğrafya öğretmenliği ve avukatlık yaptı. İzmir- Aydın Demiryolları Şirketi hukuk müşavirliğinde bulundu. TBMM'nin I. Dönem için yapılan seçimlerinde Saruhan milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu.3 Ağustos 1921'de Kastamonu İstiklal mahkemesi başkanı oldu. II. Dönem'de İzmir'den milletvekili seçildi. 30 Ekim 1923–6 Mart 1924 arası Mübadele, İmar ve İskân Vekili, 6 Mart–22 Kasım 1924 arasında Adliye Vekilliği yaptı. II. Dönem'de tekrar İzmir'den milletvekili seçilerek ismet Paşa'nın III. ve IV. Kabineleri'nde Maarif Vekili oldu. 1 Ocak 1929 günü öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 841., Mustafa Necati'nin özgeçmişi için ayrıca bkz., M. Rauf İnan, ***Mustafa Necati Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara, 1980, s. 11 - 12., Cavit Binbaşıoğlu, ***Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi,*** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 196., ***Maltepe Üniversitesi,*** (Çevrimiçi), http://www.maltepe.edu.tr/basinda/makaleler/egitimci.asp, 15 Nisan 2008.

[478] Zeki Arıkan, "Mustafa Necati'nin Mütareke'deki Yazıları", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi***, Cilt: VIII, Temmuz 1992, s. 13.

milletin en kan ağladığı bir zamanda fırka ihtirasının, dedikodunun menfaatin hâkim olduğu bir anda birçok hayırlı teşebbüslerin mevki-i fiile vaz edildiğini gören gözler, karanlıklar arasında zulmetler içinde parlayan bu nurun bütün ziyasıyla kuvvet ve kudretiyle yaşamasını istiyor. Çünkü harbin mütareke ile neticelendiği günden beri zavallı milletin büyük bir ümitsizlik büyük bir acz ve natüvani içerisinde her kuvvetten mahrum kalmıştı… Dirilmeğe, kuvvetlenmeğe kendimizi düşünmeğe mecbur bulunduğumuz herhalde birbirimizle uğraşmağa, birbirimizin gözümüzü oymağa koyulmuştuk. Ve çok korkunç fırtınaların bizi boğacağını hissetmekten mütevellid korku ile titriyorduk. Ölünceye kadar üzerinden ayrılmayacağımız şu güzel Türk ve İslam İzmir'inde yabancılar gibi seyirci kalmıştık. Mekteplerimiz, öksüzler yurdu zayıflıyor. Aşevleri artık fukara karnı doyuramıyor… Sonra bütün ruhuyla memleketin evlatları üzerinde bir tesir ve hâkimiyet-i maneviyeye malik olan sevgili doktorumuz Mustafa Enver Bey riyasetinde bütün doktorlarımız bir cemiyet yaptılar…

Fırka hasedinden azad olarak kurulan bu meslekî cemiyet öyle görülüyor ki memleketimizi saran hastalıklarla mübarezeye başlayarak ve harbin en şedit günlerinde ateş ve ölüm içinde vazifelerini yapan genç doktorlarımız büyük bir aşkla memleketin geri kalan evlatlarının hayatlarını kurtarmak için gayret ve himmet gösterecekler bu suretle memlekette bir faaliyet uyanarak millî mevcudiyetimiz kuvvetlenecektir…

Bilhassa şu son günlerde muhterem hanımlarımız kalplerinden kopan bir hisle öksüz ve kimsesiz çocukları himaye etmek üzere aralarında bir cemiyet teşkili ile hükümete beyannamesini takdim etmek üzere olduklarını öğrendim. Bu teşebbüsün ulviyet ve nezaheti karşısında hiçbir ferk bulunmayacağını zannetmiyorum. Bundan bir ay evvel böyle bir cemiyetin teşkilini temenni ettiğim zaman temennimin kabul edileceğini ümit etmiyordum. Hâlbuki kendi kendine duam (Himaye-i Etfal Cemiyeti) memleketimizde hakiki kalpleri vatan aşkıyla, milliyet aşkıyla çarpan hassas ve nezih bir (kadınlık âlemi) olduğunu gösterdi ve

ümitsiz kalplere bir ümit ve neşe veren bu havadis bütün memleketin içinde artık öksüzler düşünülüyor tevellüt etti…

Onun için umumi bir içtima akdiyle şu mühim meselenin hallini cemiyet idare heyetinden temenni eyleriz. Ve bütün eşraf ve zenginlerin öksüz ve fakir çocukların ve kimsesiz yavrucaklar için fedakâr olmalarını arzu ederim: İstanbul'da teşekkül eden ve şimdiye kadar memlekete birçok faideleri dokunan Himaye-i Etfal Cemiyetlerinin çalışma programları tetkik edilerek esaslı bir faaliyet projesi ihzar eylemelerini ve herhalde şimdilik hiç olmazsa iki üç yüz kimsesizi geceli gündüzlü besleyecek, okutacak bir müessesenin küşadını heyet-i idareden rica eyler ve böyle millî teşebbüslerin meydana çıkması içtimai ve teavün hisleriyle ibraz-ı faaliyet edilmesini de memleket için bir fal-i hayır addederim."

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1920 yılında Londra, 1921 yılında Cenevre'de uluslararası toplantılara temsilci gönderir. Ayrıca Mısır ve Hindistan'a yazılar yazılarak yardım talebinde bulunulması istenilir ve bu ülkelerden parasal destek sağlanır.[479]

İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti çalışmalarını yürütürken, 30 Haziran 1921 tarihinde, Büyük Millet Meclisinin bazı üyelerinin de girişimiyle Ankara'da yeni bir Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulur. Her iki cemiyetin aynı adla yardım toplaması halk arasında kuşkulara neden olur. Bunun yanı sıra Damat Ferid Paşa Hükümeti sırasında Himaye-i Eytam Cemiyeti'nin kurulması, İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyetinin yardım toplamasını güçleştirir. İstanbul ve Ankara Himaye-i Etfal Cemiyetleri arasında zaman zaman yazışmalar yapılmasına karşın birleşme konusunda tam bir görüş birliğine varılamamıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1908'de Kırklareli'nde mahalli, 1917'de İstanbul'da ve 1921 yılında Ankara'da ulusal düzeyde örgütlendiği bilinmektedir.[480]

---

[479] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu***, (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.

[480] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu***, (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 5 Temmuz 1921 tarihli sayısında, Himaye-i Etfal Cemiyeti'yle ilgili olarak çıkan haberde; "*Cemiyetin amacının, savaşta şehit düşenlerin öksüz çocuklarına bakmak, bu çocuklar için Öksüz Yurtları tesis etmek, mevcut olan Öksüz Yurtları'nı daha iyi hale getirmek ve hükümeti maddi anlamda desteklemek"* olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca "*çocuklara dayak atılmaması, eziyet edilmemesi, çocuk bakımının annelere öğretilmesi, özürlü çocuklar için hastane tesis edilmesi, fakir ve hasta çocukların tedavisi"* gibi konularda da Cemiyetin önderliğinde girişimlerde bulunulacağından söz edilmektedir.[481]

Ülke; ekonomi, insan gücü, doğum oranı, kaynak kullanımı, dış borçlar, ulaşım, sanayi, tarım, ulusal üretim açısından perişan durumdadır. Dört bir cephede verilen savaşlar sonrası, erkek nüfusu hızla azalmış, aileler parçalanmış, göçler nedeniyle işsizlik ve korunmaya muhtaç çocuklar sorunu büyük boyutlara varmıştır. Çocuk sorununu çözmek amacıyla ortaya çıkan Himaye-i Etfal Cemiyeti böyle bir ortamda doğmuş [482] ve bütün olumsuz koşullara rağmen eğitimden sağlığa kadar birçok alanda faaliyet göstermiştir. [483]

7.1.2. Doktor Fuat Umay'ın Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne Yönelik Çalışmaları

7.1.2.1. Fuat Bey'in Büyük Millet Meclisi'ndeki Girişimleri

Doktor Mehmet Fuat (Umay) 24 Şubat 1885 yılında Kırklareli'nde doğdu. ve 1910 yılında İstanbul Tıp Fakültesinden mezun oldu. Balkan Savaşı sırasında bölgedeki Askeri Hastanede görev yaptı, savaş sonrası 28 Ağustos 1913'te Kırklareli Belediye Tabipliğine getirildi. Burada Himaye-i Etfal Cemiyeti Kırklareli Şubesinin

---

[481] ***Hâkimiyet-i Milliye***, 5 Temmuz 1337 (1921).
[482] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu***, (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.
[483] Okay, ***a.g.e.,*** s.69.

ve Müdafa'a-i Milliye Cemiyetinin kuruluşlarında görev aldı, daha sonra Bolu Hükümet Tabipliğine atandı.[484]

Kurtuluş Savaşı ile birlikte Türkiye'nin yönetimini üstlenen erdemli ve yetenekli Kemalist kadroda yer alan Doktor Mehmet Fuat'a,[485] Mustafa Kemal Atatürk tarafından, Soyadı Kanunu ile Türk çocuklarına verdiği hizmetten dolayı, eski Türk dilinde çocukların koruyucu ruhu anlamına gelen **"UMAY"** soyadı verildi.[486]

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 30 Haziran 1921 tarihinde Ankara'da kuruldu. Cemiyet'in kurucu üyeleri arasında yer alan ve uzun süre Genel Başkanlık yapan Dr Fuat Umay, Bolu Milletvekilliği sırasında Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne gelir sağlamak amacıyla önemli girişimlerde bulundu.[487]

Meclis'in 16.1.1338 (1922) tarihli oturumunda, "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden posta-telgraf ücreti alınmamasına dair kanun teklifi"nde bulunan Dr Fuat'ın teklifi, aynı gün Layiha, 21.1.1338 (1922) tarihinde ise, Kavanin ve Muvazenei Maliye Encümenleri'ne havale edildi.[488]

Doktor Fuat Bey ve arkadaşları, 9.3.1338 (1922) tarihinde, daha çok satış yapılabilmesi ve Cemiyet'in gelirlerinin arttırılması amacıyla, Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına satılan kartpostallardan alınan kırk paranın, yirmi paraya indirilmesini teklif etti. Bu teklif Meclis tarafından da aynı gün kabul edilmiştir. [489]

Sivas Mebusu **Vasıf Bey**, 14.3.1338 (1922)'de Cemiyet'in gelirini arttırmak amacıyla, Himaye-i Etfal Cemiyeti adına tütünden tüketim vergisi alınmasını teklif

---

[484] **T*.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu,*** (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008., Fuad Umay hakkında ayrıntılı bilgi ve Büyük Millet Meclisi'ndeki faaliyetleri için bkz., Fuat Umay, ***Seçmenlerimle Baş başa,*** Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O. Yeni Matbaa, Ankara, 1950., Veysi Akın, ***Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay,*** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

[485] Mehmet Fuat Umay, ***Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları***, Çev: Cahit Kayra, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 7.

[486] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu***, (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.

[487] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu***, (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.

[488] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 16, s. 55, 98.

[489] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 18, s. 82.

etmiş, kanun görüşülmek üzere aynı gün Layiha Encümeni'ne, 23.3.1338 (1922) tarihinde ise Kavanin ve Muvazenei Maliye Encümenleri'ne havale edilmiştir.[490] Ancak encümenlerce incelenerek görüşülen bu teklif kabul edilmemiştir.[491]

Cemiyet'in gelirini arttırmaya yönelik bir diğer teklif ise, yine Sivas Mebusu Vasıf Bey ve arkadaşlardan gelmiştir. "Üzerinde matbu pul bulunan kart ve zarflara, ayrıca 1 kuruş değerinde pul yapıştırılarak, elde edilen gelirin Himaye-i Etfal'e bırakılmasını önerilmiş,[492] ancak bu teklif encümende reddedilmiştir. Daha sonra söz alan Mersin Milletvekili Selahaddin Bey'in kanuna gerek olmadığı, konunun tavsiye kararı ile çözümlenebileceğini belirtmesi üzerine, Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesine tebliğ edilmiştir.[493]

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden posta-telgraf ücreti alınmamasına dair kanun teklifi 9.11.1338 tarihinde yeniden görüşülmeye başlanmış, Kavanini Maliye Encümeni ve Muvazenei Maliye Encümeni Mazbataları okunduktan sonra, Bolu Mebusu Fuat Bey söz alarak, konuyla ilgili şu önemli açıklamaları yapmıştır:[494]

> *" Efendiler, bendeniz bu hususta uzun uzadıya söz söylemeyeceğim. Zaten evvelden beri Cemiyatı Hayriye için Kabul edilen ve vaktiyle Hilâliahmer, Müdafaai Milliye Cemiyetleri için yapılmış olan bu müsaade, Himaye-i Etfal için de kabul buyurulursa posta ve telgraf ücretleri için vereceğimiz para ile hiç olmazsa birkaç yetimin hayatlarını kurtarmış oluruz…*
>
> *Efendiler; bendeniz Vekâlette iken 59 yere sual sorulmuştur. Mesaibi harbiyeden müteessir olan evladı memleket yetimleri ne kadardır diye, bunlardan 35 yerden suale, cevap geldi ve bunların yekûnu 94 500'e baliğ olmuştur. Bugün Muaveneti İçtimaiyeye vermiş olduğunuz tahsisat 50 bin liradır. Bu elli bin lira ile on iki Darüleytam*

---

[490] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 18, s. 337.
[491] ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi****,* 30.10.0.0./ 178.232.7.
[492] ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,*** 30.10.0.0./ 178.232.2.
[493] ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,*** 30.18.1.1./ 04.46.17., ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu****,* (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp 5 Nisan 2008.
[494] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 24, s. 441.

idare edilmektedir, bu darüleytamlardaki çocukların yekûnu da 1 900 küsurdur. Memaliki ecnebiyede para toplayıp burada Hıristiyanlara bakan cemiyetlerin bakmış olduğu çocuklar -yalnız bizim Misakı Millimiz dâhilinde bulunan çocuklar- bugün sekiz bin kişiyi mütecavizdir.

Bugün hükümetin bakmakta olduğu 1 900 çocuğa mukabil Cemiyet-i Hayriye-i Ecnebiye sekiz bini mütecaviz çocuğa bakıyor. Yalnız Gümrü'de Kazım Karabekir Paşa Hazretleri bilirler, otuz bin Ermeni çocuğu mevcuttur. Bunlara karşı hükümetin bu yoldaki teşkilatı kâfi değildir. Himaye-i Etfal Cemiyeti vazifesine başlayalı bir sene oldu. Dün Yenigün Gazetesi'nde gördüğünüz –icabederse vesikalarını gösteririm- bugün Amerika'daki Müslümanlar tamamıyla bizim davamıza merbuttur. Bize senede yetmiş bin dolar vermeyi taahhüt etmişlerdir. Ve bugün ilk taksit olmak üzere bin lira gelmiştir. Bu yetmiş bin dolar ki, bizim para ile 130 bin lira tutuyor. Bunu gönderecekler ve daima temadi ettireceklerdir. Bu para ile hiç şüphesiz binlerce şehit yavrusunu kurtaracağız. Ve bunlar namına bir Darüleytam açacağız.

Efendiler elli bin lira ile hiçbir şey yapılamaz. Yalnız Himaye-i Etfal'in bugün Amerika'dan gelen paralarının yekûnu 150 bin lirayı geçecektir. Rica ederim hariçte bu kadar hüsnü tesir yapan Cemiyatı Hayriyelere karşı azayı muhtereme de iyi örnek olsunlar. Posta ve telgrafın tutacağı para bir şey değildir. Zaten hariçten gelecek telgraflar ve mektuplar için postalarda para alınmaktadır. Muharebemiz zaten mahdud olduğu için ve zaten onlar bizlere doğrudan doğruya resmi telgraflar çekiyorlar ve bunlar ücrete tabi olmuyor. Hiç olmazsa bunu bir şekli kanuniye icra etmiş ve mesele bitmiş olur zannederiz."

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden posta-telgraf ücreti alınmamasına dair 16 Ocak 1922'de verilen teklif[495] 26 Kasım 1923'te çıkarılan Posta Kanunu ile yürürlüğe girmiş ve Himaye-i Etfal Cemiyeti posta ücretlerinden muaf tutulmuştur.[496]

---

[495] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 16, s. 55.

Cemiyete gelir sağlama amacıyla farklı sosyal aktiviteler de organize edilmiştir. **Dr. Fuat Bey'**in yakın arkadaşı **Hüsrev Gerede** anılarında bu etkinlikten şu şekilde bahsetmektedir:[497]

> *"Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı olan tutsaklık arkadaşım, Bolu'nun eski belediye tabibi, milletvekili Dr. Fuat (Umay)'la kurum yararına at yarışları düzenlemeyi düşündük Romanyalı eski süvari subaylarından, usta binici Sabri Bey'i yanımıza alarak koşu pisti aradık. En uygun yer olarak tren istasyonu arkasında, bugün ki 19 Mayıs Stadyumu'nun yerini bulduk. Bu alan stadyum yapılıncaya dek yıllarca yarış pisti olarak kullanıldı.*
>
> *Bu yarışlar Ankara halkının moralini yükseltip, onları güven duygusu ve barış havası içinde yaşatmada çok yararlı olmuştur. At yarışı oynamak isteyenler için ucuz biletler de bastırmıştık. Hem Çocuk Esirgeme Kurumu için iyi bir yardım oldu hem halk eğlendi."*

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin düzenlediği at yarışlarına katılımı ve kazanılan geliri arttırmak amacıyla birliklere 21.10.1337 (1921) tarihinde bir tamim gönderilmiş ve yarışlara subayların da katılması istenmiştir.[498]

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin sosyal yardım faaliyetlerinden biri de çocukların ve annelerin parasız muayene edilmesini sağlamak olmuştur. Hâkimiyeti Milliye Gazetesi'nde yayınlanan **" Himaye-i Etfalde"** başlıklı yazıda, konuyla ilgili olarak şu ayrıntılara yer verilmiştir:[499]

> *" Cemiyet faaliyetinde daha büyük bir adım atarak çocukları ve validelerini meccanen muayeneye başlamıştır… Çocuklar için muayene parasız olduğu gibi muayeneden sonra lazım olacaklar da parasız olarak verilecektir. Yakın zamanda, çocuk validelerine de meccani olarak*

---

[496] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu****,* (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.
[497] Gerede, ***a.g.e.****,* s. 205.
[498] ***Gn. Kur. ATASE Arşivi,*** İSH, K: 1150, G: 15, B: 14215.
[499] ***Hâkimiyeti Milliye****,* 16 Teşrinisani 1337 (16 Kasım 1921).

bakılacaktır. Yalnız ilacı hanımlar kendileri tedarik edecektir. Memleketimizde hiçbir Cemiyet-i Hayriye'nin bu kadar kısa zamanda, bu kadar geniş bir faaliyet gösterdiği görülmüş değildir… Memleketimiz de pek çok öksüz, yetim ve muhtaç çocuk var. Memleketimizin istikbali, öksüz ve muhtaç yavruların hayatlarını ve istikballerini kurtarmak ile kabildir… Muayeneler Hacı Bayram Caddesi'nde Cemiyet binasındadır."

Savaşın getirdiği siyasi ve ekonomik sıkıntılara rağmen yapılan yasal düzenlemeler ve sosyal yardım faaliyetleri, Türk halkına verilen değerin en önemli göstergesidir.

7.1.2.2. Dr. Fuat Bey'in Amerika Yolculuğu

Yetim Türk çocuklarına hizmet gayesiyle 1921'de kurulmuş bulunan Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye dâhilinde toplanan ianelerle sayıları gün geçtikçe artan şehit yavrularının hepsine birden aynı hizmeti vermekte aciz kalıyordu. Ülke dışında Türk ve Müslümanların yardımlarına ihtiyaç duyuldu. Böyle bir dönemde Himaye-i Etfal Cemiyeti Katib-i Umumisi Fuat Bey, Celal Nuri (İleri) Bey'den aldığı bir adres aracılığıyla Washington'da yaşayan Türklere imamlık yapan Mehmet Ali Bey'e bir mektup yazarak Amerika'daki Türklerden kendileri için yardım gelip gelemeyeceğini sordu. Mehmet Ali Bey vasıtası ile Türk Teavün Cemiyeti ile kurulan irtibat neticesinde olumlu cevap alındı. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin talebi üzerine, Türklerin sayıca kalabalık olduğu New York ve Detroit şehirlerinde üç büyük toplantı düzenleyerek, elde edilen 120.000 dolarlık bağışı Ankara'ya gönderdi. Yapılan yardımın miktarı Ankara'nın dikkatini çekti. Himaye-i Etfal Cemiyeti, aldığı bir kararla Millî Mücadele'nin içinden gelen ve çocuklara verdiği hizmetlerle dikkat çeken Himaye-i Etfal Cemiyeti Katib-i Umumisi olan Bolu Milletvekili Dr. Fuat Beyin ABD'ye gitmesini uygun buldu.[500]

[500] Veysi Akın, "Amerika'da İlk Türk Lobisi; Türk Teavün Cemiyeti (Turkish Welfare Association)", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Sayı:59, Cilt: XX, Temmuz 2004., ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,*** 30.10.0.0/ 204.395..21.

Dr Fuat Bey'in Amerika gezisi 1923 yılının Mart ayında başlamıştır. Bu gezide 152.000 lira bağış toplamıştır. O tarihteki altın sikkenin fiyatı (Reşat) 8–10 lira arasındadır. Buna göre bağışın 15–20 bin altın sikke olduğunu ve bunun bugünün rayiciyle iki buçuk trilyon liranın üstünde bir değere karşılık geldiğini hesaplayabiliriz. Dr Fuat Bey gezisi sırasında yalnız bağış toplamakla kalmamış, Amerikan eğitim ve çocuk yetiştirme sistemini, aile yapısını da incelemiştir.[501]

Milli Mücadele döneminde, 15. Kolordu Komutanı olan Kazım Karabekir Paşa da Doğu'da bulunduğu yıllarda kimsesiz yetim Türk çocuklarına yönelik bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Kendi sorumluluk bölgesinde sayıları 4000'e yaklaşan çocuğa sahip çıkmış, onlar için eğitim kurumları ve kurslar açmıştır. Sayıları yediyi bulan okullar Erzurum ve Sarıkamış'ta açılmıştır. Yatılı olan bu okullar, okul öncesi, mesleki ve askeri nitelikli idiler. Mesleki nitelikli, Erzurum Sanayi Mektebi'nde aynı zamanda üretime dönük eğitim yapılıyordu. Bu şekilde, üretilen ayakkabı, elbise vs. ile askerin lojistik ihtiyacına da bulunuyordu. Sarıkamış'ta açılan Küçük Sıhhiye Zabitan Mektebi mezunlarının sağlık alanında pek çok hizmetleri oldu. Sarıkamış'ta eğitimini sürdüren Askeri İdadi ise bu yıllarda açık bulunan tek askeri lise idi. Çünkü işgaller sebebiyle diğer askeri liseler kapanmıştı. Bu yüzden ileriki yıllarda doğabilecek subay açığını kapatma yönünde Karabekir'in açtığı bu okulun küçümsenemeyecek katkısı olmuştur. [502]

---

[501] Umay, ***a.g.e.,*** s. 9,10.

[502] Nuri Köstüklü, "Milli Mücadele'de Türk Çocukları ve Bir Destan", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Sayı: 37, Cilt: XIII, Mart 1997., Kazım Karabekir'in yetim çocuklara yönelik faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi için bkz., Karabekir, ***İstiklal Harbimiz***, s. 983 -988, 992 -996., Fahrettin Kırzıoğlu, ***Kazım Karabekir (Kendi Eserleri, Haltercümeleri ve Arşiv Belgelerine Göre),*** Kültür Bakanlığı Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1991, s. 154 – 171., Zekeriye Uludağ, "Kazım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşünceleri", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*****,** Sayı: 38, Cilt: XIII, Temmuz 1997.

7.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Sosyal Yardıma Verdiği Önem ve Çocuk Sevgisi

Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yetim çocuklara gösterdiği ilgi, Çocuk Esirgeme Kurumunun gerek kuruluşu gerekse daha sonraki çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır.[503]

Türk çocuklarının iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmesi ve okullarda okutulması amacıyla hazırlanan "Medeni Bilgiler" adlı kitapta, Mustafa Kemal'in sosyal yardım konusundaki fikirlerini ve bu konuya verdiği önemi görmek mümkündür. **"İçtimai Yardım",** başlığı altında şu noktalar üzerinde durulmuştur:[504]

> *"Demokrasi, vatandaşa hayatını tahakkuk ettirmek ve her türlü ferdi ve içtimai vazifelerinin ifası hürriyetini ve imkânını bırakır. Fakat diğer cihetten, hastalar, zayıflar, sakatlar gibi hürriyetlerinden tamamen istifade edemeyen bir kısım vatandaşlara da bir hayat temin etmek mecburiyetindedir. Bu gibi vazifeleri, içtimai yardım teşkilatı görür.*
>
> *İçtimai yardım teşkilatı pek lüzumludur. Bu teşkilat, her yerde çok inkişaf etmiştir. Bu hizmet, bazen devlet tarafından bir elden idare olunur, bazen de mahalli idarelere bırakılır. En ziyade bu ikinci şekil taammüm ediyor.*
>
> *Bu teşkilat, muhtaçlara meccanen doktor ve ilaç temin eder. Fakir ihtiyarlara, sakatlara ve gayri kabili tedavi hastalara, loğusa kadınlara, efradı çok ailelilere, memedeki çocuklara yardım eder. Bunlara, lüzumuna göre, ya meskenlerinde bakılır yahut umumi bir müesseseye naklolunurlar.*

---

[503] ***Atatürkçülük , Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri I-II-II (Birinci Kitap),*** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988, s. 326., ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu,*** (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008., ayrıca bkz., Cemil Sönmez, ***Atatürk'te Çocuk Sevgisi,*** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

[504] A. Afet İnan, ***a.g.e.,*** **s.** 68 - 69.

Yapılacak yardımın şekli ve derecesi, imkân nispetinde idare tarafından tespit olunur. Yoksa muhtaçlar, her düşündüklerini isteyemezler.

Resmi içtimai yardım teşkilatı ihtiyaca kâfi gelemez. Hilali Ahmer, Himaye-i Etfal, fakirlere yardım cemiyeti gibi, aynı mahiyetteki hususi müesseseler de yardım ederler.

Devlet tarafından hastaneler açılması ve bunlara, mahalli idarenin kararıyla bazılarının parasız olarak kabulü "içtimai yardım" teşkilatının gördüğü hizmetlerdendir…"

M. Kemal Atatürk çocuk davasının önemini her ortamda vurgulayarak çocuklara yönelik hizmetlerde rehberlik yapmayı sürdürmüştür.[505] 17 Ekim 1922 yılında Bursa'da kendini karşılayan çocuklara aşağıdaki şekilde seslenerek nasıl bir gençlik istediğini belirtmiştir:[506]

Küçük Hanımlar, küçük beyler!

Sizler hepiniz atinin bir gülü, yıldızı, bir nur-i istikbalisiniz. Memleketi asıl nura gar edecek sizsiniz. Kendinizin ne kadar mühim, kıymetli olduğunuzu düşünerek ona göre çalışınız. Sizlerden çok şey bekliyoruz; kızlar, çocuklar!"

Kurum, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere dönemin tüm Devlet büyüklerinden destek görmüştür. Atatürk; *"Memleketin çocuklarını korumayı üzerine alan Çocuk Esirgeme Kurumuna vatandaş yardıma mecburdur***"** sözleriyle vatandaşların da kuruma katkı sağlaması gerektiğini vurgulamıştır.[507]

---

[505] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu****,* (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.,

[506] ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt: II, s. 45 - 46.

[507] ***T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu***, (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008., ***Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü****,* Ankara, 1973., ayrıca bkz., ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,*** Cilt: I, s.58.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Baş Kitabeti

1143

"Ankara Himayei Etfal Cemiyeti muhteremesi riyasetine

11 Temmuz 1337 tarih ve 1 No.lu tezkerei Aliyelerinde talep buyurulduğu veçhile Himayei Etfal Cemiyeti muhteremesini himayesini kemali iftiharla kabul ettim. Cemiyetin kıymetdar ve feyizkar mesaisinde muvaffak olmasını temenni eylerim, efendim."

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

23 Nisan'ın hem ulusal egemenlik hem de çocuk bayramı olarak kutlanması[508] ATATÜRK'ÜN çocuklara verdiği değerden kaynaklanmaktadır. Cumhuriyeti kurduktan sonra eğitici görevini üstlenip başöğretmen sıfatını almasının temelinde de çocuk sevgisi yatmaktadır. Tarihte devlet kuran devlet başkanlarının çok azının eğitici olduğu görülmektedir. Atatürk, yurt gezilerinde okullara gitmeyi,

---

[508] Büyük Millet Meclisi'nin açılışının birinci yıldönümü olan 23 Nisan 1921 günü, Birinci Başkanvekili Hasan Fehmi Bey (Sinop)'in Başkanlığında açılan birleşimde Refik Şevket bey (Saruhan) ve on bir arkadaşıyla Şevket Bey (İçel) birer önerge vererek 23 Nisan gününün Milli Bayramlardan sayılmasını ister. Birinci önergede, Milli tarihe başlangıç teşkil eden bugünü milletin hatırasında sürekli yaşatmak için milli bayram sayılması ve Genel Kurulun bu kanun tasarısını encümenlere göndermeyerek hemen görüşülmesi ve kabulü önerilmektedir. İkinci öneri, 23 Nisan'ın hayat hakkı ve bağımsızlık savaşı veren Türk Milletinin geleceğine Büyük Millet Meclisi'nin el koyduğu tarih olarak kutlanacak bir gün olması gerektiği yolundadır… Uzun tartışmalardan sonra görüşme yeterli görülür ve 23 Nisan'ın Milli Bayram sayılmasına dair kanun kabul edilir ve Başkan, verilen karara uyarak birleşimi kapatır. Kabul tarihinden geçerli sayılan Kanun 2 Mayıs 1921 tarih ve 10 Sayılı Resmi Gazete'de (112) sayıyı alarak yayımlanır. 112 sayılı Kanun Ulusal Bayram ve Genel tatiller hakkında 27 Mayıs 1935 Tarih ve 2739 Sayılı Kanunla kaldırılarak yeni bir düzenleme yapılmış, Ulusal Bayram 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edildiği gün olarak saptanıp diğer milli ve dini bayramlar arasında 23 Nisan ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak kutlanmaya devam edilmiştir. 2739 Sayılı Kanun'da, 12 Eylül 1980 İhtilali'ni müteakip kurulan Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 17 Mart 1981 Tarih ve 2429 Sayılı Kanun ile yeniden düzenlendiği sırada 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda (Ana ve ilkokullar düzeyinde törenler yapılacağı) belirtilmiş, ancak bu yanlışlığın iki yıl sonra farkına varılarak bu kayıt 20 Nisan 1983 Tarih ve 2818 Sayılı Kanun'la kaldırılmıştır. Fahri Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi. Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919 – 1923,*** Cilt: I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6, Ankara, 1994, s. 660 - 663.

sıralarda çocuklarla oturup ders dinlemeyi, onlara sorular sormayı, yaşamın en güzel uğraşılarından saymıştır.[509]

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterlerinden **Hasan Rıza Soyak, "Atatürk'ten Hatıralar"** adıyla 1973'te yayınladığı eserinde, Ölümsüz Önderimizin çocuk sevgisi hakkında şunları söylemektedir:[510]

> *"Atatürk çocukları çok severdi. Onun dilinde çocuk, sevgi demekti. Sevdiklerine, hangi yaşta olursa olsunlar, "çocuk", diye seslenirdi. Kendisinin çocuğu olmamıştı. Bundan dolayı vakit vakit iç acısı duymuş mudur bilmiyorum ama doğrusu ben buna hiç ihtimal vermiyorum. Bütün Türk yavruları onun öz çocukları gibiydi. O, bu yavrulara öylesine gönül vermiş, onlar da ona öylece candan bağlanmışlardı. Dünyada böyle bir mutluluğa erişmiş kaç insan vardır ve böyle bir insan yüreğinde öyle bir üzüntü nasıl yer tutabilir…"*

Atatürk'ün çocukları koruma çabaları uluslar arası faaliyetlerde de görmek mümkündür.1924 yılında imzalanan Çocuk Hakları Beyannamesi'ne imza atan beş devlet adamından biri de Mustafa Kemal Atatürk'tür.[511]

Hayatı boyunca bir çocuğun yaşantısında değişiklikler yaptığı gibi, beş çocuğu da evlat edinmiştir. Onun kız çocuklarını evlat edinmesinin amacı ise Türk kadınının neler başarabileceğini göstermek isteyişidir. O hayattayken büyük olan manevi kızlarından Afet İnan, Türkiye'nin ilk kadın tarih profesörü, Sabiha Gökçen ise ilk kadın pilotu olmuştur. ATA'nın ölümüyle birlikte diğer çocuklar yeterli ilgiyi maalesef hiç görememişlerdir.[512]

---

[509] Cihat Akçakayalıoğlu, "Atatürk, Milli Egemenlik ve Türk Çocuğu", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Cilt: I, Sayı: 2, Ankara, Ankara, Mart 1985, s. 577 - 585.
[510] ***a.g.e.*** s. 577 – 585.
[511] Mustafa Ersem, "Anekdotlarla Atatürk 'ün Liderliği ve Kişiliği", ***Atatürkçülük Konferansları - I,*** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s. 274 - 275.
[512] **a.g.m.,** s. 274 - 275.

Çocuklarla bir büyük gibi konuşan ATATÜRK, manevi çocuklarından daima doğruyu söylemelerini istemiştir. Çocuk yetiştirmenin öneminden bahsederken:[513]

> *"Çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi, ifade etmeye teşvik etmelidir; böylece hem hatalarını düzeltmeye imkân bulunur, hem de ileride yalancı ve ikiyüzlü olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine saygı duymaya alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde; yurt ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber, doğruya, iyiye, güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışılmalıdır. Bence bunlar, çocuk terbiyesine ana kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu şekildedir ki çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaş ve mükemmel birer insan olurlar."* demektedir.

Atatürk'ün son döneminde yanından hiç ayırmadığı ve bir anlamda o dönem Türk çocuklarının simgesi olan Ülkü'yü hepimiz resimlerden çok iyi biliriz. O zamanın küçük Ülkü'sü bugün yetmiş yaşında bir babaannedir. Ülkü Adatepe o günleri anlatırken sanki hala o günlerin özlemini çeker gibidir. Atatürk'ün ölümü sırasında daha beş-altı yaşlarında olan bu çocuk, kendisinden hep bir parçanın koparıldığını hissederek yaşamış ve çocukluğundan kendisine ata yadigârı kalan yalan söylememeyi düstur edinmiştir. ATA'nın manevi kızlarından ve birkaç yıl önce yitirdiğimiz Sabiha Gökçen de aynı duygular içindedir. Onları bu duygulara iten şüphe yok ki ATA'nın onlara verdiği değer ve içinde bitmek bilmeyen çocuk sevgisidir.[514]

---

[513] ***Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (Birinci Kitap),*** s. 326 - 329.

[514] Ersem**, a.g.e.,** s. 274 - 275. Atatürk'ün çocuk sevgisiyle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz., Cemil Sönmez, ***Atatürk ve Çocuklar****,* UNICEF Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1991.

7.3. Göçmen Sorunu

Milli Mücadele döneminde Sıhhiye Vekâleti'ni en çok meşgul eden ve Meclis'te üzerinde en çok tartışma yaşanan konulardan biri de muhacir meselesi olmuştur.

Balkan Harbi'nden beri devam eden yurt içindeki göçmen ve mülteci işlemleri, düşman istilasına uğrayan bölgelerden de içerilere doğru göç ve istila hareketlerinin başlaması ile daha da artmıştır. İstanbul Muhacirin ve İskân-ı Aşayır Umum Müdürlüğü'nün istatistiklerine göre: Balkan Harbi'nden önce 201.722 haneyi kapsayan 926.022 nüfus istila olunan yerlerden memleket içine göç etmiştir. (Bu rakama Rus Harbi muhacirleri dahil değildir) Eski kayıtlara göre bunlardan 69.799 hanede mevcut 339.074 kişi muhtelif illerde iskâna tabi tutulmuştur. I. Dünya Harbi'nde göç edenlerden de kayda geçenlerin sayısı 78.848 kişidir. Yine bu harpte düşman istilasına uğrayan Van, Bitlis, Erzurum illeri ile Trabzon ve Erzincan illerinden iç illere iltica edenlerin sayısı 868.962 kişidir.[515]

Göçmenlerin yurtlarına bir an evvel sevk edilmelerine dair, 20.6.1337 (1921) tarihinde Erzurum Vekili **Mustafa Durak Bey** [516] ve arkadaşlarının verdiği önergede konuyla ilgili sorunlara şu şekilde değinilmiştir:[517]

---

[515] ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl,*** s. 32.

[516] **Mustafa Durak Bey:** 1876 (1292)'da, Erzurum'da doğdu. Hacı Ahmet Bey'in oğludur. İlk ve orta öğreniminin Erzurum İbtidai Mektebi ve Rüştiyesi'nde tamamladıktan sonra padişah Abdülhamit yönetimine karşı eylemlerde bulunması üzerine Kalebentliğe hüküm giyerek Sinop Kalesi'ne sürgüne gönderildi. TBMM'nin I. Dönem'i için yapılan seçimlerde Erzurum Milletvekili olarak 13 Mayıs 1920'de Meclis'te hazır bulundu19 Mayıs'ta Milletvekilliği'ni korumak suretiyle Emniyet Genel Müdürü olarak görevlendirildi. 13 Haziran 1920'de Meclis'teki görevine döndü. Kasım ve Arlık aylarında Kars Vali Vekili olarak görev yaptı. İlin mülki teşkilatını tamamladı ve savaş sonu şehre sığınan göçmenlerin memleketlerine sevki işini yönetti. Meclis'te pek çok komisyonda görev aldı. İstiklal Savaşı'nın zor koşulları içinde, kürsüde moral yükseltici ve yüreklendirici konuşmalarıyla dikkat çekti. Göçmenlerin sevkleri için ödenek ayrılmasına dair teklifi, 25 Haziran 1921'de 129 sayılı kanun olarak kabul edildi. Milletvekilliği I. Dönem sona erince Erzurum'a döndü. 1932-1935 arası belediye Başkanı oldu. Bu görevde iken V. Dönem için yapılan seçimlerde tekrar Erzurum Milletvekili seçildi. VI. Dönem tekrar seçilerek Milletvekilliğini ölene dek korudu. 21 Ekim 1942'de öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 399 - 400.

[517] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 10, s. 419 - 420.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Harbi Umuminin memlekette husule getirdiği tahribat meyanında cephelerde şehit olan evladı vatanın ebedi iftirakları yıkılan hanumanları, sönen ocakları nakabili telafi afatlardır. Evladını cephelerde dağlar, taşlar, ormanlar içinde şehit bırakıp öksüzleri, dulları, mükellefiyeti şer'iyeden dahi azade olan yetimleri başlarına toplayarak düşman ayakları altında namus ve hayatını çiğnetmemek için Anadolu içerlerine akın eden şehit babaları ve anaları ve yüz binlerce muhacirler altı seneden beri mütemadiyen kırılıyor, ölüyor, mahvoluyor ki, devletin membaı nüfusunu kurutmaya doğru giden bu tarikı ihmalkâr varlığımı temelinden sarsıyor. Bu yaraların acilen tedavisi için bugün ki müzakerenin birkaç dakikasını bu biçaregarane tahsis ile kış gelmeden yurtlarına sevkleri için muktazi paranın derhal ve bilâkaydüşart tesviyesi ve maskatı reislerine hemen azimetleri hususuna Heyeti Umumiyenin müstaceliyetle bir karar itasını ve bu hususların tedviri için Heyeti Celilece bir komisyon intihabını teklif ederiz.

20 Haziran 1337

Aynı gün Bayazıt Vekili **Süleyman Sudi Bey** [518] de göçmen sorunuyla ilgili olarak bir soru önergesi vermiştir. Önergede şu açıklamaları yapmıştır:[519]

"Din ve vatanın kurtulması için cephelerde şehit olan ve göç ederken yollarda açlık ve sefaletten dolayı ölen Doğu illeri halkı nüfusu, daha önceden iki yüz binden fazla iken, bugün Beyazid ilinde bu sayının yirmi beş bine düştüğü tahmin edilmektedir. Bu felaketzede mültecilerin

[518] **Süleyman Sudi Bey:** 1866 (1282)'da Bayazıt'da doğdu. Kapılar Kethüdasızade Abdülkadir Ağa'nın oğludur. İlk v orta öğrenimini Bayazıt Rüştiyesi'nde tamamladı. Ayrıca Medresede özel ve öğrenmelerden eğitim gördü.1918 Mütarekesi'nden sora doğuda yaşanan olaylarda İstanbul Hükümeti'ne karşı olarak Milli Mücadele'ye katıldı. TBMM'nin I. Dönem'i için yapılan seçimlerde Bayazıt'tan Milletvekili oldu. 15 mayıs 1920'de Meclis'e katıldı. Meclis İçişleri, dilekçe Komisyonları'nda ve Memurin Muhakematı tetkik Kurulu'nda çalıştı. Doğu illeri ve kurtarılmış bölgeler göçmenleri için kurulan komisyonda görev aldı. II. Dönem için yapılan seçimlerde Bayazıt Milletvekili olarak yerini korudu. 7 Ocak 1928'de öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 159 - 160.

[519] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 10, s. 420.

ilkbaharda memleketlerine iade edilmesi için Meclis'te kabul edilen kararlar, Hükümet tarafından her tarafa tebliğ edilmesine rağmen, henüz sevk işlemleri başlamamış, zaruri masrafları ve nakliye araçları temin edilmemiştir. Sevkler bu mevsimde yapılmazsa, iki ay sonra soğukta memleketlerine gittiklerinde, barınma, yiyecek, yakacak ve diğer ihtiyaçlarını karşılayamayacakları için, tekrar göç etmek zorunda kalacaklardır. Bu da yine açlık ve sefalete maruz kalmaları anlamına gelir… Göçmenlerin sevkleri için emir verildiği halde, şimdiye kadar neden gerçekleştirilmemiştir? Bu yüzden ölebilecek kişilerin maddi ve manevi sorumluluğu kimlere aittir? Göçmenlerin zamanında rahatça sevkleri için gerekli araçların teminini istirham ederim."

Göçmen sorununun bir an önce çözümlenmesini isteyen Erzurum Vekili Durak Bey, Süleyman Bey'in soru önergesinden sonra söz alarak şu konuşmayı yapmıştır:[520]

"Efendiler, bu muhacir ve mülteci meselesi için bu Meclisteçok uzun münakaşalar olmuştur… Yalnız kısa bir cümle ile bendeniz bunu burada hülasa etmek isterim. Malumualileridir ki, bizim içtimai dertlerimizi çoktur… Bugün muhacir ve mülteciler meselesi ehem dertlerimizden birisini teşkil ediyor. Altı senden beri bu zavallılar sefil, perişan, aç, susuz, cami avlularında, mağara koğuklarında, sokak köşelerinde sürünmektedirler. Şuraya konmaz, buraya bırakılmaz, öteden kovuluyor, perişan, aç, susuz, sefalet içinde yaşıyor, efendiler; bu altı senelik bir hayattır… Hükümet altı senedir bunları besliyor. Fakat besliyor ama bir taraftan da ölüyor? Besliyor ama aç kalıyor, besliyor ama sefil kalıyor; para gidiyor, masraf gidiyor, fakat onların karınları doymuyor; çırıl çıplak bir halde ne Heyeti Umumiyeye, ne memlekete, ne içtimaiyatımıza hiçbir faydaları yoktur. Bilakis zararı oluyor.

[520] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 10, s. 421 - 423.

Bunları bir saat evvel memleketlerine gönderirsek; gerek nüfus cihetinden, gerek iktisat noktai nazarından her halde büyük faydalar temin edecektir.

Bugün şark vilayetlerimizde bütün topraklar duruyor. Boş yatıyor. Ekenimiz yok, biçenimiz yok, kaldıranımız yok. Orduya muavenet edenimiz yok. Efendiler, bunlar Hükümetin başına bir bar olmuşlar; Hükümete daima para veriniz, para veriniz yiyelim diyorlar. Fakat verilen paraların yüzde beşi, üçü, ev icarlarına o biçarelerin barsaklarına ya gidiyor, ya gitmiyor… Hâlbuki bunları memleketlerine bir an evvel gönderirsek zannediyorum ki; onlardan ordumuz da istifade eder, maliyemiz de istifade eder…

Burada bulunan muhacirlerin yani Şark vilayetinin mültecileri – tabi Garp vilayetinin mültecileri de bunların içerisinden vardır- umum için aynı kararı ittihaz edelim. Bendeniz bunları ayıralım demiyorum, hepsi birdir, hiç birisinin farkı yoktur. Fakat bunlar altı senden beri daha acıklı bir dereceye gelmişler ve sefil olmuşlardır… Bu zavallıların çocukları var, bunların da terbiye edecekleri adamları var. Bu çocuklar altı senden beri ne terbiye, ne mektep, ne medrese gördü. Sokaklarda belki ahlaksız büyüyorlar. Rica ederim bunlar da kendi ciğerparelerimizdir ve ilerde memleketin içtimaiyatına büyük hizmet ederler. Her şeyi gözümüzün önüne alalım, bunları bir an evvel memleketlerine gönderelim…

Muhacirin Müdüriyeti'nden bir defter istedik, hatırımda kaldığına göre yüz yedi bin mevcut varmış efendiler, zannediyorum ki, yüz yedi bin mevcudu buradan memleketlerine göndermek için masraf olarak sekiz yüz bin lira kadar para tahmin ediliyormuş… Bizim kendi kendimize görüştüğümüz bir usul üzerine öyle tahmin ediyorum ki 3–4 yüz bin lira ile memleketlerine gideceklerdir…

Kazalara, vilayetlere muhtelif emirler verilmiş ki, bunların esbabını bir türlü anlayamıyorum. Mesela Keskin'de birtakım mülteciler

vardır, bu mültecilerden bir kısmı kendi paralarıyla memleketlerine gitmek istiyorlar, Hükümetten bir yardım istemiyorlar; bu adamlara kaymakam orada diyor ki; siz gitmeyeceksiniz, size vesika vermeyeceğiz diyor… Her tarafa başka türlü emirler verilmesinin esbabını anlamıyorum… Kati icraatımızı yapalım, millet bizden kati işler istiyor…

Yüz yedi bin muhacir namına sizden rica ediyorum ve bütün arkadaşlarım adına sizden rica ediyorum. Bugün kati ve acil bir karar ittihaz ediniz. Efendiler, bu zavallılar memleketlerine gitsinler, kaç kuruş kabul edecekseniz edin, gitsin, bitsin, çıksın bu iş… Bunun içinde bir encümen teşkilini talep ediyorum. İçimizden on, on iki kişilik bir encümen teşkil edin, Heyeti Umumiyeniz bu zavallılara ne tahsisat verebilecekseniz o tahsisatı bugün kararlaştırın ve bu heyet şu on, on beş gün içerisinde bu işle mütemadiyen uğraşsın ve kati icraatını göstersin ve bu zavallılar bu Haziran nihayetine kadar memleketlerine gitsinler. Yoksa Hazirandan sonra gidecek olursa yollarda yine sefil ve perişan olacaklar…"

Konuya açıklık getirmek amacıyla Durak Bey'den sonra söz alan **Sağlık Bakanı Doktor Refik Bey,** vekilleri şu cümlelerle bilgilendirmiştir: [521]

" Efendim, Muhacirin İdaresi'nin Dâhiliye Vekâleti'nden fekkiyle Sıhhiye Vekâleti'ne raptı ve Muhacirin Müdüriyeti'nin lağvı hakkında mukaddema Muvazenei Maliye Encümeni tarafından verilen karar üzerine, bu bapta yapılacak tedabirin ittihazını, bütçede Heyeti Umumiyece tasdiki uzun zamana mütevakkıf olacağından bendenize havale ettiler. Bendeniz yirmi gün kadar oluyor, Muhacirin Müdüriyetini ele aldım. Evvela bunları tetkik ettim, nerelerde ne kadar muhacir vardır; ne vardır? Elyevm bunların nakli halinde ne gibi ahval zuhur edeceğini nazarı dikkate aldıktan sonra bir nizamname yaptık. Bu nizamname mucibince doğrudan doğruya muhacirin idarelerini bulundukları mahallerde Sıhhiye Müdürlerine, eğer orada sıhhiye

[521] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 10, s. 423 - 424.

müdürü yoksa Hükümet Tabibi idaresine verdik ve bu lağvedilen muhacirin idarelerine yalnız birer kâtip koyduk. Bu suretle muhacirin idareleri ortadan kalktı ve Elyevm bunları nakletmekle meşguldürler. Yaptığımız işlerden bir tanesi de; muhacirin idarelerinden husule gelen tasarruftan; iaşesi bize mevdu olan alil, ihtiyar, hasta, kimsesiz kadınlar vesairenin mevvadı iaşelerini yani yevmiyelerini bir miktar tezyid etmektir. Şimdiye kadar muhacirlerin aldıkları para üç kuruş imiş, biz bunu bulundukları mahallin rayicine göre bir ekmek fiyatına çıkardık ki vasati olarak beş altı kuruş tutuyor. Yani muhacirin idaresinde husule gelen tasarrufatı bu muhacirinin nafakasına tahsis ettik… Muhacirin idaresinin bütçesini encümenin yaptığı gibi aldım. Çünkü evvelce bendenize merbut değildi ve bu encümence nasıl çıkmışsa öylece naklettim. Binnetice muhacirin bütçesi (874) bin lira raddesindedir ve bunun içerisinde (300 000) lira sevkıyat için, (230 000) lira da iaşe parası, yani (500) küsur bin lira bir para mevcuttur ve Durak Bey arkadaşımızın söyledikleri (30 000) küsur muhacirin hepsi vilayatı Şarkiye muhaciri değildir efendim. Vilayatı Şarkiye muhacirini bu meyanda belki 60 – 70 bin arasındadır. Yekûnunu daha henüz tespit edemiyoruz; Sıhhiye müdürlerine ve merkez tabiplerine verdiğimiz emir, evvela bu muhacirin miktarlarının tespiti ve vesaiti olanların doğrudan doğruya vereceğimiz yevmiyelerle hiç durmayıp yola çıkmalarını söyledik. Baki kalanlar için de elimizdeki muvakkat bütçeden muhacirin için bir para verilmiştir ve bu paradan (73) bin lira iaşe, (83) bin lira nakliye parası vardır. Haziranın on dokuzuna kadar yani evvelsi güne kadar bu paradan (153) bin lira sarf edilmiş ve elyevm muhacirin bütçesinin sevkıyat faslında dokuz lira para kalmıştır…

Şimdi birçok taraflardan telgraf ve tahriratlar alıyorum… Muhacirinin memleketlerine gönderileceği bir makamdan bildirilmiş veya isma edilmiş bir tarzdadır. Onun üzerine muhacirinin hiçbirisi bir iş tutmamışlar, ortaklık etmemişler ve hepsi işlerini bırakmışlar, bizi memleketlerime gönderin diyorlar. Gönderin demeye mukabil Heyeti

Celileniz baki kalan muvakkat bütçeden ve encümeni âlinizin yaptığı bütçenin yekûnundan tenzil edilen 152 bin liradan sonra kalan 377 bin liranın verilmesi temin buyurulursa bu suratla Vilayatı Şarkiyeye gidecek olan muhacirinden vesaiti olmayanların sevki için elimizden geleni yaparız ve bunlar için yaptığımız nizamnamede sevkıyat kafilelerine sıhhiye küçük memurları koyacağız."

Refik Bey'den sonra Çorum Vekili **İsmet Bey** [522], bütçeden mülteci ve göçmenlerin sevki amacıyla tahsisat verilmesi için, konunun Bütçe Komisyonu'na havalesini teklif etmiş ve teklifi kabul görmüştür.[523]

Durak Bey ve arkadaşlarının verdiği önerge, Bütçe Komisyonu tarafından incelenerek oluşturulan kararnamede, mülteci ve göçmen sevkleri için bütçeden 150 000 liranın avans olarak verilmesi kararlaştırılmıştır. 25 Haziran 1921 tarihinde bu karar Meclis'in oyuna sunulmuş ve **"Muhacirin Sevkleri İçin Yüz Elli Bin Liranın Avans Olarak İtası Hakkındaki Kanun"** başlığıyla yasalaşmıştır.[524]

Meclis'in 10 Kasım 1921 tarihli oturumunda, Sağlık Bakanı Doktor Refik Bey, Muş Mebusu **Mahmud Said Bey'**in[525] Doğu mültecileri hakkında verdiği soru

---

[522] **Abdullah İsmet Bey (Eker):** 1877 (1293)2de Çorum'da doğdu. Cami-i Kebir İmamı Dersiam ve Müftü Enbiyazade **Mehmet Nazif Efendi'nin** oğludur. İlk ve orta öğrenimini Çorum İbtidai Mektebi ve babasının Müderris olduğu Medresede tamamlayarak 13 Temmuz 1899'da Çorum Livası Defter-i Hakani Kalemine devama başladı. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin feshi üzerine Ankara'ya gelerek TBMM Genel Kurulu'na 22 Temmuz 1920'de Çorum Milletvekili olarak takdim edildi. Meclis'te Tapu ve kadastro, mali kanunlar, İktisat, bütçe ve Dışişleri Komisyonları'nda çalıştı. 13 Ocak 1923'te Ziraat Bankası Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. II. Dönem'de tekrar çorum Milletvekili oldu. 13 Ağustos 1923'teki seçimde II. Başkanvekilliğine getirildi. III. dönem tekrar Çorum Milletvekilliğine seçilmesiyle 1 Kasım 1927'de yeniden Başkanvekili oldu. IV., V., VI., VII., VIII., Dönemlerde yine Çorum Milletvekili olarak görevini 14 mayıs 1950'ye kadar sürdürdü. 1950'de sonra politikayla ilgisini kesti. 4 Ekim 1962'de Ankara'da geçirdiği ameliyat sonucu öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 259 - 260.

[523] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 10, s. 425.

[524] ***Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,*** 30.10.0.0./ 116.806.7., ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 11, s. 39 - 50.

[525] **Mahmut Sait Bey (Yetgin):** 1885 (1301) yılında İstanbul'da doğdu. **Ahsen Hamit Bey'in** oğludur. İlk ve orta öğreniminin İstanbul'da Rüştiye ve İdadi'de tamamladıktan sonra 1903'te devlet Şurası Mazbata Kalemi Kâtipliği ile devlet hizmetine girdi. 24 Kasım 1919'da atandığı Muş Bidayet Mahkemesi başkanlığı görevinde iken TBMM I. Dönem Muş Milletvekili seçildi. Adalet, tasarı, İçtüzük ve PTT Komisyonlarında çalıştı. 15 Ağustos 1923'te Meclis'ten ayrıldıktan sonra Gümrükler Genel Müdürlüğü hukuk Müşavirliği'ne atandı. 12 Aralık 1951'de İstanbul'da öldü. Çoker, ***Türk Parlamento Tarihi,*** s. 800 - 801.

önergesine verdiği şifahi cevaplarla, göçmen meselesiyle ilgili olarak şimdiye kadar yapılanları yedi başlık altında özetlemiştir:[526]

İlk olarak Doğu göçmelerinin yerlerine sevk edilmesi için 1921 yılı bütçesinden ayrılan 150 bin liranın bu iş için tahsis edildiğini ancak tamamının verilmediğini ifade etmiştir. Vilayetlerden kesin bilgi alınamamakla beraber tahminen yetmiş ben bin liranın bu iş için harcandığını belirtmiştir.[527]

Muş Mebusu Said Bey'in ikinci sorusuna cevaben; 1921 Ekim ayı sonuna kadar, kendi imkânlarıyla ya da hükümet yardımıyla sevk edilen, Kars, Ardahan, Oltu sancaklarına gelen mültecilerle, İstanbul'dan doğu illerine gitmek üzere hareket eden göçmen miktarının 93 bine eriştiğini, bunların yüzde ellisine yardım edilebildiğini ifade etmiştir.[528]

Said Bey'in son yaşananlar nedeniyle, Batıdan gelen muhacirlerin çoğunluğunun Kayseri ve Sivas'ta toplandığı, bu konuyla ilgili olarak ne yapıldığı sorusuna da; aslında bu durumun vekâletçe onaylanmadığını, Kayseri ve Sivas'a kadar seyahat vesikası verilmemesi için talimatname gönderildiğini, ancak muhacirlerin farklı illere gitmek için izin almalarına rağmen adı geçen illere yerleştiklerini belirtmiştir.[529]

Suad Bey, göçmenlerden bazılarının Sivas, Kayseri, Yozgat merkez ve merkeze bağlı olan yerlerde iskân ve ikamet taleplerinin kabul edilmediğini, tahsisat havalenamelerinin mal memurlarının listesindeki ödemelerde en sonda yer aldığını, bu kişilerin yardım almadan yola çıktıklarını ve perişan olduklarını söyleyerek, vekâletin bu konuda ne düşündüğünü sormuştur. Doktor Refik Bey ise; Doğu mültecilerinin yerlerine sevk edilmesi ve Eylül sonuna kadar müracaat için zaman tanındığını, ancak buralara gitmek isteyenlerin kendilerine yardım edilmesini ve bir yıl kadar daha yerlerinde kalmayı talep ettiklerini söylemiştir. Hükümetten yardım talep etmemek şartıyla yerlerinde kalabileceklerine dair tebligat yapıldığını,

---

[526] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 14, s. 148 - 152.
[527] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 14, s. 148 - 152.
[528] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 14, s. 148 - 152.
[529] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 14, s. 148 - 152.

ilkbahara kadar bu bölgelerde kalacaklarını ve sayılarının 38 bin ile 42 bin arasında olduğunu ifade etmiştir. [530]

Refik Bey, Konya'da muhacirlere yapılan ödemelerle ilgili sorun yaşandığını ancak yerinde inceleme yapılarak memurların bu konuda uyarıldıklarını ve mevcut bordro usulünün değiştirildiğini belirtmiştir.[531]

Hükümet yardımlarıyla gidecekken bulundukları yerlerde çeşitli mazeretlerle kalan muhacirlerin ve içlerinde yardıma muhtaç olanların iaşelerinin kararlaştırıldığını ve ayın başında tamimle tebliğ edildiğini, muhacirleri gidipte havaleleri kalan yerlerden bu havalelerin toplanarak ihtiyaç sahiplerine dağıtılacağını da sözlerine ilave etmiştir.[532]

Sağlık Bakanı Dr. Refik Bey'in bu açıklamalarından sonra, Erzurum Vekili Durak Bey bir temennide bulunacağını ve muhacirlerden bir telgraf aldığını belirterek şu konuşmayı yapmıştır:[533]

> *"Vekil Bey buradan gönderilen mülteciler gerek parasızlık dolayısıyla ve gerek mevkiin uzaklığı dolayısıyla ve gerek vesaitsizlik dolayısıyla şurada, burada kalmışlar. Kışta gelmiştir. Memleketlerine gitmek imkânı da kalmamıştır. İşte şu elimdeki telgrafı da dün aldım. Son derece şikayet ediyorlar. Son derece perişan olduklarını söylüyorlar ve diyorlar ki: (yedi senden beri mevcudumuzun hemen sülüsanını kaybettik, bir sülüsümüz kalmıştır. Eğer bu sene buralarda iskân edemezsek burada da o sülüsü kaybedeceğiz. Bütün, bütün mahvolacağız) rica ederim. Yalnız iş kâğıtta kalmasın. Lafta sözde kalmasın. Bunların iskânlarına mümkün olduğu kadar himmet edilsin. Bunu temenni edeceğim. Bunlar askere gönderiliyor. Bunlar askerden kaçsınlar, gitsinler, vazifei vataniyelerini ifa etmesinler, dediğimiz yoktur. Ancak üç beş kadının başında bir erkek kalmıştır. Bunlara memlekete kadınları getirip*

[530] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 14, s. 148 - 152.
[531] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 14, s. 148 - 152.
[532] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 14, s. 148 - 152.
[533] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 14, s. 152.

bırakıncaya kadar müsaade edilsin. Memleketlerine gittikten sonra isterse hepsi askere gönderilsin…"

Göçmen ve mülteci sayılarıyla ilgili olarak 1921 yılında derlenen bilgilere göre, 241.682 nüfus doğu illeri mültecisi ve 26.608 nüfusta batı illeri mültecisi tespit ve kaydedilmiştir. Bütün bunların kanun ve nizamnameler çerçevesinde iaşe, barındırma ve iskân işleri yapılmıştır. Mültecilerin büyük çoğunluğu 1921 ve 1922 yıllarında memleketlerine dönmüş, yalnız 23.520 doğu mültecisi yerleştikleri yerlerde kalmışlardır.[534]

7. 4. Milli Mücadele'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti

7.4.1 Cemiyetin Kuruluşu ve Milli Mücadele Öncesi Çalışmaları

Hilal-i Ahmer'in kavramsal izlerini, bütün savaş yaralıları ve bunların savaş alanlarında bakımları ile ilgili olarak XII. yüzyıla kadar götürmek olasıdır. Düşünce, Selahattin Eyyubi'nin Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Sen Jan Şövalyelerine yaralı Hıristiyan asker ve esirlerin bakımını yapmalarına izin vererek onları Müslüman karargâhına sokmasıyla başlar. Sonraki savaşlarda savaş alanlarındaki yaralıların ve onlara bakanların tarafsız sayılıp saldırı dışı bırakılmaları gitgide yaygınlık kazanır.[535]

1859'da Fransızlarla, Avusturyalılar arasında meydana gelen Solferino Muharebesi'nde yaralı askerlerin bakımsızlığı ve bunların acı içinde çırpınarak can vermeleri, savaş meydanını gören Jenev'li Henri Dunant'ı harekete geçirdi. Kendi gibi düşünen birkaç arkadaşıyla birlikte elde edebildikleri malzemelerle, yaralanan ve bakımsız kalan askerlerin imdadına koştu. Yaralıların ve onlarla ilgileneceklerin

---

[534] ***Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl,*** s. 32 - 33.
[535] Seçil Akgün, Murat Uluğtekin, "Hilal-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı", ***Askeri Tarih Bülteni,*** Genelkurmay Basımevi, Yıl:20, Sayı: 39, Ağustos 1995, Ankara, 1995, s.115.

tarafsız sayılması ülküsünü tüm dünyaya yaymak amacıyla "Solferino Hatıraları" adlı eseri kaleme aldı. Bu eserin etkisiyle uygulama sistemleşme yoluna girdi.[536]

1863 yılında Cenevre'de toplanan uluslar arası konvansiyonla **Salib-i Ahmer, Yani Kızılhaç'**ın temelleri atıldı. Bu toplantıda imzalanan Cenevre Sözleşmesi'ni Osmanlı İmparatorluğu 1865 yılında imzaladı. Ancak bu cemiyetten bir yarar umulmuyordu ve Kızılhaç'a bakış açısı da bu boyutlarda kaldı.[537] Sözleşmenin imzalanması sadece bir jestti, örgütün kurulma sürecini **Doktor Abdullah Bey**[538] başlattı. 1867'de Paris'te toplanan Kızılhaç Konferansı'ndan sonra İstanbul'a döndü ve dernek kurmak amacıyla çalışmalara başladı. Dr Abdullah Bey, Mekteb-i Tıbbiye hocalarındandı. Mezun olup bu mektepte görev alan hocalardan Dr. Celal Muhtar (Özden), Dr. Besim (Akalın), Dr. Akil Muhtar (Özden) ve Dr. Adnan (Adıvar)da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin önemli kurucuları ve geliştiricileriydiler.[539]

1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kızılhaç cemiyetlerinin yardımını isteyen Osmanlılar, Kızılhaçların yeni askeri tıp tekniklerini beğendiler. 1877 – 1908 yıllarında Osmanlı iki çelişki yaşadı. Bir yandan İslam'ın savunucusuydular diğer yandan Avrupa'nın modern bir ittifakına girmişlerdi.[540] Osmanlı Devlet adamları Hıristiyan sembolü olan "haç" sözcüğü içeren bu kuruma girmektense imparatorlukta benzeri bir kurum oluşturmak amacıyla 12 Ağustos 1876'da Tıbbiye Mektebi salonunda toplandı. Bu toplantıda amaçlanan kurumlaşmanın ve kullanılacak sembolün kırmızı haç yerine ay olmasına karar verildi. Cenevre'deki Kızılhaç Genel Merkezi'ne yapılan başvuru kabul edilince **Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti** 14 Nisan 1877'de resmen kurulmuş oldu.[541]

---

[536] ***Hilal-i Ahmer Mecmuasının Fevkalade Sayısı,*** no: 132, Ankara, 29 İlk Teşrin 1933, s. 686.
[537] Akgün ve Uluğtekin, ***a.g.e.,*** s. 116.
[538] Abdullah Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Arslan Terzioğlu, "Şimdiye Kadar Bilinmeyen Kaynaklar Işığında Doktor Macarlı Abdullah Bey'in Tababete ve Kızılay'ın Kuruluşuna Katkıları", ***Kızılay Dergisi,*** No: 64, 1994.
[539] Ernest Tucker, "Osmanlı Modernleşmesinde Kızılay'ın Rolü Hilal-i Ahmer Cemiyeti", ***Toplumsal Tarih,*** Türk Tarih Vakfi Yayınları, Sayı: 151, s. 32 - 33.
[540] ***a.g.e.,*** s. 32 - 33.
[541] Akgün ve Uluğtekin, ***a.g.e.,*** s. 116.

20. yüzyıl başına gelindiğinde Osmanlı Devleti yardım faaliyetlerini destekledi ve 1905 yılında Rus – Japon Savaşı'nda her iki tarafa da tıbbi yardım yaptı. Savaştan sonra yardım faaliyetleri hızla yavaşladı.[542]

II. Meşrutiyet ile birlikte siyasi hakların bir kısmı halktan padişaha geçti. Cemiyet ise daha güçlü bir şekilde yeniden kuruldu ve çalışmalarına aralıksız devam etti. Cemiyetin yeniden canlanmasında Besim Ömer Paşa'nın[543] büyük rolü vardı. Paşa ayrıca cemiyetin kadınlar kolunu da kurdu. 1912 Washington'da 1921'de Cenevre'de toplanan Kızılhaç konferanslarında cemiyeti temsil etti. [544]

Cemiyet'in son kuruluşu, 1911 yılında gerçekleşti. Mali durumu zayıf olan cemiyet peş peşe gelen Trablusgarp ve özellikle Balkan Savaşları'nda sağlık personeli ve tıbbi malzeme yardımı yapmakta gecikmedi. I.Dünya Savaşı'nda durum daha farklıydı. Çünkü savaş çok geniş bir alandaydı. Bu savaşta da cemiyet olağanüstü bir çalışma sergiledi. Başta Başmüfettiş Dr. Celal Muhtar (Özden) olmak üzere bütün cemiyet üyeleri bu büyük savaşta en iyi hizmetin verilmesi için çalıştılar.[545]

19 Mayıs 1919'a kadar Cemiyet Osmanlı tıbbının bir eki olarak (başka bir ifade ile ayrı bir parçası) kendini göstermişti. Oysa Milli Mücadele'de farklı bir durum söz konusu oldu: Osmanlı sivil sağlık kadrosu, Hilal-i Ahmer içinde faaliyet

---

[542] Tucker, ***a.g.e.,*** s.36.

[543] **Besim Ömer Akalın:** 1862'de İstanbul'da doğan Besim Ömer Akalın, orta öğrenimini Kosova Askeri Rüştiyesi'nde yaptı. 1883'de Askeri Tıbbiye'yi yüzbaşı rütbesiyle bitirdikten sonra, 1885'te gittiği Paris'te doğum ve kadın hastalıkları uzmanı oldu. Yurda dönüşünde (1889), ferik rütbesiyle Askeri Tıbbiye'de profesör olarak görev yapmaya başladı. Bu dönemde, Hilal-i Ahmer (Kızılay)'in canlandırılmasında büyük emeği geçti; Hilal-i Ahmer Merkez Dairesinde kadınlara ilk kez olarak hasta bakıcılık dersleri verdi. Veremle Mücadele, Çocuk Esirgeme, Süt Damlası Derneklerini kurdu. II. Meşrutiyet'te, rütbesinin paşalıktan albaylığa indirilmesine karşın, halk kendisini Besim Ömer Paşa diye anmayı sürdürdü. Akalın yaptığı bir çok görevden sonra, 1919'da Darülfünun'a Emin (rektör) seçildi. 1933'teki üniversite reformu sırasında kadro dışı bırakıldı. 1935 – 1940 arasında milletvekilliği yapan Besim Ömer Akalın ardında 77 yapıt bıraktı. Bunların en önemlilerinden biri Türkiye'de hazırlanmış, ilk tıp yıllığı olan Nevasal-i Afiyet'tir. 19 Mart 1940'ta Ankara'da öldü. Cenazesi İstanbul'da toprağa verildi. Hasan Ersel v.d., "Tıbbiyenin Paşası Besim Ömer Akalın", ***Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923 – 1940,*** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 349.

[544]Tucker, ***a.g.e.,*** s. 36., Bu merkezin açılması ve kadınların faaliyetleriyle hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz., Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877 – 1923)", ***Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,*** Sayı:10, Yıl: 2003, s. 148 - 202.

[545] Tucker, ***a.g.e.,*** s.37.

gösterebilecekti. Yani Hilal-i Ahmer Osmanlı sağlık ekibine Mili Mücadele'de hizmet verme imkânı sağladı.[546]

8.2. Milli Mücadele'de Hilal-i Ahmer

Birinci Dünya Savaşı, Hilâl-i Ahmer'in tabiri caizse akrebin kıskacında yoğrulduğu bir dönem olmuştu. Çok geniş bir coğrafyada fedakârlık ve kahramanlıkla dolu uzun bir faaliyet dönemi geçirmişti.[547]

Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde, İttihatçıların gözetiminde gelişmiş olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul Hükümeti tarafından kapatılmak istendi. Bu emelini gerçekleştirmek için teftişlerde yolsuzluklar bulunmaya çalışıldı. Herhangi bir yolsuzluk saptanamayınca kurum İstanbul'un isteksizliğine rağmen süregeldi. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ise Kurtuluş Savaşı'nın başlaması üzerine hemen kendisine düşen tarihsel işlevi yerine getirmek üzere örgütlenmeye başladı.[548]

İstanbul'un işgali, uluslar arası ve savaş dışı niteliğine karşın kurumu da etkilemişti. 16 Mart sonrası cemiyet, "asilere teşrik-i mesai etmek ve onlara para ile yardımda bulunmakla suçlandı. Milli Mücadele'ye karşı tavır alanlar, Hilal-i Ahmer'in faaliyetlerine sıcak bakmamaya başladı.[549]

Kurtuluş Savaşı başladığında Hilal-i Ahmer, merkezi İstanbul olmak üzere birçok şubesi olan, yabancı ülkeler ve Kızılhaç tarafından da aynı ölçüde tanınmış bir kurumdu.[550]

Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra Meclis buyruğuyla Anadolu'daki heyetlerin tümünün de İstanbul'la ilişkileri kesilince Eskişehir'e bağlı

---

[546] Tucker, ***a.g.e.,*** s.37.
[547] İsmail Hacıfettahoğlu, ***Milli Mücadele'de Hilal-İ Ahmer.Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar İcraat Raporu 23 Nisan 1920 – 23 Eylül 1921,*** Türk Kızılay Derneği, Tuna Ofset Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara, Mayıs 2007, s. 15., Hilal-i Ahmer'in Milli Mücadele'deki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, ***Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a,*** Beyda Basımevi, Ankara, 2000.
[548] Akgün ve Uluğtekin, ***Hilal-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı,*** s. 119.
[549] ***a.g.e.,*** s. 119.
[550] ***a.g.e.,*** s. 119.

yerlerdeki temsilciliklerin Meclis'e bağlanması gerektiği düşünüldü.[551] Nitekim Dr Adnan Bey'in de [552] Hilal-i Ahmer Katib-i Umumisi sıfatı taşıyarak Ankara'ya gelmesi üzerine Anadolu faaliyetleri Ankara'dan yönlendirilmeye başlandı. Eskişehir düşman işgaline uğrayana kadar, Anadolu'ya yardım iletilmesi açısından Ankara'ya köprü görevi gördü.[553]

Hem İstanbul-Anadolu ayrılığı, hem de Anadolu'nun birçok yöresinin işgal altında olması dolayısıyla Hilal-i Ahmer görevini yerine getirmede, önceki yıllara göre çok daha büyük güçlüklerle karşı karşıya geldi. Ancak tüm sıkıntılara rağmen, bir yandan eşya, malzeme, sağlık hizmetleri sağlamaktan geri kalmadı, bir yandan da dış ülkelerden gelen yardımlara sahip çıkıp, dağıtımını yönetti.[554]

Milli Mücadele yılları, Hilâl-i Ahmer'in hizmet ve fedakârlığının zirvesine ulaştığı, kesintisiz 24 saat çalıştığı, tarihinin en şerefli dönemidir. Bu dönemde 33.172 yaralı ve hastanın tedavi edildiği, birçok yerde, çok kısa zamanda Hilâl-i Ahmer hastaneleri, nekahethaneleri, dispanserleri, aşhaneleri, çayhaneleri kurarak, o günün olağanüstü şartları, ilaç ve malzemenin kıtlığına, teminindeki zorluklarına rağmen, her türlü takdirin üzerinde başarılı hizmetler vermiştir. [555]

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhaslığı, Milli Mücadele boyunca özellikle Batı cephesine önemli miktarda sağlık malzemesi, gıda ve eşya yardımında bulundu. II. İnönü Savası'ndan sonra cephelere yakın merkezlerde yaralı hastaneleri, nekahethaneleri ve dispanserler açtı.[556]

Hilal-i Ahmer'in asıl amacı olan yardımı gerçekleştirebilmesi için, para en büyük gereksinmesiydi.[557] Milli Mücadele döneminde çıkarılan gazetelerde

---

[551] ***Hilal-i Ahmer Mecmuasının Fevkalade Sayısı,*** No: 132, s. 697.
[552] Dr Adnan Bey 1911 Trablusgarp Savaşı'na Hilal-i Ahmer (Kızılay) müfettişi olarak katılmıştır. Daha sonra da bu cemiyetin genel sekreteri olmuştur., Ayşe Aydın, ***a.g.e.,*** s.1.
[553] Akgün, ***a.g.e.,*** s. 119.
[554] Akgün, ***a.g.e.,*** s. 119.
[555] İsmail Hacıfettahoğlu, ***Milli Mücadele'de Hilal-i Ahmer.Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar İcraat Raporu 23 Nisan 1920 – 23 Eylül 1921***, Türk Kızılay Derneği, Tuna Ofset Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara, Mayıs 2007, s. 15., Hilal-i Ahmer'in Milli Mücadele'deki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, ***Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a***, Beyda Basımevi, Ankara, 2000.
[556] Hacıfettahoğlu, ***a.g.e.,*** s. 17.
[557]Akgün ve Uluğtekin, ***Hilal-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı,*** s. 119.

Cemiyetin yaptığı yardımlar ve faaliyetlerle ilgili pek çok habere rastlamak mümkündür. Yardım toplamak amacıyla da basından yararlanılmış ve bu şekilde bağışlar arttırılmaya çalışılmıştır. 7 Haziran 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanan "Unutmayınız" başlıklı yazı, yapılan yardım çağrılarına iyi bir örnektir:[558]

> *" Bayramın ilk günü Hilal-i Ahmer günüdür. Harp meydanlarında şehit düşenlerimizin yakınlarına, yaralılarımıza, hastalarımıza, fakirlerimize, muhacirlerimize, imdad için koşan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'dir. Bu Cemiyet'e verdiğimiz ianeler bizim doğrudan doğruya yardımına yetişemediğimiz muhtac-ı muavenet vatandaşlarımızın tehvin alam sarf olunuyor. Bayramın ilk günü Hilal-i Ahmer çiçekleri alınız. Göğsünüze takınız ve sarf edebileceğiniz yardımı Hilal-i Ahmer kutularına atınız. Bu en büyük vazifedir."*

Hilal-i Ahmer Cemiyeti sadece yaralılara, kimsesizlere ve fakirlere değil, göçmenlere de yardım için de tüm imkânlarını seferber etmiştir. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 2 Ağustos 1921 tarihli sayısında "Hilal-i Ahmerimiz" başlıklı yazıda *"…Cemiyet, Ankara'ya iltica eden ve malları düşman tarafından tahrib edilen, sıkıntı içinde bulunan muhacirlere de yardım edilmesine karar vermiştir…"* denmektedir.[559]

Anadolu'da Yunan işgalinin ilk günlerinde Hilal-i Ahmer'in herhangi bir faaliyeti görülmemişken Yunan Kızılhaç'ının çok iyi örgütlü olduğu, hatta Rumlara silah bile sağladığı kulaktan kulağa yayılınca, Dr. Adnan Bey Batı Anadolu'ya Türk Hilal-i Ahmer heyetlerinin gönderilmesini önermişti. Bundan sonra Kurtuluş Savaşı'nda örgütlenen heyetler sistemli faaliyetlere başlamışlardı. Her türlü araç, gereç, personel gereksinimi, çadır, gıda, giysi, para yardımı, işgalciler tarafından

---

[558] ***Hâkimiyeti Milliye,*** 7 Haziran 1337 (1921).
[559] ***Hâkimiyeti Milliye,*** 2 Ağustos 1337 (1921)., Göçmenlere yardım hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Zeki Sarıhan**,** ***Kurtuluş Savaşı Kadınları,*** Remzi Kitabevi, İstanbul, Mart 2007, s. 177 - 188.

tahrib edilen yerlerde yeniden yapılanmayı içerecek biçimde Hilal-i Ahmer'in bütün olanaklarından yararlanıldı.[560]

Ankara'da Sağlık Bakanı olan Dr. Adnan Adıvar gibi kimselerin kurumda aktif görev almaları da kurumu aydınların uğrak yeri haline getirmiştir. Dünya Savaşı sırasında kurumun fahri muhasebeciliğini yapmış **Hamit Bey**,[561] daha sonra, Ankara Hükümeti adına İstanbul'da Hilal-i Ahmer temsilcisi olarak görevlendirilmiş, Ankara'nın amacının yabancılara anlatılmasında yardımcı olmuştur.[562]

Ankara Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin çağrısı üzerine[563] 2 Kasım 1922'de cemiyetin merkezi İstanbul'dan Ankara'ya nakledildi, ismi **"Türkiye Hilaliahmer Cemiyeti"** olarak değiştirildi. Yeniden kaleme alınan nizamname hükümet tarafından tasdik edildi.[564]

Milli Mücadele boyunca görevlerini büyük bir fedakârlık ve vatanperverlikle sürdüren Ankara Murahhaslığı 1 Ekim 1923'te lâğvedildi. Ancak, mübadele yoluyla Yunanistan'dan gelecek muhacirlere yardım ve gerekli tesislerin kurulması konularında ilgili kurum ve kuruluşlarla münasebetlerde bulunmak üzere İsmail Besim Paşa münferit bir murahhas olarak Ankara'da kaldı.[565]

Kesin zafer kazanıldıktan sonra Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nin yeni toplantı yılı açılış konuşmasında,[566] "Çocuk Esirgeme, Müdafaa-i Hukuk, Asker Ailelerine Yardım Kurumları gibi kuruluşların ve özellikle Kızılay'ın yaptıkları

---

[560] Akgün ve Uluğtekin, ***Hilal-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı,*** s. 122 – 124.
[561] Aslında maarifçi ve maliyeci olan **Hamid Bey**, Anadolu'daki Milli Mücadele için İstanbul'da gösterdiği başarılı diplomatik ve siyasi faaliyetleriyle Türk milletine yaralı hizmetlerde bulunmuş vatanseverlerden biridir. 15 Mayıs 1913 tarihinden başlayarak Merkez Kurulu'na üye seçildiği Hilali Ahmer (Kızılay) saflarında bütün savaş boyunca başarılı hizmetler görmüştür. Bundan sonra Hilaliahmerci diye anılmaya başlanmıştır. 8 Kasım 1920 pazartesi günü, Milli Hükümetçe "Kızılay Mümessili" diye örtülü bir adla İstanbul'da görevlendirilen, Kızılaycı Hamid Bey, bu tarihten düşmanların çekilmesine kadar, işgal altındaki İstanbul'da yabancı temsilcilerle Mustafa kemal Paşa ve arkadaşları adına son derece önemli konularda birçok görüşme yapmış, heyetlere katılmış, hatta bazı anlaşmalar imzalamıştır. Fethi Tevetoğlu, "Kızılaycı Hamid Bey", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Cilt: III, Sayı: 9, Ankara, Temmuz 1987, s. 682 - 690.
[562] Akgün ve Uluğtekin, ***Hilal-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı,*** s. 119.
[563] Akgün, ***a.g.e.,*** s. 119.
[564] ***Hilal-i Ahmer Mecmuasının Fevkalade Sayısı,*** s. 697.
[565] Hacıfettahoğlu, ***a.g.e.,*** s.17.
[566] Akgün ve Uluğtekin, ***Hilal-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı,*** s. 122 - 124.

çalışmalar her türlü övgünün üstündedir" diyerek özellikle Kızılay'ın faaliyetlerinin takdire değer olduğunu belirtmiştir.[567]

1923'te Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1935'te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın teklifiyle "Türkiye Kızılay Cemiyeti", 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" olarak adını değiştiren kurum, günümüzde savaş sırasında felakete uğrayanları koruyarak, uluslararası antlaşmaların yüklediği hizmetleri yerine getirmektedir.

Kızılay'ın amacı, her nerede görülür ise, hiçbir ayrım yapmaksızın insanın acısını önlemeye veya hafifletmeye çalışmak, insanın hayatını ve sağlığını korumak, onun kişiliğine saygı gösterilmesini sağlamak ve insanlar arasındaki karşılıklı anlayışı, dostluğu saygıyı, işbirliğini ve sürekli barışı getirmeye uğraşmaktır. Kızılay ihtiyaç anında dayanışmanın, ıstırap anında eşitliğin, savaşın en kızgın anında insancıllığın ve barışın simgesidir. Tarafsız bir anlayış içerisinde milliyet, din, ırk, sosyal şart ve siyasal inanç farkı gözetmeksizin yardım etmek, insanlığın hizmetinde olma ilkesiyle görev yapmaktadır.[568]

[567] ***TBMM Zb. C.,*** Devre I, Cilt: 28., s. 4
[568] Tepekaya , ***a.g.m.,*** s. 202.

SONUÇ

Bireysel ve toplumsal hayatın sürekliliğinin sağlanması açısından sağlık önemli bir değerdir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre; "sağlık, sadece hastalık ya da rahatsızlığın olmaması hali değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir."

Her ülke mevcut imkânları dâhilinde, kendine özgü sağlık örgütleri kurarak halkının sağlık düzeyini yükseltmeyi hedefler. Toplumdaki bireylerin sağlığının korunması, daha iyiye götürülmesi ve hastalandığı zaman yeniden sağlığına kavuşturulması amacıyla verilen tüm hizmetler, "sağlık hizmetleri" olarak adlandırılır. Toplumun sağlığı, bireyin sağlığı kadar önemli ve değerlidir. Sosyal devlet anlayışının gereği olarak, halkın sağlığının korunması ve yükseltilmesi devletin en önemli görevlerinden biridir.

Devletlerin varlıklarını korumasının ön koşulu bireylerin ve toplumun sağlıklı olmasıdır. Sağlıksız bir toplum devletin zaafa uğraması anlamına gelir. Bu yüzden her ülke sosyo – ekonomik ve kültürel yapısıyla uyumlu bir sağlık bakım sistemi benimser, sağlık sorunlarını önleyici ve mevcut sorunları çözmeye yönelik çeşitli tedbirler alır.

Osmanlı İmparatorluğu sağlık teşkilatı incelendiğinde, merkezde "hekimbaşıların", taşrada ise, "Darüşşifa" adı verilen hastanelerin işlevselliğini uzun yıllar sürdürdüğü görülür. Zamanla tıp biliminin ilerlemesi, halkın ve ordunun ihtiyaçlarının artmasıyla yeni bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuştur. Değişime ayak uydurmak ve ihtiyaçları karşılamak amacıyla 14 Mart 1827'de Tıphane-i Amire, hemen arkasından da Cerrahane hizmete açılmıştır. Ancak Tıphane ve Cerrahhane beklentileri karşılamayınca, 1839 yılında "Dar-ül-ulum El hakimiye-i Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" unvanıyla, "Tıp Mektebi" kurulmuştur.

Tanzimat'ın ilanından (3 Kasım 1839) sonra, sağlık sorunlarını sahiplenmeye başlayan Osmanlı Devleti, örgütsel anlamda yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. Merkezi örgütlenmenin ilk adımı, 1840'ta "Mekteb-i Fenn-i Tıbbiye-i Şahane"de,

“Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye” (Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye) meclisinin açılmasıyla atılmıştır.

1906 yılında “Meclis-i Maarif-i Tıb” adını alan “Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye” (Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye), “Umum Mekatib-i Askeriye Nezareti”ne (Askeri Okullar Genel Müdürlüğü) bağlanmıştır.

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra “Meclis-i Maarif-i Tıb Cemiyeti”, “Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye” adını almıştır. Bu meclis, 16 Şubat 1328 (01 Mart 1913) tarihli Teşkilat Kanunu gereğince, “Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi”nin oluşumuyla lağvedilmiştir.

28 Şubat 1331 (12 Mart 1916) tarihinde sağlık hizmetlerini yürütme görevi “Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi”ne verilmesiyle birlikte, Dâhiliye Nezareti de, “Dâhiliye ve Sıhhiye Nezareti” adını almıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Ateşkesi’yle emperyalist devletler, ülkeyi parçalama planlarını eyleme dönüştürme fırsatı buldu. Ateşkes Anlaşması’nın uygulanış şeklinin devleti parçalamaya yönelik olduğunu gören Türk halkı, çeşitli dernekler kurarak, haklarını muhafaza ve müdafaaya çalıştı.

15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgaliyle ülkenin durumu yeni bir boyut kazandı. “Milli egemenliğe dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak” amacıyla Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Samsun’a varması Türk ulusunun yeniden doğduğunu müjdeliyordu.

16 Mart 1920’de İstanbul işgali, Mustafa Kemal Paşa’yı Ankara’da ulusal iradeyi temsil eden bir meclis toplamak üzere harekete geçirdi ve böylece Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920’de açıldı.

Uzun tartışma ve görüşmelerden sonra, 2 Mayıs 1920 yılında “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun” kabul edildi. Böylece “Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti” kabineye bağımsız bir vekâlet olarak dâhil edilmiş oldu.

3 Mayıs 1920'de yapılan Bakanlar Kurulu toplantısına ilk Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili olarak Dr. Adnan Adıvar katıldı. Vekâletin kuruluş kadrosu, bir sekreter, bir sağlık memuru ve Adnan Bey'le birlikte üç kişiydi. Dr. Adnan Bey 10 Mart 1921 tarihine kadar görevine devam etti. Bu tarihten sonra Dr. Refik Saydam görevi devraldı. Rahatsızlığı nedeniyle istifa eden Refik Bey'den sonra 24 Aralık 1921'de Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey Sıhhiye Vekili seçildi.

Yeni Hükümetin programında, sağlıkla ilgili olarak çeşitli hedefler belirlendi. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla; Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin Sıhhiye Vekâleti'ne Raptı Hakkında Kanun, Etıbbanın Hizmeti Mecburiyesi, Men'i Müskirat Kanunu, Tababet-i Adliye Kanunu, Hududu Sıhhiye İdaresi ile Tekaüt Sandığı'na Ait Rüsumun Tezyidi Hakkında Kanun, Frenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun, Askerî Hastanelere Alınacak Ahali ve Fukara Hakkında Nizamname, Ruam Sâri Hastalığının Men'i İntişar ve İtfasına Ait Nizamname, Darüleytamlar Talimatnamesi gibi bir dizi yasal düzenleme yapıldı.

Büyük Millet Meclisi, toplantı yılı başlangıcını 1 Mart olarak kabul etti. Bu tarihten itibaren Mustafa Kemal, tüm yasama yılı açış konuşmalarında, sağlık ve sosyal yardım konularıyla ilgili olarak yapılanlar ve yapılacaklar hakkında detaylı bilgi verdi.

Türk ulusunun varlığını koruma ve sürdürme savaşında sorumluluğu üzerine alan Büyük Millet Meclisi, mücadelenin yürütülmesi için paraya duyulan ihtiyaç nedeniyle, devletin gelirlerini artırıcı kanunlar çıkararak, ülke ekonomisini güçlü hale getirmeye çalıştı.

Bütçe görüşmeleri esnasında Sıhhiye Vekâleti, personel eksikliğinden, (hekim, sağlık memuru, ebe) çevre temizliğine, bulaşıcı hastalıklardan, mücadele yöntemlerine kadar, ülkenin genel sağlık sorunları üzerinde durarak, sorunlara yönelik çeşitli çözüm önerileri sundu.

Büyük Millet Meclisi'nde her türlü yokluğa rağmen çözüm yolları araştırılırken, diğer yandan cephelerde savaş devam etmekteydi. Savaş sürecinde, bulaşıcı hastalıklar, beslenme ve hijyen yetersizliği, olumsuz hava koşulları, sıhhi

araç gereç, ilaç ve personel eksikliği belli başlı sorunlar arasında yer almaktaydı. Karşılaşılan yetersizliklere rağmen, fedakârlık ve alçakgönüllülükle çalışan sağlık personeli sayesinde, hizmetlerin yürütülmesinde parlak sonuçlara ulaşıldı.

Milli Mücadele, halka dayanan bir özellik ve nitelikte başladı. Sonradan teşkil edilen düzenli ordu ile üstün bir düşmana karşı başarılı muharebeler verilerek en sonunda, tarihte eşi az görülmüş bir zafer kazanıldı.

Yeni kurulan Bakanlık, savaşın getirdiği olumsuzluklara rağmen, sadece sağlık hizmetlerinin verilmesiyle yetinmemiş, bu dönemde sosyal yardımla ilgili pek çok girişimde de bulunulmuştur. Bu konunun gelecek için önemi ve değerini kavramış önder kişilerin girişimleriyle Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi kurumlar oluşturulmuştur.

Milli Mücadele döneminde Sıhhiye Vekâleti'ni en çok meşgul eden ve Meclis'te üzerinde en çok tartışma yaşanan konulardan biri de muhacir meselesi olmuştur.

Göçmen ve mülteci sayılarıyla ilgili olarak 1921 yılında derlenen bilgilere göre, 241.682 nüfus doğu illeri mültecisi ve 26.608 nüfusta batı illeri mültecisi tespit ve kaydedilmiştir. Bütün bunların kanun ve nizamnameler çerçevesinde iaşe, barındırma ve iskân işleri yapılmıştır. Mültecilerin büyük çoğunluğu 1921 ve 1922 yıllarında memleketlerine dönmüş, yalnız 23.520 doğu mültecisi yerleştikleri yerlerde kalmışlardır.

14 Nisan 1877'de resmen kurulan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) Milli Mücadele döneminde hizmet ve fedakârlığının zirvesine ulaşmıştır. Bu dönemde 33.172 yaralı ve hastanın tedavi edilmiştir. Cemiyet, birçok yerde, çok kısa zamanda Hilâl-i Ahmer hastaneleri, nekahethaneleri, dispanserleri, aşhaneleri, çayhaneleri kurmuş, o günün olağanüstü şartlarına, ilaç ve malzeme kıtlığına rağmen, her türlü takdirin üzerinde başarılı hizmetler vermiştir. 2 Kasım 1922'de Cemiyet'in merkezi İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmiş olup, ismi "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir. 1935'te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın teklifiyle "Türkiye Kızılay Cemiyeti" adını almıştır. Dernek günümüzde savaş

sırasında felakete uğrayanları koruyarak, uluslararası antlaşmaların yüklediği hizmetleri yerine getirmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Milli Mücadele, hazırlanması, başlaması ve yürütülmesi bakımından normal bir savaşla karşılaştırılamayacak kadar farklı özellikler taşımaktadır. Böyle bir savaşın elbette ki sağlık hizmetlerinin de kendine özgü bir karakter taşıması kaçınılmazdır. Büyük yoksunlukların, siyasal, ekonomik ve sosyal sorunların yaşandığı bu dönemde, geleceğin ancak sağlıklı beyinlerde kurgulanabileceğini kavrayan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti, diğer vekâletler gibi gece gündüz aralıksız çalışarak, savaş artığı bir topluluktan, sağlam kafalı ve sağlam vücutlu bir millet yaratmada önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

KAYNAKÇA

A. BELGESEL KAYNAKLAR

Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

Gn. Kur. ATASE Arşivi, (Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi), İstiklal Harbi Koleksiyonu (İSH), Kutu No (K):561, Gömlek No (G):85, Belge (B):12103.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K:310, G: 52, B: 4019.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 694, G: 75, B: 7901.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 745, G: 53, B: 8674.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 1089, G: 56, B: 13428.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 216, G: 158, B: 159319.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 13, G: 21, B: 1477.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 945, G: 11, B: 9083.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 714, G: 145, B: 2190.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 1002, G: 74, B: 14527.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 1402, G: 11, B: 6147.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 1281, G:169, B: 10794.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 1495, G:67, B: 13068.
Gn. Kur. ATASE Arşivi, İSH, K: 1150, G: 15, B: 14215.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/3.19.8.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/1.18.10.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1./3.25.6.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/1.16.11.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/2.26.6.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.0.0/178.232.1.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0./178.226.1.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1./ 4.48.09.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0./ 178.232.7.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0./ 178.232.2.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1./ 04.46.17.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0/ 204.395.21.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0./ 116.806.7.

B. GAZETELER VE DERGİLER

Hâkimiyeti Milliye, 2 Mayıs 1336 (1920).

Hâkimiyeti Milliye, 24 Haziran 1336 (1920).

Hâkimiyeti Milliye, 1 Temmuz 1336 (1920).

Hâkimiyeti Milliye, 7 Haziran 1337 (1921).

Hâkimiyeti Milliye, 5 Temmuz 1337 (1921).

Hâkimiyeti Milliye, 2 Ağustos 1337 (1921).

Hâkimiyeti Milliye, 16 Kasım 1337 (1921).

Hilal-i Ahmer Mecmuasının Fevkalade Sayısı, No: 132, Ankara, 29 İlk Teşrin 1933.

Sıhhiye Mecmuası, " Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi'nin Tarihçesi," Sıhhat ve İçtima-i Muavenet Vekâleti Yayınları, Matbaa-ı Bahriye, Sayı: 13, Kânunusani 1338 (1922).

Sıhhiye Mecmuası, "Kabl-el-nikâh Muayene Hakkında Meclis-i Ali-i Sıhhi Kararı", Sayı: 14, Sıhhat ve İçtima-i Muavenet Vekâleti Yayınları, Matbaa-ı Bahriye, Şubat 1338 (1922).

Sıhhiye Mecmuası, "Osmanlı Teşkilat-ı Sıhhiyesi'nin Tarihçesi", Sayı:14, Sıhhat ve İçtima-i Muavenet Vekâleti Yayınları, Matbaa-ı Bahriye, Şubat 1338 (1922).

C. RESMİ YAYINLAR:

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt: I - III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; ***Söylev,*** Cilt: I - II, Haz: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 20.bası, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Şubat 1991.

DÜSTUR (Üçüncü Tertip) , Cilt:1 – 3, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1929.

TBMM Sicilli Kavanini, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM Zb. C.) **Devre I**

CİLT: 1, TBMM Matbaası, Ankara, 1940.
CİLT: 2, Ankara, 1940.
CİLT: 3, Ankara, 1941.
CİLT: 4, Ankara, 1942.
CİLT: 5, Ankara, 1942.
CİLT: 6, Ankara, 1943
CİLT: 7, Ankara, 1944
CİLT: 8, Ankara, 1945.
CİLT: 9, Ankara, 1954.
CİLT: 10, Ankara,1958.
CİLT: 11, Ankara,1958.
CİLT: 12, Ankara,1958.
CİLT: 14, Ankara,1958.
CİLT: 15, Ankara,1958.
CİLT: 16, Ankara,1958.
CİLT: 18, Ankara,1959.
CİLT: 22, Ankara,1959.
CİLT: 24, Ankara,1960.
CİLT: 28, Ankara,1962.

D. KİTAP VE MAKALELER

ADAK, Nurşen Özçelik; ***Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme***, Birey Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2002.

ADIVAR, Halide Edip; ***Türk'ün Ateşle İmtihanı (İstiklal Savaşı Hatıraları),*** Özgür Yayınları, İstanbul, Ekim 2006.

AHMAD, Feroz; ***İttihatçılıktan Kemalizme,*** Kaynak Yayınları, 3. basım, İstanbul, 1996.

AK, Bilal; "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri", ***Türkler,*** Cilt: 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

AKBIYIK, Yaşar; ***Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş,*** Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat; "Atatürk, Milli Egemenlik ve Türk Çocuğu", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Cilt: I, Sayı: 2, Ankara, Ankara, Mart 1985.

AKÇAY, İlhan; ***"Atatürk Devrinde Sağlık Hizmetleri",*** IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nden ayrıbasım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

AKGÜN, Seçil; ***"Ankara Antlaşması ve Önemi", Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan,*** A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

AKGÜN, Seçil, Murat Uluğtekin; "Hilal-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı", ***Askeri Tarih Bülteni,*** Genelkurmay Basımevi, Yıl: 20, Sayı: 39, Ağustos 1995, Ankara, 1995.

AKGÜN, Seçil Karal, Murat Uluğtekin; ***Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a,*** Beyda Basımevi, Ankara, 2000.

AKIN, Rıdvan; ***TBMM Devleti Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare (1920 – 1923),*** İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

AKIN, Veysi; ***Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay***, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

…….; "Amerika'da İlk Türk Lobisi; Türk Teavün Cemiyeti (Turkish Welfare Association)", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Sayı:59, Cilt: XX, Temmuz 2004.

AKŞİN, Sina; ***İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Son Meşrutiyet 1919 - 1920),*** Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

ALTAY, Fahrettin; ***10 Yıl Savaş ve Sonrası Görüp İşittiklerim 1912 – 1922*****,** İnsel Yayınları, İstanbul, 1970.

APAK, Rahmi**; *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

ARIKAN, Zeki; "Mustafa Necati'nin Mütareke'deki Yazıları", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Cilt: VIII, Sayı: 24, Temmuz 1992,

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi; Yıl: 50, Sayı: 111, Ocak 2001.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi;, Yıl: 52, Sayı: 116, Haziran 2003.

Atatürk, Atatürk'ü Anlatıyor Ulusal Giz **II,** Haz.: İbrahim Karakaş ve , Gülnur Aksop, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2008.

Atatürkçülük Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (Birinci Kitap), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988.

Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar**;** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri; Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

ATEŞ, Toktamış; "Milli Mücadele'nin Mali Kaynakları", ***Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,*** Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

……; "Milli Mücadele'de Ordu, Savaşlar ve Cepheler", ***Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,*** Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

AYBARS, Ergün; ***Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I***, İkinci Baskı, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1986.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; ***Tek Adam Mustafa Kemal 1919–1922***, Cilt: II, Remzi Kitabevi, İstanbul, Şubat 2006.

AYDIN, Ayşe; "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görev Yapan Sağlık Mensupları", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Özel Sayısı,*** Cilt: XIV, Sayı: 42, Ankara, Kasım 1998.

AYDIN, Erdem; "Tanzimat ve Osmanlı Sağlık Hizmetleri*", **IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler",*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

AYDOĞAN, Metin; ***Türkiye Üzerine Notlar 1923 – 2005***, Umay Yayınları, 25. baskı, İzmir, Aralık 2005.

……; ***Ülkeye Adanmış Bir Yaşam (2) Atatürk ve Türk Devrimi*****,** Umay Yayınları, İzmir, 2006.

AYKUT, Fahri; ***İstiklal Savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri***, Yay. Haz.: Ahmet Tetik, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

BAYCAN Nusret; "Türk İstiklal Harbi'nde Şehit Düşen Subaylar", **Atatürk *Araştırma Merkezi Dergisi,*** Sayı 12, Cilt: IV, Ankara, Temmuz 1988.

BAYKAL, Bekir Sıtkı; ***Tarih Terimleri Sözlüğü,*** İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

BELEN, Fahri; ***Büyük Türk Zaferi Afyon'dan İzmir'e İstiklal Harbi Hatıraları, Tenkitler, Tahliller,*** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

…….; ***Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle*****,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Atatürk Dizisi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983.

BERBER, Engin; "Kurtuluştan Sonra İzmir'de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Sayı 8, Cilt: III, Mart 1987.

BERKES, Niyazi; ***Türk Düşününde Batı Sorunu,*** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

……; ***Türkiye'de Çağdaşlaşma,*** Yay Haz: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit; ***Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*****,** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

BOZKURT, Mahmut Esat; ***Atatürk İhtilali I-II***, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2003.

CEBESOY, Ali Fuat; ***Bilinmeyen Hatıralar Kuva-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri,*** Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2001.

ÇAKIR, Fahri **Elli Yıl Önce Anadolu ve Şark Cephesi Hatıraları**, Çınar Matbaası, İstanbul, 1967.

ÇALIK, Ramazan, Muzaffer Tepekaya; **"**Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", ***Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** Sayı: 16, Konya, 2006.

ÇALIŞLAR, İzzettin; ***Gediz, Kütahya ve İkinci İnönü Muharebeleri'nde 61'nci Tümen İstiklal Savaşı Hatıraları*****,** Yay. Haz.: Zekeriya Türkmen, Nurcan Aslan, Elmas Çelik, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

ÇAPA, Mesut; "Milli Mücadele'de Eskişehir Kızılay (Hilali Ahmer) Hastanesi ve Yunan İşgali", ***Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi,*** Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Yıl:4, Sayı:8, Ağustos 2006.

ÇAVDAR, Tevfik**;** ***Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839- 1950*****,** 3. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, Mart, 2004.

ÇELİK, Kemal; ***Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922),*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

.....; "Millî Mücadele'de İlk Kurşun ve Dörtyol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi***, Sayı 41, Cilt: XIV, Ankara, Temmuz 1998

ÇOKER, Fahri; "Milli Mücadele'de Hukuk Düzeni", ***Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,*** Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

……; ***Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919 – 1923,*** Cilt: I- III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6, Ankara, 1994.

DEVELLİOĞLU, Ferit; ***Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*****,** 20.baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

DURMUŞ, Yalçın, v.d; ***Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*****,** 3. baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

Dünden Bugüne Başbakanlık 1920–2000; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004.

EFE, Ahmet**;** ***Çerkez Ethem,*** Simurg Yayınları, İstanbul, Ocak 2007.

EFE, Cemal; ***İstiklal Savaşı'nda Adanalıların Kahramanlık Destanları,*** Burhaneddin Basımevi, İstanbul, 1997.

EGE, Rıdvan; ***Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri 1923- 1998,*** Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

ERHAN, Selva**;** ***Hemşirelik Tarihi*****,** Divan Matbaacılık Tesisleri, İstanbul, 1978.

EROĞLU, Hamza; ***Türk Devrim Tarihi***, Sanem Matbaası, Ankara, 1981.

ERSEL, Hasan v.d; "Tıbbiyenin Paşası Besim Ömer Akalın", ***Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923 – 1940,*** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

ERSEM, Mustafa; "Anekdotlarla Atatürk 'ün Liderliği ve Kişiliği", ***Atatürkçülük Konferansları - I,*** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

FEYZİOĞLU, Turhan; "Türk Milli Mücadelesi'nin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği", ***Atatürkçü Düşünce***, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa; ***Takvimü's -Sinin,*** Haz: Yücel Dağlı, Hamit Pehlivanlı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

GEREDE, Hüsrev; ***Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı, Atatürk, Devrimler,*** Haz.: Sami Önal, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002.

GIDDENS, Anthony; **Sosyoloji.** Haz.: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005.

GÜÇLÜ, Sevinç v.d.; ***Kurumlara Sosyolojik Bakış: Aile, Ekonomi, Siyaset, Din, Eğitim, İletişim, Hukuk, Sağlık, Spor***, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2005.

GÜMÜŞÇÜ, Osman; ***"Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı",*** Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 55, Ankara, Mart, 2003.

GÜNEŞ, Günver; "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", ***Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi,*** Yıl: 5, Sayı:9, Şubat 2007.

GÜNEŞ, İhsan; ***Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920 – 1923),*** Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir, 1985.

……; ***"Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri",*** Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: IV, Sayı: 12'den ayrıbasım, Ankara, 1988.

……; ***Türk Parlamento Tarihi. Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet,*** Cilt: I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 14, Ankara, 1997.

GÜNEŞ, İhsan, Kemal Yakut; ***Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840 – 1923),*** T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları; NO. 1721 Edebiyat Fakültesi Yayınları NO. 25, Eskişehir, 2007.

GÜRSEL, Ali; ***"Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları (1920–1960)",*** Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998.

HACIFETTAHOĞLU, İsmail; ***Milli Mücadele'de Hilal-İ Ahmer.Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar İcraat Raporu 23 Nisan 1920 – 23 Eylül 1921,*** Türk Kızılay Derneği, Tuna Ofset Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara, Mayıs 2007.

HATUN, Şükrü; ***Hekim Kendisini de Tedavinin Bir Parçası Olarak Sunar,*** İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Hıfzıssıhha Albümü 77 Yıllık Başarının Öyküsü; Haz.: Turan Aslan, Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi, 2005.

HOT, İnci; "Ülkemizde Frengi Hastalığıyla Mücadele", ***Türkiye Klinikleri Tıp Etiği - Hukuku -Tarihi Dergisi,*** Cilt:12, Sayı:1, 2004.

İNAN, A.Afet; ***Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

İNAN, M. Rauf; ***Mustafa Necati Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları,*** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara, 1980.

IŞIK, İhsan; " A. Afet İnan ve Ceyhun Atıf Kansu", ***Resimli ve Metin Örnekli Türk Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi,*** Elvan Yayınları, Cilt: 5, Ankara, 2006.

JAESCHKE, Gotthard; "İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir'e Çıkartması", ***Belleten,*** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1968.

……; ***Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922),*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

KANSU, Ceyhun Atıf; ***Atatürk ve Kurtuluş Savaşı,*** Varlık Yayınları, Işık Matbaası, İstanbul, Eylül, 1979.

KARABEKİR, Kazım; ***İstiklal Harbimiz***, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988.

……; ***İstiklal Harbimizin Esasları*****,** Sinan Matbaası Neşriyat Evi, İstanbul, 1951.

Kazım Karabekir Paşa'yı Anma Töreni (25 Ocak 1994; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

KESER, Ulvi; "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Sağlık Faaliyetleri", ***I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı,*** Cilt: 2, Konya, Mayıs 2008.

KEYDER, Çağlar ve diğerleri; ***Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları. Reform, Sorunlar, Tartışmalar,*** İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

KINROSS, Lord; ***Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu,*** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003.

KIRZIOĞLU, Fahrettin; ***Kazım Karabekir (Kendi Eserleri, Haltercümeleri ve Arşiv Belgelerine Göre),*** Kültür Bakanlığı Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1991.

KİLİ, Suna; ***Türk Devrim Tarihi,*** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

KİLİ, Suna, A. Şeref Gözübüyük; ***Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze),*** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

KOCATÜRK, Utkan; ***Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918 - 1938,*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

KOYLU, Zafer, Saadet Altay; "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Yapılan Yasal Düzenlemeler (1920–1923)"**, I.** ***Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı,*** Cilt: 2, Konya, Mayıs 2008.

KÖSTÜKLÜ, Nuri; "Milli Mücadele'de Türk Çocukları ve Bir Destan", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Cilt: XIII, Sayı: 37, Mart 1997.

KUTAY, Cemal; ***Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları,*** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Alkan Matbaası, Ankara, 1973.

LEMON Eğitmen Rehberi (Learning Materials On Nursing); Bölüm 1: "Yaşam, Sağlık ve Çevre", T.C.Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.

LEWİS, Bernard; ***Modern Türkiye'nin Doğuşu,*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.

MERAY Seha L. ve Osman Olcay; ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler),*** Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 409, Ankara, 1977.

Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920–1923);, T.C Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; ***Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları,*** Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul, 1981.

MÜTERCİMLER, Erol; ***Onlar Bizim İçin Öldüler Bu Vatan Böyle Kurtuldu,*** Alfa Yayınları, 12. baskı, İstanbul, Eylül 2006.

NUR, Rıza; Hayat ve Hatıralarım**,** Cilt:3, Altındağ Yayınları, İstanbul, 1968.

OKAY, Cüneyd; ***Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917- 1923***, Şule Yayınları, İstanbul, 1999.

Osman Şevki; ***Tedavi Notları Aylık Tıp Gazetesi,*** Cilt: 9, Sayı: 12–13, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Ankara, Ağustos- Eylül 1934.

Osmanlı Yer Adlar; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 21, Ankara, 2006.

ÖĞÜTMAN, Rüknettin; "Türkiye'de Zührevi Hastalıklarla Savaş", ***Türkiye'de Atatürk Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş Toplantısı. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Atatürk Haftası,*** İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 1982.

ÖZAKMAN, Turgut; ***Şu Çılgın Türkler***, Bilgi Yayınevi, İkinci basım, Ankara, Nisan 2005.

ÖZALP, Kazım; ***Milli Mücadele (1919 -1922),*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

ÖZBAY, Kemal; ***Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneleri*****,** Cilt:1, Yörük Basımevi, İstanbul, 1976.

ÖZÇELİK, İsmail**;** ***Milli Mücadelede Güney Cephesi Urfa*****,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003.

ÖZEL, Sabahattin; "Atatürk, Türk Milleti ve Kurtuluş Savaşı", ***Atatürkçülük Konferansları - I,*** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz; "Atatürk Dönemi Türkiye'sinin Ekonomik, Sosyal Durumu ve Gelişimi", ***Atatürkçülük Konferansları - I,*** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

ÖZKAN, Salih; "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı" ***Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*****,** Sayı: 19, Yıl: 2006.

ÖZPEKCAN, Meliha; ***" Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Politikası (1923 – 1933)",*** İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999.

ÖZTORUN, Necdet; ***Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılâp Tarihi İncelemesi. Atatürk Düşünce Sistemine Dayalı Bir Milli Gelişme Kavramı Çalışması***, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2004.

ÖZTÜRK, Enise Aslı; ***"Tunalı Hilmi Bey'in I. TBMM'deki Yasal Faaliyetleri",*** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2006.

RAN, Nazım Hikmet; ***Kuvayı Milliye,*** Adam Yayınları, İstanbul, 1993.

Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl; S.S.Y.B Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.

Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl**;** Haz: Yusuf Tunca, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1964.

Sağlık Hizmetleri El Kitabı Örgütlenme Finansman Yönetim Mevzuat**;** Editörler: Osman Hayran, Haydar Sur, Yüce Yayım, Çevik Matbaası, İstanbul, Haziran 1998.

SHAW, Stanford J.; "Türk İstiklal Harbi", ***Türkler,*** Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

SHAW, Stanford J., Ezel Kural Shaw; ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,*** Cilt: 2, E Yayınları, İstanbul, 2000.

SARIHAN, Zeki; ***Kurtuluş Savaşı Kadınları,*** Remzi Kitabevi, İstanbul, Mart 2007.

SELEK, Sabahattin; ***Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı II,*** 2.baskı, Örgün Yayınları, İstanbul, 1982.

……; ***Anadolu İhtilali Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli*****,** Cilt: I, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004.

SELIŞIK, Selahattin; ***Türk İstiklal Savaşı'nda Birinci İnönü Muharebesi,*** Yay. Haz.: Zekeriye Türkmen, Atike Kaptan, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

SÖNMEZ, Cemil*;* ***Atatürk ve Çocuklar***, UNICEF Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1991.

……; ***Atatürk'te Çocuk Sevgisi***, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

ŞAHİN, Hülya; "Milli Mücadele'de Düzenli Ordunun Kuruluşu ve Askerin Psikolojik Yönden Milli Mücadele'ye Hazırlanması", ***Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi***, Yıl:3, Sayı:5, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Şubat 2005.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N. v.d.; ***Tıp Tarihi,*** Taş Kitapçılık Yayıncılık, Bursa, 1984.

ŞENER, Cemal; ***Çerkes Ethem Olayı,*** Altın Kitaplar, İstanbul, 2007.

TANÖR, Bülent; ***Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918 – 1920),*** Afa Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Tarih I; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

TAŞKIRAN, Cemalettin; ***Milli Mücadele'de Kazım Karabekir Paşa,*** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

TEKELİ İlhan, Selim İlkin; ***Cumhuriyet Harcı. Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi,*** İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ağustos 2004.

TEPEKAYA, Muzaffer, Leyla Kaplan; "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877 – 1923)", ***Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,*** Sayı:10, Yıl:2003.

Terzioğlu, Arslan; "Şimdiye Kadar Bilinmeyen Kaynaklar Işığında Doktor Macarlı Abdullah Bey'in Tababete ve Kızılay'ın Kuruluşuna Katkıları", ***Kızılay Dergisi,*** No:64, 1994.

TEVETOĞLU, Fethi; ***Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar,*** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
……...; "Kızılaycı Hamid Bey", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Cilt: III, Sayı: 9, Ankara, Temmuz 1987.

Tıp Dünyası; "14 Mart Tıp Bayramı'nın Tarihçesi", Sayı: 151, 1 Mart 2007.

TUCKER, Ernest; "Osmanlı Modernleşmesinde Kızılay'ın Rolü Hilal-i Ahmer Cemiyeti", ***Toplumsal Tarih,*** Türk Tarih Vakfı Yayınları, Sayı: 151.

TURAN, Şerafettin; ***Türk Devrim Tarihi, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne 2. Kitap*****,** Bilgi Yayınevi, Ankara,1998.

……..; ***Türk Devrim Tarihi İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, I.Kitap,*** 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, Haziran 2004.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü; Ankara, 1973.

Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, (Batı Cephesi), 2. Kısım; T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 6. Kısım, 3. Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı; T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 5. Kısım, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi) 4. Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeler; T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974.

Türk İstiklal Harbi VII. Cilt, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923); Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975.

TÜRKMEN, M. Nuri; " II. Mahmut Dönemine Kadar Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri", ***Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi,*** Yıl:3, Sayı:6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ağustos 2005.

TÜRKMEN, Zekeriya; ***Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918 -1920),*** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.

ULUDAĞ, Zekeriya; "Kazım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşünceleri", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** Cilt: XIII, Sayı: 38, Temmuz 1997.

UMAY, Mehmet Fuat; ***Seçmenlerimle Başbaşa,*** Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O. Yeni Matbaa, Ankara, 1950.

……; ***Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları,*** Çev: Cahit Kayra, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

UNAT, Ekrem Kadri; "Türkiye Tarihinin Son Yüzyılında Sağlık Müesseseleri", ***Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi,*** Cilt: 9, Sayı:3, İstanbul, Temmuz 1978.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref; ***Atatürk'ü Özleyiş I,*** Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, Kasım 1998.

ÜNVER, A. Süheyl; ***Türkiye'de Tababet ve Hıfzıssıhha Tarihi Hakkında***, Türk Tıp Tarihi Arşivi, 1935.

ÜRETENER, Lütfü; "Türk İstiklal Harbi'nde Düzenli Orduya Geçiş, İnönü Muharebelerinin Askeri ve Politik Sonuçları", ***Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni,*** Yıl:1, Sayı:1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 2001.

VANDEMİR, Baki; Yay. Haz.: Hayriye Yalçın, ***Türk İstiklal Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya,*** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

YILDIRIM, Nuran; "I. Dünya Savaşı'nda Tıbbiyeliler ve 14 Mart'ın Tıp Bayramı Oluşu", ***Toplumsal Tarih,*** Sayı: 171, Mart 2008.

E. İNTERNET KAYNAKLARI

T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu, (Çevirimiçi), http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp , 5 Nisan 2008.

Maltepe Üniversitesi, (Çevirimiçi), http://www.maltepe.edu.tr/basinda/makaleler/egitimci.asp ,15 Nisan 2008.

Osmanlıca Türkçe Sözlük, Lügat, Eski Ölçü Birimleri Dönüştürücü, (Çevirimiçi), http://www.osmanlicaturkce.com/?k=mekare&t=@, 14.06.2008.

Türkiye Aşı Üretecek, (Çevirimiçi), http://www.hekimhaber.com/article/gundem/guncelsektorden/2193/, 14 Haziran 2008.

Tarihten Öğrenecek Çok Şey Var. Dünya'da Aşı Üretiminde Kilometre Taşları", (Çevirimiçi), http://www.ttb.org.tr/eweb/asi_brosur/tarih.htm , 15 Haziran 2008.

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo:5.1.1 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:182

Tablo:5.1.2 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:183

Tablo:5.1.3 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:184

Tablo:5.1.4 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:185

Tablo:5.1.5 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:186

Tablo:5.1.6 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:188

Tablo:5.1.7 27.02.1337 (1921) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:189

Tablo:5.3.1 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:182

Tablo:5.3.2 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:183

Tablo:5.3.3 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:184

Tablo:5.3.4 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:185

Tablo:5.3.5 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:186

Tablo:5.3.6 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:187

Tablo:5.3.7 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:188

Tablo:5.3.8 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:189

Tablo:5.3.9 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:191

Tablo:5.3.10 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:192

Tablo:5.3.11 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:193

Tablo:5.3.12 24.10.1338 (1922) Tarihli Sıhhat ve İçtimaiye Muavenet Vekâleti Bütçesi Fasıl:194

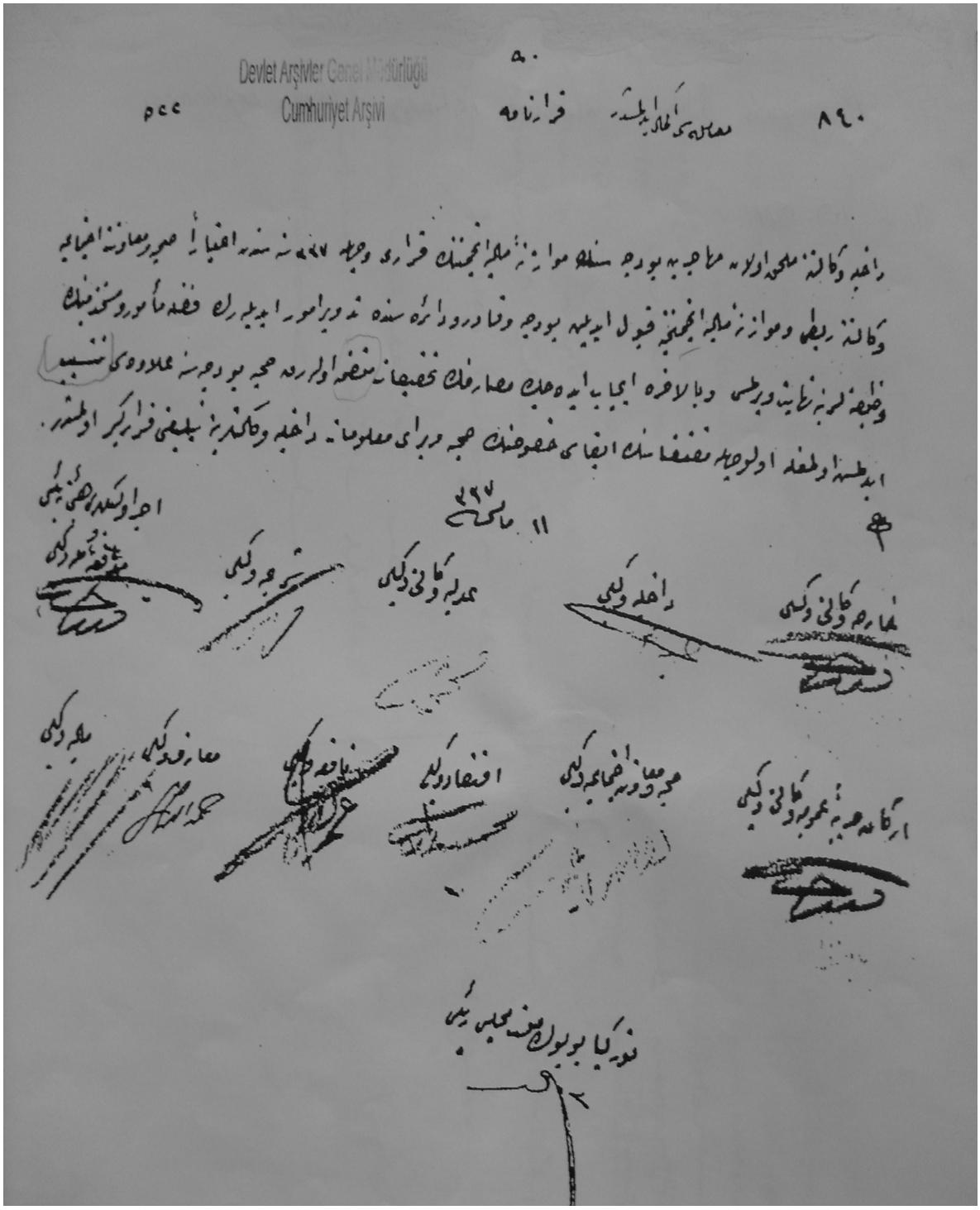
Tablo: 6.1.1 Milli Mücadele Sürecinde Ülke Genelinde Var Olan Hastaneler

Tablo: 6.2.3.1.2.3.1 Temmuz 1921 Ayı İçinde Değişik Hastalıklardan Hastanelere Giren Personel Sayısı

Tablo: 6.2.3.1.2.4.1 Sakarya Muharebelerinde Batı Cephesi Kuvvetlerinin Personel Zayiatı

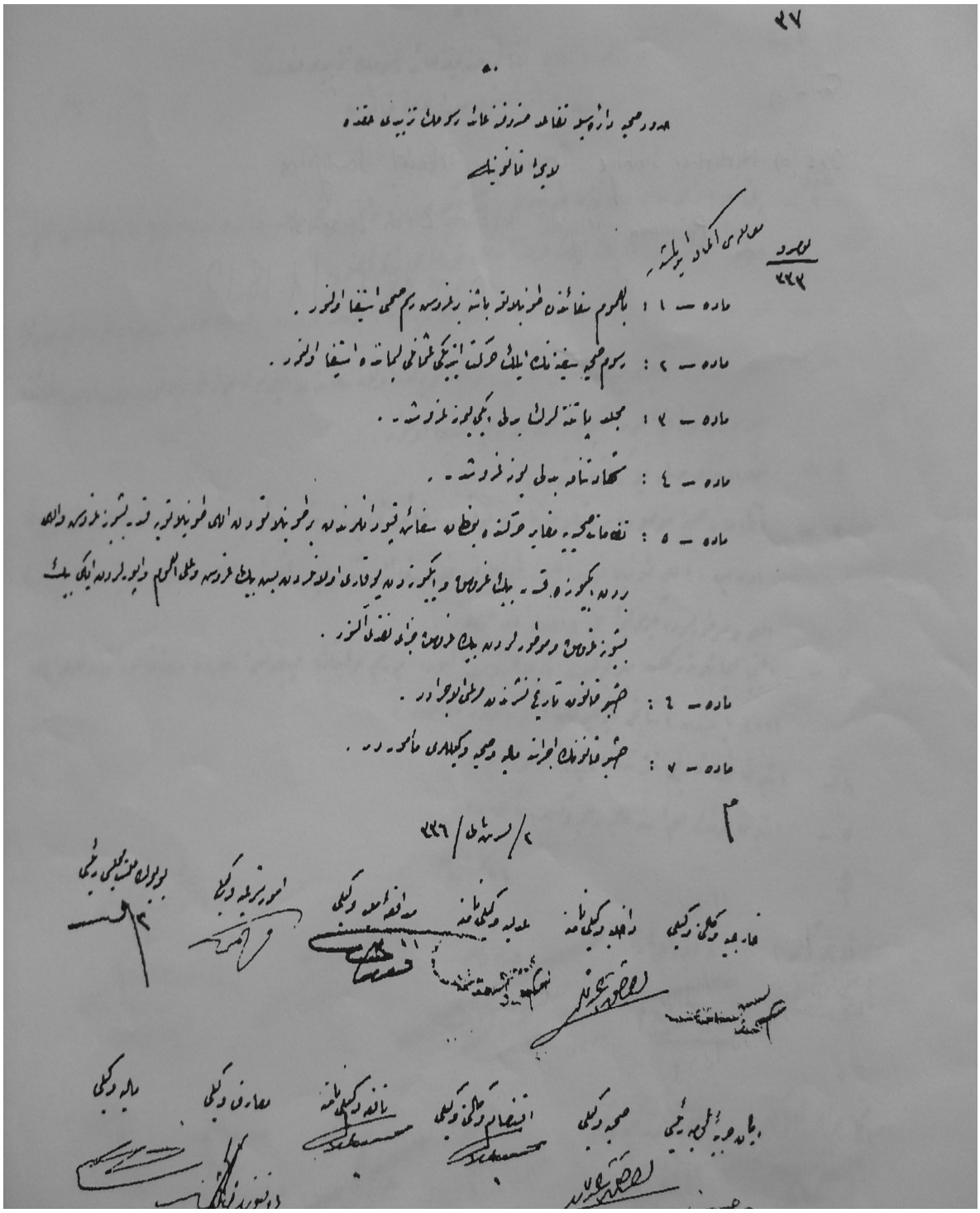
Tablo: 6.2.3.1.2.5.1 Batı Cephesi Ordularının 26 Ağustos – 18 Eylül 1922 Günleri Arasındaki Kayıpları

EKLER

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

Dâhiliye Vekâleti'ne Bağlı Olan Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne Bağlanması.
(01.05.1921)

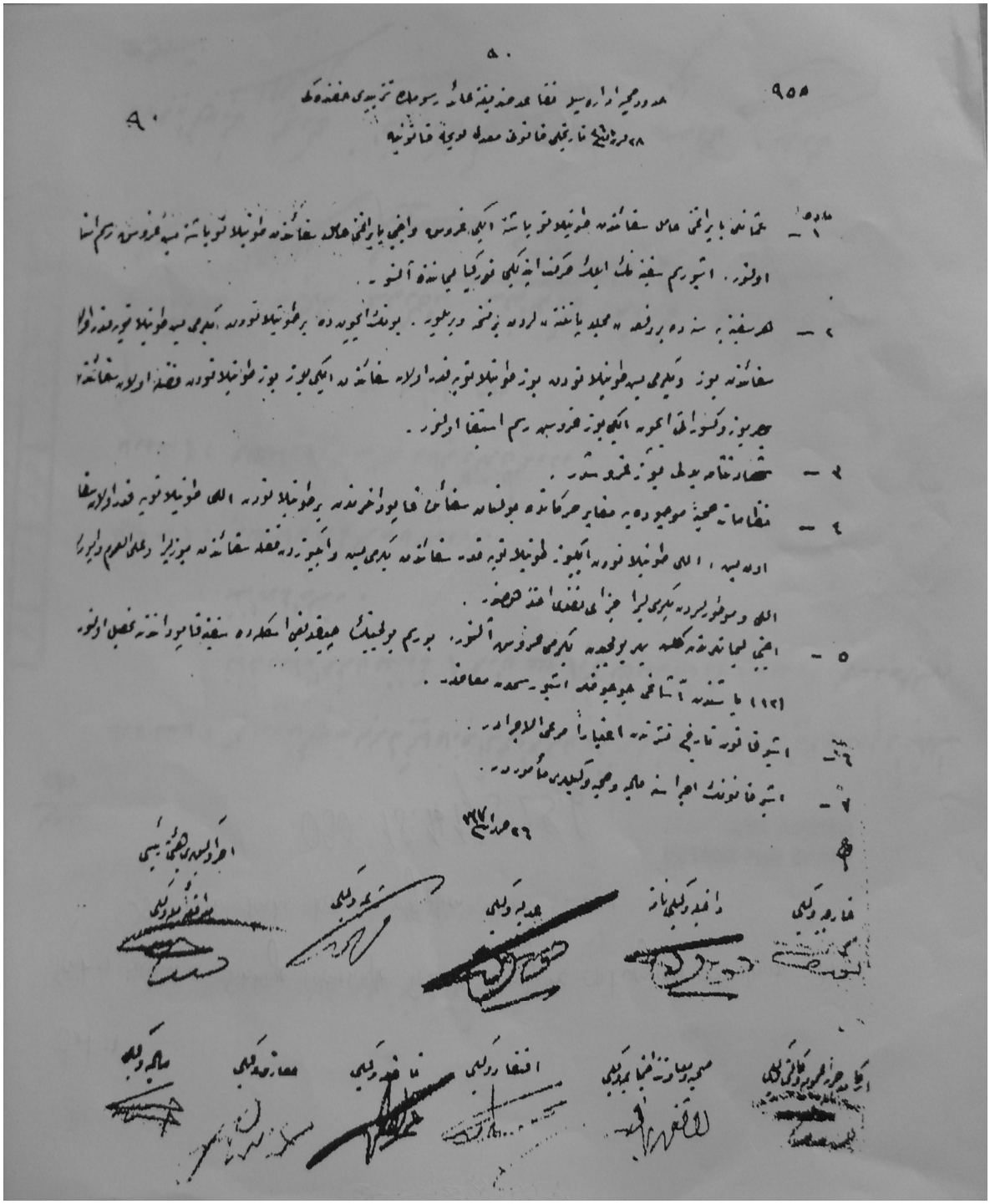
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/3.19.8

Hudud-u Sıhhiye Dairesi'yle Tekaüt Sandığı'na ait Rüsumun Tezyidi Hakkında Kanun Tasarısı

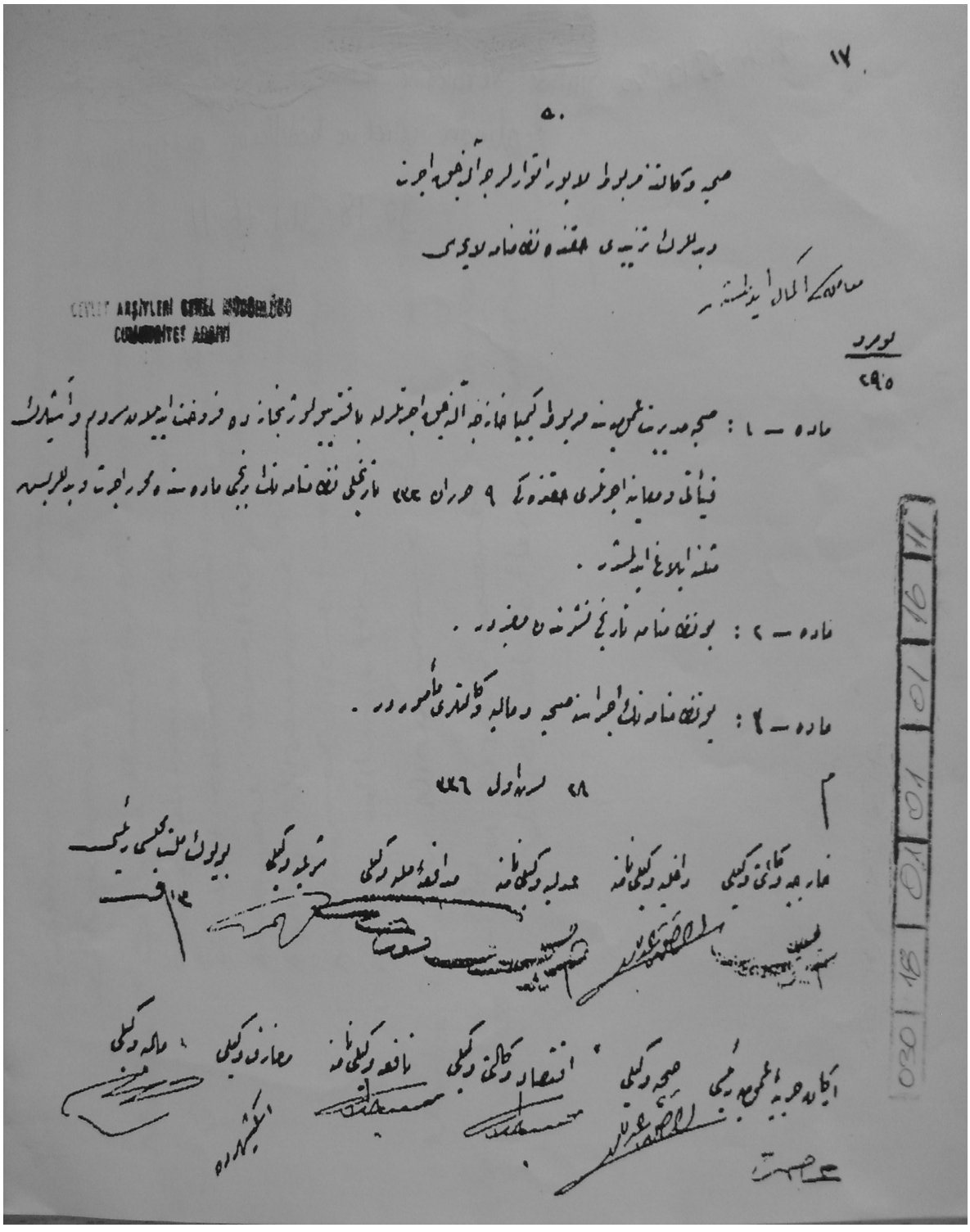
(2.11.1920)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/1.18.10

Hudud-u Sıhhiye İdaresi'yle Tekaüt Sandığı'na Ait Verginin Arttırılmasına Dair 28.11.1336 (1920) Tarihli Kanunu Değiştiren Kanun Tasarısı (26.6.1921)

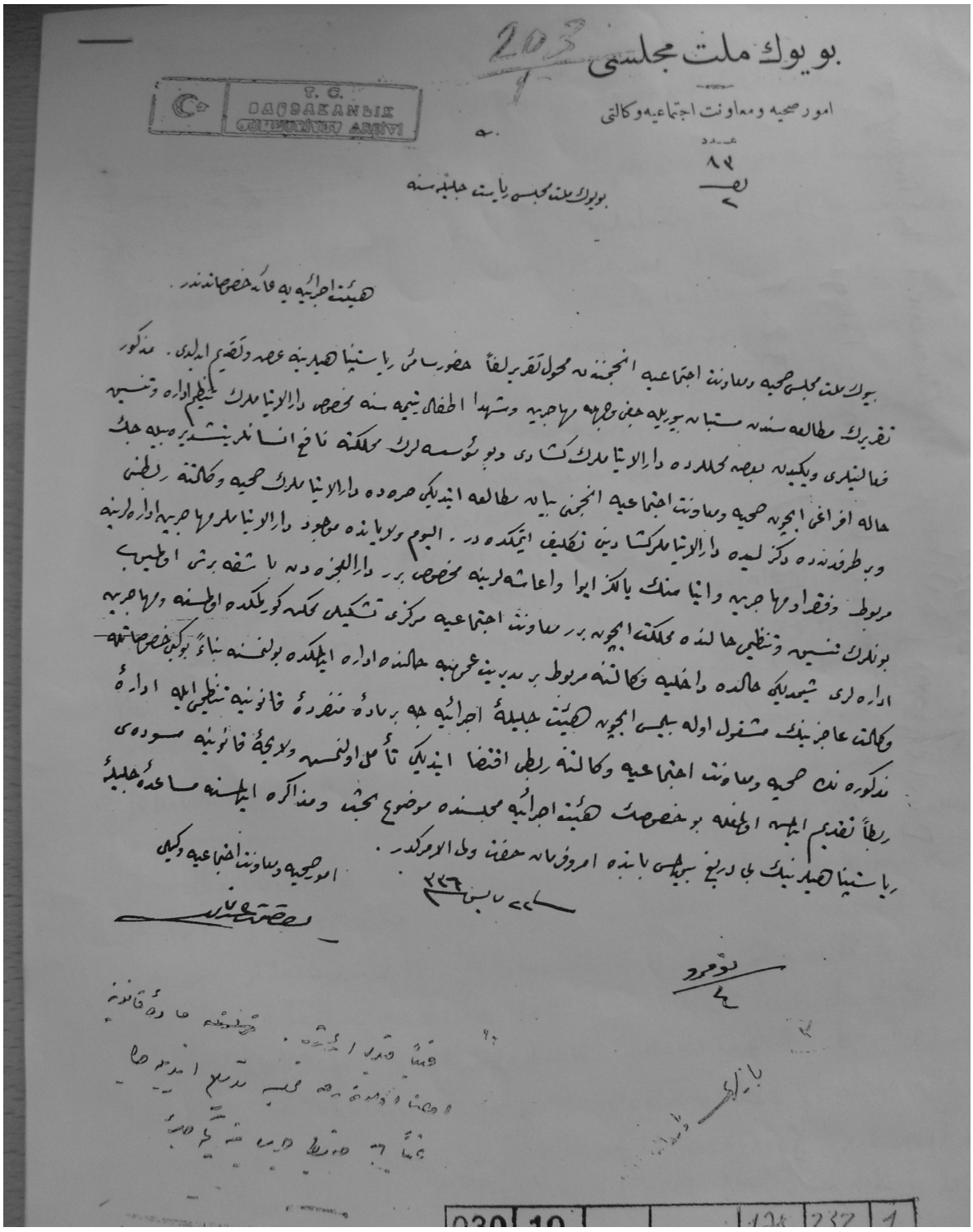
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/3.25.6

Sıhhiye Vekâleti'ne Bağlı Laboratuarlarda Alınan Ücret ve Bedellerin Arttırılması

(28.10.1920)

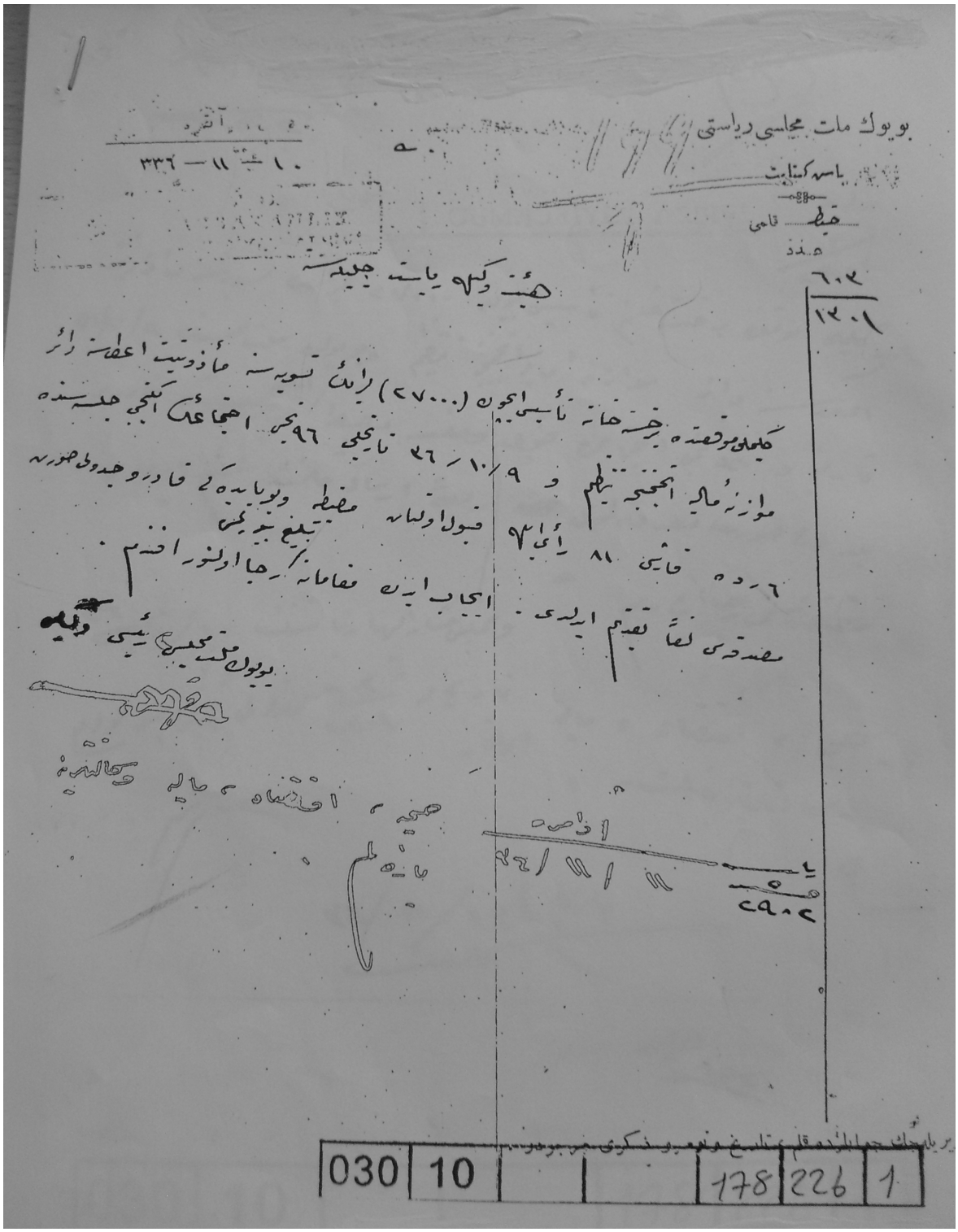
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/1.16.11

Darüleytamların, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletine Bağlanması İsteği

(22.05. 1920)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0 /178.232.1

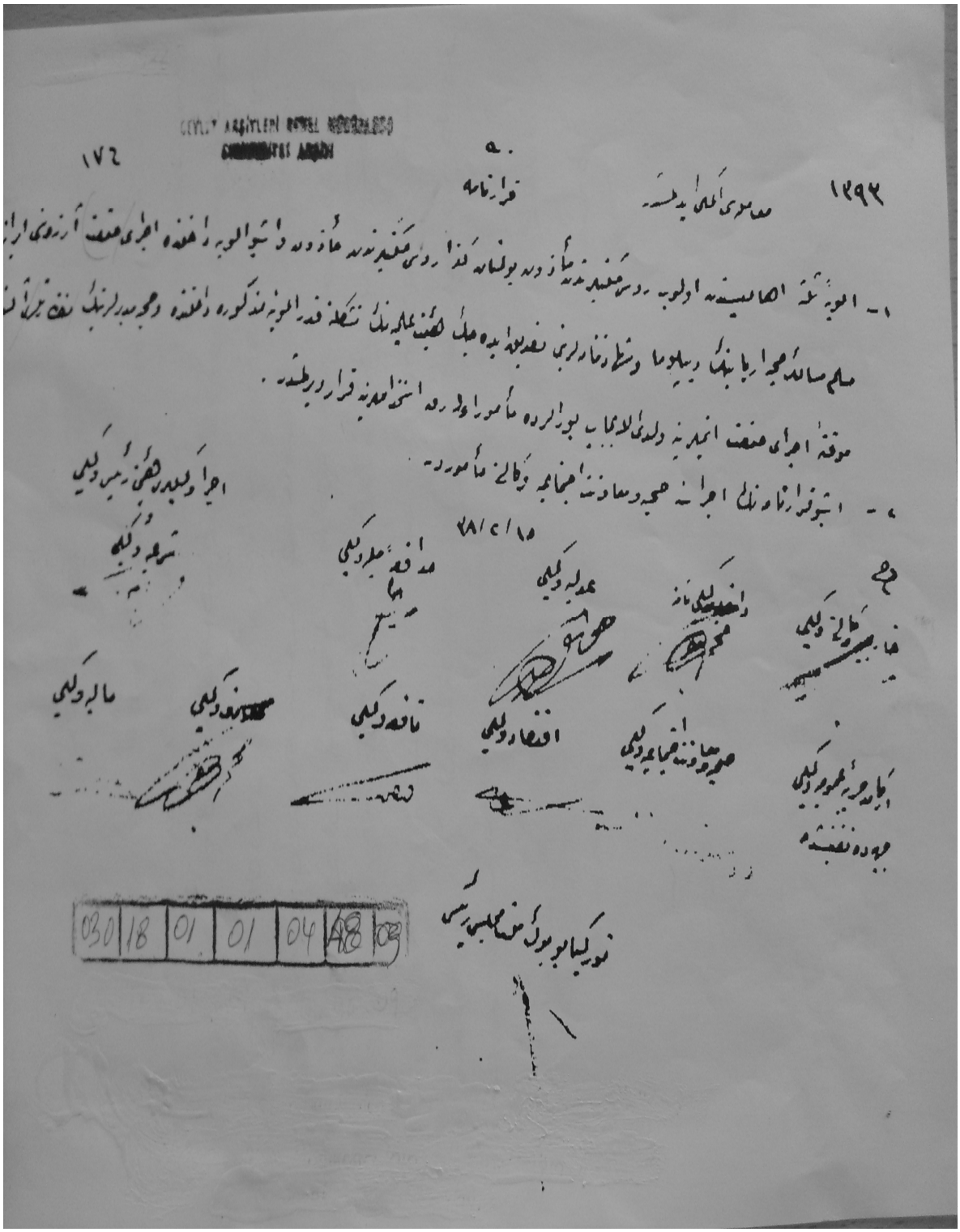

030 | 10 | | | 178 | 226 | 1

Zonguldak'taki İşçilerin Sağlığı İçin Kilimli'de Kurulacak Hastane'ye Para Ayrıldığı

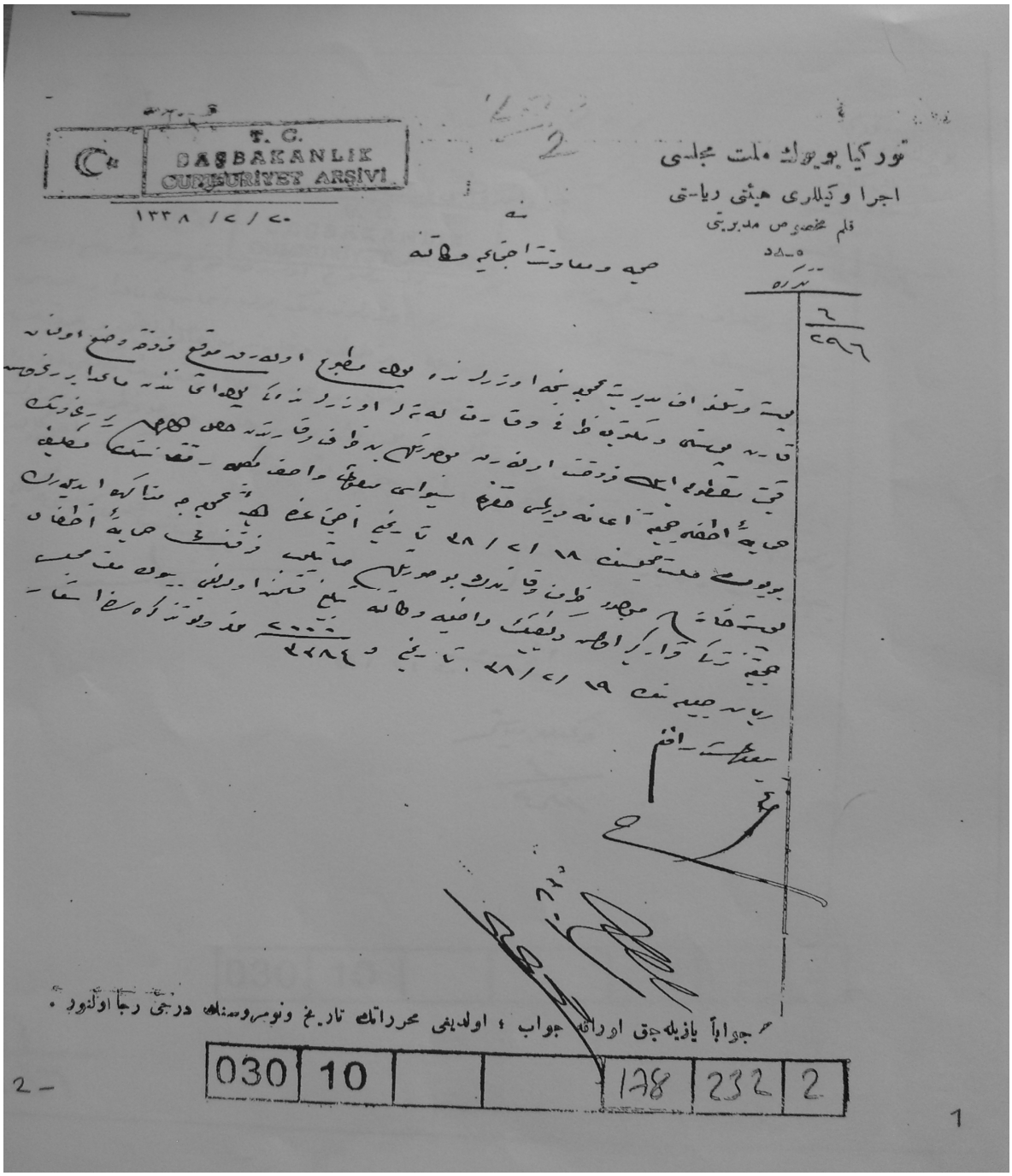
(10.11.1920)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0/178.226.1

Evliye-i Selase Ahalisinden Olup Rus Okullarını Bitiren Müslüman Sıhhiye Memurlarının Diplomalarının Tasdikine Kadar Geçici Olarak Çalıştırılmaları (15.02.1922)

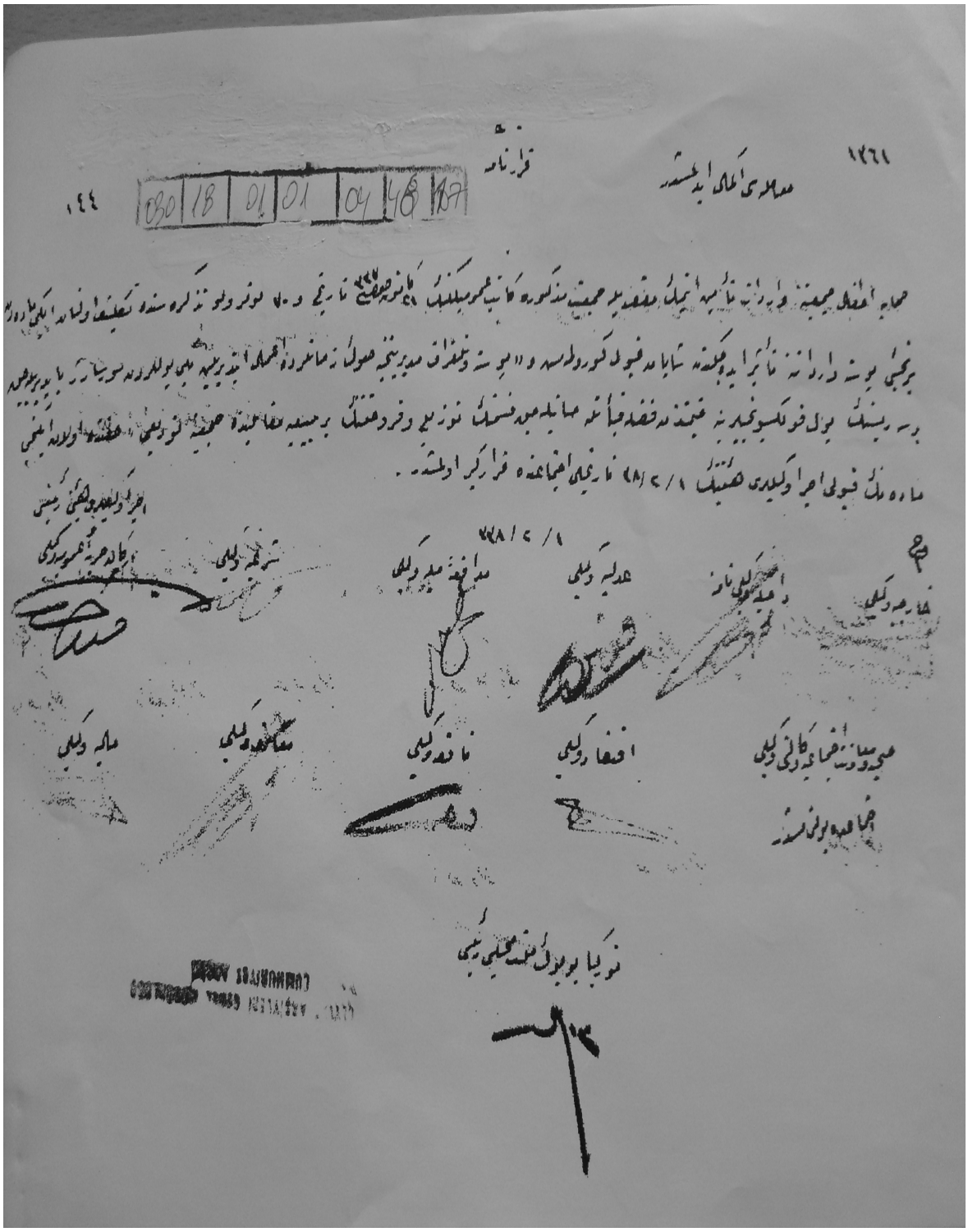
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/4.48.9

Üzerinde Matbu Pul Bulunan Kart ve Zarflara, 1 Kuruş Kıymetinde Pul Yapıştırılarak Gelirinin Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne Verilmesi Hususunda, Sivas Mebusu Vasıf Bey ve Arkadaşlarının Kanun Teklifi

(20.02.1922)

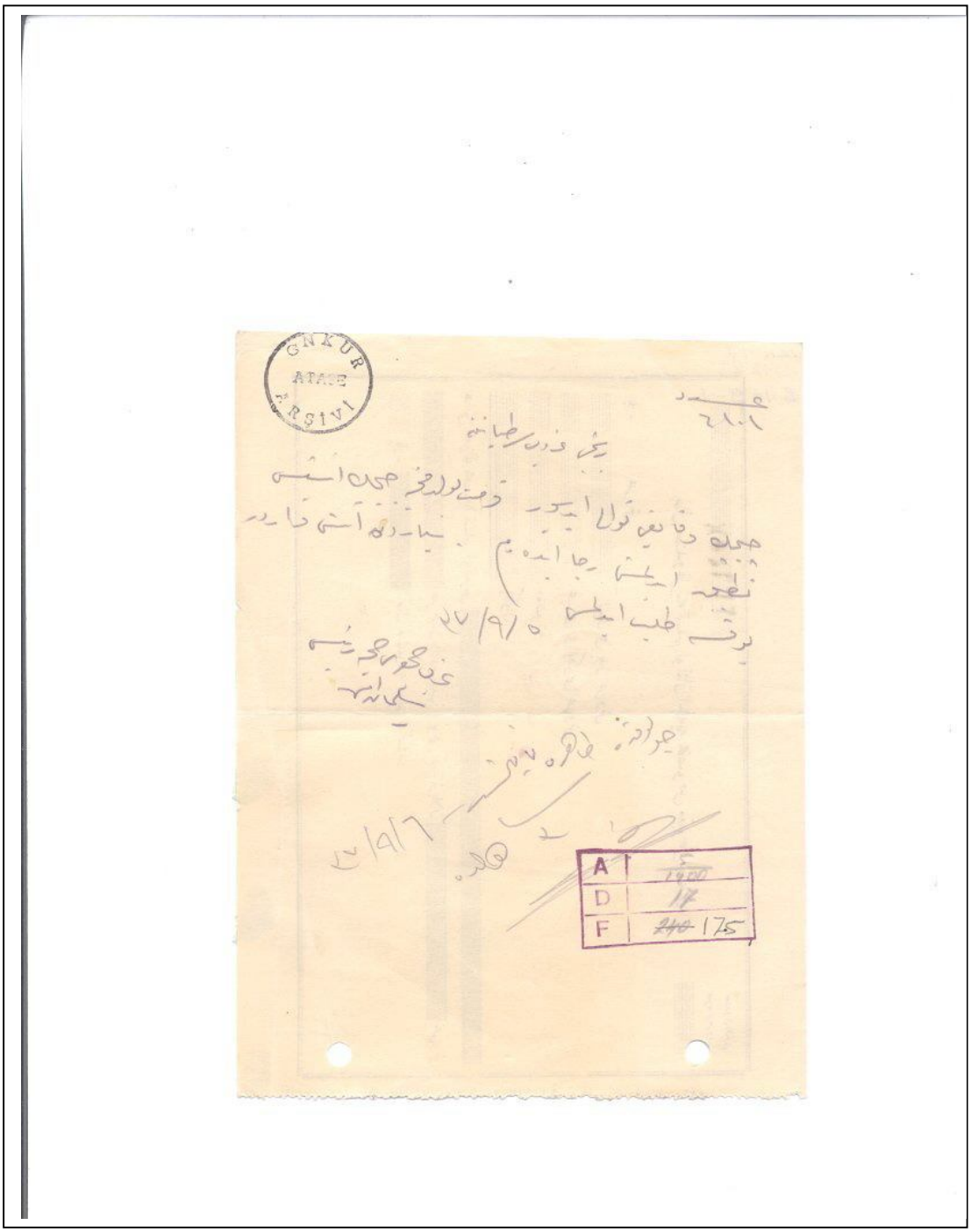
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0/178.232.2

Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne Gelir Sağlamak Amacıyla Hazırlanan Posta Pullarının Satışına Dair Teklifin Kabulü

(01.02.1922)

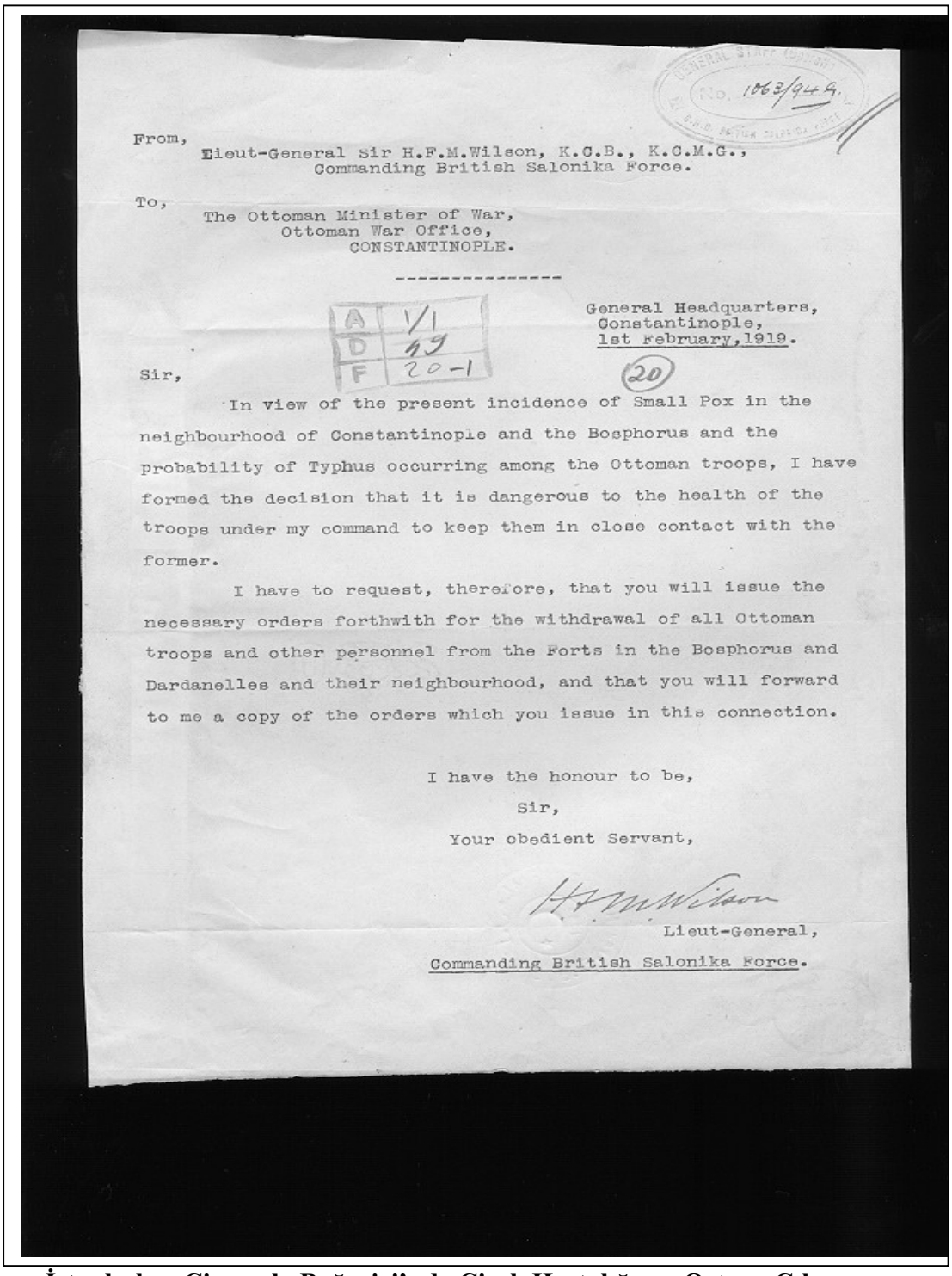
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1/4.46.17

Çiçek Hastalığının Yayıldığına ve Fırsat Bulundukça Aşı Uygulamasına Gidilmesine Dair Rapor

(05.09.1921)

Genelkurmay ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1281, Gömlek No: 169, Belge No: 10794.

From,
Lieut-General Sir H.F.M.Wilson, K.C.B., K.C.M.G.,
Commanding British Salonika Force.

To,
The Ottoman Minister of War,
Ottoman War Office,
CONSTANTINOPLE.

General Headquarters,
Constantinople,
1st February, 1919.

A 1/1
D 49
F 20-1

(20)

Sir,

In view of the present incidence of Small Pox in the neighbourhood of Constantinople and the Bosphorus and the probability of Typhus occurring among the Ottoman troops, I have formed the decision that it is dangerous to the health of the troops under my command to keep them in close contact with the former.

I have to request, therefore, that you will issue the necessary orders forthwith for the withdrawal of all Ottoman troops and other personnel from the Forts in the Bosphorus and Dardanelles and their neighbourhood, and that you will forward to me a copy of the orders which you issue in this connection.

I have the honour to be,
Sir,
Your obedient Servant,

H.F.M.Wilson

Lieut-General,
Commanding British Salonika Force.

İstanbul ve Civarıyla Boğaziçi'nde Çiçek Hastalığının Ortaya Çıkması ve Askerler Arasında Tifüs Vukuatı İhtimaline Karşı Alınması Gereken Tedbirler (2.2.1919)

Genelkurmay ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 13, Gömlek No: 21, Belge No: 1477.